GELİR UÇURUMU

TÜRKİYE'DE GELİRİN ADALETSİZ BÖLÜŞÜMÜ

MUSTAFA SÖNMEZ

EKONOMİ-POLİTİK

Mustafa Sönmez 1955 Van doğumlu. 1978'de ODTÜ İdari İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. Çeşitli sendikalarda uzman olarak çalıştı. 1980 yılında Demokrat Gazetesi'nde başlayan gazetecilik yaşamını editör-yazar olarak Nokta, Anka Ajansı, Söz, Ekonomik Panaroma, Para, Skylife ve Ekonomik Forum'da sürdürdü. Birçok dergide yer almış bilimsel makalelerinin yanı sıra yayımlanan eserleri şunlardır: *Kapitalist Devlet İşletmeleri ve Türkiye* (1978); *Türkiye Ekonomisinde Bunalım I: 24 Ocak Kararları ve Sonrası* (1980); *Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları* (1984); *Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler* (1987); *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi: Ekonomik ve Sosyal Tarih* (1990); *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği* (1991); *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Atlası* (1991); *100 Soruda Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi* (1992); *Grafiklerle İstanbul: Sosyal ve Ekonomik Atlas* (1994); *İstanbul'un İki Yüzü* (1996); *Bölgesel Eşitsizlik ve Türkiye* (1998).

Gelir Uçurumu

Mustafa Sönmez

© Mustafa Sönmez, 2001
© Bu kitabın yayın hakları OM Yayınevi'ne aittir.
Om Yayınevi, İstanbul, 2001
1. Baskı: 2000 adet

Yayına hazırlayan: Özgür Kalyoncu
Görsel yönetmen: Halil Ustaoğlu
Kapak tasarımı: Halil Ustaoğlu
Grafik uygulama: Aydın Rençber-Aynur Kök
Düzelti: Asım Uçar
Baskı ve cilt: Mas Matbaası
ISBN 975-6827-78-5

Om Yayınevi
Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlan Cad.
Yayıncılar Sok. No: 10/A Kat: 2
80660 4. Levent - İstanbul
Tel: (0212) 280 95 85 - 280 95 38
Faks: (0212) 280 93 40
www.omyayinevi.com
e-mail: omnia@prizma.net.tr

Mustafa Sönmez

GELİR UÇURUMU

Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü

OM EKONOMİ-POLİTİK

Sevgili hocam
Prof. Dr. Korkut Boratav'a,

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR VE GRAFİKLER 9
ÖNSÖZ 11

1. BÖLÜM
2000'DE TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ 15
İSTANBUL... İSTANBUL... 18
TÜRKİYE'NİN EN ZENGİN 100 İSMİ 20
2000-2001 KRİZİ VE BÖLÜŞÜM 23
ADALETSİZLİK VE ANADOLU 31
DİĞER ADALETSİZLİKLER 32
ZENGİNLER LİGİNDE FARK 33
ALT-ORTA VE DÜŞÜK GELİRLİLER 34
YOKSULLAŞMAYA TEPKİ 36
BÖLGELERDE VE BÜYÜK KENTLERDE BÖLÜŞÜM: 2000 38
MARMARA BÖLGESİ: YÜZDE 6'ya YÜZDE 41 GELİR 38
BURSA-KOCAELİ, İSTANBUL'A ÇALIŞIYOR 39
EGE: BÖLÜŞÜMDE ILIMAN İKLİM 44
İZMİR-DENİZLİ: ZEYBEK HAVASI 45
AKDENİZ: ADALETSİZLİKTE İKİNCİ 49
ADANA-İÇEL: ANTALYA'DA BÖLÜŞÜM 50
İÇ ANADOLU'DA BÖLÜŞÜM: EGE GİBİ ILIMAN 55
ORTA ANADOLU KENTLERİNDE ILIMAN BÖLÜŞÜM 56
KARADENİZ: HEM YOKSUL HEM ADALETSİZ 62
ZONGULDAK-TRABZON: İKİ ZIT KUTUP 63
DOĞU-GÜNEYDOĞU: EN YOKSULLAR 68
DOĞUNUN MERKEZLERİNDE BÖLÜŞÜM 69
GELİRİN İLÇELERE GÖRE DAĞILIMI 81
EN ZENGİN 100'ÜN 1. GRUBU 81
İLK 100'ÜN İKİNCİ LİGİ 82
İLK 100'ÜN ÜÇÜNCÜ LİGİ 83
DİĞERLERİ 83
GELİŞMİŞLERİN AZGELİŞMİŞLERİ 84
BOYNUZ-KULAK 85
TEK MERKEZ-ÇOK MERKEZ 85
İL İÇİ DENGELİ GELİŞME 86
DÜNYADA GELİR DAĞILIMI VE TÜRKİYE 104
HÂKİMİYET 24 ÜLKEDE 104
BÜYÜME 105
DIŞ BORÇLAR 106
GELİR EŞİTSİZLİĞİ 107
KUZEY-GÜNEY GELİRDE EŞİTSİZLİK 107
GELİR DAĞILIMI NASIL İYİLEŞİR? 124

2. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ 129
"ÜCRET-KÂR" BÖLÜŞÜMÜ 129
ÜCRETLİLER VE MÜLKSÜZLEŞME 130

SANAYİDE "ÜCRET-KÂR" 132
TARIMDAKİ ÜCRETLİLER 134
SENDİKAL HAKLARIN ROLÜ 135
ÜCRETLİLER ARASI FARKLAR 136
TARIM DIŞI KÜÇÜK ÜCRETLİLER VE BÖLÜŞÜM 138
ÜRETKEN OLMAYAN KESİMDE BÖLÜŞÜM 139
BANKACILIK VE GELİR DAĞILIMI 139
RANTİYELER 141
TARIMDA BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ 141
KÜÇÜK ÜRETİCİLİK VE BÖLÜŞÜM 142
TOPRAK DAĞILIMINDA EŞİTSİZLİK 143
KİRACILIK-ORTAKÇILIK 144
TÜRKİYE TARIMINDA KATMANLAŞMA 145
BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNDE DEVLETİN ROLÜ 146
KİT'LERİN YERİ 146
TARIMDA BÖLÜŞÜM VE KİT'LER 147
ÜCRETLİLER VE KİT'LER 148
ÖZEL SERMAYE BİRİKİMİ VE KİT'LER 150
KİT'LERİN FİYAT POLİTİKALARI 151
KİT-HOLDİNG ORTAKLIKLARI 151
KİT BANKALARI VE KREDİ SİSTEMİ 153
VERGİLERİN BÖLÜŞÜME ETKİLERİ 153
ÜCRETLİLER VE VERGİ YÜKÜ 154
VERGİ KAÇAKLARI 155
TEŞVİKLER VE VERGİ KAYBI 156
DEVLET HARCAMALARI VE BÖLÜŞÜM 158
DOĞRUDAN TRANSFERLER 159
İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZLERİ 159
BÖLGESEL EŞİTSİZLİK VE DEVLET 160
TÜRKİYE'DE DÖNEMLER VE BÖLÜŞÜM (1908-1988) 163
1908-1922: SAVAŞ YILLARI 163
1923-1929: TARIMDA REFAH YILLARI 165
1930-1939: DEVLETÇİLİK DÖNEMİ 166
1940-1945: VURGUN YILLARI 168
1946-1953: TARIM ÖN PLANDA 169
1954-1961: SANAYİCİ YILLARI 171
1962-1976: HIZLI BÜYÜME DÖNEMİ 171
1977-1979: BUNALIM DÖNEMİ 173
1980-1988: EMEK İÇİN ZOR YILLAR 174
POPÜLİZME KAYIŞ VE KONVERTİBİLİTE: 1989-1993 176
1994 KRİZİ 177
1995 VE SONRASI: BÜYÜMEDEN BÜYÜK KRİZE 179

3. BÖLÜM
GELİR DAĞILIMI VE TEMEL KAVRAMLAR 193

KAYNAKÇA 203
EK: LORENZ EĞRİSİ VE GİNİ KATSAYISI 205

Tablolar ve Grafikler

Türkiye'de Gelir Nasıl Paylaşılıyor? 16
İstanbul'da Gelir Nasıl Bölüşülüyor? 19
En Zengin 100 Türk'ün 1998 Gelirleri 21
Türkiye'de Gelirin %1'lik Hanelere Göre Dağılımı 25
İstanbul'da Gelirin %1'lik Hanelere Göre Dağılımı 27
Türkiye'de Gelirin %5, 10, 20'lik Hanelere Göre Dağılımı 29
İstanbul'da Gelirin %5, 10, 20'lik Hanelere Göre Dağılımı 30
Milli Gelirin Bölgelere Göre Dağılımı 31
Milli Gelirin İllere Göre Dağılımı 32
Gelir Grupları ve Bölgeler 32
Bölgelerin Gelir Payları 34
Hane Halkının Bölgesel Dağılımı 34
Büyük Kentlerde En Zenginler Ligi 35
Büyük Kentlerde En Yoksullar Ligi 35
Gelir Göstergeleri 36
Marmara Bölgesi'nde Bölüşüm 39
Bölgelerin ve 19 Büyük Kentin Ortalama Aylık Hane Gelirleri ($) 40
Marmara Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 41
Bursa'da Bölüşüm 43
Kocaeli'de Bölüşüm 43
Ege Bölgesi'nde Bölüşüm 44
Ege Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 46
İzmir'de Bölüşüm 48
Denizli'de Bölüşüm 48
Akdeniz Bölgesi'nde Bölüşüm 49
Akdeniz Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 51
Adana'da Bölüşüm 53
Antalya'da Bölüşüm 53
İçel'de Bölüşüm 54
İç Anadolu Bölgesi'nde Bölüşüm 55
İç Anadolu Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 58
Ankara'da Bölüşüm 60
Kayseri'de Bölüşüm 60
Eskişehir'de Bölüşüm 61
Konya'da Bölüşüm 61
Karadeniz Bölgesi'nde Bölüşüm 62
Karadeniz Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 64
Trabzon'da Bölüşüm 66
Samsun'da Bölüşüm 66

Zonguldak'ta Bölüşüm 67
Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bölüşüm 69
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Bölüşüm 70
Doğu Anadolu Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 71
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gelir Bölüşümü 73
Erzurum'da Bölüşüm 75
Malatya'da Bölüşüm 75
Diyarbakır'da Bölüşüm 76
Gaziantep'te Bölüşüm 76
İller ve En Zenginleri (1998) 77
En Zenginden En Yoksula İlçeler: 1996 88
Marmara Bölgesi 96
Ege Bölgesi 97
İç Anadolu Bölgesi 98
Akdeniz Bölgesi 99
Karadeniz Bölgesi 100
Doğu Anadolu Bölgesi 101
Güneydoğu Anadolu Bölgesi 102
Dünya Hasılası, 1999 105
"Güney"in Dış Borç Yükü 106
Gelişmişlikte Türkiye Dünyanın Neresinde? 109
Büyüme, Dış Borç ve Dış Ticarette Neredeyiz? 112
Gelir Eşitsizliği Ligi: Türkiye 19. 118
Yoksulluk Ligi: Günde 2$'ın Altında Gelirle Yaşayanlar 3 Milyar Kişi 120
Devletten Rantiyeye 188
İç Borçlar Nasıl Tırmandı? 188
Lorenz Eğrisi 205

Önsöz

Türkiye gündeminin yıllardır değişmeyen bir maddesi var: Geçim sorunu. Mahalle kahvelerinden evlerin oturma salonlarına, işyerlerinden sokaklara kadar her yerde insanlar, daha da artan bir ölçüde geçim dertlerini konuşuyorlar. Bazen mevcut durumlarını eskiyle karşılaştırarak geçen süre içindeki göreli yoksullaşmalarını konu ediyorlar. Bazen de ellerindekilerle özlemleri arasındaki uçurumun büyümesini dehşetle izliyor ve yakınıyorlar. Sonuç olarak, herkes kendi geçim sorununu konuşurken "başka"larının da tükettiğini anımsamadan edemiyor. Televizyon ekranlarında boygösteren debdebeli yaşamlarla, özellikle İstanbul gibi metropollerde her gün burun buruna gelinen göz kamaştırıcı, hatta görgüsüz tüketim biçimleriyle kendi durumlarını kıyaslamadan edemiyor insanlar. Birinin yoksulluğunun öteki yüzünde, diğerinin zenginliği yatıyor. Yani yoksulluk ve zenginlik bir madalyonun iki yüzü. Marks'ın dediği gibi, birilerinden almadan diğerlerine verilmiyor.

Yani birileri yoksulsa diğerleri aşırı zengin olduğu içindir. Yoksulluk ve zenginlik arasında diyalektik bir bağ var. İşte yoksulluğu ve zenginliği ortaya çıkaran süreç de "bölüşüm" ya da "gelir dağılımı" sorunudur.

Klasik iktisat okulunun kurucularından David Ricardo, "Politik iktisadın temeli bölüşümdür," derken ne kadar isabetli konuşmuş. Bölüşüm sorunu, salt ekonomide değil, politik ve kültürel yaşamda da can alıcı önemde.

***

Bu kitabın büyük bölümü Türkiye gündeminin baş sorunlarından olan "gelir dağılımı"nın 2000 yılı boyutlarına ayrıldı. Birinci bölümde de dile getirildiği gibi, gelir bölüşümüne ilişkin son resmi araştırma 1994 yılında yapıldı. Eksik beyanların yarattığı zaafları bir yana bırakıp, DİE 1994 gelir dağılımı araştırmasının oransal sonuçlarını 2000 yılı milli gelir verilerine yansıtma çabasına dayanan bu araştırmanın ilk sonuçları medyada büyük ilgi gördü. Bu ilginin altında

yatan önemli bir etken, geliri bölüşen grupları, geleneksel yüzde 20, hatta yüzde 10'luk gruplara ayırmak yerine yüzde 1'lik dilimlerle ifade etmekti. Bu rafine ayrım, bir dizi kamuflajı da etkisiz duruma getirdi. Yüzde 20'lerin, yüzde 10'ların içinde ayırt edilmeyen olağanüstü gelirlere sahip grupların varlığı, ancak yüzde 1'lik tasniflerle ortaya çıktı.

Araştırma, İstanbul'daki yüzde 1'lik süper zengin grubun, kendi başına Türkiye'deki gelir dağılımında "referans noktası" olduğunu gözler önüne seriyor. Bu grup, İstanbul'daki gelir bölüşümünde çarpıcı bir hegemonyaya sahip. Ayrıca Anadolu'daki bölgelerle ve illerle arasında inanılmaz bir fark var ve büyük bir üstünlüğe sahip. Bu özelliğiyle de her detay analizde referans olarak İstanbul'un yüzde 1'lik azınlığına gönderme yapmak kaçınılmaz oldu.

***

Son iki bölümü, İletişim Yayınları için hazırladığım ve ilk baskısı 1991'de "Cep Üniversitesi" dizisi kapsamında yayımlanan *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği* adlı kitabımdan aktardım. Bazı verileri güncelleştirmeye çalıştım. Ama esas amacım, okuyucuya bölüşümün arka planına ilişkin kavramları ve Türkiye'de bu sorunun tarihsel gelişimini aktarmaktı.

Çalışma, bir başvuru kaynağı, daha çok da bir elkitabı olarak tasarlandığı için dipnotlardan kaçınıldı, sadece gerekli yerlerde kaynak ismi zikredildi. Konuyla ilgili detaylı incelemelere ihtiyacı olanlar için bir kaynakça kitabın sonunda yer alıyor.

Araştırmayı üretmede ev halkıma, yani Ülkü'ye, Nehir'e ve Rüzgar'a sağladıkları destek ve motivasyon için teşekkürler. Zöhre Metin olmasa, bu kadar sayısal ağırlıklı bir ürünü ortaya çıkarma sabrım olabilir miydi, bilmiyorum. Sabrı ve azmi için teşekkürler. Ayrıca, Mine Bulut ve Canan Kaya'ya da katkıları ve emekleri için teşekkür ediyorum. Kitabı yayına hazırlayan Özgür Kalyoncu'yu ve Om Yayınevi'nin diğer çalışanlarını da şükranla anıyorum.

Mustafa Sönmez

I. BÖLÜM

2000'DE TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Türkiye'nin en yakıcı sorunlarının başında gelirin adaletsiz dağılımı geliyor. Türkiye, dünyada adaletsiz gelir dağıtılımında ilk sıralarda yer alıyor. Gelirin yüzde 20'lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında Türkiye adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 ülkesi arasında. Orta gelirli ülkeler sıralamasında ise ilk beşte. Gelir adaletsizliğinin ölçütü olan "gini" katsayısı dikkate alındığında, gelirin en adaletsiz dağıldığı Brezilya, Meksika, Şili, G. Afrika ülkelerini Türkiye izliyor.

Türkiye'de gelirin eşitsiz dağılımı yeni bir olgu değil. Ama özellikle 1980 sonrası dönemde 24 Ocak Kararları ile başlayan ve 12 Eylül askeri darbesiyle devam eden süreçte yeniden şekillenen bölüşüm ilişkileri 2000'e gelindiğinde ortaya inanılması güç bir eşitsizlik tablosu çıkardı. Somut olguları aşağıda sıralanacak olan bu son eşitsizlik görünümünün altında yatan dinamikleri anımsamakta yarar var.

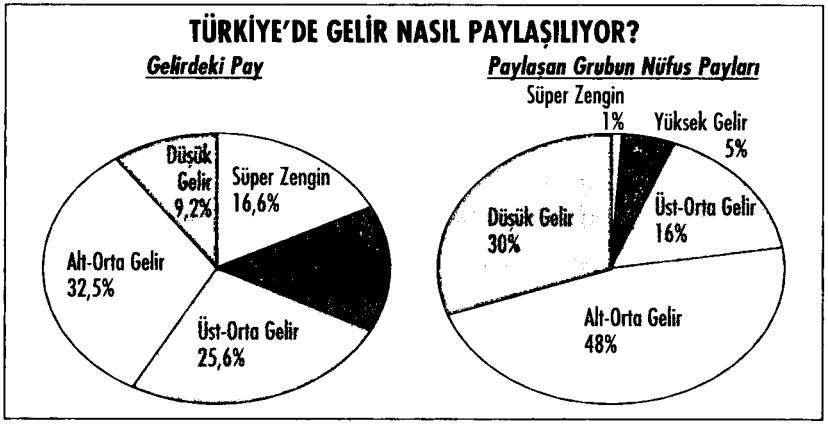
Türkiye kapitalizminin 1980'e kadar geçerli iç birikime dayalı ithal ikameci sermaye birikimi sürecinde, bu modele uygun bir bölüşüm ilişkisi de vardı. Bu sürecin birikim modeli, iç talebi esas aldığı için, gerek ücretler gerekse küçük üretici gelirleri açısından, talep yaratıcı bir bölüşüm özelliği taşıyordu. Bu özelliğin belirleyiciliğinde, sermayenin, göreli yüksek ücret sağlayan bir ücret sendikacılığına, tahıl fiyatlarını genellikle enflasyonun üstünde belirleyen popülist bir destekleme politikasına, devlet harcamalarıyla dolaylı gelir sağlayan popülist devlet nosyonuna ciddi bir itirazı yoktu. Bunun sonucunda, devlet harcamalarının bölgesel dağılımı, oy kaygısıyla yaygınlık gösteriyor, ekonomik olarak rasyonel olmasa da devlet harcamaları ve yatırımları, giderek hızlanan enflasyon karşısında alt ve orta gelirli kesimlerin kayıplarını telafi edici etkiler yaratabiliyordu. 1980, birçok alanda olduğu gibi, bölüşüm ilişkilerinde de yeni bir dönemin miladı oldu. İç talebe dayalı birikim modelinin ömrünü tüketmesiyle, yerine inşa edilmeye başlanan ihracata dönük ya da dışa açılmacı ekonomi modeli, başta ihracat olmak üzere döviz kazandırıcı faaliyetleri özendirirken, bu faaliyetlerle dünyada rekabet gücü kazanabilmek için bölüşüm ilişkilerini de tersyüz etti. Dış dünyada rekabet gücü yaratacak mal ve hizmeti en az maliyetle üretmek, ücret girdisini mümkün olduğu kadar ucuza mal etmeye; özellikle gıda, tekstil

olmak üzere tarıma dayalı endüstrilerin hammaddesini temin eden tarım kesiminden bu hammaddeleri en ucuza almaya; devlet maliyesinin gelir ve gider kalemlerini de dışa açılmaya hizmet edecek bir dönüşüme zorluyordu. Devleti küçültme, özelleştirme, vergi yükünün sermayeden ücretli kesime yıkılması, dışa dönük yatırımların devletçe mali teşviki, bu dönüşümün bazı unsurları...

12 Eylül ile başlatılan ve 1982 Anayasası ile kurumsallaştırılan anti-sendikal düzen, yeni bölüşüm ilişkisinin önündeki engellerin aşılmasına olanak sağlarken, 1980'den 2000'e 20 yıllık sürede, görece iyileşme dönemleri (1989-1993 dönemi gibi) olsa da, bölüşümün emek aleyhtarı karakteri değişmedi ve 2000'in eşitsiz bölüşüm göstergelerine ulaşıldı. Bölüşümün bugünkü gerçek boyutları ne? Bu konuda herkesin referans kaynağı, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün en sonuncusunu 1994'te gerçekleştirdiği gelir dağılımı araştırması.

Gelir dağılımı araştırmaları, ankete alınan ailelerin haneye giren ücret, kâr, faiz, kira vb. gelirlerinden oluşan beyanlarına dayanılarak yapılıyor. Deneyimler, alt gelir gruplarında eksik beyanın pek az olduğunu, buna karşılık üst gelir gruplarında eksik beyanın daha yüksek olduğunu gösteriyor. En sonuncusu 1994'te yapılan DİE araştırması, birçok özürü içeriyor. Bir kere, hanelerce beyan edilen gelir toplamının, aynı yılın milli gelirinin ancak yüzde 57'sine ulaştığını görüyoruz. Oysa, milli gelirden hanelere kullanılabilir gelir olarak giren gelirin, ortalama olarak GSMH'nin yüzde 80'ini bulması beklenir. Dolayısıyla 1994 araştırmasının oransal bulguları, özellikle üst katmanlarda önemli gelirleri saklıyor. Buna rağmen, eksik beyanlı olduğunu bilerek kullandığımız DİE 1994 araştırmasının oransal bulguları bile ortaya dehşet verici bir gelir eşitsizliği tablosu koyuyor.

Gelirin yüzde 20'lik ya da yüzde 10'luk, hatta yüzde 5'lik dilimlere göre dağılımı, adaletsizliğin resmini tam vermiyor. En net görüntü, nüfusun yüzde 1'lik gruplara ayrılmasıyla elde ediliyor. Böylece, en

üst dilimlerin toplumun diğer katmanlarıyla farklılığı da ortaya çıkıyor. 1994 DİE Gelir Dağılımı araştırmasında kullanılan gelirin yüzde 1'lik gruplara dağılım verileri dikkate alındığında 2000'in ilk 6 ayında gelir pastası nasıl paylaşıldı?

Türkiye'de 2000'in ilk altı ayında yaklaşık 49,5 katrilyon TL'lik (84,6 milyar dolar) mal ve hizmet üretildi. Bu hasılanın yüzde 80'ini oluşturan 39 katrilyon TL, toplam 63,7 milyon nüfus ya da 14.347.000 aile tarafından paylaşıldı.

- İlk altı ayın ortalama dolar kuru 585.000 TL oldu. Dolayısıyla, ilk altı ayda hanelere giren gelir 67 milyar dolara yaklaştı. Söz konusu gelir, hanelere eşit dağıtılabilseydi, hane başına 6 aylık gelir 4.700 dolar, aylık gelir de 783 dolar olurdu. Başka bir ifadeyle, herkesin evine ayda ortalama 458 milyon TL girerdi.
- En sonuncusu 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasının gelirin aileler arasında yüzde 1'lik dağılımı ile ilgili oranlarını bugüne uyguladığımızda 2000'in ilk altı ayında en üstteki yüzde 1'lik grubun toplam gelirin yüzde 16,6'sına tekabül eden aylık 7,539 milyar TL'lik (12.887 dolar) kazanca sahip olduğunu, en alttaki yüzde 1'lik grubun ise binde 7'lik gelir payıyla 32 milyon TL'lik (ayda 54 dolar) gelire sahip olduklarını görüyoruz.
- Böylece Türkiye'nin 1. gelir grubu ile 100. gelir grubunun aylık gelirleri arasında yaklaşık 236 kat fark olduğu görülüyor.
- Yüzde 1'lik gruplara göre gelirin bölüşümü, toplumsal gelir gruplarının 5 başlık altında toplanabileceğini gösteriyor.

Süper Zengin Grup: En üstteki yüzde 1'lik grup, çok farklı bir özelliğe sahip. Cari fiyatlarla ayda 7,5 milyar TL'ye (12.887 dolar) yakın geliri ile en yakınındaki gelir grubu ile bile arasında yüzde 354 fark var. Bu, ayrıcalıklı yüzde 1'lik gelir grubunun ayda hanesine giren gelir, Türkiye'nin yüzde 45'inin hanesine giren gelire denk.

Yüksek Gelir Grubu: Bu gruba aylık 2,100 milyar TL (3.540 dolar) ila 1 milyar TL (1.800 dolar) arasında olan aileler giriyor. Toplam gelirden yüzde 16,1 pay alan bu ailelerin toplam nüfustaki payları yüzde 5. Böylece, ilk yüzde 1'lik süper zengin grubun gelirinin, kendisini izleyen yüzde 5 gruptan bile fazla olduğu görülüyor.

Üst-Orta Gelir Grubu: Bu gruba, hanesine ayda en fazla 999 milyon TL (1.799 dolar) en az 501 milyon TL (855 dolar) giren aileler giriyor. Bu grup toplam nüfusun yüzde16'sını oluşturuyor ve gelir pastasından da yüzde 25,6'yı alıyor.

Alt-Orta Gelir Grubu: Ayda hanesine giren gelir en fazla 500 milyon TL, (854 dolar) en az 201 milyon TL'yi (342 dolar) bulanlar,

alt-orta gelir grubuna giriyorlar. Bunların nüfustaki oranı yüzde 48'e ulaşıyor. Neredeyse nüfusun yarısına tekabül eden bu grubun, ülke gelirinden aldığı pay yüzde 32,5.

Düşük Gelir Grubu: Ayda 200 milyon TL (341 dolar) ve altı bir gelirle geçinmeye çalışanlar düşük gelir grubunu oluşturuyorlar ve bunlar, toplam ailelerin yüzde 30'u. Bu grubun gelirden aldığı toplam pay ise yüzde 9,2.

Böylece, Türkiye'nin 2000'e ait gelir bölüşümü bulguları, ailelerin yüzde 30'unun hanesine ayda en fazla 200 milyon TL'nin (341 dolar) girdiğini ortaya koyuyor. Aylık gelir çıtası 300 milyon TL'ye çıkarıldığında ise, ailelerin yüzde 53'ünün 300 milyon TL (512 dolar) ve altında bir gelirle geçindikleri görülüyor. Geliri ayda 500 milyon TL'yi (854 dolar) geçmeyenlerin oranı, bu durumda, nüfusun yüzde 76'sına ya da dörtte üçüne ulaşıyor. Bu da toplumun dörtte üçünün düşük ve alt-orta gelir grubuna dahil ailelerden oluştuğu sonucuna götürüyor bizi.

İSTANBUL... İSTANBUL...

İstanbul, Türkiye'de hanelere giren toplam gelirden yüzde 27,5 pay alıyor ve toplam hanelerin yüzde 13'üne sahip. 2000 yılının ilk yarısında İstanbul'da hanelere giren gelir 11 katrilyon TL'yi (18,8 milyar dolar) buldu. Bu gelir İstanbul haneleri arasında eşit bölüşülseydi, hane başına cari fiyatlarla aylık gelir 946 milyon TL'yi (1.617 dolar) bulurdu.

- Haneye giren aylık gelirin Türkiye ortalamasının 455 milyon TL (778 dolar) olduğu anımsandığında, İstanbul'da hane başına düşen gelirin Türkiye ortalamasının yüzde 107 üstünde olduğu görülür. Ancak İstanbul'da gelirin dağılımı, İstanbul'daki refah düzeyinin Türkiye ortalamasını katlayamadığını; gelirin üst gruplardaki hanelere, daha çok da ilk yüzde 1'lik gruba akması nedeniyle, İstanbul'da özellikle nüfusun dörtte üçünün ekonomik zorluklar yaşadığını ortaya koyuyor.
- İstanbul gelirinden yüzde 29 dolayında pay alan en üstteki yüzde 1'lik gruba ait hanelerin 2000'in ilk yarısında aylık gelirleri 27,5 milyar TL'yi ya da 47.000 doları buldu. Buna karşılık en alttaki yüzde 1'lik hanelere ayda ortalama 85 milyon TL (146 dolar) girdi. Böylece en üstteki yüzde 1'in ortalama aylık gelirinin en alttaki yüzde 1'lik grubun gelirinin 322 katı olduğu görülüyor. Aynı farkın Türkiye geneli için 236 kat olduğu anımsandığında, İstanbul'da eşitsizliğin daha büyük olduğu bir kez daha gözler önüne seriliyor.

• İstanbul'da gelirin bölüşümü, en üstte "dokunulmaz ve ulaşılmaz" yüzde 1'lik grupla birlikte gelir gruplarının şöyle tanımlanabileceğini ortaya koyuyor.

Süper Zengin Grup: Aylık geliri 2000'de ortalama 27,5 milyar TL'yi (47.000 dolar) bulan yüzde 1, toplam 18 bin dolayında aileden oluşuyor ve İstanbul gelirinin tek başına yüzde 29'una el koyuyor. En yakındaki ikinci yüzde 1'lik grupla gelir farkı ise 1'e 6 şeklinde. Yani İstanbul'un ikinci yüzde 1'inde olanların sınıf atlayarak ilk yüzde 1'e girebilme şansları çok düşük.

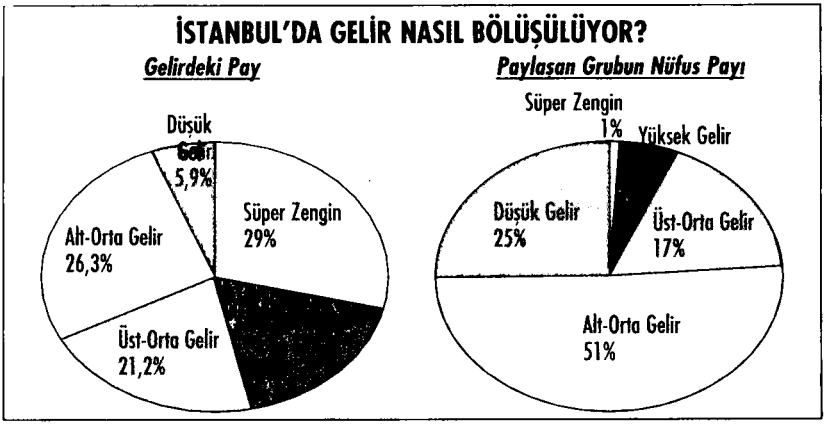
Yüksek Gelir Grubu: Bu tasnife aylık ortalama hane geliri en az 1,968 milyar TL (3.364 dolar), en çok 4,674 milyar TL (7.990 dolar) olan yüzde 1'lik gruplar giriyor. Bu gruplar, hanelerin yüzde 6'sı ve İstanbul gelirinden yüzde 17,6 pay alıyorlar.

Görüldüğü gibi, yüksek gelirli yüzde 6'lık nüfusun geliri bile yüzde 1'in gelirinin 11-12 puan altında. Ancak üstten yüzde 14'lük nüfusun geliri, en zengin yüzde 1'in gelirini yakalayabiliyor. Yani, "en zengin İstanbullu grup, sonraki 14 zengin gruba bedel."

Üst-Orta Gelir Grubu: Bu tasnife aylık ortalama geliri en az 823 milyon TL (1.407 dolar) olan gruplar ile en fazla 1,967 milyon TL (3.363 dolar) olan yüzde 1'lik gruplar giriyor. Bunlar, İstanbul nüfusunun yüzde 17'sini oluşturuyor ve gelirden yüzde 21,2 pay alıyorlar.

Alt-Orta Gelir Grubu: Bu grup, İstanbul nüfusunun yarısından biraz fazlasını (yüzde 51) oluşturuyor ve tavanda ayda ortalama 804 milyon TL (1.375 dolar) geliri olanlar ile tabanda ayda ortalama 303 milyon TL (518 dolar) hane geliri olanları kapsıyor.

Düşük Gelirli Grup: Bu kesim, en fazla 302 milyon TL'lik (517 dolar) aylık gelirle geçinenleri kapsıyor ve toplam nüfustaki payları yüzde 25'i, toplam gelirdeki payları da yüzde 5,9'u buluyor. Bu grubun en yoksul yüzde 1'i ayda 85 milyon TL (146 dolar) ortalama hane geliriyle geçiniyor.

Türkiye'nin en varlıklı yüzde 1'lik kesimi ülke gelirinin yüzde 16,6'sını alırken 143.475 aileden oluşan bu kesimin aylık ortalama aile geliri yaklaşık 13.000 dolar olarak belirlenmişti. Ancak bu kesimin içinde de Türkiye şartlarına göre ultra kazancı olan aileler, kişiler var. Bunların ilk 100'ünü, Maliye'ye her yıl beyan ettikleri kazançlarından, belli ölçülerde, belirleyebiliyoruz.

Ultra zenginlerin repo, hazine bonosu geliri, mevduat faizi, kira geliri, temettü gelirlerinden oluşan "matrah"larından, bu matraha tekabül eden "tahakkuk etmiş vergi" çıkarıldığında "yıllık gelir"e ulaşıyoruz. Gerçi, gelirden matraha ulaşırken bazı indirimlere yasa izin veriyor. Bu indirimler yokmuş gibi düşünelim, buradan da aylık geliri TL ve ABD doları olarak ifade edelim.

Gelir vergisi ile ilgili yasalarda yapılan değişiklik sonucu beyan edilen gelir sadece temettü ve kira gelirlerini kapsadığı için 1999 ve 2000'de gerçek gelire yakın bilgiler elde edemiyoruz. Ama 1998 verileri, kişilerin gerçeğe yakın gelirleri hakkında bilgi veriyor. O nedenle de 1998 gelir vergisi sıralamasını dikkate alan bir analizle en çok kazananlara ait birşeyler söylemek olası.

1998'in "En Zengin 100 Türk" listesi ilk sıralarını çoğunlukla Koç ve Sabancı ailelerinin fertleri alırken Aydın Doğan, Kemal Uzan gibi medyayı da kontrol eden isimlerin, finans, inşaat, sanayi dünyasının tanıdık adlarının, eğlence dünyasının starlarının da listede yer aldıkları görülüyor.

"En çok kazanan 100 zengin" sıralaması, bu listeye girenlerin aylık kazançlarının 1,7 milyon dolar ila 70.000 dolar arasında değiştiğini ortaya koyuyor. Böylece, Türkiye'nin ilk yüzde 1'lik zengin kesiminin ortalama kazancı ayda 13.000 dolar iken, bunların ilk 100 kişisinin gelirinin de aylık 1,7 milyon dolardan başlayıp 70.000 dolara kadar uzandığını anımsamak gerekiyor.

En çok kazanan 100 zengin Türk ile ilgili birkaç spot vermek gerekirse şunlar söylenebilir:

• 1998'in kazanç şampiyonu, medya patronu Aydın Doğan oldu. Dışbank, Ray Sigorta gibi finans kuruluşları, otomotiv pazarlama, turizm yatırımları olan ve özelleştirmeden Petrol Ofisi'ni İş Bankası ile birlikte satın alan Aydın Doğan, enerji sektöründe de iştiraklere sahip. Aydın Doğan'ın 1998'de beyan ettiği gelir, aylık kazancının 1998 fiyatlarıyla 467 milyar TL ya da o günün dolar kuru (261 bin

TL) ile 1,789 milyon dolar olduğunu ortaya koyuyor.

• Aylık kazancı 1,694 milyon dolar olan Demir Sabancı, ailenin genç kuşağından. Sabancı ailesinden Suzan Sabancı, Çiğdem Sabancı, Şevket Sabancı, Sevil Sabancı, Dilek Sabancı 1998'in en çok kazanan 10 isminden 6'sını oluşturdular. İlk 11 arasında Vehbi Koç'un kızları Semahat Sevil Arsel ile Sevgi Gönül'ün yer aldıklarını görüyoruz. Rahmi Koç ise 1998'de aylık 557 bin dolarlık kazancıyla 14. sırayı almış. İlk 20 varlıklı ismi aldığımızda bunların 9'unun Sabancı, 4'ünün Koç ailesinden olduğunu görüyoruz.

EN ZENGİN 100 TÜRK'ÜN 1998 GELİRLERİ

Sıra No	Adı Soyadı	İli	Yıllık Gelir Milyar TL	Aylık Gelir Milyar TL	Aylık Gelir Bin $
1	AYDIN DOĞAN	İSTANBUL	5.604	467	1.789
2	DEMİR SABANCI	İSTANBUL	5.304	442	1.694
3	KEMAL UZAN	İSTANBUL	5.203	434	1.661
4	SUZAN SABANCI DİNÇER	İSTANBUL	2.474	206	790
5	ÇİĞDEM BİLEN SABANCI	İSTANBUL	2.463	205	786
6	ŞEVKET SABANCI	İSTANBUL	2.450	204	782
7	SEMAHAT SEVİM ARSEL	İSTANBUL	2.283	190	729
8	(x)	İSTANBUL	2.239	187	715
9	SEVİL SABANCI	İSTANBUL	2.060	172	658
10	DİLEK SABANCI	İSTANBUL	2.028	169	647
11	DAİME SEVGİ GÖNÜL	İSTANBUL	2.021	168	645
12	İBRAHİM BODUR	İSTANBUL	1.798	150	574
13	İZZET BAYRAKTAR	İSTANBUL	1.769	147	565
14	MUSTAFA RAHMİ KOÇ	ANKARA	1.746	145	557
15	EMİNE KAMIŞLI	İSTANBUL	1.719	143	549
16	ALİ İSMAİL SABANCI	İSTANBUL	1.674	139	534
17	ÖMER SABANCI	İSTANBUL	1.670	139	533
18	DEMET ÇETİNDOĞAN	İSTANBUL	1.658	138	529
19	TALİP KAHRAMAN	ANKARA	1.656	138	529
20	SUNA KIRAÇ	İSTANBUL	1.615	135	516
21	MEHMET SABANCI	İSTANBUL	1.606	134	513
22	ERDOĞAN ÖZGÖRKEY	İZMİR	1.535	128	490
23	CEM CENGİZ UZAN	İSTANBUL	1.226	102	391
24	MURAT HAKAN UZAN	İSTANBUL	1.175	98	375
25	HALİS TOPRAK	İSTANBUL	909	76	290
26	H. EKREM ERGİNKAN	İSTANBUL	885	74	282
27	ŞEVKET DEMİREL	ISPARTA	881	73	281
28	SAKIP SABANCI	İSTANBUL	849	71	271
29	(x)	İSTANBUL	798	67	255
30	NEVZAT ÖZGÖRKEY	İZMİR	795	66	254
31	İLHAMİ GAMGAM	İSTANBUL	794	66	254
32	İSKENDER ZÜLFÜKARİ	İSTANBUL	761	63	243
33	EROL SABANCI	İSTANBUL	721	60	230
34	N. SEVDA SABANCI	İSTANBUL	716	60	229
35	N. TÜRKAN ÖZSEZEN	İSTANBUL	695	58	222
36	M. ŞAHİN NALBANT	İSTANBUL	681	57	217
37	AYHAN ŞAHENK	İSTANBUL	678	57	217
38	YALÇIN SABANCI	İSTANBUL	676	56	216
39	SUDİ ÖZKAN	İSTANBUL	671	56	214
40	Y. AKIN ÖNGÖR	İSTANBUL	600	50	192
41	M. SALİH DERELİ	İSTANBUL	588	49	188
42	M. SİNAN DERELİ	İSTANBUL	580	48	185
43	ZERRİN SABANCI	İSTANBUL	560	47	179

EN ZENGİN 100 TÜRK'ÜN 1998 GELİRLERİ (DEVAM)

Sıra No	Adı Soyadı	İli	Yıllık Gelir Milyar TL	Aylık Gelir Milyar TL	Aylık Gelir Bin $
44	TÜRKAN DERELİ	İSTANBUL	554	46	177
45	AHMET ÇUHADAROĞLU	İSTANBUL	550	46	176
46	TONGUÇ ÖSEN	İZMİR	548	46	175
47	KAYA KARAKAYA	ANKARA	547	46	175
48	HÜSEYİN ÖZYAZ	İZMİR	520	43	166
49	FERİT FAİK ŞAHENK	İSTANBUL	513	43	164
50	ALİ AHMED KUTMAN	İSTANBUL	497	41	159
51	YAŞAR EROĞLU	İSTANBUL	497	41	159
52	DEMİR KARAMANCI	İSTANBUL	487	41	155
53	ABDÜLKADİR KONUKOĞLU	GAZİANTEP	468	39	149
54	ORAL BARAN	İSTANBUL	462	39	148
55	AYKUT GÖKÇE	İSTANBUL	461	38	147
56	TURGAY CİNER	İSTANBUL	461	38	147
57	H. NECATİ KURMEL	İSTANBUL	456	38	145
58	AYDOĞAN SEMİZER	İSTANBUL	448	37	143
59	(x)	İSTANBUL	446	37	142
60	ALİ KOÇMAN	İSTANBUL	426	35	136
61	HASAN CEM BOYNER	İSTANBUL	425	35	136
62	İBRAHİM TATLISES	İSTANBUL	424	35	135
63	ENGİN PAK	İSTANBUL	419	35	134
64	MUKADDES ATAY	İSTANBUL	415	35	133
65	TACETTİN ASLAN	İSTANBUL	405	34	129
66	(x)	İSTANBUL	397	33	127
67	İSMET AKAYDIN	İSTANBUL	395	33	126
68	(x)	ANKARA	393	33	126
69	Z. GÜNER YÜCEER	İSTANBUL	392	33	125
70	SEVİNÇ İZMİROĞLU	İZMİR	391	33	125
71	(x)	İSTANBUL	383	32	122
72	(x)	ANKARA	383	32	122
73	IŞIL DOĞAN	İSTANBUL	383	32	122
74	(x)	İSTANBUL	382	32	122
75	RECEP GANCER	İSTANBUL	377	31	120
76	SITKI ÇİFTÇİ	İSTANBUL	375	31	120
77	F. BÜLENT ECZACIBAŞI	İSTANBUL	374	31	119
78	MEHMET UYGUN	İSTANBUL	371	31	118
79	(x)	İSTANBUL	370	31	118
80	ALİ VOLKAN ATAY	İSTANBUL	362	30	115
81	CAVİT ÇAĞLAR	BURSA	359	30	115
82	SERRA SABANCI	İSTANBUL	358	30	114
83	(x)	İSTANBUL	354	30	113
84	(x)	İSTANBUL	352	29	112
85	ALİ RAİF DİNÇKÖK	İSTANBUL	351	29	112
86	TÜRKAN SABANCI	İSTANBUL	350	29	112
87	ÖZCAN SABANCI	İSTANBUL	350	29	112
88	GÜNGÖR SİPAHİOĞLU	İSTANBUL	349	29	111
89	M.MEMDUH GÖKÇEN	BURSA	347	29	111
90	ÖMER DİNÇKÖK	İSTANBUL	346	29	111
91	BELKIZ SABANCI	İSTANBUL	344	29	110
92	YÜCEL KURTTEPELİ	İSTANBUL	343	29	110
93	OSMAN AKÇA	İZMİR	340	28	109
94	CELAL SÖNMEZ	BURSA	336	28	107
95	YAHYA AKEL	İSTANBUL	327	27	104
96	H. MEHMET ÇİFTÇİ	İSTANBUL	323	27	103
97	AYŞE ASLI ATAY	İSTANBUL	322	27	103
98	M.SELAHATTİN ÇOLAK	ADANA	313	26	100
99	MÜMTAZ TAHİNCİOĞLU	İSTANBUL	308	26	98
100	SITKI KOÇMAN	İSTANBUL	308	26	98

(X) : İsminin açıklanmasını istemeyenler

1999 sonunda IMF desteğinde yürürlüğe konulan üç yıllık istikrar programının gelir dağılımına etkileri, programın yaşandığı 2000 Kasım ve 2001 Şubat şoklarının öncesi ve sonrasında da dar gelirli kesimlerin aleyhine seyretti.

Program yürürlüğe konulduğunda, yüzde 70-80'de kemikleşen enflasyonu, 2000'de yüzde 25'e, izleyen iki yıl sonunda da yüzde 5'e kadar geriletme hedefi bulunuyordu. Bunun aracı olarak da ücret ve maaşlar dahil olmak üzere gelir artışlarını, gerçekleşmiş enflasyona göre değil, hedeflenen enflasyona göre artırma prensibi tüm topluma empoze edildi.

Program, 2000 Kasım'ı ve 2001 Şubat'ında yaşanan şoklarla iflas edince, iddialı enflasyon hedeflerine ulaşmak da mümkün olmadı. 2000 enflasyonu hedeflenen yüzde 25 yerine yüzde 40'a ulaşınca, gelirleri yüzde 25'e göre ayarlanmış olanlar hem yüzde 69'u bulan 1999, hem de yüzde 39'u bulan 2000 enflasyonuna göre, zarara uğradılar. 2001 enflasyonu için ise hedef yüzde 12 yerine, 2001 Şubat şokundan sonra yaşanan fiyat artışları sonucu, yüzde 58 olarak belirlendi ama gelirler politikası, hâlâ iç talebi kısmak için reel gelirleri geriletmeye dönüktü.

• Merkez Bankası'nın 2000 raporuna göre, 2000 yılında kamu kesimi işçileri, 1999'daki kamu toplu sözleşmeleri 2 yıllık yapıldığı için ve her 6 ayda gelirleri TÜFE enflasyonuna endekslendiğinden 2000'den zararlı çıkmadılar, hatta reel olarak yüzde 7 oranında gelirlerini artırdılar.

Toplu sözleşme kapsamındaki özel sektör işçilerinin 2000 ücretlerinin ne olduğu konusunda bilgisi olmayan Merkez Bankası, 2000'in ilk 9 ayında özel imalat sanayii saat ücretlerinde yüzde 4,2'lik reel gerileme olduğunu ifade ediyordu. Reel düşüş tekstilde yüzde 7'yi, giyimde yüzde 9'u buluyordu.

• 2000 yılında memur maaşlarındaki reel gerileme ise DPT verilerine göre yüzde 11,5'i buldu.

Memur maaşları 1996'dan 1997'ye reel olarak yüzde 17 arttı, 1997'den 1998'e yüzde 2 düştü, 1998'den 1999'a tekrar yüzde 4 arttıktan sonra 2000'de yüzde 11,5 geriledi.

• DPT verilerine göre, 2000'de net ortalama asgari ücret ile emekli aylıkları yüzde 15'e yakın geriledi. Memur emeklilerinin alım gücü bir önceki kriz yılı olan 1994'ün düzeyine geriledi ve 1999'a göre yüzde 13 düştü. SSK emeklilerinin geliri de yüzde 14 azaldı.

- Tarım üreticilerinin gelirlerine bakıldığında destekleme fiyatlarının 2000 yılında hedeflenen yüzde 25'lik enflasyona göre belirlendiği ve 1999 yılına göre ortalama yüzde 27,8 oranında artırıldığı görüldü. Ancak enflasyondaki gerçekleşme yüzde 39'u bulduğu için tarım üreticileri reel gelir kaybına uğradılar. Yüzde 39 enflasyona karşılık destekleme fiyatları artışı tütünde yüzde 20, ayçiçeğinde yüzde 27, şeker pancarında yüzde 30'da, buğdayda ise yüzde 32'de kaldı. Böylece tarım üreticilerinin çoğunluğu, 2000 yılını reel gelir kaybı ile kapadılar.

Bölüşümde asıl büyük dengesizlik 2001 Şubat krizi sonrası yaşandı. 22 Şubat devalüasyonu ile ilk elde yüzde 40, takip eden haftalarda bir yüzde 40 daha değer kaybeden TL, bütün ekonomik dengeleri altüst ederken dar gelirli kesimlerin reel gelirlerini de olağanüstü boyutta bozdu. Devalüasyonla birlikte aylık ortalama enflasyon artışları yüzde 10'u bulunca, ücret ve maaşlıların reel gelirleri büyük aşınma yaşadı. İstikrar amacıyla IMF ile birlikte oluşturulan ve Dünya Bankası'ndan transfer edilen devlet bakanı Kemal Derviş'in uygulamaya soktuğu programın gelirler politikası, maaş ve ücretleri, tarım gelirlerini daraltmayı, sosyal harcamaları kısmayı hedeflediğinden bölüşümün daha kötü seyretmesi kaçınılmaz hale geldi. Devlet gelir ve harcamaları için yapılan düzenlemeler, büyük kısmını halkın ödediği dolaylı vergileri, doğrudan vergilerin de üstüne çıkarınca emek gelirlerinin kaybı daha da büyüdü. Ayrıca devlet harcamalarında yapılan kısıtlamaların sağlık, eğitim, barınma gibi halkın dolaylı bir biçimde yararlandığı kamu hizmetlerini vurması bir başka kayıp kalemini oluşturdu.

Bu arada Şubat 2001 krizi ile yaşanan yoğun personel çıkarma ya da tensikatlar, işsizliği olağanüstü boyutlara taşırken toplumsal bölüşümün emek gelirleri aleyhine seyrine yeni bir boyut getirdi.

Kriz, emek gelirlerini vurarak yoksullaşma sürecine yeni bir ivme katarken, para-sermaye sahipleri, özellikle de devalüasyon öncesi birikimlerini döviz olarak tutanlar bir gecede olağanüstü kazançlar elde ettiler. Bu kaotik durumun ülkedeki gelir eşitsizliğini 2000 öncesinden çok daha vahim bir platforma çektiği ve çok ciddi sosyal ve siyasal sorunlara gebe bıraktığı çok açık.

TÜRKİYE'DE GELİRİN %1'LİK HANELERE GORE DAGILIMI

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin %1	16,6	6.489.960.555	45.234	7.539	12.887
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,56	1.782.784.345	12.426	2.071	3.540
3. %1	3,62	1.415.280.555	9.864	1.644	2.810
4. %1	2,98	1.165.065.208	8.120	1.353	2.313
5. %1	2,58	1.008.680.616	7.030	1.172	2.003
6. %1	2,33	910.940.247	6.349	1.058	1.809
Üst-Orta Gelirliler					
7. %1	2,14	836.657.566	5.831	972	1.661
8. %1	2	781.922.958	5.450	908	1.553
9. %1	1,9	742.826.810	5.177	863	1.475
10, %1	1,8	703.730.663	4.905	817	1.397
11. %1	1,71	668.544.129	4.660	777	1.328
12. %1	1,63	637.267.211	4.442	740	1.265
13. %1	1,56	609.899.908	4.251	708	1.211
14. %1	1,5	586.442.219	4.087	681	1.165
15. %1	1,44	562.984.530	3.924	654	1.118
16. %1	1,4	547.346.071	3.815	636	1.087
17. %1	1,35	527.797.997	3.679	613	1.048
18. %1	1,3	508.249.923	3.542	590	1.009
19. %1	1,26	492.611.464	3.433	572	978
20. %1	1,22	476.973.005	3.324	554	947
21. %1	1,19	465.244.160	3.243	540	924
22. %1	1,16	453.515.316	3.161	527	901
23. %1	1,13	441.786.472	3.079	513	877
Alt-Orta Gelirliler					
24. %1	1,1	430.057.627	2.997	500	854
25. %1	1,07	418.328.783	2.916	486	831
26. %1	1,04	406.599.938	2.834	472	807
27. %1	1,02	398.780.709	2.779	463	792
28. %1	1	390.961.479	2.725	454	776
29. %1	0,97	379.232.635	2.643	441	753
30, %1	0,95	371.413.405	2.589	431	738
31. %1	0,93	363.594.176	2.534	422	722
32. %1	0,91	355.774.946	2.480	413	706
33. %1	0,89	347.955.716	2.425	404	691
34. %1	0,87	340.136.487	2.371	395	675
35. %1	0,85	332.317.257	2.316	386	660
36. %1	0,83	324.498.028	2.262	377	644
37. %1	0,81	316.678.798	2.207	368	629
38. %1	0,79	308.859.569	2.153	359	613
39. %1	0,78	304.949.954	2.125	354	606
40. %1	0,76	297.130.724	2.071	345	590
41. %1	0,75	293.221.109	2.044	341	582
42. %1	0,73	285.401.880	1.989	332	567
43. %1	0,72	281.492.265	1.962	327	559
44. %1	0,7	273.673.035	1.907	318	543
45. %1	0,69	269.763.421	1.880	313	536
46. %1	0,68	265.853.806	1.853	309	528
47. %1	0,67	261.944.191	1.826	304	520
48. %1	0,66	258.034.576	1.798	300	512
49. %1	0,65	254.124.961	1.771	295	505
50, %1	0,63	246.305.732	1.717	286	489
51. %1	0,62	242.396.117	1.689	282	481
52. %1	0,61	238.486.502	1.662	277	474
53. %1	0,6	234.576.888	1.635	272	466

... GELİRİN %1'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
54. %1	0,59	230.667.273	1.608	268	458
55. %1	0,58	226.757.658	1.580	263	450
56. %1	0,57	222.848.043	1.553	259	443
57. %1	0,56	218.938.428	1.526	254	435
58. %1	0,55	215.028.814	1.499	250	427
59. %1	0,54	211.119.199	1.471	245	419
60, %1	0,53	207.209.584	1.444	241	411
61. %1	0,52	203.299.969	1.417	236	404
62. %1	0,51	199.390.354	1.390	232	396
63. %1	0,5	195.480.740	1.362	227	388
64. %1	0,49	191.571.125	1.335	223	380
65. %1	0,48	187.661.510	1.308	218	373
66. %1	0,47	183.751.895	1.281	213	365
67. %1	0,46	179.842.280	1.253	209	357
68. %1	0,45	175.932.666	1.226	204	349
69. %1	0,44	172.023.051	1.199	200	342
Düşük Gelirliler					
70, %1	0,44	172.023.051	1.199	200	342
71. %1	0,43	168.113.436	1.172	195	334
72. %1	0,42	164.203.821	1.144	191	326
73. %1	0,41	160.294.206	1.117	186	318
74. %1	0,4	156.384.592	1.090	182	311
75. %1	0,39	152.474.977	1.063	177	303
76. %1	0,38	148.565.362	1.035	173	295
77. %1	0,37	144.655.747	1.008	168	287
78. %1	0,37	144.655.747	1.008	168	287
79. %1	0,36	140.746.133	981	163	279
80, %1	0,35	136.836.518	954	159	272
81. %1	0,34	132.926.903	926	154	264
82. %1	0,33	129.017.288	899	150	256
83. %1	0,32	125.107.673	872	145	248
84. %1	0,32	125.107.673	872	145	248
85. %1	0,31	121.198.059	845	141	241
86. %1	0,3	117.288.444	817	136	233
87. %1	0,29	113.378.829	790	132	225
88. %1	0,28	109.469.214	763	127	217
89. %1	0,27	105.559.599	736	123	210
90, %1	0,26	101.649.985	708	118	202
91. %1	0,25	97.740.370	681	114	194
92. %1	0,24	93.830.755	654	109	186
93. %1	0,23	89.921.140	627	104	179
94. %1	0,22	86.011.525	599	100	171
95. %1	0,2	78.192.296	545	91	155
96. %1	0,19	74.282.681	518	86	148
97. %1	0,17	66.463.451	463	77	132
98. %1	0,14	54.734.607	381	64	109
99. %1	0,11	43.005.763	300	50	85
100, %1	0,07	27.367.304	191	32	54
Toplam	100				

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 143.475 aileden oluşmaktadır.
Türkiye toplam hane sayısı 14.347.522'dir.
2000 Türkiye nüfusu 63.703.000, ortalama hane büyüklüğü 4,4 kişi olarak alınmıştır.
2000 ilk 6 ay kullanılabilir gelir 39.096 trilyon TL alınmıştır.
2000 ilk 6 ay ortalama dolar kuru 585.000 TL alınmıştır.

İSTANBUL'DA GELİRİN %1'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 1'lin gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	28,97	3.114.692.364	164.468	27.411	46.857
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,94	531.121.169	28.045	4.674	7.990
3. %1	3,43	368.774.415	19.473	3.245	5.548
4. %1	2,63	282.762.890	14.931	2.488	4.254
5. %1	2,37	254.809.144	13.455	2.242	3.833
6. %1	2,19	235.456.551	12.433	2.072	3.542
7. %1	2,08	223.629.966	11.809	1.968	3.364
Üst-Orta Gelirliler					
8. %1	1,95	209.653.093	11.070	1.845	3.154
9. %1	1,8	193.525.932	10.219	1.703	2.911
10. %1	1,68	180.624.203	9.538	1.590	2.717
11. %1	1,58	169.872.763	8.970	1.495	2.556
12. %1	1,48	159.121.322	8.402	1.400	2.394
13. %1	1,4	150.520.169	7.948	1.325	2.264
14. %1	1,29	138.693.585	7.324	1.221	2.086
15. %1	1,17	125.791.856	6.642	1.107	1.892
16. %1	1,12	120.416.136	6.358	1.060	1.812
17. %1	1,08	116.115.559	6.131	1.022	1.747
18. %1	1,03	110.739.839	5.847	975	1.666
19. %1	0,99	106.439.263	5.620	937	1.601
20. %1	0,97	104.288.975	5.507	918	1.569
21. %1	0,94	101.063.542	5,337	889	1.520
22. %1	0,92	98.913.254	5.223	871	1.488
23. %1	0,9	96.762.966	5.109	852	1.456
24. %1	0,87	93.537.534	4.939	823	1.407
Alt-Orta Gelirliler					
25. %1	0,85	91.387.246	4.826	804	1.375
26. %1	0,82	88.161.814	4.655	776	1.326
27. %1	0,8	86.011.525	4.542	757	1.294
28. %1	0,78	83.861.237	4.428	738	1.262
29. %1	0,77	82.786.093	4.371	729	1.245
30. %1	0,75	80.635.805	4.258	710	1.213
31. %1	0,73	78.485.517	4.144	691	1.181
32. %1	0,71	76.335.229	4.031	672	1.148
33. %1	0,7	75.260.085	3.974	662	1.132
34. %1	0,69	74.184.941	3.917	653	1.116
35. %1	0,68	73.109.797	3.860	643	1.100
36. %1	0,66	70.959.508	3.747	624	1.068
37. %1	0,65	69.884.364	3.690	615	1.051
38. %1	0,63	67.734.076	3.577	596	1.019
39. %1	0,62	66.658.932	3.520	587	1.003
40. %1	0,6	64.508.644	3.406	568	970
41. %1	0,59	63.433.500	3.350	558	954
42. %1	0,58	62.358.356	3.293	549	938
43. %1	0,57	61.283.212	3.236	539	922
44. %1	0,56	60.208.068	3.179	530	906
45. %1	0,55	59.132.924	3.122	520	890
46. %1	0,54	58.057.780	3.066	511	873
47. %1	0,53	56.982.636	3.009	501	857
48. %1	0,52	55.907.492	2.952	492	841
49. %1	0,5	53.757.203	2.839	473	809
50. %1	0,49	52.682.059	2.782	464	793
51. %1	0,49	52.682.059	2.782	464	793
52. %1	0,48	51.606.915	2.725	454	776
53. %1	0,47	50.531.771	2.668	445	760

İSTANBUL'DA GELİRİN %1'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
54. %1	0,46	49.456.627	2.612	435	744
55. %1	0,45	48.381.483	2.555	426	728
56. %1	0,44	47.306.339	2.498	416	712
57. %1	0,43	46.231.195	2.441	407	695
58. %1	0,42	45.156.051	2.384	397	679
59. %1	0,41	44.080.907	2.328	388	663
60. %1	0,41	44.080.907	2.328	388	663
61. %1	0,4	43.005.763	2.271	378	647
62. %1	0,39	41.930.619	2.214	369	631
63. %1	0,38	40.855.475	2.157	360	615
64. %1	0,37	39.780.331	2.101	350	598
65. %1	0,37	39.780.331	2.101	350	598
66. %1	0,36	38.705.186	2.044	341	582
67. %1	0,35	37.630.042	1.987	331	566
68. %1	0,35	37.630.042	1.987	331	566
69. %1	0,34	36.554.898	1.930	322	550
70. %1	0,34	36.554.898	1.930	322	550
71. %1	0,33	35.479.754	1.873	312	534
72. %1	0,33	35.479.754	1.873	312	534
73. %1	0,32	34.404.610	1.817	303	518
74. %1	0,32	34.404.610	1.817	303	518
Düşük Gelirliler					
75. %1	0,31	33.329.466	1.760	293	501
76. %1	0,3	32.254.322	1.703	284	485
77. %1	0,29	31.179.178	1.646	274	469
78. %1	0,29	31.179.178	1.646	274	469
79. %1	0,29	31.179.178	1.646	274	469
80. %1	0,28	30.104.034	1.590	265	453
81. %1	0,27	29.028.890	1.533	255	437
82. %1	0,27	29.028.890	1.533	255	437
83. %1	0,26	27.953.746	1.476	246	421
84. %1	0,26	27.953.746	1.476	246	421
85. %1	0,25	26.878.602	1.419	237	404
86. %1	0,25	26.878.602	1.419	237	404
87. %1	0,24	25.803.458	1.363	227	388
88. %1	0,23	24.728.314	1.306	218	372
89. %1	0,23	24.728.314	1.306	218	372
90. %1	0,23	24.728.314	1.306	218	372
91. %1	0,22	23.653.169	1.249	208	356
92. %1	0,21	22.578.025	1.192	199	340
93. %1	0,2	21.502.881	1.135	189	323
94. %1	0,19	20.427.737	1.079	180	307
95. %1	0,18	19.352.593	1.022	170	291
96. %1	0,17	18.277.449	965	161	275
97. %1	0,16	17.202.305	908	151	259
98. %1	0,14	15.052.017	795	132	226
99. %1	0,12	12.901.729	681	114	194
(En yoksul %1) 100	0,09	9.676.297	511	85	146
Toplam	100				

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 18.938 aileden oluşmaktadır.
İstanbul toplam hane sayısı 1.893.872'dir.
İstanbul 2000 6 aylık toplam geliri 10,751 katrilyon TL'dir.
2000 ilk 6 aylık ortalama dolar kuru 585.000 TL alınmıştır.
İstanbul geliri: Türkiye toplamının % 27,5'idir.

TÜRKİYE'DE GELİRİN % 5, 10, 20'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

GELİRİN % 5'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 5'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin % 5	30,34	11.861.771.279	16.535	2.756	4711
2. %5	10,17	3.976.078.244	5.543	924	1579
3. %5	7,84	3.065.137.997	4.273	712	1217
4. %5	6,53	2.552.978.459	3.559	593	1014
5. %5	5,65	2.208.932.358	3.079	513	877
6. %5	4,97	1.943.078.552	2.709	451	772
7. %5	4,43	1.731.959.353	2.414	402	688
8. %5	3,97	1.552.117.072	2.164	361	616
9. %5	3,59	1.403.551.710	1.957	326	557
10. %5	3,28	1.282.353.652	1.788	298	509
11. %5	2,99	1.168.974.823	1.630	272	464
12. %5	2,74	1.071.234.453	1.493	249	425
13. %5	2,49	973.494.083	1.357	226	387
14. 95	2,26	883.572.943	1.232	205	351
15. %5	2,04	797.561.418	1.112	185	317
16. %5	1,83	715.459.507	997	166	284
17. %5	1,62	633.357.596	883	147	252
18. %5	1,4	547.346.071	763	127	217
19. %5	1,15	449.605.701	627	104	179
20. %5	0,69	269.763.421	376	63	107

Not: Her yüzde 5'lik grup 727.376 aileden oluşmaktadır.

GELİRİN % 10'LUK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 10'un gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin %10	40,51	15.837.849.523	11.039	1.840	3.145
2. % 10	14,37	5.618.116.456	3.916	653	1.116
3. %10	10,62	4.152.010.909	2.894	482	824
4. %10	8,4	3.284.076.425	2.289	381	652
5. %10	6,88	2.689.814.977	1.875	312	534
6. %10	5,73	2.240.209.276	1.561	260	445
7. %10	4,76	1.860.976.641	1.297	216	370
8. %10	3,87	1.513.020.925	1.055	176	300
9. %10	3,03	1.184.613.282	826	138	235
10. %10	1,83	715.459.507	499	83	142

Not: Her yüzde 10'luk grup 1.434.752 aileden oluşmaktadır.

GELİRİN % 20'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 20'nin gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin %20	54,88	21.455.965.979	7.477	1.246	2.130
2. %20	19,03	7.439.996.949	2.593	432	739
3. %20	12,61	4.930.024.253	1.718	286	489
4. %20	8,63	3.373.997.566	1.176	196	335
5. %20	4,86	1.900.072.789	662	110	189

Notlar: Her yüzde 20'lik grup 2.869.504 aileden oluşmaktadır.
Türkiye toplam hane sayısı 14.347.522'dir.
2000 yılı Türkiye nüfusu 63.703.000, ortalama hane büyüklüğü 4,4 kişi alınmıştır.
2000 yılı ilk 6 ay kullanılabilir gelir 39,096 katrilyon TL alınmıştır.
2000 yılı ilk 6 ay ortalama dolar kuru 585.000 TL alınmıştır.

GELİRİN % 5'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 5'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin % 5	42,33	4.551.084.839	48.061	8.010	13.693
2. %5	9,69	1.041.814.602	11.002	1.834	3.134
3. %5	6,92	743.999.695	7.857	1.309	2.238
4. %5	5,19	557.999.771	5.893	982	1.679
5. %5	4,49	482.739.686	5.098	850	1.452
6. %5	3,93	422.531.619	4.462	744	1.271
7. %5	3,51	377.375.568	3.985	664	1.135
8. %5	3,16	339.745.525	3.588	598	1.022
9. %5	2,86	307.491.203	3.247	541	925
10. %5	2,58	277.387.169	2.929	488	835
11. %5	2,34	251.583.712	2.657	443	757
12. %5	2,11	226.855.398	2.396	399	683
13. %5	1,92	206.427.661	2.180	363	621
14. 95	1,74	187.075.068	1.976	329	563
15. %5	1,62	174.173.339	1.839	307	524
16. %5	1,45	155.895.890	1.646	274	469
17. %5	1,32	141.919.017	1.499	250	427
18. %5	1,18	126.867.000	1.340	223	382
19. %5	0,99	106.439.263	1.124	187	320
20. %5	0,67	72.034.653	761	127	217

Not: Her yüzde 5'lik grup 94.694 aileden oluşmaktadır.

GELİRİN % 10'LUK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 10'un gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin %10	52,02	5.592.899.441	29.532	4.922	8.414
2. %10	12,11	1.301.999.466	6.875	1.146	1.959
3. %10	8,42	905.271.305	4.780	797	1.362
4. %10	6,67	717.121.093	3.787	631	1.079
5. %10	5,44	584.878.373	3.088	515	880
6. %10	4,45	478.439.110	2.526	421	720
7. %10	3,66	393.502.729	2.078	346	592
8. %10	3,07	330.069.229	1.743	290	497
9. %10	2,5	268.786.017	1.419	237	404
10. %10	1,66	178.473.915	942	157	268

Not: Her yüzde 10'luk grup 189.387 aileden oluşmaktadır.

GELİRİN % 20'LİK HANELERE GÖRE DAĞILIMI

Hane Sırası	Yüzde 20'nin gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
En zengin %20	64,13	6.894.898.907	18.203	3.034	5.186
2. %20	15,09	1.622.392.398	4.283	714	1.220
3.%20	9,89	1.063.317.483	2.807	468	800
4. %20	6,73	723.571.958	1.910	318	544
5. %20	4,16	447.259.932	1.181	197	336

Notlar: Her yüzde 20'lik grup 378.775 aileden oluşmaktadır.
İstanbul toplam hane sayısı 1.893.872'dir.
İstanbul 2000 6 aylık toplam geliri 10,751 katrilyon TL'dir.
2000 ilk 6 aylık ortalama dolar kuru 585.000 TL alınmıştır.
İstanbul geliri Türkiye toplamının % 27,5'idir.

ADALETSİZLİK VE ANADOLU

Türkiye'nin 2000 yılının ilk yarısına ait bölüşüm göstergeleri, gelirden "aslan payı"nı alan İstanbul'un süper zengin gruplarıyla diğer coğrafi bölgeler ve büyük iller arasında derin uçurumlar olduğunu da ortaya koyuyor.

2000 yılının ilk yarısında kullanılabilir gelir olarak açıklanan 39,096 katrilyon TL'nin (67 milyar dolar) paylaşımında İstanbul'un yüzde 1'lik azınlığının ayda hanesine 27,5 milyar TL (47.000 dolar) girerken, yaklaşık 19 bin hanelik bu grubun geliri, Anadolu'nun birçok bölgesine ve büyük kentlerine giren tüm geliri geçiyor.

• İstanbul'un yüzde 1'lik azınlığının geliri, Türkiye'nin sanayi kentleri İzmir, Adana ve Bursa'ya giren tüm gelirin üstünde. Bu üç kentteki aile toplamı 1,033 milyon. Yani İstanbul'un 19 bin ailelik "kaymak tabakası"ndan sadece birinin evine giren gelir, bu üç büyük kentin 57 hanesine giren gelir tutarında.

• İstanbul'un yüzde 2'sini oluşturan 38 bin aile, Türkiye'nin en büyük diğer iki metropolü İzmir ve başkent Ankara'daki 1,220 milyon aileye giren gelire denk bir kazanç sağlıyorlar (Ayda 1.052 milyon dolar).

• İstanbul'un yüzde 4'lük zengin grubu (yaklaşık 75 bin aile), sayıları 1,836 milyon haneyi bulan Karadeniz Bölgesi'nin toplam gelirlerine yakın bir gelir elde ediyorlar.

• Türkiye'nin en üretken bölgelerinden Ege Bölgesi'nde yaklaşık 2.253 bin aile yaşıyor, ama Ege'de bu ailelerin aylık geliri İstanbul'daki yüzde 9'luk zengin aile geliri olan 906 trilyon TL'de (1,549 milyar

MİLLİ GELİRİN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI

	Hane sayısı	Hane halkı %	Gelir Milyon TL	Gelir %
Marmara Bölgesi	3.816.441	26,6	15.091.056	38,6
İç Anadolu Bölgesi	2.568.206	17,9	6.020.784	15,4
Ege Bölgesi	2.252.561	15,7	5.434.344	13,6
Akdeniz Bölgesi	1.793.441	12,5	4.300.560	11
Karadeniz Bölgesi	1.836.483	12,8	4.261.464	10,9
Doğu Anadolu Bölgesi	1.018.674	7,1	2.228.472	5,7
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1.061.716	7,4	1.759.320	4,5
Türkiye Toplam	**14.347.522**	**100**	**39.096.000**	**100**

GELİR GRUPLARI VE BÖLGELER

Gelir grupları	Türkiye	Nüfus payı %	Marmara Bölgesi	%	İstanbul	%	Ege Bölgesi	%
İlk %1 (Milyon TL)	7.539	1	16.18	1	27.411	1	4.23	1
Yüksek Gelirli	2.071-1.058	5	3.236-1.588	5	4.674-1.968	6	1.757-913	6
Üst-Orta Gelirli	972-513	16	1.430-606	19	1.845-823	17	860-507	15
Alt-Orta Gelirli	500-200	48	593-303	44	804-303	51	495-201	47
Düşük Gelirli	200-32	30	297-46	41	293-85	25	201-32	31
Alt-Orta/Düşük Toplam %	78		85		76		78	
Ortalama Aylık Hane Geliri (Milyon TL)	454		661		949		403	
Ortalama Aylık Hane Geliri ($)	776		1.113		1.617		688	

MİLLİ GELİRİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

	Hane sayısı	Hane halkı %	Gelir Milyon TL	Gelir %
İstanbul	1.865.001	13	10.751.001	27,5
Ankara	688.681	4,8	2.267.568	5,8
İzmir	530.858	3,7	1.485.646	3,8
Adana	243.908	1,7	899.208	2,3
Bursa	258.255	1,8	664.632	1,7
Antalya	129.127	0,9	409.152	1,2
Kayseri	100.43	0,7	312.768	0,8
Konya	129.123	0,9	312.768	0,8
İçel	114.776	0,8	273.672	0,7
Eskişehir	129.123	0,9	273.672	0,7
Samsun	86.085	0,6	234.576	0,6
Gaziantep	143.475	1	234.576	0,6
Kocaeli	71.736	0,5	195.481	0,5
Denizli	71.736	0,5	195.481	0,5
Erzurum	43.043	0,3	156.384	0,4
Malatya	71.736	0,5	156.384	0,4
Diyarbakır	71.736	0,5	156.384	0,4
Trabzon	28.700	0,2	117.288	0,3
Zonguldak	28.700	0,2	78.192	0,2

dolar) kalıyor.

• Türkiye'nin Marmara'dan sonra en kalabalık bölgesi olan İç Anadolu'da 2,568 milyon aile yaşıyor. Bu, Türkiye'deki toplam hanelerin yüzde 17,9'u. İç Anadolu Bölgesi'ndeki bütün ailelerin aylık gelir toplamı ancak İstanbul'un en varlıklı yüzde 12'sinin geliri düzeyinde.

• Akdeniz Bölgesi'nde nüfusun yüzde 12,5'ini oluşturan 1,800 milyona yakın aile yaşıyor. Akdeniz Bölgesi'nin bu aileleri, 72 bin aileden oluşan İstanbul'un yüzde 4'lük zengin grubunun hanesine giren toplam gelir kadar bir gelirle geçiniyorlar.

DİĞER ADALETSİZLİKLER

Türkiye'nin en zengin yüzde 1'lik grubunu oluşturan sınıf, İstanbul'da ayda 27,5 milyar TL'lik gelirle ön plana çıkarken, "süper zenginler"in yoğunlaştığı ikinci kent ise Adana oluyor. Çukurova'nın bulunduğu Adana'da "süper zenginler"in hanesine ayda 18 milyar TL'ye (30.770 dolar) yakın gelir giriyor. "Küçük İstanbul" Adana'da, nüfusun yüzde 1'i toplam gelirin yaklaşık yüzde 29'una (İstanbul ile aynı) el koyuyor. Adana'da ilk yüzde 1 ile beşinci yüzde 1 arasında yüzde 7 tutarında bir fark var. Bu fark, İstanbul'da bile

Akdeniz Bölgesi	%	İç Anadolu Bölgesi	%	Karadeniz Bölgesi	%	Doğu A. Bölgesi	%	G.Doğu A. Bölgesi	%
5.657	1	2.927	1	5.202	1	2.089	1	2,407	1
1.874.883	6	1.758-910	7	1.702-812	6	1.251-809	5	1.063-834	2
877.504	14	860-504	16	770-507	12	769-507	14	740-508	7
488.204	44	488-203	41	487-201	49	507-201	53	489-202	43
200.36	35	199-23	35	197-27	32	197-33	27	199-36	47
79		76		81		80		90	
400		391		387		363		295	
683		668		661		620		504	

yüzde 8 oranında. Adana'da en üstteki yüzde 1 ile en alttaki yüzde 1'in geliri arasında 322 kat fark var. Bu fark, İstanbul'da da aynı.

Gelirin eşitsiz dağılımında öne çıkan bir diğer kent Antalya. Hızla gelişen Antalya'da, ailelerin yüzde 1'lik azınlığı kent gelirinin yüzde 15,7'sini alıyor. Bu da, ayda hane başına 21 milyar TL'lik (16.027 dolar) bir gelire tekabül ediyor. Turizm, tarım ve ticarette hızla büyüyen Antalya'nın yüzde 1'lik varlıklı kesimi, Türkiye'nin "kaymak tabakası"nın ilk üçü arasına girerken, Antalya'nın en yoksul yüzde 1'i de, 19 büyük kentin en "varlıklısı" görünüyor. Antalya'daki en alttaki yüzde 1'lik grubun hanesine ayda ortalama 97 milyon TL (166 dolar) gelir giriyor.

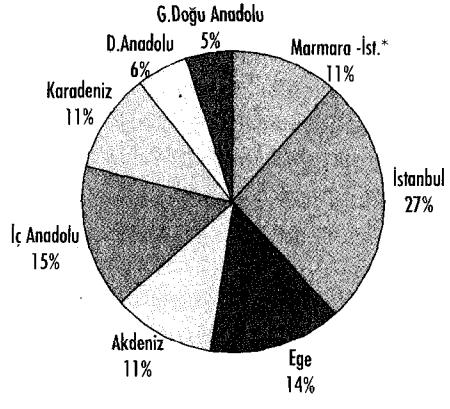
Türkiye'nin en zenginlerine, İstanbul'un dışında, Güney'de Adana ve Antalya'da, Kuzey'de ise Trabzon ve Erzurum'da rastlanıyor. Erzurum'da en zengin yüzde 1'lik grubun hanesine giren aylık ortalama gelir 8,595 milyar TL'yi (14.692 dolar) buluyor. Trabzon'un yüzde 1'lik "süper zenginlerinin" evine ise ayda 8,432 milyar TL (14.414 dolar) giriyor. Erzurum'da en varlıklı yüzde 1'in geliri en yoksul yüzde 1'in gelirinin 109 katıyken, Trabzon'da iki kutup arasındaki fark 103 katı buluyor.

ZENGİNLER LİGİNDE FARK

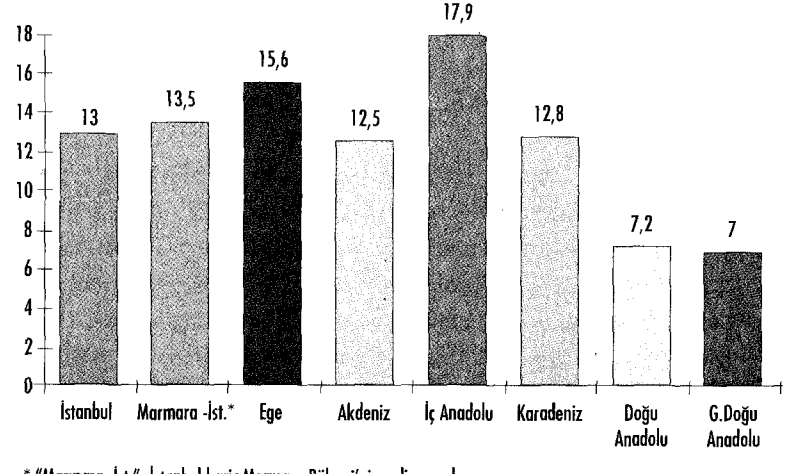
Coğrafi bölgeler olarak bakıldığında en zenginlerin toplandığı yüzde 1'lik grup üyeleri Marmara'da ve ayda 180 milyar TL'lik (27.657 dolar) gelir elde ediyorlar. Doğu Anadolu'nun "süper zenginleri"nin hanesine ise 2,089 milyar TL (3.572 dolar) giriyor. Doğu'nun en üst yüzde 1'inin geliri, İstanbul'un ancak altıncı yüzde 1'inin gelirine denk düşüyor. Türkiye'nin en varlıklılarının toplandığı Marmara Bölgesi'nin yüzde 1'inin geliri, varlıklıların en son sırasındaki Doğu zenginlerinin gelirlerinin 8 katı.

Alt-orta ve düşük gelirliler Türkiye genelinde nüfusun yüzde 78'ini bulurken, coğrafi bölgelere göre farklılık gösterebiliyor. Ayda evine 200 milyon TL'nin (342 dolar) altında gelir giren "düşük gelirli"grubun bölge nüfusuna oranı, Marmara Bölgesi'nde yüzde 19'da kalırken, Güneydoğu'da yüzde 47'yi, Akdeniz ve İç Anadolu'da yüzde 35'i buluyor. Aylık geliri 500-200 milyon TL (768-342 dolar) arasında olan alt-orta grup, Doğu Anadolu'da nüfusun yüzde 53'ünü, Marmara ve Karadeniz'de yüzde 49'unu, Ege'de yüzde 47'sini buluyor. Alt-orta ve düşük gelir gruplarının toplam nüfusa oranı Türkiye genelinde yüzde 78'i,

BÖLGELERİN GELİR PAYLARI

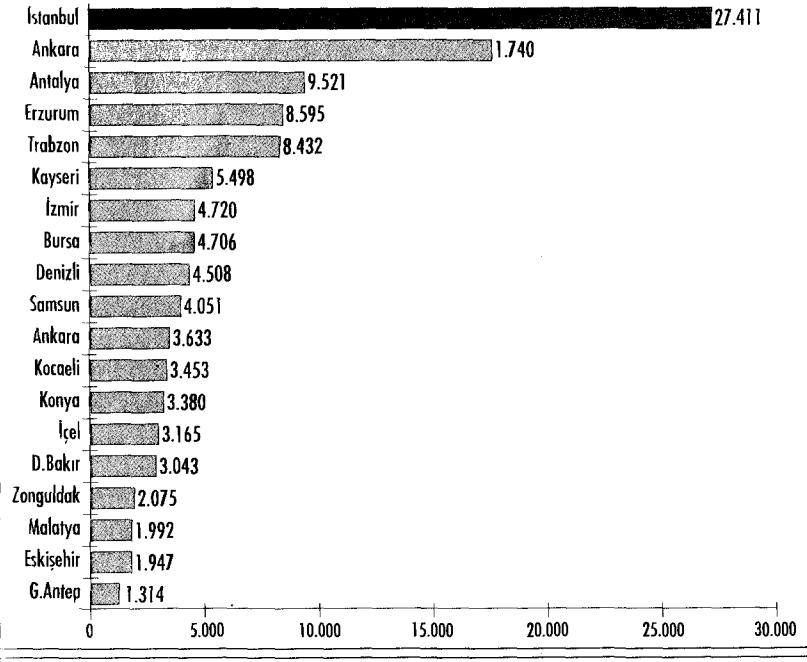
HANE HALKININ BÖLGESEL DAĞILIMI

* "Marmara -İst.", İstanbul hariç Marmara Bölgesi'nin gelir payıdır.

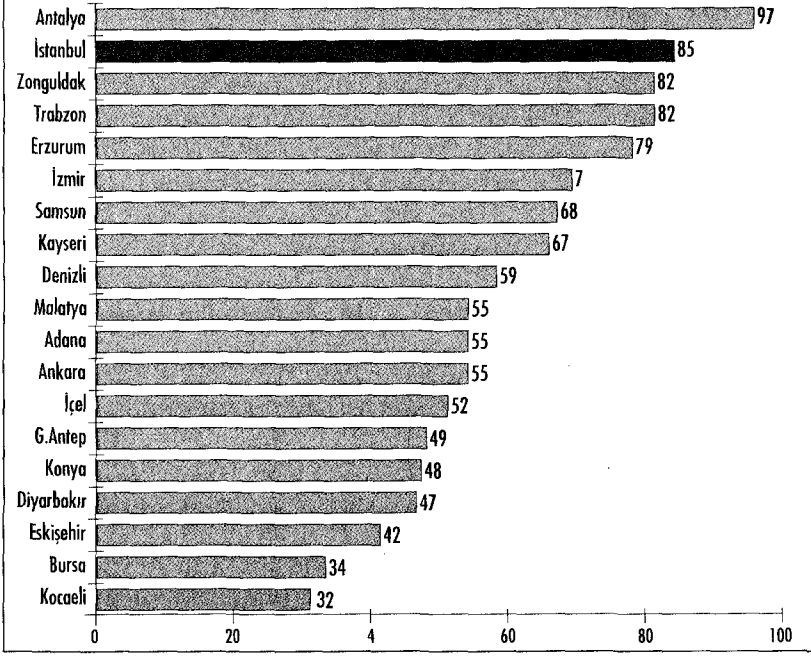
BÜYÜK KENTLERDE EN ZENGİNLER LİGİ

En Zengin Yüzde 1'lik Grubun Aylık Hane Geliri (Milyon TL)

BÜYÜK KENTLERDE EN YOKSULLAR LİGİ

En Yoksul Yüzde 1'in Aylık Hane Geliri (Milyon TL)

Doğu Anadolu'da ise yüzde 80'i bulurken, Güneydoğu Anadolu'da ise yüzde 90'a ulaşıyor.

Coğrafi olarak ortalama hane geliri en düşük bölgeler Güneydoğu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri. Sırasıyla bu bölgelerin hanelerine ayda ortalama 295 milyon TL, 363 milyon TL, 387 milyon TL giriyor. İstanbul'un ortalama hane geliri, en yoksul Güneydoğu'nun ortalama hane gelirinin 3,2 katı. Gelire ortalama olarak değil de, yüzde 1'lik dilimler itibariyle bakılınca ilginç bir tablo ortaya çıkıyor. Gelirin coğrafi bölgelere dağılımı, en alttaki yüzde 1 nüfusun sanıldığı gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da değil, İç Anadolu ve Karadeniz'de olduğunu ortaya koyuyor. En yoksulların toplandığı yüzde 1'lik grup İç Anadolu'da ve ayda 23 milyon TL (40 dolar) gelir ile geçiniyor. Karadeniz'dekiler ise ayda 27 milyon TL (46 dolar) ile geçiniyorlar. Ege'de bu gelir ayda 32 milyon TL (55 dolar). Buna karşılık Doğu Anadolu'da yüzde 1'lik en yoksulun hanesine 33 milyon TL (57 dolar), Güneydoğu'da 36 milyon TL (61 dolar) giriyor.

Büyük kentlerin en alttakilerine bakıldığında ise, 19 il arasında en yoksul yüzde 1'lik grup ayda 32 milyon TL'lik (55 dolar) geliriyle Kocaeli'de. İkinci en yoksullar aylık 36 milyon TL (61 dolar) gelirleriyle Bursa'da bulunuyor.

YOKSULLAŞMAYA TEPKİ

Türkiye'de gelirin paylaşımı bu görüntülerden daha vahim boyutlarda ve acil önlemler istiyor. DİE'nin 1994 araştırmasında hanelerin beyan ettikleri gelirlerin oranlarını 2000'in ilk altı ayının gelirlerine uyguladığımızda ortaya çıkan bu bulgular, şöyle bir iyimser varsayımı içeriyor: 1994'ten 2000'e milli gelir pastasına uzanan kaşıkların büyüklüğü değişmedi. Yani 1994'te toplumsal sınıfların birbirlerine karşı güçleri 2000'e kadar değişmedi. Oysa, durum hiç de

GELİR GÖSTERGELERİ

	Türkiye	Marmara	(İstanbul)	Ege	Akdeniz	İç Anadolu	Karadeniz	Doğu Anadolu	G.Doğu Anadolu
Bölge Payı (%)	100	38,6	27,5	13,9	11	15,4	10,9	5,7	4,5
Kullandığı Gelir (Trilyon TL)	39,096	15,091	10,751	5,454	4,3	6,021	4,261	2,228	1,759
Hane Halkı (Bin)	14.347	3.802 (26,5)	1.865 (13)	2.249 (15,6)	1.790(13,4)	2.568 (17,9)	1.837 (12,8)	1.023 (7,2)	993 (7,0)
Hane Başına Gelir (Aylık Milyon TL)	454	661,5	945	403	400	391	387	363	295
En Zengin %1 (A.G. Milyon TL)	7.539	16.180	27.411	4.230	5.651	2.927	5.202	2.089	2.417
En Zengin %1 (A.Gelir S)	12.887	27.657	46.857	7.231	9.660	5.003	8.892	3.572	4.131
En Yoksul %1 (A.G. Milyon TL)	32	46	85	32	36	23	27	33	36
En Yoksul%1 (A. Gelir S)	54	79	146	5	61	40	46	56	61
Alt-Orta Gelirliler (%)	48	49	44	47	44	41	49	53	43
Düşük Gelirliler (%)	30	19	9	31	35	35	32	27	47
Alt-Orta+Düşük G. (%) (500 Milyon TL'den az)	78	67	53	77	79	76	81	80	90

öyle değil. Türkiye, 1994 krizinde ciddi bir sınıfsal mevzilenme değişikliği yaşarken izleyen yılların "rantçı" karakteri, dengenin özellikle para-sermaye sahibi sınıflar lehine oluşmasına yol açtı. 1995-1999 arasında devlet bütçesinden faiz olarak ödenen rakam 93,5 milyar doları buldu. Buna 2000'de ödenen 33 milyar doları eklediğimizde tutar 126,5 milyar doları buluyor. Bu faizin para sermaye sahibi sınıflara aktığını düşündüğümüzde, 1994 araştırmasına göre, milli gelirden yüzde 16,6 pay alan yüzde 1'lik egemen azınlığın payının yüzde 17-18 bandına oturduğunu söylememiz mümkün.

Toplumsal sınıflar arasındaki gelir eşitsizliğine tepki, çoğunlukla, varlıklı sınıflara karşı güçsüzlerin örgütlenerek pazarlık, grev hakkı edinmeleri ve bu uğurda mücadele etmeleri, devleti, bölüşüm ilişkileri konusunda güçsüzlerden yana tavır almaya zorlamaları olarak beklenir. Ancak, Türkiye'nin son 20 yıllık tarihçesinde eşitsizliğe bu tarz karşı koyuş çok tali kalıyor. İster nispi, ister mutlak olsun, yoksullaşmaya verilen tepki, daha çok telafi edici mekanizmalar aracılığıyla oluyor. Bu telafi edici mekanizmalar yöresine ve somut durumlara göre büyük çeşitlilik gösterirken toplumun sosyal-siyasal ve kültürel kimyasında da ciddi değişimlere yol açıyor. Kayıp gelire uyum mekanizmaları, kayıp geliri daha çok emek gücü harcayarak karşılama, yeni gelirler bulma, ya da harcamaları kısma şeklinde formüle edilebilir. Kayıp gelirin telafisi şu biçimlerde olabiliyor: Aile reisinin ikinci iş tutması, kadının işgücü pazarına girmesi, evin emekli yaşlısının yine çalışması, çocukların okuldan alınıp işe verilmesi gibi, işgücü pazarına yeni girişler... Kayıp gelir, rezerv olarak tutulan servetin çözülmesi ile de telafi edilmeye çalışılıyor. Miras yoluyla kalan evin, tarlanın, ziynet eşyalarının, arabanın satılması vb. servet çözülmeleri ile de refah kaybını telafi etme yolları deneniyor.

Yoksullaşma karşısında, harcamaları kısma bir başka tepki biçimi. Daha az masraflı eve geçme, arabayı daha az kullanma, duruma göre, gıda harcamalarını daha ucuz pazarlardan karşılama çabası, eğitime, kültüre yapılan harcamaları kısma, yoksullaşmaya verilen harcama kısıcı tepkilerden birkaç örnek...

BÖLGELERDE VE BÜYÜK KENTLERDE BÖLÜŞÜM: 2000

MARMARA BÖLGESİ: YÜZDE 6'YA YÜZDE 41 GELİR

Türkiye'nin en gelişmiş endüstri, tarım ve ticaret bölgesi olan Marmara Bölgesi, Türkiye'de gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu bölge aynı zamanda. Bunda, gelirin en adaletsiz dağıtıldığı İstanbul'un bölgede yer alması belirleyici etken. Toplam ailelerin yüzde 26,6'sını oluşturan 3,816 milyon hane yaşıyor Marmara'da. Bu haneler aynı dönemin (2000'in ilk altı ayı) gelirinin yüzde 38,6'sını kullanmışlar. Kaba bir ifadeyle Marmara Bölgesi, hanelerin dörtte birini barındırmasına karşılık, gelirin yüzde 40'ına yakınını kullanıyor diyebiliriz. Ülkenin en yoksul bölgeleri olan Güneydoğu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde de Türkiye nüfusunun dörtte biri dolayında nüfus yaşıyor, ama onlar gelirden sadece yüzde 20 dolayında pay alıyorlar. Yani Marmara'da, yoksul üç bölgede yaşayan nüfusa yakın bir nüfus var ama burada kullanılan gelir, yoksul üç bölgenin yüzde 100'ünün üstünde.

Marmara, Türkiye genel ortalamasının üstünde gelir kullanan "egemen bölge". Türkiye genelinde 2000'in ilk yarısında hanelere ortalama 776 dolar girerken, Marmara'da bu tutarın 1.113 dolara çıktığı görüldü. Marmara'nın omurgası İstanbul'da ise, ortalama hane geliri 1.617 dolar ile bölge ortalamasının 500 dolar kadar üstünde gerçekleşti.

Türkiye gelirinin yüzde 40'ını kullanacak kadar gelirin bölgesel dağılımında egemen durumda olan Marmara, bölge içi gelirin dağılımında ise, Türkiye'nin en adaletsiz bölgesi. Eşitsizlik katsayısı olan "gini" oranı Marmara için 1994'te 0,53 olarak hesaplanmıştı. Türkiye için bu oranın 0,49 olduğu anımsandığında, Marmara'nın Türkiye genelinden daha adaletsiz bir bölüşüm sergilediği söylenebilir. Nitekim, hanelerin yüzde 1'inin, toplam bölge gelirinin yüzde 24,6'sına el koyduğu görülmektedir. Marmara'nın 38.164 süper zengin ailesinin hanesine 2000'in ilk yarısında ayda 16 milyar TL (27.657 dolar) giriyordu. Bu ortalamayı yükselten İstanbul'dur. İstanbul'da yüzde 1'lik süper zengin kesimin hanesine ayda ortalama 67,4 milyar TL (46.857 dolar) girmektedir.

Marmara'nın en zengin yüzde 1'lik kesiminin ortalama geliri, en yoksul yüzde 1'lik kesiminin gelirinin 285 katı. (Ayda 27.657 dolara karşılık 79 dolar). Marmara'daki yüzde 1'lik zengin azınlığın ortalama aylık hane geliri (27.657 dolar), Türkiye'nin yüzde 1 süper zengin ortalamasının (12.887 dolar) iki katından fazla.

Marmara'da süper zengin yüzde 1'lik azınlığı izleyen "yüksek gelirli" grup, hanelerin yüzde 5'ini oluşturuyor ve bölge gelirinden yüzde 16,5 oranında pay alıyor. Böylece, yüzde 1'lik süper gelirliler yüzde 24,5 payları ile yüzde 5'lik yüksek gelirlilerin yüzde 16,5'lik bölge gelirleri toplam yüzde 41'e ulaşıyor.

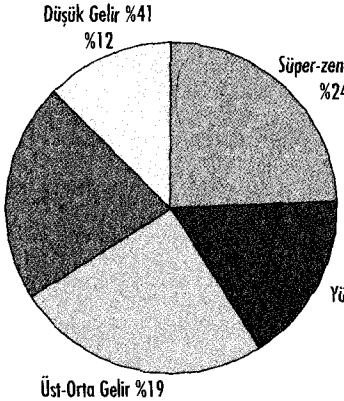
Marmara'da hane geliri ayda 500 milyon TL'nin (856 dolar) altında olanlar toplam hanelerin yüzde 68'ine ulaşıyor. Aylık hane geliri 500 milyon TL ila 300 milyon TL (856-518 dolar) arasında olan, alt-orta gelir grubu, bölge hanelerinin yüzde 43'ünü oluşturmakta. Düşük gelir grubu olarak tanımladığımız ve aylık hane geliri 518 dolar'ın altına düşenler ise Marmara nüfusunda yüzde 41'lik paya sahipler.

BURSA-KOCAELİ, İSTANBUL'A ÇALIŞIYOR

Bursa ve Kocaeli, Marmara Bölgesi'nin İstanbul'dan sonra gelişmiş iki ili. Her iki bölgenin de endüstriyel gelişiminde İstanbul merkezli yerli-yabancı sermayenin etkisi var. Kocaeli'nde, Bursa'dan farklı olarak petro-kimya ve kâğıt sektörlerindeki KİT'lerin tuttuğu önemli yerden söz etmek gerekir.

Bursa'da özellikle otomotiv sanayiinin kurulması, geleneksel tekstil üretiminin modernleşerek ve gelişerek üretimi sürdürmesinin yanı sıra tarımsal sanayinin gelişmesi ilin gelirini de artırdı. Ne var ki, hem Bursa hem de Kocaeli için üretilen gelir ile bunun kullanılması

MARMARA BÖLGESİ'NDE BÖLÜŞÜM*

* Birinci yüzde, grubun toplam nüfus içindeki payını; ikinci yüzde, toplam gelir içindeki payını vermektedir.

arasında önemli farklar var.

Bursa ve Kocaeli'nin Türkiye milli gelirindeki paylarının yüzde 8,5'e ulaşmasına karşılık, "kullanılabilir gelir" olarak Bursa'nın payı yüzde 1,7, Kocaeli'ninki yüzde 0,5'te; ikisinin payı böylece yüzde 2,2'yi bulmaktadır. Bu da iki büyük endüstri merkezinde üretilen gelirin yine bu merkezlerde kullanılmadığını, başta İstanbul olmak üzere kent dışına aktarıldığını gösteriyor.

• Bursa'nın en zengin yüzde 1'lik kesimi il gelirinden yüzde 11 pay alırken, ayda hanesine 500 milyon TL'nin (858 dolar) altında gelir girenlerin oranı yüzde 80'i buluyor. Bursa'da en yoksul yüzde 1'lik kesim ayda 59 dolar ile geçiniyor. (Türkiye ortalaması 54 dolar) Bursa'nın en zengin yüzde 1'i, İstanbul'daki yüzde 1'in yaklaşık altıda biri kadar kazanabiliyor.

• Kocaeli'de yüzde 1'lik en zengin kesim, ayda yaklaşık 6 bin dolarlık gelire sahip. Bu, İstanbul'un süper zenginlerinin gelirlerinin sekizde biri dolayında. Kocaeli'nin en yoksulları ise ayda 54 dolar ile geçiniyor. 19 büyük il arasında en yoksul yüzde 1, Kocaeli'de.

BÖLGELERİN VE 19 BÜYÜK KENTİN ORTALAMA AYLIK HANE GELİRLERİ ($)

Bölge-İl	Gini oranı	En Yüksek %1	En Düşük %1	Ort.
Marmara	0,56	27.657	79	1126
Ege	0,44	7.231	55	688
Akdeniz	0,47	9.660	61	683
İç Anadolu	0,44	5.003	40	667
Karadeniz	0,46	8.892	46	661
Doğu Anadolu	0,37	3.572	56	623
Güneydoğu Anadolu	0,38	4.131	61	473
İstanbul	0,59	46.857	146	1.617
Adana	0,59	30.324	95	1.050
Antalya	0,48	16.275	166	903
Erzurum	0,45	14.692	135	1.035
Trabzon	0,45	14.414	140	1.164
Kayseri	0,51	9.399	115	887
İzmir	0,41	8.069	120	797
Bursa	0,42	8.045	59	733
Denizli	0,42	7.705	101	776
Samsun	0,42	6.924	117	776
Ankara	0,39	6.210	94	936
Kocaeli	0,41	5.903	54	776
Konya	0,43	5.777	83	690
İçel	0,41	5.411	88	679
Diyarbakır	0,42	5.202	80	621
Zonguldak	0,33	3.547	140	775
Malatya	0,35	3.406	93	621
Eskişehir	0,39	3.328	72	604
Gaziantep	0,39	2.246	84	466

MARMARA BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Üstün Zenginler					
En zengin % 1	24,55	3.704.854.248	97.077	16.180	27.657
Yüksek Gelirliler					
2 % 1	4,91	740.970.850	19.415	3.236	5.531
3 % 1	3,45	520.641.432	13.642	2.274	3.887
4 % 1	3,01	454.240.786	11.902	1.984	3.391
5 % 1	2,69	405.949.406	10,637	1.773	3.030
6 % 1	2,41	363.694.450	9.530	1.588	2.715
Üst Orta Gelirliler					
7 % 1	2,17	327.475.915	8.581	1.430	2.445
8 % 1	1,98	298.802.909	7.829	1.305	2.231
9 % 1	1,75	264.093.480	6.920	1.153	1.971
10 % 1	1,6	241.456.896	6.327	1.054	1.803
11 % 1	1,52	229.384.051	6.010	1.002	1.712
12 % 1	1,42	214.292.995	5.615	936	1.600
13 % 1	1,37	206.747.467	5.417	903	1.543
14 % 1	1,33	200.711.045	5.259	877	1.498
15 % 1	1,28	193.165.517	5.061	844	1.442
16 % 1	1,23	185.619.989	4.864	811	1.386
17 % 1	1,18	178.074.461	4.666	778	1.329
18 % 1	1,14	172.038.038	4.508	751	1.284
19 % 1	1,1	166.001.616	4.350	725	1.239
20 % 1	1,07	161.474.299	4.231	705	1.205
21 % 1	1,03	155.437.877	4.073	679	1.160
22 % 1	1	150.910.560	3.954	659	1.127
23 % 1	0,98	147.892.349	3.875	646	1.104
24 % 1	0,95	143.365.032	3.757	626	1.070
25 % 1	0,92	138.837.715	3.638	606	1.036
Alt Orta Gelirliler					
26 % 1	0,9	135.819.504	3.559	593	1.014
27 % 1	0,87	131.292.187	3.440	573	980
28 % 1	0,85	128.273.976	3.361	560	958
29 % 1	0,83	125.255.765	3.282	547	935
30 % 1	0,82	123.746.659	3.242	540	924
31 % 1	0,79	119.219.342	3.124	521	890
32 % 1	0,77	116.201.131	3.045	507	867
33 % 1	0,76	114.692.026	3.005	501	856
34 % 1	0,75	113.182.920	2.966	494	845
35 % 1	0,73	110.164.709	2.887	481	822
36 % 1	0,71	107.146.498	2.808	468	800
37 % 1	0,7	105.637.392	2.768	461	789
38 % 1	0,68	102.619.181	2.689	448	766
39 % 1	0,66	99.600.970	2.610	435	744
40 % 1	0,65	98.091.864	2.570	428	732
41 % 1	0,64	96.582.758	2.531	422	721
42 % 1	0,62	93.564.547	2.452	409	698
43 % 1	0,61	92.055.442	2.412	402	687
44 % 1	0,6	90.546.336	2.373	395	676
45 % 1	0,59	89.037.230	2.333	389	665
46 % 1	0,58	87.528.125	2.293	382	653
47 % 1	0,57	86.019.019	2.254	376	642
48 % 1	0,55	83.000.808	2.175	362	620
49 % 1	0,54	81.491.702	2.135	356	608
50 % 1	0,53	79.982.597	2.096	349	597
51 % 1	0,52	78.473.491	2.056	343	586
52 % 1	0,51	76.964.386	2.017	336	575
53 % 1	0,5	75.455.280	1.977	330	563
54 % 1	0,5	75.455.280	1.977	330	563

MARMARA BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
55. %1	0,49	73.946.174	1.938	323	552
56. %1	0,48	72.437.069	1.898	316	541
57. %1	0,48	72.437.069	1.898	316	541
58. %1	0,47	70.927.963	1.859	310	529
Düşük Gelirliler					
59. %1	0,46	69.418.858	1.819	303	518
60. %1	0,45	67.909.752	1.779	297	507
61. %1	0,44	66.400.646	1.740	290	496
62. %1	0,43	64.891.541	1.700	283	484
63. %1	0,42	63.382.435	1.661	277	473
64. %1	0,42	63.382.435	1.661	277	473
65. %1	0,41	61.873.330	1.621	270	462
66. %1	0,4	60.364.224	1.582	264	451
67. %1	0,4	60.364.224	1.582	264	451
68. %1	0,39	58.855.118	1.542	257	439
69. %1	0,38	57.346.013	1.503	250	428
70. %1	0,38	57.346.013	1.503	250	428
71. %1	0,37	55.836.907	1.463	244	417
72. %1	0,36	54.327.802	1.424	237	406
73. %1	0,35	52.818.696	1.384	231	394
74. %1	0,35	52.818.696	1.384	231	394
75. %1	0,34	51.309.590	1.344	224	383
76. %1	0,33	49.800.485	1.305	217	372
77. %1	0,33	49.800.485	1.305	217	372
78. %1	0,32	48.291.379	1.265	211	361
79. %1	0,32	48.291.379	1.265	211	361
80. %1	0,31	46.782.274	1.226	204	349
81. %1	0,3	45.273.168	1.186	198	338
82. %1	0,29	43.764.062	1.147	191	327
83. %1	0,29	43.764.062	1.147	191	327
84. %1	0,28	42.254.957	1.107	185	315
85. %1	0,27	40.745.851	1.068	178	304
86. %1	0,26	39.236.746	1.028	171	293
87. %1	0,25	37.727.640	989	165	282
88. %1	0,25	37.727.640	989	165	282
89. %1	0,24	36.218.534	949	158	270
90. %1	0,23	34.709.429	909	152	259
91. %1	0,22	33.200.323	870	145	248
92. %1	0,21	31.691.218	830	138	237
93. %1	0,2	30.182.112	791	132	225
94. %1	0,19	28.673.006	751	125	214
95. %1	0,18	27.163.901	712	119	203
96. %1	0,17	25.654.795	672	112	192
97. %1	0,16	24.145.690	633	105	180
98. %1	0,14	21.127.478	554	92	158
99. %1	0,12	18.109.267	475	79	135
En yoksul %1 100	0,07	10.563.739	277	46	79
Toplam ve Ort.	100	15.000.091.056	3.954	655	1.126

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 38.164 aileden oluşmaktadır.
Marmara Bölgesi toplam hane sayısı 2000 için 3.816.000'dir.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 15.000.091 milyar TL ya da 25,797 milyar dolardır.

BURSA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
[illegible] %1	10,97	72.910.131	28.238	4.706	8.045
[illegible] %1	2,3	15.286.536	5.920	987	1.687
10. %1	1,69	11.232.281	4.350	725	1.239
15. %1	1,38	9.171.922	3.552	592	1.012
20. %1	1,17	7.776.194	3.012	502	858
25. %1	1,07	7.111.562	2.754	459	785
30. %1	0,97	6.446.930	2.497	416	711
35. %1	0,86	5.715.835	2.214	369	631
40. %1	0,8	5.317.056	2.059	343	587
45. %1	0,74	4.918.277	1.905	317	543
50. %1	0,68	4.519.498	1.750	292	499
55. %1	0,64	4.253.645	1.647	275	469
60. %1	0,61	4.054.255	1.570	262	447
65. %1	0,56	3.721.939	1.441	240	411
70. %1	0,52	3.456.086	1.339	223	381
75. %1	0,47	3.123.770	1.210	202	345
80. %1	0,43	2.857.918	1.107	184	315
85. %1	0,39	2.592.065	1.004	167	286
90. %1	0,33	2.193.286	849	142	242
95. %1	0,27	1.794.506	695	116	198
En yoksul %1	0,08	531.706	206	34	59
Toplam ve Ort.	100	664.632.001	2.573	429	733

KOCAELİ'DE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	7,6	14.856.556	20.720	3.453	5.903
5. %1	2,58	5.043.410	7.034	1.172	2.004
10. %1	1,75	3.420.918	4.771	795	1.359
15. %1	1,48	2.893.119	4.035	673	1.150
20. %1	1,32	2.580.349	3.599	600	1.025
25. %1	1,18	2.306.676	3.217	536	917
30. %1	1,05	2.052.551	2.863	477	816
35. %1	0,94	1.837.521	2.563	427	730
40. %1	0,87	1.700.685	2.372	395	676
45. %1	0,8	1.563.848	2.181	364	621
50. %1	0,75	1.466.108	2.045	341	583
55. %1	0,69	1.348.819	1.881	314	536
60. %1	0,62	1.211.982	1.690	282	482
65. %1	0,57	1.114.242	1.554	259	443
70. %1	0,5	977.405	1.363	227	388
75. %1	0,44	860.116	1.200	200	342
80. %1	0,4	781.924	1.091	182	311
85. %1	0,35	684.184	954	159	272
90. %1	0,29	566.895	791	132	225
95. %1	0,22	430.058	600	100	171
En yoksul %1	0,07	136.837	191	32	54
Toplam ve Ort.	100	195.481.001	2.725	454	776

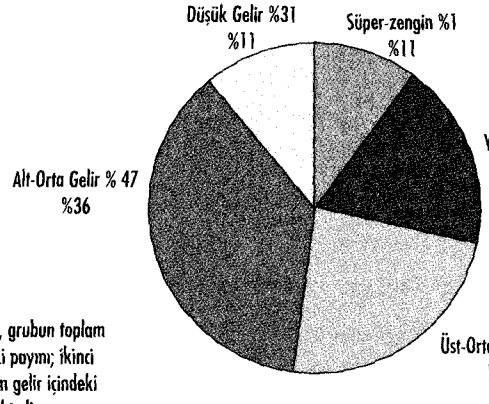
Türkiye'nin Marmara'dan sonra, ülke milli gelirine katkısı yüzde 17 ile en yüksek bölgesi Ege. Ege Bölgesi gelirinin bölge için paylaşımında Marmara ve Türkiye geneline göre daha adil bir görünüme sahip. Eşitsizlik katsayısı olan gini oranı Türkiye geneli için 0,49 ve Marmara için 0,56 iken, Ege'de bu oran 0,44'e düşüyor.

Türkiye genelinde en üstteki yüzde 1'lik azınlık, gelirden yüzde 16,6; Marmara'da yüzde 26,6 (İstanbul'da yüzde 29) pay alırken, Ege'nin yüzde 1'lik en zengini bölge gelirinden yüzde 10,5 pay alıyor.

Ege'de, Türkiye'deki ailelerin yüzde 15,7'si yaşıyor ve ülke gelirinden yüzde 13,6 pay alıyorlar. Ege'nin ülke GSMH'sine katkısının yüzde 17 olmasına karşılık, gelirden yüzde 14'e yakın pay alması, küçük de olsa bölge gelirinin bir kısmının bölge dışında özellikle İstanbul'da kullanıldığını gösteriyor. Ege'de 2000'in ilk yarısında haneye giren ortalama aylık gelir 688 dolar oldu. Bu, 776 dolar olan Türkiye ortalamasının yüzde 12, 1.113 dolar olan Marmara ortalamasının yüzde 38 gerisindeydi.

- Ege'de bölüşüm ilişkilerinin, Marmara'ya göre daha adil ve eşitsizliklerin daha ılımlı olmasında, bölgenin küçük üretime dayalı tarım, sanayi ve turizm yapısının etkisinden söz edilebilir.
- Ege'de bölgenin süper zenginleri sayılan yüzde 1'lik nüfusun ayda hanesine giren gelir, 2000'in ilk yarısında 4,2 milyar TL (7.231 dolar) olarak belirlendi. Marmara'nın yüzde 1'lik süper zenginin geliri, Ege'nin yüzde 1'lik süper zenginin gelirinin 4 katı (7.000 dolara karşılık 28.000 dolar).

EGE BÖLGESİ'NDE BÖLÜŞÜM*

* Birinci yüzde, grubun toplam nüfus içindeki payını; ikinci yüzde, toplam gelir içindeki payını vermektedir.

• Ege'nin ilk yüzde 1'lik süper zenginlerinden sonraki zengin sınıfını "yüksek gelirli" grup oluşturuyor. Bunlar, nüfusun yüzde 6'sını oluşturuyor ve bölge gelirinden yüzde 18 pay alıyorlar. Bu grubun aylık hane geliri 3 bin dolar ila 1.560 dolar arasında.

• Ege'de alt-orta gelir grubu ise aylık hane geliri 845 dolar ila 345 dolar arasındaki kesimden oluşuyor ve bunların toplam bölge nüfusundaki payları yüzde 47'yi buluyor.

• Düşük gelirli Ege aileleri, ayda hanelerine 345 doların altında giren ve en yoksul yüzde 1'inin aylık geliri 55 dolar olan hanelerden oluşuyor. Düşük gelirli Ege ailesinin toplam bölge nüfusundaki payı yüzde 31. Böylece düşük ve alt-orta gelirli Ege ailelerinin bölge toplamında yüzde 78'lik payları olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

• Bölgenin en zengin yüzde 1'i ile en yoksul yüzde 1'i arasındaki fark 131 katı bulmaktadır. Bu farkın Türkiye genelinde 236 kat ve Marmara'da 322 kat olduğu anımsandığında, Ege'de daha adil bir bölüşümün yaşandığı sonucuna ulaşılabilir.

İZMİR-DENİZLİ: ZEYBEK HAVASI

Ege'nin metropolü İzmir, bölüşüm ilişkileri açısından Türkiye'nin en büyük metropolü İstanbul'un sahip olduğu müthiş adaletsiz görüntüyü yansıtmaz. İzmir'de adaletsizliğin ölçüsü gini katsayısı 0,41 (İstanbul'da 0,59).

Tarıma dayalı sanayinin ve ticaretin yüzlerce yıllık birikimine sahip olan İzmir, 4.500 dolara yakın kişi başına geliri ile Türkiye'nin önemli ticaret merkezlerinden. İzmir'de yaratılan gelirde tarımın payı yüzde 8, sanayinin yüzde 30, hizmetlerin ise yüzde 62 dolayında. Türkiye milli gelirinin yüzde 8'inin (Ege'nin payı yüzde 14) üretildiği İzmir'de, bu gelirin kullanılabilir kısmı, üretildiği oranda değil. Yani, İzmir'den üretilenin bir kısmı İzmir dışında kullanılıyor. Türkiye milli gelirinin yüzde 8'inin üretildiği İzmir, kullanılan gelirde yüzde 3,8 paya sahip. İzmir'de Tekel, Tariş gibi kamusal işletmelerin, Petkim Aliağa gibi devlete ait işyerlerinin il üretimde önemli yeri var ve buralarda yaratılan katma değerin bölüşülen kısmı başkent Ankara'dan tayin ediliyor.

İzmir'in en varlıklı yüzde 1'lik kesiminin ayda hanelerine 8.089 dolar girmiş görünüyor. En yoksul yüzde 1'lik İzmir hanelerine ise, ayda ortalama 120 dolar girmiş: Fark 67 kat. Aynı iki kutup arasındaki farkın Ege geneli için 131 kat, İstanbul için 322 kat olduğunu hatırlatalım. İzmir'de ortalama aylık hane geliri 797 dolar ile İstanbul'unkinin yarısı kadar.

Ege'nin diğer önemli merkezi Denizli de İzmir gibi bölüşümde ılımlan bir özellik gösteriyor (gini katsayısı 0,42). Ülke kullanılabilir

gelirinden yüzde 0.5 pay alan Denizli'de ortalama hane geliri 776 dolar ve Ege ortalaması olan 688 doların üstünde. Denizli'nin en zengin yüzde 1'lik haneleri toplam il gelirinden yüzde 10'a yakın pay alıyorlar ve hanelerine ayda 7.705 dolar girmiş görünüyor. En yoksul yüzde 1 ise, ayda 101 dolar hane geliri ile geçiniyor.

EGE BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	10,52	571.692.989	25.380	4.230	7.231
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,37	237.480.833	10.543	1.757	3.004
3. %1	3,31	179.876.786	7.986	1.331	2.275
4. %1	2,89	157.052.542	6.972	1.162	1.986
5. %1	2,67	145.096.985	6.442	1.074	1.835
6. %1	2,42	131.511.125	5.838	973	1.663
7. %1	2,27	123.359.609	5.477	913	1.560
Üst-Orta Gelirliler					
8. %1	2,14	116.294.962	5.163	860	1.471
9. %1	2,03	110.317.183	4.898	816	1.395
10. %1	1,91	103.795.970	4.608	768	1.313
11. %1	1,81	98.361.626	4.367	728	1.244
12. %1	1,71	92.927.282	4.126	688	1.175
13. %1	1,65	89.666.676	3.981	663	1.134
14. %1	1,61	87.492.938	3.884	647	1.107
15. %1	1,56	84.775.766	3.764	627	1.072
16. %1	1,51	82.058.594	3.643	607	1.038
17. %1	1,46	79.341.422	3.522	587	1.004
18. %1	1,4	76.080.816	3.378	563	962
19. %1	1,36	73.907.078	3.281	547	935
20. %1	1,33	72.276.775	3.209	535	914
21. %1	1,29	70.103.038	3.112	519	887
22. %1	1,26	68.472.734	3.040	507	866
Alt-Orta Gelirliler					
23. %1	1,23	66.842.431	2.967	495	845
24. %1	1,2	65.212.128	2.895	483	825
25. %1	1,17	63.581.825	2.823	470	804
26. %1	1,15	62.494.956	2.774	462	790
27. %1	1,11	60.321.218	2.678	446	763
28. %1	1,08	58.690.915	2.606	434	742
29. %1	1,06	57.604.046	2.557	426	729
30. %1	1,04	56.517.178	2.509	418	715
31. %1	1,02	55.430.309	2.461	410	701
32. %1	1	54.343.440	2.413	402	687
33. %1	0,97	52.713.137	2.340	390	667
34. %1	0,95	51.626.268	2.292	382	653
35. %1	0,94	51.082.834	2.268	378	646
36. %1	0,92	49.995.965	2.220	370	632
37. %1	0,9	48.909.096	2.171	362	619
38. %1	0,88	47.822.227	2.123	354	605
39. %1	0,86	46.735.358	2.075	346	591
40. %1	0,85	46.191.924	2.051	342	584
41. %1	0,83	45.105.055	2.002	334	570
42. %1	0,81	44.018.186	1.954	326	557
43. %1	0,8	43.474.752	1.930	322	550
44. %1	0,79	42.931.318	1.906	318	543
45. %1	0,77	41.844.449	1.858	310	529
46. %1	0,76	41.301.014	1.834	306	522

EGE BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'lik gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
47 %1	0,75	40.757.580	1.809	302	516
48 %1	0,73	39.670.711	1.761	294	502
49 %1	0,72	39.127.277	1.737	290	495
50 %1	0,71	38.583.842	1.713	285	488
51 %1	0,69	37.496.974	1.665	277	474
52 %1	0,68	36.953.539	1.641	273	467
53 %1	0,67	36.410.105	1.616	269	461
54 %1	0,66	35.866.670	1.592	265	454
55 %1	0,65	35.323.236	1.568	261	447
56 %1	0,64	34.779.802	1.544	257	440
57 %1	0,63	34.236.367	1.520	253	433
58 %1	0,62	33.692.933	1.496	249	426
59 %1	0,6	32.606.064	1.448	241	412
60 %1	0,59	32.062.630	1.423	237	406
61 %1	0,58	31.519.195	1.399	233	399
62 %1	0,57	30.975.761	1.375	229	392
63 %1	0,56	30.432.326	1.351	225	385
64 %1	0,55	29.888.892	1.327	221	378
65 %1	0,54	29.345.458	1.303	217	371
66 %1	0,53	28.802.023	1.279	213	364
67 %1	0,51	27.715.154	1.230	205	351
68 %1	0,5	27.171.720	1.206	201	344
Düşük Gelirliler					
69 %1	0,5	27.171.720	1.206	201	344
70 %1	0,49	26.628.286	1.182	197	337
71 %1	0,48	26.084.851	1.158	193	330
72 %1	0,47	25.541.417	1.134	189	323
73 %1	0,46	24.997.982	1.110	185	316
74 %1	0,45	24.454.548	1.086	181	309
75 %1	0,44	23.911.114	1.062	177	302
76 %1	0,43	23.367.679	1.037	173	296
77 %1	0,42	22.824.245	1.013	169	289
78 %1	0,41	22.280.810	989	165	282
79 %1	0,41	22.280.810	989	165	282
80 %1	0,4	21.737.376	965	161	275
81 %1	0,39	21.193.942	941	157	268
82 %1	0,38	20.650.507	917	153	261
83 %1	0,37	20.107.073	893	149	254
84 %1	0,35	19.020.204	844	141	241
85 %1	0,34	18.476.770	820	137	234
86 %1	0,33	17.933.335	796	133	227
87 %1	0,32	17.389.901	772	129	220
88 %1	0,32	17.389.901	772	129	220
89 %1	0,3	16.303.032	724	121	206
90 %1	0,29	15.759.598	700	117	199
91 %1	0,28	15.216.163	676	113	192
92 %1	0,27	14.672.729	651	109	186
93 %1	0,26	14.129.294	627	105	179
94 %1	0,25	13.585.860	603	101	172
95 %1	0,22	11.955.557	531	88	151
96 %1	0,2	10.868.688	483	80	137
97 %1	0,17	9.238.385	410	68	117
98 %1	0,14	7.608.082	338	56	96
99 %1	0,12	6.521.213	290	48	82
En yoksul %1	0,08	4.347.475	193	32	55
Toplam ve Ort.	100	5.434.344.000	2.472	403	688

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 22.525 aileden oluşuyor.
Ege Bölgesi'nin toplam hane 2000 için 2.252.561'dir.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 5.434.344 milyar TL ya da 9.289 dolardır.

IZMIR'DE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	10,12	150.337.255	28.323	4.720	8.069
5. %1	2,24	33.276.230	6.269	1.045	1.786
10. %1	1,68	24.957.173	4.702	784	1.340
15. %1	1,43	21.243.308	4.002	667	1.140
20. %1	1,28	19.014.989	3.582	597	1.021
25. %1	1,13	16.786.670	3.163	527	901
30. %1	1,03	15.301.124	2.883	480	821
35. %1	0,93	13.815.578	2.603	434	742
40. %1	0,86	12.775.696	2.407	401	686
45. %1	0,78	11.587.259	2.183	364	622
50. %1	0,71	10.547.377	1.987	331	566
55. %1	0,66	9.804.604	1.847	308	526
60. %1	0,61	9.061.831	1.707	285	486
65. %1	0,56	8.319.058	1.567	261	447
70. %1	0,51	7.576.285	1.427	238	407
75. %1	0,46	6.833.512	1.287	215	367
80. %1	0,41	6.090.739	1.147	191	327
85. %1	0,37	5.496.520	1.036	173	295
90. %1	0,34	5.050.856	952	159	271
95. %1	0,27	4.010.974	756	126	215
En yoksul %1	0,15	2.228.319	420	70	120
Toplam ve Ort.	100	1.485.646.000	2.798	466	797

DENİZLİ'DE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	9,92	19.391.715	27.046	4.508	7.705
5. %1	2,32	4.535.159	6.325	1.054	1.802
10. %1	1,67	3.264.533	4.553	759	1.297
15. %1	1,39	2.717.186	3.790	632	1.080
20. %1	1,23	2.404.416	3.353	559	955
25. %1	1,1	2.150.291	2.999	500	854
30. %1	0,98	1.915.714	2.672	445	761
35. %1	0,92	1.798.425	2.508	418	715
40. %1	0,85	1.661.589	2.317	386	660
45. %1	0,76	1.485.656	2.072	345	590
50. %1	0,71	1.387.915	1.936	323	551
55. %1	0,64	1.251.078	1.745	291	497
60. %1	0,59	1.153.338	1.609	268	458
65. %1	0,54	1.055.597	1.472	245	419
70. %1	0,5	977.405	1.363	227	388
75. %1	0,45	879.665	1.227	204	350
80. %1	0,41	801.472	1.118	186	318
85. %1	0,37	723.280	1.009	168	287
90. %1	0,31	605.991	845	141	241
95. %1	0,24	469.154	654	109	186
En yoksul %1	0,13	254.125	354	59	101
Toplam ve Ort.	100	195.481.001	2.725	454	776

Gelirin Marmara'dan sonra en adaletsiz dağıldığı bölge Akdeniz. Eşitsizlik katsayısı olan gini oranı Marmara'da 0,56, Türkiye genelinde 0,49 iken Akdeniz'de 0,47.

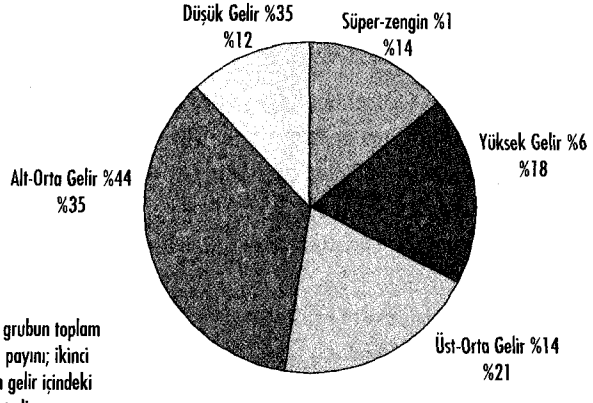
Akdeniz'de ekonomi ağırlıkla tarıma dayanır. Çalışan nüfusun büyük bir bölümü tarımla uğraşır. Türkiye'den tarımda elde edilen gelirde Akdeniz ilk sıradadır. Sanayi ise daha çok bölgenin doğusunda Adana, Mersin arasında ve İskenderun'da yoğunlaşır. Turizm, kıyı kesiminde, özellikle de Antalya yöresinde önemli bir gelir kaynağıdır.

Kıyı kesiminde başlıca tarımsal ürünler pamuk, susam, yerfıstığı, turunçgiller, muz, zeytin, incir ve üzümdür. Bu kesimde yapısal bitkisel üretimin farklılaşmış bir dalı Mersin ve Antalya'da yoğunlaşan turfanda sebzecilik ve seracılıktır.

Göller Yöresi ve Teke yöresinin iç kesiminde ise kuru tahıl tarımı egemendir. Sulanabilir topraklarda şeker pancarı, gül, haşhaş; meyve olarak elma, armut gibi ürünler yetiştirilir. Türkiye pamuk üretiminin yarısından fazlası, muzun tamamı, turunçgillerin tamamına yakını, sebze üretiminin dörtte biri Akdeniz'den sağlanır. Akdeniz'in Türkiye GSMH'sine katkısı yüzde 12, gelirden aldığı pay da yüzde 11'dir.

Tarımsal gelirin ön planda olduğu Akdeniz'de en varlıklı yüzde 1 nüfus, toplam bölge gelirinin yüzde 14,2'sini alıyor ve ayda hanesine 9.660 dolar giriyor. Hemen izleyen yüzde 1'lik zengin kesimin ise toplam gelirdeki payı yüzde 4,7'ye düşüyor ve aylık hane geliri 3.804 dolar olarak belirleniyor.

AKDENİZ BÖLGESİ'NDE BÖLÜŞÜM*

* Birinci yüzde, grubun toplam nüfus içindeki payını; ikinci yüzde, toplam gelir içindeki payını vermektedir.

Toplam Türkiye hanelerinin yüzde 13,4'üne sahip olmasına karşılık ülke gelirinden yüzde 11 pay alan Akdeniz'de ortalama aylık hane geliri 683 dolar'dır. Bu, Türkiye ortalaması olan 776 doların 93 dolar altında; Marmara ortalamasının ise ancak yüzde 61'i oranında bir gelir demek.

Akdeniz'de alt-orta ve düşük gelirli kesim, bölgedeki toplam ailelerin yüzde 70'ini oluşturuyor. Akdeniz alt-orta kesiminin aylık hane geliri 833 dolar ila 348 dolar arasında ve nüfusun yüzde 44'lük bölümünü bu kesim oluşturuyor. Bölgenin düşük gelirli kesiminin ise aylık hane geliri 342 dolar ile 61 dolar arasında değişiyor.

Akdeniz'in en zengin yüzde 1'inin geliri, en yoksul yüzde 1'inin gelirinin 158 katı. Bu fark, Türkiye geneli için 236 kat, Marmara için 322 kat, Ege için ise 131 kattır.

Akdeniz'in bölge gelirinin yüzde 14,1'ine el koyan en üstteki yüzde 1'lik süper zengin kesimini izleyen "yüksek gelirli" kesim, hanelerin yüzde 6'sını oluşturuyor ve bölge gelirinin yüzde 18,3'ünü kullanıyor. Böylece, bölgenin en üstteki yüzde 7'lik hanelerin kullandığı gelirin yüzde 33'e ya da bölge gelirinin üçte birine yaklaştığını görebiliyoruz.

ADANA-İÇEL: ANTALYA'DA BÖLÜŞÜM

Akdeniz'in üç büyük merkezi arasında gelirin en adaletsiz bölüşüldüğü kent Adana. Öyle ki, Adana'da yüzde 1'lik süper zenginin geliri, İstanbul'dakilerden sonra Türkiye'nin en yüksek yüzde 1 geliri: 2000'in ilk altı ayı için bu aylık hane geliri 17,7 milyar TL (30.324 dolar). Aynı gelirin İstanbul için 27,5 milyar (46.800 dolar) olduğu anımsandığında Adana'nın en zenginlerinin İstanbul'dakilerden sadece üçte bir oranında geride olduklarını söyleyebiliriz. Ama sonuç olarak Adana'nın en zengin yüzde 1'i kent gelirinin yüzde 29'una (İstanbul'da da aynı) el koyuyor. Adana'da en üstteki yüzde 1'in geliri en alttaki yüzde 1'in 322 katı. Bu fark İstanbul'da da aynı. İstanbul'un gini oranı ile Adana'nınki aynı: 0,59.

Akdeniz'in diğer merkezlerinden Antalya'da da gelir eşitsiz bölüşülüyor: Gini oranı 0,48. Antalya'da ailelerin yüzde 1'lik en zengin azınlığı kent gelirinin yüzde 16'sını kullanıyor. Bu da ayda 9,5 milyarlık (16.300 dolar) bir aylık hane gelirine tekabül ediyor. Antalya'nın en varlıklı yüzde 1'lik kesimi Türkiye'nin "en zengin yüzde 1"lerinin ilk üçüne girerken, Antalya'nın en yoksul yüzde 1'i de 19 büyük kentin "en az yoksulu" görünümünde. Antalya'daki en yoksul yüzde 1'in hanesine ayda 166 dolar giriyor.

Akdeniz'in bir diğer merkezi İçel, Adana ve Antalya'ya göre gelirin daha adil bölüşüldüğü bir merkez. İçel'deki adaletsizlik katsayısı 0,41. (Türkiye ortalaması 0,49) İçel'in en zengin yüzde 1'i, il gelirinden yüzde 8 pay sahibi ve aylık hane geliri 3,165 milyar TL (5.411 dolar).

AKDENİZ BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	14,14	608.099.184	33.908	5.651	9.660
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,69	201.696.264	11.247	1.874	3.204
3. %1	3,51	150.949.656	8.417	1.403	2.398
4. %1	2,87	123.426.072	6.882	1.147	1.961
5. %1	2,58	110.954.448	6.187	1.031	1.763
6. %1	2,39	102.783.384	5.731	955	1.633
7. %1	2,21	95.042.376	5.300	883	1.510
Üst-Orta Gelirliler					
8. %1	2,07	89.021.592	4.964	827	1.414
9. %1	1,93	83.000.808	4.628	771	1.319
10. %1	1,81	77.840.136	4.340	723	1.237
11. %1	1,72	73.969.632	4.125	687	1.175
12. %1	1,66	71.389.296	3.981	663	1.134
13. %1	1,59	68.378.904	3.813	635	1.086
14. %1	1,52	65.368.512	3.645	607	1.038
15. %1	1,47	63.218.232	3.525	588	1.004
16. %1	1,43	61.498.008	3.429	572	977
17. %1	1,39	59.777.784	3.333	556	950
18. %1	1,35	58.057.560	3.237	540	922
19. %1	1,3	55.907.280	3.117	520	888
20. %1	1,26	54.187.056	3.021	504	861
Alt-Orta Gelirliler					
21. %1	1,22	52.466.832	2.926	488	833
22. %1	1,18	50.746.608	2.830	472	806
23. %1	1,15	49.456.440	2.758	460	786
24. %1	1,13	48.596.328	2.710	452	772
25. %1	1,1	47.306.160	2.638	440	752
26. %1	1,07	46.015.992	2.566	428	731
27. %1	1,05	45.155.880	2.518	420	717
28. %1	1,03	44.295.768	2.470	412	704
29. %1	1,01	43.435.656	2.422	404	690
30. %1	0,98	42.145.488	2.350	392	670
31. %1	0,95	40.855.320	2.278	380	649
32. %1	0,93	39.995.208	2.230	372	635
33. %1	0,91	39.135.096	2.182	364	622
34. %1	0,89	38.274.984	2.134	356	608
35. %1	0,87	37.414.872	2.086	348	594
36. %1	0,86	36.984.816	2.062	344	588
37. %1	0,84	36.124.704	2.014	336	574
38. %1	0,82	35.264.592	1.966	328	560
39. %1	0,81	34.834.536	1.942	324	553
40. %1	0,79	33.974.424	1.894	316	540
41. %1	0,78	33.544.368	1.870	312	533
42. %1	0,77	33.114.312	1.846	308	526
43. %1	0,75	32.254.200	1.798	300	512
44. %1	0,74	31.824.144	1.775	296	506
45. %1	0,73	31.394.088	1.751	292	499
46. %1	0,72	30.964.032	1.727	288	492
47. %1	0,71	30.533.976	1.703	284	485
48. %1	0,69	29.673.864	1.655	276	471
49. %1	0,68	29.243.808	1.631	272	465
50. %1	0,67	28.813.752	1.607	268	458
51. %1	0,66	28.383.696	1.583	264	451
52. %1	0,64	27.523.584	1.535	256	437
53. %1	0,63	27.093.528	1.511	252	430
54. %1	0,62	26.663.472	1.487	248	424

AKDENİZ BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
55. %1	0,6	25.803.360	1.439	240	410
56. %1	0,59	25.373.304	1.415	236	403
57. %1	0,58	24.943.248	1.391	232	396
58. %1	0,57	24.513.192	1.367	228	389
59. %1	0,56	24.083.136	1.343	224	383
60. %1	0,55	23.653.080	1.319	220	376
61. %1	0,54	23.223.024	1.295	216	369
62. %1	0,53	22.792.968	1.271	212	362
63. %1	0,52	22.362.912	1.247	208	355
64. %1	0,51	21.932.856	1.223	204	348
Düşük Gelirliler					
65. %1	0,5	21.502.800	1.199	200	342
66. %1	0,49	21.072.744	1.175	196	335
67. %1	0,48	20.642.688	1.151	192	328
68. %1	0,47	20.212.632	1.127	188	321
69. %1	0,47	20.212.632	1.127	188	321
70. %1	0,46	19.782.576	1.103	184	314
71. %1	0,45	19.352.520	1.079	180	307
72. %1	0,44	18.922.464	1.055	176	301
73. %1	0,43	18.492.408	1.031	172	294
74. %1	0,42	18.062.352	1.007	168	287
75. %1	0,41	17.632.296	983	164	280
76. %1	0,41	17.632.296	983	164	280
77. %1	0,4	17.202.240	959	160	273
78. %1	0,39	16.772.184	935	156	266
79. %1	0,38	16.342.128	911	152	260
80. %1	0,37	15.912.072	887	148	253
81. %1	0,36	15.482.016	863	144	246
82. %1	0,35	15.051.960	839	140	239
83. %1	0,35	15.051.960	839	140	239
84. %1	0,34	14.621.904	815	136	232
85. %1	0,33	14.191.848	791	132	225
86. %1	0,32	13.761.792	767	128	219
87. %1	0,31	13.331.736	743	124	212
88. %1	0,3	12.901.680	719	120	205
89. %1	0,29	12.471.624	695	116	198
90. %1	0,28	12.041.568	671	112	191
91. %1	0,27	11.611.512	647	108	184
92. %1	0,26	11.181.456	623	104	178
93. %1	0,25	10.751.400	599	100	171
94. %1	0,23	9.891.288	552	92	157
95. %1	0,22	9.461.232	528	88	150
96. %1	0,21	9.031.176	504	84	143
97. %1	0,19	8.171.064	456	76	130
98. %1	0,16	6.880.896	384	64	109
99. %1	0,14	6.020.784	336	56	96
En yoksul %1	0,09	3.870.504	216	36	61
Toplam ve Ort.	100	4.300.560.000	2.398	400	683

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 17.900 aileden oluşuyor.
Akdeniz Bölgesi toplam hane sayısı 2000 için 1.790.000'dir.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 4,3 katrilyon TL ya da 7,350 milyar dolardır.

ADANA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1 %1	28,87	259.601.350	106.438	17.740	30.324
5 %1	2,14	19.243.051	7.890	1.315	2.248
10 %1	1,52	13.667.962	5.604	934	1.597
15 %1	1,17	10.520.734	4.314	719	1.229
20 %1	0,97	8.722.318	3.576	596	1.019
25 %1	0,85	7.643.268	3.134	522	893
30 %1	0,73	6.564.218	2.691	449	767
35 %1	0,66	5.934.773	2.433	406	693
40 %1	0,59	5.305.327	2.175	363	620
45 %1	0,53	4.765.802	1.954	326	557
50 %1	0,47	4.226.278	1.733	289	494
55 %1	0,42	3.776.674	1.548	258	441
60 %1	0,38	3.416.990	1.401	233	399
65 %1	0,35	3.147.228	1.290	215	368
70 %1	0,32	2.877.466	1.180	197	336
75 %1	0,3	2.697.624	1.106	184	315
80 %1	0,27	2.427.862	995	166	284
85 %1	0,24	2.158.099	885	147	252
90 %1	0,21	1.888.337	774	129	221
95 %1	0,17	1.528.654	627	104	179
En yoksul %1	0,09	809.287	332	55	95
Toplam ve Ort.	100	899.208.001	3.686	614	1050

ANTALYA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1 %1	15,72	73.750.695	57.127	9.521	16.275
5 %1	2,35	11.025.072	8.540	1.423	2.433
10. %1	1,61	7.553.347	5.851	975	1.667
15. %1	1,32	6.192.806	4.797	799	1.367
20. %1	1,13	5.301.418	4.106	684	1.170
25. %1	0,99	4.644.605	3.598	600	1.025
30. %1	0,89	4.175.453	3.234	539	921
35. %1	0,8	3.753.216	2.907	485	828
40. %1	0,73	3.424.810	2.653	442	756
45. %1	0,68	3.190,234	2.471	412	704
50. %1	0,62	2.908.742	2.253	376	642
55. %1	0,55	2.580.336	1.999	333	569
60. %1	0,52	2.439.590	1.890	315	538
65. %1	0,48	2.251.930	1.744	291	497
70. %1	0,46	2.158.099	1.672	279	476
75. %1	0,42	1.970.438	1.526	254	435
80. %1	0,38	1.782.778	1.381	230	393
85. %1	0,33	1.548.202	1.199	200	342
90. %1	0,29	1.360.541	1.054	176	300
95. %1	0,24	1.125.965	872	145	248
En yoksul %1	0,16	750.643	581	97	166
Toplam ve Ort.	100	409.152.001	3.168	528	903

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	7,96	21.784.291	18.992	3.165	5.411
5. %1	2,38	6.513.394	5.679	946	1.618
10. %1	1,72	4.707.158	4.104	684	1.169
15. %1	1,44	3.940.877	3.436	573	979
20. %1	1,25	3.420.900	2.982	497	850
25. %1	1,12	3.065.126	2.672	445	761
30. %1	1,01	2.764.087	2.410	402	687
35. %1	0,93	2.545.150	2.219	370	632
40. %1	0,86	2.353.579	2.052	342	585
45. %1	0,8	2.189.376	1.909	318	544
50. %1	0,74	2.025.173	1.766	294	503
55. %1	0,68	1.860.970	1.622	270	462
60. %1	0,64	1.751.501	1.527	255	435
65. %1	0,58	1.587.298	1.384	231	394
70. %1	0,51	1.395.727	1.217	203	347
75. %1	0,46	1.258.891	1.098	183	313
80. %1	0,41	1.122.055	978	163	279
85. %1	0,37	1.012.586	883	147	252
90. %1	0,32	875.750	764	127	218
95. %1	0,26	711.547	620	103	177
En yoksul %1	0,13	355.774	310	52	88
Toplam ve Ort.	100	273.672.000	2.384	397	679

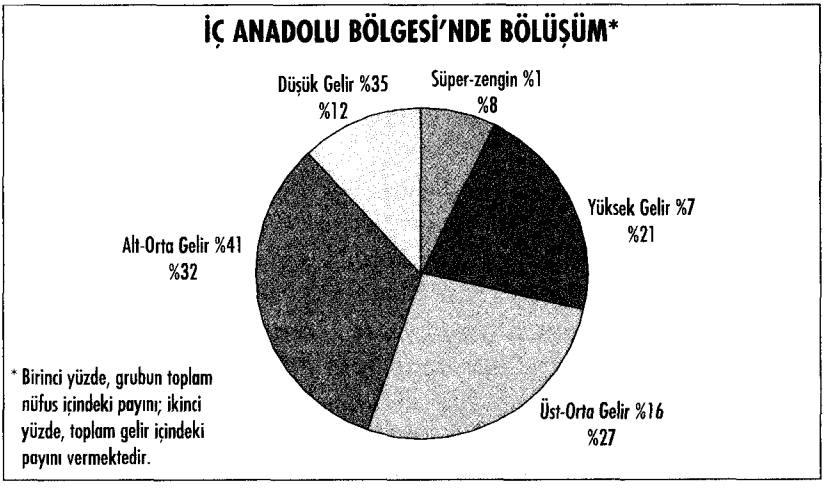
Türkiye GSMH'sine katkısı yüzde 15 dolayında olan İç Anadolu Bölgesi, ülke kullanılabilir gelirinden de aynı büyüklükte bir pay alıyor.

İç Anadolu, gelir eşitsizliğinde Ege kadar ılıman bir özelliğe sahip. Eşitsizlik katsayısı Ege gibi 0,44 ve 0,56 olan Marmara ile 0,47 olan Akdeniz'e göre daha düşük. İç Anadolu'da hizmetler birinci, tarım ikinci öneme sahip ekonomik faaliyet alanı. Türkiye'de hizmet sektörüne katkısı açısından İç Anadolu yüzde 20'ye yakın payıyla ikinci sırayı alırken, Türkiye tarım katma değerindeki payı da yüzde 15'i bulur.

Özel sermaye birikiminin, Marmara, Akdeniz ve Ege'ye göre düşük olduğu İç Anadolu Bölgesi en zengin yüzde 1'lik kesiminin aylık hane geliri 5.000 dolar kadardır. Bu, örneğin İstanbul'daki üçüncü yüzde 1'lik aylık hane gelirinden bile 500 dolar eksik bir gelirdir. İç Anadolu'nun en zengin yüzde 1'i bölge gelirinden yüzde 7,5 pay alırken ikinci ve üçüncü yüzde 1'lerin toplam gelirleri birinciyi biraz da aşar (yüzde 8,03). Başka bir ifadeyle, ilk yüzde 1 ile ikinci yüzde 1 arasında, Marmara ve Akdeniz'de görülmeyen bir yakınlık İç Anadolu'da vardır. Marmara ve Akdeniz'de olduğu gibi ilk yüzde 1'in ikinciden kopması söz konusu değildir.

Ortalama aylık hane gelirinin 668 dolar olduğu İç Anadolu, Türkiye ortalamasının 104 dolar gerisinde bir ortalama hane gelirine sahiptir. Bu gelir düzeyi, Marmara, Ege ve Akdeniz ortalamalarının gerisinde; diğer bölgelerin ilerisindedir.

İç Anadolu'nun en zengin yüzde 1'inin aylık hane gelirleri, en yoksul yüzde 1'inin gelirinin 125 katıdır. Bu fark Akdeniz'de 158 kat, Türkiye genelinde 236 kat, Marmara'da 322 kat, bölüşüm ilişkileri İç Anadolu'nunkine benzeyen Ege'de 131 kattır.

İç Anadolu'nun bir özelliği de bölgeler içinde en yoksul yüzde 1'i barındıran bölge olması. En yoksul yüzde 1, İç Anadolu'da aylık 40 dolarlık bir hane gelirine sahip. Bu gelir Türkiye genelinde 54 dolar iken, Marmara'da 79 dolar, Akdeniz'de 61 dolar, Doğu Anadolu'da 56 dolar, Güneydoğu Anadolu'da bile 61 dolar tutarındadır.

İç Anadolu'da alt-orta ve düşük gelirli grup, toplam haneler içinde yüzde 75'lik bir paya sahip. Aylık hane geliri 835 dolar ila 347 dolar arasında olan alt-orta gelir grubu hanelerin yüzde 40'ını oluştururlarken aylık hane gelirleri 341 doların altında kalanlar bölge nüfusunda yüzde 36 paya sahipler.

ORTA ANADOLU KENTLERİNDE ILIMAN BÖLÜŞÜM

Türkiye kullanılabilir gelirinden yüzde 15,4 pay alan İç Anadolu'da bu gelirin üçte birinden biraz fazlası (yüzde 5,8'i) başkent Ankara'ya ait. Türkiye milli gelirindeki payı yüzde 8-9 arasında değişen Ankara, milli gelirde yüzde 22 payı olan İstanbul'dan sonra, İzmir ile birlikte, ikinci önemli üretim merkezi. Ankara kişi başına gelir açısından Türkiye'nin 7. büyük ili durumunda. Yaklaşık 4.000 dolar kişi başına geliri olan Ankara'da ağırlık ekonomik faaliyet "hizmet" sektöründe. Hizmet sektörü katma değerinin il gelirindeki payı yüzde 40'ı buluyor. Ankara, devlet işverenliğinin hâkim olduğu, özel sermayedarların nicelik olarak kabarık olmadığı bir başkent. Buna rağmen, gini katsayısı 0,39 olacak kadar bir gelir eşitsizliği görülebiliyor.

Ankara'nın en zengin yüzde 1'lik hane grubu, ayda 6.210 dolarlık bir hane gelirine sahip. Başkent'in bu süper zengin grubu, Ankara gelirinden yüzde 6,6 pay alıyor. İkinci zengin yüzde 1'lik grubun payı yüzde 2,3 dolayında. Ankara'daki ailelerin en zengin yüzde 5'i, Ankara gelirinin yüzde 18'ini alıyorlar, en yoksul yüzde 5'in payına ise yüzde 1 tutarında bir gelir düşüyor.

Ankara'daki gelirin yüzde 40'ını maaş ve ücret, yüzde 22'sini müteşebbis geliri, yüzde 18'ini gayrimenkul geliri oluşturuyor. Ankaralılar'ın gelirlerinin yüzde 16'sına yakını emekli, dul maaşından oluşuyor.

İç Anadolu'nun bir diğer gelişmiş kenti Eskişehir, başkent Ankara ile aynı özellikte bir gelir bölüşüm yapısına sahip. Eskişehir'in gelir eşitsizlik katsayısı da Ankara'nınki gibi 0,39.

Eskişehir'in en varlıklı yüzde 1'lik kesimi ayda 3.328 dolarlık bir hane gelirine sahipken en yoksul yüzde 1'in hane geliri 72 dolardan ibaret. Böylece iki kutup arasındaki gelir farkının 46 kat olduğunu görüyoruz. Bu farkın İstanbul'da ve Adana'da 322 kat, İzmir için 67 kat olduğu anımsandığında, Eskişehir'de uçurumun daha az derin olduğu sonucuna varabiliriz. Bölgenin bir diğer önemli kenti Kayseri

ise, gelirin en adaletsiz dağıldığı kentlerden biri. Eşitsizlik katsayısı 0,51. Eşitsizlikte, İstanbul ve Adana'dan sonra üçüncü sırayı alan Kayseri'de nüfusun yüzde 1'lik azınlığı il gelirinden yüzde 10,6 pay alıyor ve aylık hane geliri 9.400 doları buluyor. Kayseri'nin en yoksul yüzde 1'lik kesimi ise ayda 115 dolarlık hane gelirine sahip. Böylece iki kutup arasındaki gelir farkının 82 kat olduğunu görüyoruz.

Bölgenin nüfusça en büyük kentlerinden Konya'da bölüşüm ılımlı bir özellik gösteriyor. Eşitsizlik katsayısı 0,43 olan Konya, bu katsayı ile Denizli, Samsun, Diyarbakır illeri ile aynı kategoride. Konya'da en zengin yüzde 1'in il gelirinden aldığı pay yüzde 8,4. Konya'da en yoksul yüzde 1'lik kesimin hanesine ise 83 dolar giriyor. Böylece, Konya'da iki kutbun gelir farkı 69 katı buluyor.

İÇ ANADOLU BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	7,49	450.956.722	17.559	2.927	5.003
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,5	270.935.280	10.550	1.758	3.006
3. %1	3,53	212.533.675	8.276	1.379	2.358
4. %1	3,08	185.440.147	7.221	1.203	2.057
5. %1	2,85	171.592.344	6.681	1.114	1.904
6. %1	2,62	157.744.541	6.142	1.024	1 750
7. %1	2,46	148.111.286	5.767	961	1.643
8. %1	2,33	140.284.267	5 462	910	1.556
Üst-Orta Gelirliler					
9. %1	2,2	132.457.248	5.158	860	1.469
10. %1	2,11	127.038.542	4.947	824	1.409
11. %1	2,01	121.017.758	4.712	785	1.342
12. %1	1,95	117.405.288	4.572	762	1.302
13. %1	1,86	111.986.582	4.361	727	1.242
14. %1	1,78	107.169.955	4.173	695	1.189
15. %1	1,72	103.557.485	4.032	672	1.149
16. %1	1,65	99.342.936	3.868	645	1.102
17. %1	1,59	95.730.466	3.728	621	1.062
18. %1	1,52	91.515.917	3.563	594	1.015
19. %1	1,47	88.505.525	3.446	574	982
20. %1	1,43	86.097.211	3.352	559	955
21. %1	1,4	84.290.976	3.282	547	935
22. %1	1,36	81.882.662	3.188	531	908
23. %1	1,33	80.076.427	3.118	520	888
24. %1	1,29	77.668.114	3.024	504	862
Alt-Orta Gelirliler					
25. %1	1,25	75.259.800	2.930	488	835
26. %1	1,21	72.851.486	2.837	473	808
27. %1	1,18	71.045.251	2.766	461	788
28. %1	1,15	69.239.016	2.696	449	768
29. %1	1,12	67.432.781	2.626	438	748
30. %1	1,09	65.626.546	2.555	426	728
31. %1	1,06	63.820.310	2.485	414	708
32. %1	1,04	62.616.154	2.438	406	695
33. %1	1,01	60.809.918	2.368	395	675
34. %1	0,98	59.003.683	2.297	383	655
35. %1	0,96	57.799.526	2.251	375	641
36. %1	0,93	55.993.291	2.180	363	621
37. %1	0,91	54.789.134	2.133	356	608
38. %1	0,89	53.584.978	2.086	348	594
39. %1	0,87	52.380.821	2.040	340	581
40. %1	0,85	51.176.664	1.993	332	568
41. %1	0,82	49.370.429	1.922	320	548
42. %1	0,81	48.768.350	1.899	316	541
43. %1	0,79	47.564.194	1.852	309	528
44. %1	0,78	46.962.115	1.829	305	521
45. %1	0,77	46.360.037	1.805	301	514
46. %1	0,75	45.155.880	1.758	293	501
47. %1	0,73	43.951.723	1.711	285	488
48. %1	0,72	43.349.645	1.688	281	481
49. %1	0,7	42.145.488	1.641	274	468
50. %1	0,69	41.543.410	1.618	270	461
51. %1	0,67	40.339.253	1.571	262	447
52. %1	0,66	39.737.174	1.547	258	441
53. %1	0,65	39.135.096	1.524	254	434
54. %1	0,64	38.533.018	1.500	250	427

İÇ ANADOLU BOLGESİ'NDE GELİR BOLUŞUMU (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
%5 %1	0,63	37.930.939	1.477	246	421
%6 %1	0,62	37.328.861	1.454	242	414
%7 %1	0,6	36.124.704	1.407	234	401
%8 %1	0,59	35.522.626	1.383	231	394
%9 %1	0,58	34.920.547	1.360	227	387
%0 %1	0,57	34.318.469	1.336	223	381
%1 %1	0,55	33.114.312	1.289	215	367
%2 %1	0,54	32.512.234	1.266	211	361
%3 %1	0,53	31.910.155	1.243	207	354
%4 %1	0,52	31.308.077	1.219	203	347
Düşük Gelirliler					
%5 %1	0,51	30.705.998	1.196	199	341
%6 %1	0,5	30.103.920	1.172	195	334
%7 %1	0,49	29.501.842	1.149	191	327
%8 %1	0,47	28.297.685	1.102	184	314
%9 %1	0,47	28.297.685	1.102	184	314
%0 %1	0,46	27.695.606	1.078	180	307
%1 %1	0,45	27.093.528	1.055	176	301
%2 %1	0,44	26.491.450	1.032	172	294
%3 %1	0,43	25.889.371	1.008	168	287
%4 %1	0,42	25.287.293	985	164	281
%5. %1	0,41	24.685.214	961	160	274
%6. %1	0,4	24.083.136	938	156	267
%7. %1	0,39	23.481.058	914	152	260
%8. %1	0,39	23.481.058	914	152	260
%9. %1	0,38	22.878.979	891	148	254
%0 %1	0,37	22.276 901	867	145	247
%1. %1	0,36	21.674.822	844	141	240
%2. %1	0,35	21.072.744	821	137	234
%3. %1	0,35	21.072.744	821	137	234
%4. %1	0,34	20.470.666	797	133	227
%5. %1	0,33	19.868.587	774	129	220
%6. %1	0,32	19.266.509	750	125	214
%7. %1	0,31	18.664.430	727	121	207
%8. %1	0,3	18.062.352	703	117	200
%9. %1	0,29	17.460.274	680	113	194
%0. %1	0,28	16.858.195	656	109	187
%1. %1	0,26	15.654.038	610	102	174
%2. %1	0,26	15.654.038	610	102	174
%3. %1	0,24	14.449.882	563	94	160
%4. %1	0,22	13.245.725	516	86	147
%5. %1	0,2	12.041.568	469	78	134
%6. %1	0,19	11.439.490	445	74	127
%7. %1	0,16	9.633.254	375	63	107
%8. %1	0,14	8.429.098	328	55	94
%9. %1	0,1	6.020.784	234	39	67
En yoksul %1	0.06	3.612.470	141	23	40
Toplam ve Ort.	100	6.020.784.000	2.344	391	667

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 25.682 aileden oluşuyor.
İç Anadolu'da toplam hane sayısı 2000 toplam hane sayısı 2000 için 2.568.206'dır.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 6,02 katrilyon TL ya da 10,292 milyar dolardır.

ANKARA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	6,62	150.113.002	21.800	3.633	6.211
5. %1	2,26	51.247.037	7.442	1.240	2.120
10. %1	1,88	42.630.278	6.191	1.032	1.764
15. %1	1,61	36.507.845	5.302	884	1.510
20. %1	1,37	31.065.682	4.511	752	1.285
25. %1	1,18	26.757.302	3.886	648	1.107
30. %1	1,04	23.582.707	3.425	571	976
35. %1	0,96	21.768.653	3.161	527	901
40. %1	0,88	19.954.598	2.898	483	826
45. %1	0,82	18.594.058	2.700	450	769
50. %1	0,76	17.233.517	2.503	417	713
55. %1	0,69	15.646.219	2.272	379	647
60. %1	0,64	14.512.435	2.108	351	600
65. %1	0,57	12.925.138	1.877	313	535
70. %1	0,52	11.791.354	1.712	285	488
75. %1	0,48	10.884.326	1.581	263	450
80. %1	0,43	9.750.542	1.416	236	403
85. %1	0,38	8.616.758	1.251	209	357
90. %1	0,32	7.256.218	1.054	176	300
95. %1	0,26	5.895.677	856	143	244
En yoksul %1	0,1	2.267.568	329	55	94
Toplam ve Ort.	100	2.267.568.000	3.292	548	936

KAYSERİ'DE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	10,59	33.122.131	32.990	5.498	9,399
5. %1	2,97	9.289.210	9,252	1 542	2.636
10. %1	1,92	6.005.146	5.981	997	1.704
15. %1	1,52	4.754.074	4.735	789	1.349
20. %1	1,17	3.659.386	3.645	607	1.038
25. %1	0,98	3.065.126	3.053	509	870
30. %1	0,88	2.752.358	2.741	457	781
35. %1	0,77	2.408.314	2.399	400	683
40. %1	0,68	2.126.822	2.118	353	604
45. %1	0,61	1.907.885	1.900	317	541
50. %1	0,55	1.720.224	1.713	286	488
55. %1	0,5	1.563.840	1.558	260	444
60. %1	0,46	1.438.733	1.433	239	408
65. %1	0,42	1.313.626	1.308	218	373
70. %1	0,39	1.219.795	1.215	202	346
75. %1	0,35	1.094.688	1.090	182	311
80. %1	0,32	1.000.858	997	166	284
85. %1	0,29	907.027	903	151	257
90. %1	0,26	813.197	810	135	231
95. %1	0,2	625.536	623	104	178
En yoksul %1	0,13	406.598	405	67	115
Toplam ve Ort.	100	312.768.001	3.114	519	887

ESKİŞEHİR'DE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
[illegible]	5,51	15.079.327	11.680	1.947	3.328
[illegible]	2,37	6.486.026	5.024	837	1.431
[illegible]	1,84	5.035.565	3.901	650	1.111
[illegible]	1,6	4.378.752	3.392	565	966
[illegible]	1,42	3.886.142	3.010	502	858
[illegible]	1,25	3.420.900	2.650	442	755
[illegible]	1,12	3.065.126	2.374	396	676
[illegible]	1,03	2.818.822	2.183	364	622
[illegible]	0,93	2.545.150	1.971	329	562
[illegible]	0,82	2.244.110	1.738	290	495
[illegible]	0,75	2.052.540	1.590	265	453
[illegible]	0,67	1.833.602	1.420	237	405
[illegible]	0,62	1.696.766	1.314	219	374
[illegible]	0,57	1.559.930	1.208	201	344
[illegible]	0,51	1.395.727	1.081	180	308
[illegible]	0,47	1.286.258	996	166	284
[illegible]	0,43	1 176.790	912	152	260
[illegible]	0,38	1.039.954	806	134	229
[illegible]	0,33	903.118	700	117	199
[illegible]	0,25	684.180	530	88	151
En yoksul %1	0,12	328.406	254	42	72
Toplam ve Ort.	100	273.672.001	2.119	353	604

KONYA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
[illegible]	8,37	26.178.682	20.278	3.380	5.777
[illegible]	2,43	7.600.262	5.887	981	1.677
[illegible]	1,89	5.911.315	4.579	763	1.305
[illegible]	1,55	4.847.904	3.755	626	1.070
[illegible]	1,32	4.128.538	3.198	533	911
[illegible]	1,16	3.628.109	2.810	468	801
[illegible]	1,04	3.252.787	2.520	420	718
[illegible]	0,93	2.908,742	2.253	376	642
[illegible]	0,8	2.502.144	1.938	323	552
[illegible]	0,74	2.314.483	1.793	299	511
[illegible]	0,69	2.158.099	1.672	279	476
[illegible]	0,63	1.970.438	1.526	254	435
[illegible]	0,57	1.782.778	1.381	230	393
[illegible]	0,52	1.626.394	1.260	210	359
[illegible]	0,46	1.438.733	1.114	186	318
[illegible]	0,42	1.313.626	1.018	170	290
[illegible]	0,39	1.219.795	945	157	269
[illegible]	0,35	1.094.688	848	141	242
[illegible]	0,3	938.304	727	121	207
[illegible]	0,23	719.366	557	93	159
En yoksul %1	0,12	375.322	291	48	83
Toplam ve Ort.	100	312.768.001	2.422	404	690

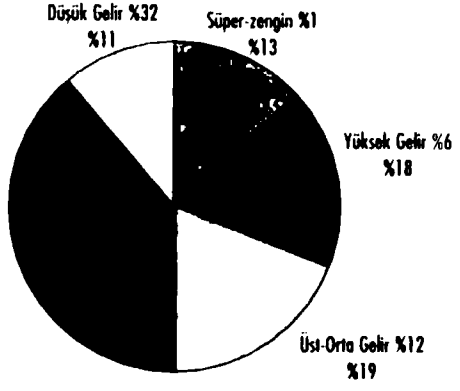
Geçiminin büyük bölümünü tarımdan sağlayan ve yıllardır dışa göç veren bölgelerin başında gelen Karadeniz Bölgesi'nde Türkiye'deki toplam hanelerin yüzde 12,8'ini oluşturan 1.836 bin aile yaşıyor. Türkiye milli gelirine katkısı yüzde 9 olan Karadeniz'in Türkiye kullanılabilir gelirinden kullandığı pay yüzde 11'e yaklaşıyor. Bu anlamda Karadeniz'e az da olsa bölge dışından gelir aktığı söylenebilir.

Karadeniz Bölgesi'nin ülke kullanılabilir gelirinden aldığı pay tek başına İstanbul'un yüzde 4'ünün kullandığı gelir kadar. 2000'in ilk altı ayında 4,2 katrilyon TL (7,3 milyar dolar) dolayında gelir kullanan Karadeniz Bölgesi'nde aile başına ayda ortalama 661 dolar gelir düşüyor. Bu, İç Anadolu ortalamasına yakın, ancak diğer Güney ve Batı bölgeleri ortalamasının gerisinde. Aile başına ayda 661 dolar ortalama geliri olan Karadeniz, Türkiye aylık ortalaması olan 776 doların ancak yüzde 85'ine, Marmara Bölgesi ortalamasının ise yüzde 60'ına ulaşabiliyor.

Güney ve Batı'daki bölgelere göre daha düşük gelir ortalaması olan Karadeniz'in kendi içinde gelir bölüşümünün Ege ve İç Anadolu kadar ılımlı olduğu söylenemez. Karadeniz'deki iç bölüşüm yapısı daha çok Akdeniz'inkine benziyor. Nitekim eşitsizlik katsayısı Akdeniz'de 0,47, Karadeniz'de ise 0,46.

Karadeniz'de nüfusun yüzde 1'i gelirin yüzde 13,5'ine el koyuyor ve ayda 8.900 dolara yakın bir hane gelirine sahip. İkinci sıradaki yüzde 1'lik zengin grubu ise ayda 2.909 dolarlık bir hane gelirine sahip görünüyor. Böyle olunca ilk yüzde 1 ile ikinci yüzde 1 arasında

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE BÖLÜŞÜM*

* Birinci yüzde, grubun toplam nüfus içindeki payını; ikinci yüzde, toplam gelir içindeki payını vermektedir.

yaklaşık 1'e 3 oranında bir fark olduğu görülüyor.

Karadeniz'in geniş anlamda Doğu ve Güneydoğu'dan sonra Türkiye'de gelirden en az pay alan üçüncü bölge olduğu söylenebilir. Bölgenin alt-orta ve düşük gelirli kesimleri nüfusun yüzde 81'ine ulaşıyor.

Alt-orta gelirlilerin aylık tavan gelirleri 833 dolardan başlıyor ve taban gelir 344 doları buluyor. Düşük gelirli grup ise toplam hanelerin üçte birine yaklaşıyor (yüzde 32). Karadeniz'in düşük gelirli grubunun tavan aylık geliri 337 doları bulurken en düşük yüzde 1'lik kesim ayda 46 dolar ile geçiniyor.

Karadeniz'de en yüksek gelirli yüzde 1'in geliri en düşük yüzde 1'lik gelir grubunun gelirinin 193 katı. Bu farkın Akdeniz'de 158 kat olmasına karşılık, İç Anadolu'da 125 kat, Ege'de ise 131 kat olduğunu anımsarsak, Karadeniz'deki farklılığın bu bölgelere göre fazla olduğunu söyleyebiliriz.

ZONGULDAK-TRABZON: İKİ ZIT KUTUP

Karadeniz'in üç önemli merkezi sayılan Trabzon, Samsun ve Zonguldak arasında bölüşümün en adaletsiz olduğu il Trabzon. Gini oranı 0,45 olan ve ülke gelirinin binde 3'ünün kullanıldığı Trabzon'da, gelir piramidinin en tepesindeki yüzde 1'lik süper zengin kesim il gelirinin yüzde 12,4'üne el koyuyor. Trabzon'daki bu kesimin aylık geliri 14.414 dolar, bu İstanbul, Adana, Antalya ve Erzurum'un süper zenginlerinin gelirinden sonra beşinci en büyük aylık gelir. Buna karşılık Trabzon'un en yoksul yüzde 1'lik kesiminin ayda hanesine 140 dolar giriyor ve buna göre Trabzon'un en yoksulları, Türkiye'nin "en alttakiler" liginde durumu görece iyi olanlar içinde dördüncü sıradalar.

Karadeniz'in bir diğer merkezi, ülke gelirinin binde 6'sını kullanan Samsun'da, görece ılıman bir bölüşüm var. Gini oranı 0,42 olan Samsun'un en zengin yüzde 1'inin il gelirinden aldığı pay yüzde 9'a yakın ve aylık hane geliri 7.000 dolar dolayında. Bu durumda Trabzon'un süper zengini ile Samsun'un süper zengini arasında 1'e 2 farkın var olduğu söylenebilir.

Ülke kullanılabilir gelirindeki payı binde 2 olan işçi kenti Zonguldak ise, 19 büyük kentin en adil gelir dağılımına sahip alanı. Zonguldak'ta gelir eşitsizliği katsayısı 0,33. Bu 0,46 olan Karadeniz Bölge oranının da, 0,49 olan Türkiye ortalamasının da çok altında. Zonguldak'ın en zengin yüzde 1'i il gelirinde yüzde 4,57 pay sahibi ve hanesine ayda 3.547 dolar giriyor. En zengin yüzde 1 ile en yoksul yüzde 1 arasında ise 25 kat fark var. Bu farkın Türkiye genelinde 236 kat olduğunu anımsayalım.

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	13,45	573 166.908	31.211	5.202	8.892
Yüksek Gelirliler					
2. %1	4,4	187.504.416	10.210	1.702	2.909
3. %1	3,44	146.594.362	7.983	1.330	2.274
4. %1	2,88	122.730.163	6.683	1.114	1.904
5. %1	2,51	106.962.746	5.825	971	1.659
6. %1	2,28	97.161.379	5.291	882	1.507
7. %1	2,1	89.490.744	4.873	812	1.388
Üst-Orta Gelirliler					
8. %1	1,99	84.803.134	4.618	770	1.316
9. %1	1,89	80.541.670	4.386	731	1.250
10. %1	1,8	76.706.352	4.177	696	1.190
11. %1	1,72	73.297.181	3.991	665	1.137
12. %1	1,66	70.740.302	3.852	642	1.097
13. %1	1,59	67.757.278	3.690	615	1.051
14. %1	1,53	65.200.399	3.550	592	1.012
15. %1	1,47	62.643.521	3.411	569	972
16. %1	1,43	60.938.935	3.318	553	945
17. %1	1,39	59.234.350	3.226	538	919
18. %1	1,36	57.955.910	3.156	526	899
19. %1	1,31	55.825.178	3.040	507	866
Alt-Orta Gelirliler					
20. %1	1,26	53.694.446	2.924	487	833
21. %1	1,23	52.416.007	2.854	476	813
22. %1	1,2	51.137.568	2.785	464	793
23. %1	1,17	49.859.129	2.715	453	774
24. %1	1,15	49.006.836	2.669	445	760
25. %1	1,12	47.728.397	2.599	433	740
26. %1	1,09	46.449.958	2.529	422	721
27. %1	1,07	45.597.665	2.483	414	707
28. %1	1,04	44.319.226	2.413	402	688
29. %1	1,02	43.466.933	2.367	394	674
30. %1	1,01	43.040.786	2.344	391	668
31. %1	0,99	42.188.494	2.297	383	655
32. %1	0,97	41.336.201	2.251	375	641
33. %1	0,96	40.910.054	2.228	371	635
34. %1	0,93	39.631.615	2.158	360	615
35. %1	0,91	38.779.322	2.112	352	602
36. %1	0,89	37.927.030	2.065	344	588
37. %1	0,88	37.500.883	2.042	340	582
38. %1	0,86	36.648.590	1.996	333	569
39. %1	0,84	35.796.298	1.949	325	555
40. %1	0,82	34.944.005	1.903	317	542
41. %1	0,8	34.091.712	1.856	309	529
42. %1	0,79	33.665.566	1.833	306	522
43. %1	0,77	32.813.273	1.787	298	509
44. %1	0,76	32.387.126	1.764	294	502
45. %1	0,74	31 534.834	1.717	286	489
46. %1	0,73	31.108.687	1.694	282	483
47. %1	0,72	30.682.541	1.671	278	476
48. %1	0,71	30.256.394	1.648	275	469
49. %1	0,7	29.830.248	1.624	271	463
50. %1	0,69	29.404.102	1.601	267	456
51. %1	0,68	28.977.955	1.578	263	450
52. %1	0,67	28.551.809	1.555	259	443
53. %1	0,66	28.125.662	1.532	255	436
54. %1	0,65	27.699.516	1.508	251	430

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
[illegible] %1	0,64	27.273.370	1.485	248	423
[illegible] %1	0,63	26.847.223	1.462	244	417
[illegible] %1	0,62	26.421.077	1.439	240	410
[illegible] %1	0,61	25.994.930	1.416	236	403
[illegible] %1	0,6	25.568.784	1.392	232	397
[illegible] %1	0,59	25.142.638	1.369	228	390
[illegible] %1	0,57	24.290.345	1.323	220	377
[illegible] %1	0,56	23.864.198	1.300	217	370
[illegible] %1	0,54	23.011.906	1.253	209	357
[illegible] %1	0,53	22.585.759	1.230	205	350
[illegible] %1	0,52	22.159.613	1.207	201	344
[illegible] %1	0,52	22.159.613	1.207	201	344
Düşük Gelirliler					
[illegible] %1	0,51	21.733.466	1.183	197	337
[illegible] %1	0,5	21.307.320	1.160	193	331
[illegible] %1	0,49	20.881.174	1.137	190	324
[illegible] %1	0,48	20.455.027	1.114	186	317
[illegible] %1	0,47	20.028.881	1.091	182	311
[illegible] %1	0,46	19.602.734	1.067	178	304
[illegible] %1	0,45	19.176.588	1.044	174	298
[illegible] %1	0,44	18.750.442	1.021	170	291
[illegible] %1	0,43	18.324.295	998	166	284
[illegible] %1	0,42	17.898.149	975	162	278
[illegible] %1	0,41	17.472.002	951	159	271
[illegible] %1	0,4	17.045.856	928	155	264
[illegible] %1	0,39	16.619.710	905	151	258
[illegible] %1	0,38	16.193.563	882	147	251
[illegible] %1	0,37	15.767.417	859	143	245
[illegible] %1	0,36	15.341.270	835	139	238
[illegible] %1	0,35	14.915.124	812	135	231
[illegible] %1	0,34	14.488.978	789	131	225
[illegible] %1	0,33	14.062.831	766	128	218
[illegible] %1	0,32	13.636.685	743	124	212
[illegible] %1	0,31	13.210,538	719	120	205
[illegible] %1	0,3	12.784.392	696	116	198
[illegible] %1	0,29	12.358.246	673	112	192
[illegible] %1	0,28	11.932.099	650	108	185
[illegible] %1	0,26	11.079.806	603	101	172
[illegible] %1	0,25	10.653.660	580	97	165
[illegible] %1	0,24	10.227.514	557	93	159
[illegible] %1	0,22	9.375.221	511	85	145
[illegible] %1	0,21	8.949.074	487	81	139
[illegible] %1	0,19	8.096.782	441	73	126
[illegible] %1	0,17	7.244.489	394	66	112
[illegible] %1	0,14	5.966.050	325	54	93
[illegible] %1	0,12	5.113.757	278	46	79
[illegible] yoksul %1	1,07	2.983.025	162	27	46
Toplam ve Ort.	100	4.261.464.001	2320	387	661

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 18.360 aileden oluşmaktadır.
Karadeniz'de toplam hane sayısı 2.000 için 1.836.000'dır.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 4,2 katrilyon TL ya da 7,284 milyar dolardır.

TRABZON'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	12,38	14.520.255	50.593	8.432	14.414
5. %1	2,51	2.943.929	10.258	1.710	2.922
10. %1	1,69	1.982.167	6.907	1.151	1.968
15. %1	1,39	1.630.303	5.680	947	1.618
20. %1	1,2	1.407.456	4.904	817	1.397
25. %1	1,1	1.290.168	4.495	749	1.281
30. %1	0,96	1.125.965	3.923	654	1.118
35. %1	0,85	996.948	3.474	579	990
4. %1	0,77	903.118	3.147	524	897
45. %1	0,73	856.202	2.983	497	850
50. %1	0,68	797.558	2.779	463	792
55. %1	0,63	738.914	2.575	429	734
60. %1	0,58	680.270	2.370	395	675
65. %1	0,54	633.355	2.207	368	629
70. %1	0,48	562.982	1.962	327	559
75. %1	0,43	504.338	1.757	293	501
80. %1	0,38	445.694	1.553	259	442
85. %1	0,34	398.779	1.389	232	396
90. %1	0,29	340.135	1.185	198	338
95. %1	0,23	269.762	940	157	268
En yoksul %1	0,12	140.746	490	82	140
Toplam ve Ort.	100	117.288.000	4.088	681	1.164

SAMSUN'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	8,91	20.900.722	24.303	4.051	6.924
5. %1	2,52	5.911.315	6.874	1.146	1.958
10. %1	1,83	4.292.741	4.992	832	1.422
15. %1	1,56	3.659.386	4.255	709	1.212
20. %1	1,31	3.072.946	3.573	596	1.018
25. %1	1,14	2.674.166	3.109	518	886
30. %1	1,04	2.439.590	2.837	473	808
35. %1	0,93	2.181.557	2.537	423	723
40. %1	0,84	1.970.438	2.291	382	653
45. %1	0,76	1.782.778	2.073	345	591
50. %1	0,7	1.642.032	1.909	318	544
55. %1	0,63	1.477.829	1.718	286	490
60. %1	0,57	1.337.083	1.555	259	443
65. %1	0,52	1.219.795	1.418	236	404
70. %1	0,48	1.125.965	1.309	218	373
75. %1	0,45	1.055.592	1.227	205	350
80. %1	0,41	961.762	1.118	186	319
85. %1	0,36	844.474	982	164	280
90. %1	0,32	750.643	873	145	249
95. %1	0,25	586.440	682	114	194
En yoksul %1	0,15	351.864	409	68	117
Toplam ve Ort.	100	234.576.000	2.724	454	776

ZONGULDAK'TA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile basına aylık gelir $
1. %1	4,57	3.573.374	12.451	2.075	3.547
5. %1	2,08	1.626.394	5.667	944	1.614
10. %1	1,72	1.344.902	4.686	781	1.335
15. %1	1,51	1.180.699	4.114	686	1.172
20. %1	1,37	1.071.230	3.733	622	1.063
25. %1	1,26	985.219	3.433	572	978
30. %1	1,16	907.027	3.160	527	900
35. %1	1,07	836.654	2.915	486	831
40. %1	1,01	789.739	2.752	459	784
45. %1	0,94	735.005	2.561	427	730
50. %1	0,88	688.090	2.398	400	683
55. %1	0,81	633.355	2.207	368	629
60. %1	0,72	562.982	1.962	327	559
65. %1	0,66	516.067	1.798	300	512
70. %1	0,6	469.152	1.635	272	466
75. %1	0,52	406.598	1.417	236	404
80. %1	0,46	359.683	1.253	209	357
85. %1	0,41	320.587	1.117	186	318
90. %1	0,37	289.310	1.008	168	287
95. %1	0,32	250.214	872	145	248
En yoksul %1	0,18	140.746	490	82	140
Toplam ve Ort.	100	78.192.000	2.724	454	775

DOĞU-GÜNEYDOĞU: EN YOKSULLAR

Türkiye'nin en yoksul bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu'da toplam hanelerin yüzde 14,5'i yaşıyor. Buna karşılık, bu bölgelerde ülkenin kullanılabilir gelirinin yüzde 10,2'si kullanılıyor. 1980'lerin başlarından 2000'e kadar "iç savaş" tanımlı bir gerginliğin yaşandığı, pazar için üretimin sınırlı kaldığı, işgücü ve sermaye göçünün yoğun olarak yaşandığı bölge, sahip olduğu yapısal darboğazların da etkisiyle yeterli gelir yaratamıyor ve bölüşemiyor.

Doğu ve Güneydoğu Bölgesinin ülke GSMH'sine katkısının yüzde 8,6 olmasına karşılık kullanılabilir gelirden yüzde 10,2'lik pay alması, bölgeye bölge dışından gelir aktığını gösteriyor. Bu gelirin ağırlıkla sivil ve askeri personele yapılan ödemeler ve diğer devlet harcamaları ile ilgisi olduğu söylenebilir.

Üretim faaliyeti ağırlıkla tarım ve hayvancılığa dayalı olan Doğu ve Güneydoğu'nun ekilebilir topraklarında yarı-feodal ilişkilere dayalı adaletsiz bir toprak mülkiyeti ilişkilerinin olmasının, bölgenin gelir eşitsizliğinde önemli bir etken olması kadar, bölgede modern sanayi ve hizmet sektörünün gelişmemiş olması da bölge yoksulluğunda etkili. Yoğun bir işgücü göçü ve sermaye göçü yaşayan bölge bu nedenle de gelişmeye engel bir "kanama" süreci yaşamaktadır. Bölgeye yapılan GAP yatırımları elektrik üretiminde hedefine ulaşmış olmakla beraber sulamada henüz proje hedeflerinin çok gerisinde. Bununla birlikte GAP alanına giren Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman yörelerinde görece gelişme ve gelir artışları gözlenebiliyor. Doğu Anadolu ise GAP yatırımları ve ileri-geri etkilerinden yeterince yararlanamıyor. Bu bölgeye dönük düşünülen ve kısa adı DAP olan Doğu Anadolu Projesi ise gerçeklik kazanamamaktadır.

Gaziantep gibi gelişen bir yöreyi ve GAP yatırımlarından faydalanan illeri kapsamına almasına karşın, Güneydoğu, Doğu Anadolu'ya göre gelir üretimi ve bölüşümünde daha geride. Güneydoğu'da ortalama aile geliri aylık 473 dolarda kalırken, Doğu Anadolu'da 620 doları buluyor. Yine de bu bölgelerin ortalamaları Türkiye ortalaması olan aylık 776 dolar hane gelirinden bir hayli geride.

Düşük gelir üretimi yaşayan bölgeler, yoksulluğu da "adilce" paylaşıyorlar. Eşitsizlik katsayısı Doğu Anadolu'da 0,37, Güneydoğu'da ise 0,38. Bu katsayının Türkiye geneli için 0,49 olduğunu hatırlatalım.

Güneydoğu'da en zengin yüzde 1'lik grubun aylık geliri bölge gelirinin yüzde 8,75'i tutarında ve bu kesimin hanesine ayda ortalama 4.131 dolar giriyor. Güneydoğu'nun en zengini, İstanbul'un en zenginin onda biri kadar bir gelire bile sahip değil. Güneydoğu'nun alt-orta ve düşük gelirli gruplarının hane toplamı, bölge içinde yüzde

90'a ulaşıyor. Özellikle düşük gelirli grup Güneydoğu'da yüzde 47 ile Türkiye yoksullar sıralamasında ilk sırada.

Doğu Anadolu'da "düşük gelirli" grubun yüzde 27'de kalması, Bölge'nin ilginç bir özelliği. Buna karşılık alt-orta gelirliler Doğu Anadolu'da yüzde 53 gibi önemli bir toplama ulaşıyorlar.

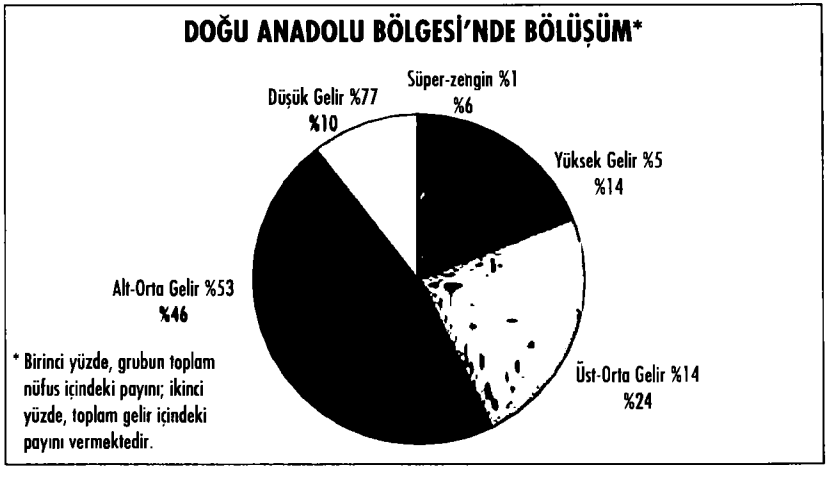
Doğu Anadolu'nun en zengin yüzde 1'lik kesimi ayda 3.572 dolarlık aylık hane gelirine sahipler ve bu kesim Bölge gelirinden yüzde 5,7 pay alıyor. İkinci yüzde 1'in aylık hane gelirinin 2.138 dolar, üçüncü yüzde 1'in ise 1.826 dolar olduğu Doğu Anadolu'da en üstteki yüzde 1'ler arasında bir kopuş olmadığı görülüyor.

DOĞU'NUN MERKEZLERİNDE BÖLÜŞÜM

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin büyük kentleri arasında Gaziantep ülke kullanılabilir gelirinden aldığı binde 6'lık payla ilk sırada geliyor. Toplam hanelerin yüzde 1'inin yaşadığı Gaziantep bu durumda ortalama 466 dolarlık bir hane gelirine ve 19 büyük kent arasında en düşük ortalama hane gelirine sahip kent. Gaziantep, gelirin kentiçi bölüşümünde de son derece adil. Zonguldak'tan sonra en adil gelir paylaşımı Gaziantep'te. En zengin yüzde 1'in il gelirinin yüzde 4,82'sini kullandığı Gaziantep'te en yoksul yüzde 1'in de hanesine ayda ortalama 84 dolar giriyor. Bu durumda iki kutup arasındaki gelir farkının 26 kat olduğu görülüyor. Zonguldak'ta bu fark 25 kattı. Türkiye ortalaması ise 236 kat.

Bölgenin önemli merkezlerinden Erzurum, hayvancılık ve ticaret sektörlerindeki etkinlikleriyle önemli bir merkez. Trabzon ve İran pazarı arasında transit bir merkez olan Erzurum 1970'li yıllardaki refahından çok şey yitirmiş olmasına karşın hâlâ önemli bir merkez.

Erzurum ülke gelirinden binde 4 pay alıyor ve ortalama aylık hane

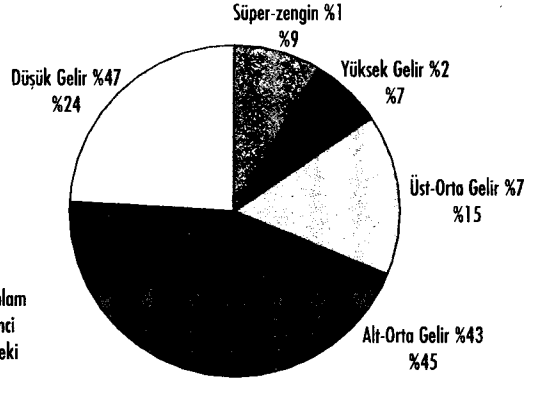
geliri 1.035 doları buluyor. Bu durumda Erzurum ortalama hane geliri sıralamasında İstanbul, Trabzon ve Adana'dan sonra 19 büyük kent arasında dördüncü sırayı alıyor. Erzurum'un en zengin yüzde 1'lik nüfusu il gelirinden yüzde 14,2 pay alıyor. En yoksul yüzde 1'in geliri ise ayda 135 dolar. Dolayısıyla bu iki kutup arasındaki fark 108 katı buluyor. Erzurum'un bölüşüm ilişkileri yüzyılları bulan ticari partneri Trabzon ile büyük benzerlik gösteriyor.

Doğu Anadolu'nun bir diğer önemli merkezi Malatya, büyük şehirler arasında bölüşümün en adil olduğu Zonguldak ve Gaziantep'ten sonra üçüncü kent. Malatya'da ortalama hane geliri ayda 621 dolar. Malatya bu ortalama geliri ile Gaziantep ve Eskişehir'den sonra en az ortalama hane gelirine sahip il durumunda.

Malatya, Türkiye kullanılabilir gelirinden binde 4 pay alıyor. Tarım, özellikle ihraç ürünü kayısı yetiştiriciliğinde söz sahibi Doğu'nun pazara en erken ve en çok açılmış kenti. Bununla birlikte, özellikle İstanbul'a önemli ölçüde işgücü ve sermayedar göçü veren Malatya, daha hızlı gelişmenin ortamını yakalayabilmiş değil. Malatya'nın en zengin yüzde 1'lik kesiminin ayda hanesine 3.406 dolar giriyor. En yoksul yüzde 1'in aylık geliri ise 93 dolar. Bu iki kutup arasındaki fark 36 katı buluyor. Aynı farkın Erzurum'da 108 katı bulduğu anımsandığında iki bölge kenti arasında çok farklı bölüşüm iklimi olduğu sonucuna varılabilir.

Bölgenin bir diğer merkezi Diyarbakır ise ılıman bir bölüşüm ilişkisine sahip. Ortalama hane gelirinin aylık 621 dolar olduğu Diyarbakır, diğer bölge kentleri gibi Batı'ya işgücü ve sermayedar göçü vermiş bir kent. Bununla birlikte Diyarbakır, Malatya ve Erzurum ile aynı geliri bulunan bir metropol. Malatya ile aynı gelir ve hane büyüklüklerine sahip olmakla beraber Diyarbakır'da bölüşüm Malatya'ya

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE BÖLÜŞÜM*

* Birinci yüzde, grubun toplam nüfus içindeki payını; ikinci yüzde, toplam gelir içindeki payını vermektedir.

5.202 dolar, en yoksul yüzde 1'in hanesine ise 80 dolar giriyor ve iki kutbun farkı 65 katı buluyor. Bu fark, Malatya'da 36 kattır.

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	5,73	127.691.446	12.536	2.089	3.572
Yüksek Gelirliler					
2. %1	3,43	76.436.590	7.504	1.251	2.138
3. %1	2,93	65.294.230	6.410	1.068	1.826
4. %1	2,62	58.385.966	5.732	955	1.633
5. %1	2,38	53.037.634	5.207	868	1.483
6. %1	2,22	49.472.078	4.857	809	1.384
7. %1	2,11	47.020.759	4.616	769	1.315
Üst-Orta Gelirliler					
8. %1	2,02	45.015.134	4.419	737	1.259
9. %1	1,95	43.455.204	4.266	711	1.215
10. %1	1,89	42.118.121	4.135	689	1.178
11. %1	1,82	40.558.190	3.982	664	1.134
12. %1	1,75	38.998.260	3.829	638	1.091
13. %1	1,68	37.438.330	3.675	613	1.047
14. %1	1,63	36.324.094	3.566	594	1.016
15. %1	1,58	35.209.858	3.457	576	985
16. %1	1,55	34.541.316	3.391	565	966
17. %1	1,51	33.649.927	3.304	551	941
18. %1	1,46	32.535.691	3.194	532	910
19. %1	1,42	31.644.302	3.107	518	885
20. %1	1,39	30.975.761	3.041	507	866
Alt-Orta Gelirliler					
21. %1	1,36	30.307.219	2.975	496	848
22. %1	1,34	29.861.525	2.932	489	835
23. %1	1,32	29.415.830	2.888	481	823
24. %1	1,29	28.747.289	2.822	470	804
25. %1	1,27	28.301.594	2.778	463	792
26. %1	1,24	27.633.053	2.713	452	773
27. %1	1,23	27.410.206	2.691	448	767
28. %1	1,21	26.964 511	2.647	441	754
29. %1	1,18	26.295.970	2.582	430	735
30. %1	1,17	26.073.122	2.560	427	729
31. %1	1,15	25.627.428	2.516	419	717
32. %1	1,13	25.181.734	2.472	412	704
33. %1	1,11	24.736.039	2.428	405	692
34. %1	1,09	24.290.345	2.385	397	679
35. %1	1,05	23.398.956	2.297	383	654
36. %1	1,03	22.953.262	2.253	376	642
37. %1	1,01	22.507.567	2.210	368	630
38. %1	1	22.284.720	2.188	365	623
39. %1	0,99	22.061.873	2.166	361	617
40. %1	0,97	21.616.178	2.122	354	605
41. %1	0,94	20.947.637	2.057	343	586
42. %1	0,92	20.501.942	2.013	335	573
43. %1	0,91	20.279.095	1.991	332	567
44. %1	0,9	20.056.248	1.969	328	561
45. %1	0,88	19.610.554	1.925	321	549
46. %1	0,87	19.387.706	1.903	317	542
47. %1	0,86	19.164.859	1.881	314	536
48. %1	0,85	18.942.012	1.860	310	530

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
49. %1	0,84	18.719.165	1.838	306	524
50. %1	0,82	18.273.470	1.794	299	511
51. %1	0,81	18.050.623	1.772	295	505
52. %1	0,79	17.604.929	1.728	288	492
53. %1	0,78	17.382.082	1.706	284	486
54. %1	0,76	16.936.387	1.663	277	474
55. %1	0,75	16.713.540	1.641	273	467
56. %1	0,73	16.267.846	1.597	266	455
57. %1	0,72	16.044.998	1.575	263	449
58. %1	0,71	15.822.151	1.553	259	443
59. %1	0,69	15.376.457	1.510	252	430
60. %1	0,68	15.153.610	1.488	248	424
61. %1	0,67	14.930.762	1.466	244	418
62. %1	0,66	14.707.915	1.444	241	411
63. %1	0,65	14.485.068	1.422	237	405
64. %1	0,64	14.262.221	1.400	233	399
65. %1	0,63	14.039.374	1.378	230	393
66. %1	0,61	13.593.679	1.335	222	380
67. %1	0,6	13.370.832	1.313	219	374
68. %1	0,59	13.147.985	1.291	215	368
69. %1	0,58	12.925.138	1.269	211	362
70. %1	0,57	12.702.290	1.247	208	355
71. %1	0,56	12.479.443	1.225	204	349
72. %1	0,55	12.256.596	1.203	201	343
Düşük Gelirliler					
73. %1	0,54	12.033.749	1.181	197	337
74. %1	0,53	11.810.902	1.160	193	330
75. %1	0,52	11.588.054	1.138	190	324
76. %1	0,51	11.365.207	1.116	186	318
77. %1	0,49	10.919.513	1.072	179	305
78. %1	0,48	10.696.666	1.050	175	299
79. %1	0,46	10.250.971	1.006	168	287
80. %1	0,45	10.028.124	985	164	280
81. %1	0,45	10.028.124	985	164	280
82. %1	0,43	9.582.430	941	157	268
83. %1	0,42	9.359.582	919	153	262
84. %1	0,41	9.136.735	897	149	256
85. %1	0,4	8.913.888	875	146	249
86. %1	0,39	8.691.041	853	142	243
87. %1	0,37	8.245.346	809	135	231
88. %1	0,36	8.022.499	788	131	224
89. %1	0,35	7.799.652	766	128	218
90. %1	0,34	7.576.805	744	124	212
91. %1	0,32	7.131.110	700	117	199
92. %1	0,31	6.908.263	678	113	193
93. %1	0,3	6.685.416	656	109	187
94. %1	0,28	6.239.722	613	102	175
95. %1	0,26	5.794.027	569	95	162
96. %1	0,25	5.571.180	547	91	156
97. %1	0,23	5.125.486	503	84	143
98. %1	0,2	4.456.944	438	73	125
99. %1	0,16	3.565.555	350	58	100
En yoksul %1	0,09	2.005.625	197	33	56
Toplam ve Ort.	100	2.228.472.001	2.187	365	623

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 10.186 aileden oluşuyor.
Doğu Anadolu'da toplam hane sayısı 2000 için 1.018.674'tür.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 2,228 katrilyon ya da 3,809 dolardır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Süper Zenginler					
En zengin % 1	8,75	153.940.500	14.499	2.417	4.131
Yüksek Gelirliler					
2. %1	3,85	67.733.820	6.380	1.063	1.818
3. %1	3,02	53.131.464	5.004	834	1.426
Üst-Orta Gelirliler					
4. %1	2,68	47.149.776	4.441	740	1.265
5. %1	2,49	43.807.068	4.126	688	1.176
6. %1	2,3	40.464.360	3.811	635	1.086
7. %1	2,15	37.825.380	3.563	594	1.015
8. %1	2,04	35.890.128	3.380	563	963
9. %1	1,93	33.954.876	3.198	533	911
10. %1	1,84	32.371.488	3.049	508	869
Alt-Orta Gelirliler					
11. %1	1,77	31.139.964	2.933	489	836
12. %1	1,7	29.908.440	2.817	470	803
13. %1	1,64	28.852.848	2.718	453	774
14. %1	1,58	27.797.256	2.618	436	746
15. %1	1,52	26.741.664	2.519	420	718
16. %1	1,47	25.862.004	2.436	406	694
17. %1	1,41	24.806.412	2.336	389	666
18. %1	1,38	24.278.616	2.287	381	652
19. %1	1,34	23.574.888	2.220	370	633
20. %1	1,29	22.695.228	2.138	356	609
21. %1	1,26	22.167.432	2.088	348	595
22. %1	1,23	21.639.636	2.038	340	581
23. %1	1,2	21.111.840	1.988	331	567
24. %1	1,17	20.584.044	1.939	323	552
25. %1	1,14	20.056.248	1.889	315	538
26. %1	1,12	19.704.384	1.856	309	529
27. %1	1,09	19.176.588	1.806	301	515
28. %1	1,07	18.824.724	1.773	296	505
29. %1	1,05	18.472.860	1.740	290	496
30. %1	1,03	18.120.996	1.707	284	486
31. %1	1,01	17.769.132	1.674	279	477
32. %1	1	17.593.200	1.657	276	472
33. %1	0,98	17.241.336	1.624	271	463
34. %1	0,96	16.889.472	1.591	265	453
35. %1	0,94	16.537.608	1.558	260	444
36. %1	0,92	16.185.744	1.525	254	434
37. %1	0,91	16.009.812	1.508	251	430
38. %1	0,89	15.657.948	1.475	246	420
39. %1	0,88	15.482.016	1.458	243	415
40. %1	0,86	15.130.152	1.425	238	406
41. %1	0,85	14.954.220	1.409	235	401
42. %1	0,84	14.778.288	1.392	232	397
43. %1	0,83	14.602.356	1.375	229	392
44. %1	0,82	14.426.424	1.359	226	387
45. %1	0,81	14.250.492	1.342	224	382
46. %1	0,79	13.898.628	1.309	218	373
47. %1	0,78	13.722.696	1.293	215	368
48. %1	0,77	13.546.764	1.276	213	364
49. %1	0,76	13.370.832	1.259	210	359
50. %1	0,75	13.194.900	1.243	207	354
51. %1	0,74	13.018.968	1.226	204	349
52. %1	0,73	12.843.036	1.210	202	345

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE GELİR BÖLÜŞÜMÜ (DEVAM)

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
Düşük Gelirliler					
53. %1	0,72	12.667.104	1.193	199	340
54. %1	0,7	12.315.240	1.160	193	330
55. %1	0,69	12.139.308	1.143	191	326
56. %1	0,68	11.963.376	1.127	188	321
57. %1	0,67	11.787.444	1.110	185	316
58. %1	0,67	11.787.444	1.110	185	316
59. %1	0,66	11.611.512	1.094	182	312
60. %1	0,65	11.435.580	1.077	180	307
61. %1	0,64	11.259.648	1.061	177	302
62. %1	0,63	11.083.716	1.044	174	297
63. %1	0,62	10.907.784	1.027	171	293
64. %1	0,61	10.731.852	1.011	168	288
65. %1	0,6	10.555.920	994	166	283
66. %1	0,59	10.379.988	978	163	279
67. %1	0,58	10.204.056	961	160	274
68. %1	0,58	10.204.056	961	160	274
69. %1	0,57	10.028.124	945	157	269
70. %1	0,56	9.852.192	928	155	264
71. %1	0,55	9.676.260	911	152	260
72. %1	0,54	9.500.328	895	149	255
73. %1	0,54	9.500.328	895	149	255
74. %1	0,53	9.324.396	878	146	250
75. %1	0,52	9.148.464	862	144	245
76. %1	0,51	8.972.532	845	141	241
77. %1	0,51	8.972.532	845	141	241
78. %1	0,5	8.796.600	829	138	236
79. %1	0,49	8.620.668	812	135	231
80. %1	0,48	8.444.736	795	133	227
81. %1	0,47	8.268.804	779	130	222
82. %1	0,46	8.092.872	762	127	217
83. %1	0,45	7.916.940	746	124	212
84. %1	0,44	7.741.008	729	122	208
85. %1	0,43	7.565.076	713	119	203
86. %1	0,42	7.389.144	696	116	198
87. %1	0,41	7.213.212	679	113	194
88. %1	0,4	7.037.280	663	110	189
89. %1	0,39	6.861.348	646	108	184
90. %1	0,38	6.685.416	630	105	179
91. %1	0,37	6.509.484	613	102	175
92. %1	0,35	6.157.620	580	97	165
93. %1	0,34	5.981.688	563	94	161
94. %1	0,32	5.629.824	530	88	151
95. %1	0,31	5.453.892	514	86	146
96. %1	0,29	5.102.028	481	80	137
97. %1	0,27	4.750.164	447	75	127
98. %1	0,24	4.222.368	398	66	113
99. %1	0,2	3.518.640	331	55	94
En yaksul %1	0,13	2.287.116	215	36	61
Toplam ve Ort.	100	1.759.320.000	1657	276	473

Notlar: Her yüzde 1'lik grup 10.617 aileden oluşuyor.
Güneydoğu Anadolu'da toplam hane sayısı 2000 için 1.061.716'dır.
2000'in ilk 6 ayında bölge geliri 1,759 katrilyon TL ya da 3 milyar dolardır.

ERZURUM'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1 %1	14,18	22.175.251	51.570	8.595	14.692
5 %1	2,24	3.503.002	8.147	1.358	2.321
10 %1	1,62	2.533.421	5.892	982	1.679
15 %1	1,39	2.173.738	5.055	843	1.440
20 %1	1,16	1.814.054	4.219	703	1.202
25 %1	1,07	1.673.309	3.891	649	1.109
30 %1	0,98	1.532.563	3.564	594	1.015
35 %1	0,9	1.407.456	3.273	546	933
40 %1	0,84	1.313.626	3.055	509	870
45 %1	0,78	1.219.795	2.837	473	808
50 %1	0,72	1.125.965	2.619	436	746
55 %1	0,65	1.016.496	2.364	394	673
60 %1	0,58	907.027	2.109	352	601
65 %1	0,51	797.558	1.855	309	528
70 %1	0,46	719.366	1.673	279	477
75 %1	0,41	641.174	1.491	249	425
80 %1	0,37	578.621	1.346	224	383
85 %1	0,33	516.067	1.200	200	342
90 %1	0,28	437.875	1.018	170	290
95 %1	0,23	359.683	836	139	238
En yoksul %1	0,13	203.299	473	79	135
Toplam ve Ort.	100	156.384.000	3.633	606	1035

MALATYA'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1 %1	5,45	8.522.928	11.954	1.992	3.406
5 %1	2,31	3.612.470	3.795	633	1.081
10. %1	1,74	2.721.082	3.315	553	945
15. %1	1,52	2.377.037	2.966	494	845
20. %1	1,36	2.126.822	2.661	443	758
25. %1	1,22	1.907.885	2.421	404	690
30. %1	1,11	1.735.862	2.247	374	640
35. %1	1,03	1.610.755	2.028	338	578
40. %1	0,93	1.454.371	1.898	316	541
45. %1	0,87	1.360.541	1.723	287	491
50. %1	0,79	1.235.434	1.570	262	447
55. %1	0,72	1.125.965	1.461	244	416
60. %1	0,67	1.047.773	1.352	225	385
65. %1	0,62	969.581	1.243	207	354
70. %1	0,57	891.389	1.134	189	323
75. %1	0,52	813.197	1.025	171	292
80. %1	0,47	735.005	894	149	255
85. %1	0,41	641.174	807	135	230
90. %1	0,37	578.621	698	116	199
95. %1	0,32	500.429	327	55	93
En yoksul %1	0,15	234.576	327	55	93
Toplam ve Ort.	100	156.384.000	2179	363	621

DİYARBAKIR'DA BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	8,37	13.089.341	18.256	3.043	5.201
5. %1	2,72	4.253.645	5.933	989	1.690
10. %1	1,82	2.846.189	3.970	662	1.131
15. %1	1,47	2.298.845	3.206	534	913
20. %1	1,21	1.892.246	2.639	440	752
25. %1	1,04	1.626.394	2.268	378	646
30. %1	0,92	1.438.733	2.007	334	572
35. %1	0,84	1.313.626	1.832	305	522
40. %1	0,77	1.204.157	1.679	280	478
45. %1	0,7	1.094.688	1.527	254	435
50. %1	0,65	1.016.496	1.418	236	404
55. %1	0,62	969.581	1.352	225	385
60. %1	0,57	891.389	1.243	207	354
65. %1	0,54	844.474	1.178	196	336
70. %1	0,5	781.920	1.091	182	311
75. %1	0,46	719.366	1.003	167	286
80. %1	0,43	672.451	938	156	267
85. %1	0,39	609.898	851	142	242
90. %1	0,37	578.621	807	135	230
95. %1	0,3	469.152	654	109	186
En yoksul %1	0,13	203.299	284	47	81
Toplam ve Ort.	100	156.384.000	2.180	363	621

GAZİANTEP'TE BÖLÜŞÜM

Hane Sırası	Yüzde 1'in gelir payı (%)	Grup hane gelirleri (2000 ilk 6 ay) Milyon TL	Aile başına 6 aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir Milyon TL	Aile başına aylık gelir $
1. %1	4,82	11.306.563	7.885	1.314	2.246
5. %1	2,21	5.184.130	3.615	603	1.030
10. %1	1,79	4.198.910	2.928	488	834
15. %1	1,51	3.542.098	2.470	412	704
20. %1	1,35	3.166.776	2.208	368	629
25. %1	1,22	2.861.827	1.996	333	569
30. %1	1,11	2.603.794	1.816	303	517
35. %1	1	2.345.760	1.636	273	466
40. %1	0,91	2.134.642	1.489	248	424
45. %1	0,84	1.970.438	1.374	229	391
50. %1	0,79	1.853.150	1.292	215	368
55. %1	0,72	1.688.947	1.178	196	336
60. %1	0,67	1.571.659	1.096	183	312
65. %1	0,62	1.454.371	1.014	169	289
70. %1	0,57	1.337.083	932	155	266
75. %1	0,53	1.243.253	867	144	247
80. %1	0,48	1.125.965	785	131	224
85. %1	0,45	1.055.592	736	123	210
90. %1	0,42	985.219	687	115	196
95. %1	0,35	821.016	573	95	163
En yoksul %1	0,18	422.237	294	49	84
Toplam ve Ort.	100	234.576.000	1.634	273	466

İLLER VE EN ZENGİNLERİ (1998)

Sıra No	Adı Soyadı	Aylık Gelir Milyon TL	Aylık Gelir 1000 $	İli
1	AYDIN DOĞAN	467.028	1.789	İSTANBUL
2	DEMİR SABANCI	442.026	1.694	İSTANBUL
3	KEMAL UZAN	433.623	1.661	İSTANBUL
1	ERDOĞAN ÖZGÖRKEY	127.919	490	İZMİR
2	NEVZAT ÖZGÖRKEY	66.217	254	İZMİR
3	TONGUÇ ÖSEN	45.666	175	İZMİR
1	MUSTAFA RAHMİ KOÇ	145.477	557	ANKARA
2	TALİP KAHRAMAN	137.983	529	ANKARA
3	KAYA KARAKAYA	45.563	175	ANKARA
1	V. İBRAHİM ARACI	11.158	43	KOCAELİ
2	TUĞRUL YILMAZ	6.650	25	KOCAELİ
3	(x)	5.489	21	KOCAELİ
1	CAVİT ÇAĞLAR	29.921	115	BURSA
2	M. MEMDUH GÖKÇEN	28.939	111	BURSA
3	CELAL SÖNMEZ	27.972	107	BURSA
1	M.SELAHATTİN ÇOLAK	26.120	100	ADANA
2	MUSTAFA KANAY	20.113	77	ADANA
3	BÜLENT ÖZLER	14.551	56	ADANA
1	HİKMET ATAMAN	9.826	38	ANTALYA
2	MEHMET ŞEN	6.237	24	ANTALYA
3	BÜLENT EYİLİK	5.582	21	ANTALYA
1	SADIK ÖZKASAP	3.035	12	MANİSA
2	EYÜP ALTAN	2.726	10	MANİSA
3	MUSTAFA ALTAN	2.621	10	MANİSA
1	AYŞEGÜL UYSAL	1.871	7	İÇEL
2	YAŞAR ÖZDEMİR	1.870	7	İÇEL
3	BERHAN YİĞİT	1.861	7	İÇEL
1	MEHMET ALBAYRAK	24.234	93	KONYA
2	NUMAN ALBAYRAK	24.023	92	KONYA
3	ABİDİN ALBAYRAK	22.715	87	KONYA
1	HASAN TOMBUL	10.299	39	AYDIN
2	TEVFİK ÖZALP	8.151	31	AYDIN
3	(X)	6.667	26	AYDIN
1	ALİ HASAN OK	17.880	69	BALIKESİR
2	VURAL GÖRENER	14.380	55	BALIKESİR
3	A.SIRRI YIRCALI	10.307	39	BALIKESİR
1	RECEP ATAKAŞ	24.052	92	HATAY
2	NECMİ ASFUROĞLU	16.601	64	HATAY
3	NADİR NASEH	6.119	23	HATAY
1	AHMET GÖKŞİN	6.162	24	DENİZLİ
2	İSMET ABALIOĞLU	4.879	19	DENİZLİ
3	M. ALİ ABALIOĞLU	4.427	17	DENİZLİ
1	ABDULKADİR KONUKOĞLU	38.980	149	GAZİANTEP
2	ZEKERİYA KONUKOĞLU	14.877	57	GAZİANTEP
3	FATİH KONUKOĞLU	11.174	43	GAZİANTEP
1	TUNA FETMAN	6.403	25	MUĞLA
2	YENAL OKTUĞ	6.014	23	MUĞLA
3	NURAN YALTIR	4.481	17	MUĞLA
1	TURHAN AYDINER	8.959	34	SAMSUN
2	MİTHAT YILMAZ	7.006	27	SAMSUN
3	İRFAN TÜREGÜN	3.957	15	SAMSUN
1	ENVER KAĞAN GÜRSEL	3.535	14	DİYARBAKIR
2	HÜSNİYE ARDİÇ GÜRSEL	3.433	13	DİYARBAKIR
3	SEBAHAT GÜRSEL	3.370	13	DİYARBAKIR
1	FİRUZ KANATLI	11.157	43	ESKİŞEHİR
2	M. YAVUZ ZEYTİNOĞLU	10.018	38	ESKİŞEHİR
3	GÜLAY KANATLI	5.873	23	ESKİŞEHİR
1	BESİM ÖZDERİCİ	19.791	76	KAYSERİ
2	MUSTAFA KOYUNCU	14.337	55	KAYSERİ
3	AHMET KOYUNCU	10.098	39	KAYSERİ

İLLER VE EN ZENGİNLERİ (1998) (DEVAM)

Sıra No	Adı Soyadı	Aylık Gelir Milyon TL	Aylık Gelir 1000 $	İli
1	DİLARA AKTAR	5.102	20	SAKARYA
2	MUAMMER SABUNCUOĞLU	3.853	15	SAKARYA
3	RAŞİT DÜNYA	3.730	14	SAKARYA
1	ALİ ŞENGÜL	1.276	5	TEKİRDAĞ
2	İSMET RAŞEL	1.245	5	TEKİRDAĞ
3	AHMET ERENSOY	1.240	5	TEKİRDAĞ
1	YAKUP AKTAŞ	5.395	21	K.MARAŞ
2	H. FERHAT KEMALOĞLU	2.281	9	K.MARAŞ
3	M. FETHİ ARİFİOĞLU	1.905	7	K.MARAŞ
1	TEVFİK TÜRESİN	4.954	19	BOLU
2	O.MAZHAR MURTAZAOĞLU	4.129	16	BOLU
3	HARUN MURTAZAOĞLU	3.643	14	BOLU
1	A. TAMER BALÇIK	1.575	6	ÇANAKKALE
2	MUSTAFA BODUR	1.508	6	ÇANAKKALE
3	HİLMİ BODUR	1.500	6	ÇANAKKALE
1	MEHMET TARHAN	7.007	27	KÜTAHYA
2	M. ALİ GÖKER	2.042	8	KÜTAHYA
3	H. BASRİ DİNÇER	1.450	6	KÜTAHYA
1	A. MURAT ERKMEN	1.013	4	Ş.URFA
2	İDRİS ŞÜNDÜK	927	4	Ş.URFA
3	MUHSİN NİHAT US	739	3	Ş.URFA
1	(x)	9.826	38	ZONGULDAK
2	MEHMET ARİF MADENCİ	3.426	13	ZONGULDAK
3	İSMAİL AYDOĞAN	2.081	8	ZONGULDAK
1	CEMAL GÜNDÜZ	4.287	16	KIRKLARELİ
2	HALİL GÜMÜŞTAŞ	3.976	15	KIRKLARELİ
3	DURSUN YEŞİL	2.701	10	KIRKLARELİ
1	C. CEM GÜVEN	10.009	38	MALATYA
2	BAYRAM KIRICI	2.222	9	MALATYA
3	ALİ TANER	1.509	6	MALATYA
1	SAFFET ULUSOY	14.529	56	TRABZON
2	A.OSMAN ULUSOY	5.348	20	TRABZON
3	ALİ KEMAL BAYRAK	3.831	15	TRABZON
1	KEMAL ÖZPINAR	3.819	15	AFYON
2	ALİ ÖZERLER	3.443	13	AFYON
3	MEHMET ÇAKMAK	1.814	7	AFYON
1	ALİ KORUNUR	2.449	9	ÇORUM
2	SELAHATTİN KALELİ	2.162	8	ÇORUM
3	UĞUR BARLIK	2.157	8	ÇORUM
1	HAYRETTİN AYDIN	3.074	12	KARABÜK
2	SÜLEYMAN PORTAKAL	2.869	11	KARABÜK
3	ALİ ÖZTÜRK	1.744	7	KARABÜK
1	MUZAFFER MAĞDEN	2.467	9	ORDU
2	H. SITKI BAÇINOĞLU	2.421	9	ORDU
3	H. SAMİ ATİK	2.395	9	ORDU
1	EYÜP AKIN	1.606	6	TOKAT
2	NACİ GİRAY	1.439	6	TOKAT
3	MEHMET KAPICIOĞLU	1.064	4	TOKAT
1	ASUMAN ZİREKOĞLU	1.443	6	BİLECİK
2	A. ÖNDER AKBAY	997	4	BİLECİK
3	TURGUT ÖZEN	979	4	BİLECİK
1	KEMAL KARAKUŞ	3.405	13	EDİRNE
2	KERAMİ MERCAN	3.134	12	EDİRNE
3	GÜRGAN KARSAK	2.564	10	EDİRNE
1	SABRİNA ŞEKERLİSOY	2.396	9	ELAZIĞ
2	KAZIM GÜNTAŞ	1.735	7	ELAZIĞ
3	NİHAT AYDIN	1.568	6	ELAZIĞ
1	VAHİT ÜRGEN	1.952	7	KIRIKKALE
2	ALİ KOÇ UZEL	1.358	5	KIRIKKALE
3	NİZAMETTİN KAYTAZ	1.092	4	KIRIKKALE

İLLER VE EN ZENGİNLERİ (1998) (DEVAM)

Sıra No	Adı Soyadı	Aylık Gelir Milyon TL	Aylık Gelir 1000 $	İli
1	MEHMET AKYILDIZ	2.079	8	SİVAS
2	HALİT YAZICI	2.012	8	SİVAS
3	YENER KANOĞLU	1.772	7	SİVAS
1	MEMNUNE OSMANAĞAOĞLU	3.945	15	ERZURUM
2	MAÇİT ALTINTAŞ	1.912	7	ERZURUM
3	HATİP KIRKPINAR	1.885	7	ERZURUM
1	ŞEVKET DEMİREL	73.447	281	ISPARTA
2	NESLİHAN DEMİREL	7.169	27	ISPARTA
3	YILMAZ KASAP	4.443	17	ISPARTA
1	KAPLAN GÖNENÇEN	936	4	NEVŞEHİR
2	ÖMER ÜLGER	802	3	NEVŞEHİR
3	CEMAL SEVİNÇ	662	3	NEVŞEHİR
1	SELÇUK ERGİN	10.574	41	YALOVA
2	MÜNEVVER ÖZRAN	7.744	30	YALOVA
3	TURAN CEYLAN	7.591	29	YALOVA
1	MUSTAFA SOYDAN	682	3	ADIYAMAN
2	BÜLENT DARAK	681	3	ADIYAMAN
3	YAŞAR DARAK	680	3	ADIYAMAN
1	O. SEHER AKŞEHİR	4.497	17	ARTVİN
2	MEHMET HASANCIOĞLU	1.090	4	ARTVİN
3	SÜLEYMAN ALTINSOY	679	3	ARTVİN
1	MEHMET DEMİREZEN	1.314	5	BURDUR
2	MEHMET CADIL	1.294	5	BURDUR
3	M. FAİK ÖZBOYACI	1.039	4	BURDUR
1	ASLAN FATOĞLU	2.526	10	GİRESUN
2	İHSAN FATOĞLU	2.526	10	GİRESUN
3	OSMAN FERİDUNOĞLU	1.785	7	GİRESUN
1	YILMAZ BABAOĞLU	3.191	12	KARAMAN
2	ABDULKADİR AYDIN	2.249	9	KARAMAN
3	CELALETTİN ÖLMEZ	1.503	6	KARAMAN
1	M. LÜTFİ BALCIOĞLU	1.586	6	KASTAMONU
2	ONUR KAYA (G. M . S . İ.)	1.339	5	KASTAMONU
3	YILDIZ NUHOĞLU	997	4	KASTAMONU
1	SÜLEYMAN KULAT	993	4	MARDİN
2	M. ASAF ARAS	922	4	MARDİN
3	ÇETİN YÜCESOY	621	2	MARDİN
1	MUZAFFER UYANIK	2.831	11	NİĞDE
2	(x)	1.578	6	NİĞDE
3	YAŞAR ERDEM	1.527	6	NİĞDE
1	MURAT CENGİZ	2.516	10	RİZE
2	EKREM CENGİZ	2.441	9	RİZE
3	AHMET CENGİZ	2.441	9	RİZE
1	YÜKSEL CENK ÖZER	2.873	11	UŞAK
2	KAZIM KÜÇÜK	2.335	9	UŞAK
3	FATMA HURİSER ÖZER	2.248	9	UŞAK
1	Y.BAHRİ YAZAREL	1.862	7	YOZGAT
2	METE NİZAMOĞLU	1.432	5	YOZGAT
3	ABBAS MERİÇ	1.134	4	YOZGAT
1	A. SANİYE GÜNEY	1.536	6	AKSARAY
2	ORHAN AĞAÇLI	1.160	4	AKSARAY
3	ESAT ÖZDEMİR	668	3	AKSARAY
1	TURGUT UMUR	882	3	AMASYA
2	BEDRETTİN TORUN	877	3	AMASYA
3	ALİ ÖZER	644	2	AMASYA
1	İRFAN BUDAK	1.174	4	KIRŞEHİR
2	OSMAN NALDÖKEN	943	4	KIRŞEHİR
3	A. RIZA TAŞKAN	940	4	KIRŞEHİR
1	Y.FEVZİ ŞENGÜL	2.060	8	VAN
2	HAYRETTİN BAŞAR	1.485	6	VAN
3	MEHMET KARTAL	890	3	VAN

İLLER VE EN ZENGİNLERİ (1998) (DEVAM)

Sıra No	Adı Soyadı	Aylık Gelir Milyon TL	Aylık Gelir 1000 $	İli
1	HASAN BUYRUK	1.239	5	ÇANKIRI
2	HAŞİM UYANIK	971	4	ÇANKIRI
3	BURHANETTİN ERTEKİN	792	3	ÇANKIRI
1	T.ŞEVKET TAVŞANOĞLU	2.613	10	ERZİNCAN
2	SAİM TAVŞANOĞLU	1.377	5	ERZİNCAN
3	AHMET TANOĞLU	1.205	5	ERZİNCAN
1	(x)	1.705	7	KARS
2	RESUL ÜLKER	801	3	KARS
3	YUSUF AKSOY	795	3	KARS
1	HABİB TÜRKAY	820	3	KİLİS
2	EDİP ERGEZEN	785	3	KİLİS
3	MENNAN KORKMAZ	735	3	KİLİS
1	MEHMET ERYEŞİL	946	4	SİİRT
2	Ö. CİHAT ASLAN	393	2	SİİRT
3	TACETTİN DURSUN	388	1	SİİRT
1	MUSA KONYAR	2.116	8	AĞRI
2	NURETTİN DOLGUN	2.035	8	AĞRI
3	F. ZEHRA GÖKPINAR	854	3	AĞRI
1	ŞEBAHATTİN GÜNDOĞDU	1.597	6	ARDAHAN
2	ÖMER TOPÇU	752	3	ARDAHAN
3	YENER TİMUR	690	3	ARDAHAN
1	NURETTİN BAYRAK	2.046	8	BARTIN
2	AYŞE ÖZLEYEN	2.018	8	BARTIN
3	HÜSEYİN F. FIRINCIOĞLU	1.816	7	BARTIN
1	OSMAN BALTACIOĞLU	1.630	6	BİNGÖL
2	MURAT ELÇİÇEK	1.424	5	BİNGÖL
3	ALİŞAN ELÇİÇEK	1.177	5	BİNGÖL
1	M. ZEKİ PEKER	5.481	21	BİTLİS
2	HÜSAMETTİN PEKER	2.818	11	BİTLİS
3	GÜLTEN PEKER	1.883	7	BİTLİS
1	GÜLDEN MERT	837	3	GÜMÜŞHANE
2	MUSTAFA HACINEBİOĞLU	643	2	GÜMÜŞHANE
3	OKAY SUNGUR	575	2	GÜMÜŞHANE
1	HİMMET YILDIZ	1.363	5	IĞDIR
2	İSMAİL TERDİ	1.264	5	IĞDIR
3	ABBAS YAVUZ	655	3	IĞDIR
1	MÜMTAZ YAVUZ	1.563	6	MUŞ
2	AHMET ÖZDEMİR	803	3	MUŞ
3	ZEKERİYA DEMİR	569	2	MUŞ
1	M.EMİN ACAR	1.130	4	ŞIRNAK
2	YUSUF SOM	834	3	ŞIRNAK
3	MEHMET YARKA	736	3	ŞIRNAK
1	CELAL YAŞAR	876	3	TUNCELİ
2	CELAL ÇOLAK	690	3	TUNCELİ
3	HASAN EROĞLU	536	2	TUNCELİ
1	SALİH KARDEŞ	754	3	BAYBURT
2	S. ERSİN HARMANDAR	709	3	BAYBURT
3	U. AHMET AKER	654	3	BAYBURT
1	ZEKİ YÜZEN	629	2	HAKKARİ
2	HALİM YILDIRIM	406	2	HAKKARİ
3	MECİT MENGEŞ	385	1	HAKKARİ
1	YASEMİN ŞİMŞİR	950	4	OSMANİYE
2	M. ÇETİN KOLLU	794	3	OSMANİYE
3	İLHAN DARTAR	670	3	OSMANİYE

Not: Gelirler, söz konusu kişilerin tahakkuk eden 1998 gelir vergilerinden yola çıkılarak hesaplanmıştır.

GELİRİN İLÇELERE GÖRE DAĞILIMI

Toplam 918 ilçeden ilk 100'ü Türkiye milli gelirinin üçte ikisini yaratırken en yoksul 100 ilçenin milli gelire katkısı binde 4 ile sınırlı.

Türkiye'nin 918 ilçesi var. Bölgelerin üretim gücü ilçe düzeyinde analiz edildiğinde, Türkiye'nin milli gelirine katkısı açısından ilk 100 ilçe sıralaması, bölgelerarası uçurumun boyutlarını sergilemesi açısından oldukça ilginç sonuçlar veriyor. 1996 DİE verilerini kullanarak yaptığımız tasnifler, yarattıkları milli gelir açısından ilk 100'e giren ilçelerin, ülke milli gelirinde yaklaşık yüzde 64 payları olduğunu ortaya koyuyor. En yoksul 100 ilçenin milli gelire katkısı ise binde 4'te kalıyor. En zengin 100 ilçenin ilk sırasında Türkiye milli gelirindeki payı yüzde 1,91 olan İstanbul-Şişli var. En zengin 100 ilçenin son sırası ise milli gelirdeki payı yüzde 0,26 olan Samsun-Bafra'nın. En zengin 100 ilçede bekleneceği gibi, Marmara, Ege, Akdeniz ilçeleri ezici ağırlığa sahip. En yoksul 100 ilçenin Türkiye milli gelirindeki payı binde 4 ve ilk sırada Sinop-Dikmen, son sırada da Tunceli-Pülümür var. En yoksul 100'ün bölgesel dağılımında ise 40'ının Orta Anadolu ilçeleri, 35'inin Doğu ve Güneydoğu Anadolu, 20'sinin de Karadeniz ilçeleri olduğu dikkat çekiyor. Marmara, Ege ve Akdeniz'den ise en yoksullar içinde 7 ilçe var.

EN ZENGİN 100'ÜN 1. GRUBU

İlk 100 ilçenin kaymak tabakasını "Birinci Grup İlçeler" diye de tanımlayabileceğimiz 16 ana büyüme odağı oluşturuyor. Bunların her birinin Türkiye milli gelirindeki payları yüzde 1'den az değil. Gelişmişliğin birinci küme takımları diyebileceğimiz bu 16 ilçede ülke milli gelirinin yüzde 23,4'ü yaratılıyor. Bu 16 büyüme kutbu 7 il'e ait. İstanbul 6, Kocaeli 3, Ankara 3, ilçe ile; Bursa, İzmir, Adana, İçel, Antalya da birer ilçeleriyle ilk 16'nın içinde yer alıyorlar.

• Türkiye 1. futbol ligindeki 18 takımın 6'sının İstanbul takımı olması gibi, 1. milli gelir liginin 16 ilçesinin 6'sı İstanbul'a ait. Türkiye milli gelirinin dörtte birine yakınının yaratıldığı 16 ilçenin üçte biri İstanbul'un Şişli, Bakırköy, Kadıköy, Beyoğlu, Eminönü ve

Zeytinburnu ilçeleri. Bu İstanbul ilçeleri Türkiye'deki her 100 liralık gelirin 10 lirasını yaratıyorlar.

• Kocaeli, 1. futbol liginde de tek takımla temsil ediliyor ama gelişme liginde 3 ilçesi var. Gebze, Merkez ve Körfez ilçeleri yüzde 4,5'lik paylarıyla Türkiye'nin en önemli üç üretim merkezi.

• Bir hizmet kenti olan başkent Ankara'nın Çankaya, Altındağ ve Yenimahalle ilçeleri de Türkiye milli gelirinde yüzde 3,5'luk pay sahibiler. (Ankara'nın 1. Futbol liginde 2 takımı var.)

• İzmir-Konak birinci grup ilçeler arasında ve Türkiye milli gelirinin yüzde 1,5'ine sahip.

• Marmara'dan Bursa Merkez'deki Nilüfer ilçesi ile Akdeniz'den Adana'nın Seyhan, İçel Merkez ve Antalya Merkez ilçeleri, gelişmenin "Birinci Ligi"nin diğer takımlarını oluşturuyorlar. Bu ilçelerin herbirinin yarattığı milli gelir Türkiye toplamının yüzde 1'i ila yüzde 1,8'i arasında.

Birinci Gelişme Liginin 16 ilçesine bölgesel bazda bakılacak olursa, Türkiye milli gelirinde yüzde 24 payı olan bu grupta ezici ağırlık Marmara bölgesinde. İstanbul, Kocaeli ve Bursa'nın 10 ilçesi Türkiye milli gelirinde yüzde 16 pay sahibi, Akdeniz'in üç ilçesi yüzde 4,5 pay ile ikinci, Ankara yüzde 3,6 pay ile üçüncü, İzmir de yüzde 1,5 ile dördüncü sırada.

İLK 100'ÜN İKİNCİ LİGİ

İlçelerin milli gelire katkıları sıralamasında Türkiye milli geliri içindeki payı yüzde 0,99 ile yüzde 0,40 arasında olan 45 ilçe var. İlk 100'e giren ve gelişmenin ikinci kümesi diyebileceğimiz bu gruptaki 45 ilçe, Türkiye milli gelirinde yüzde 27,8'lik bir ağırlığa sahip. Böylece birinci kümenin 16 ilçesi ile ikinci kümenin 45 ilçesinden oluşan 61 ilçe, Türkiye milli gelirinin yüzde 52'sini üretiyorlar. Bu, Türkiye'de bölgesel uçurumun boyutlarını gösteren oldukça önemli bir gösterge.

• Gelişmenin ikinci kümesinin bölgesel dağılımında, Marmara Bölgesi yine ezici ağırlığa sahip. Marmara grubuna İstanbul'dan 14, Bursa ve Kırklareli'nden üçer, Sakarya ve Balıkesir'den de Merkez ilçeler giriyor.

• Ege, ikinci kümede 7 ilçe ile temsil ediliyor. İzmir'den Bornova, Aliağa, Karşıyaka ve Buca ilçeleri bu kümede yer alırken, Denizli, Kütahya, Manisa, Merkez ilçeleriyle, Muğla ise Fethiye ilçesiyle ikinci kümede.

• "Güney"den ikinci kümede 6 ilçe var. G. Antep, K. Maraş, Hatay Merkez ilçeleriyle Adana'nın Yüreğir, Hatay'ın İskenderun ve İçel'in Tarsus ilçeleri ikinci kümenin Güney ilçelerini oluşturuyorlar.

• Orta Anadolu'dan ikinci kümede 5 ilçe var. Ankara'dan Keçiören ve Mamak, Konya'dan Selçuk, Eskişehir ile Kayseri'den de Merkez ilçeler bu kümedeler.

• Karadeniz'den Samsun ve Trabzon Merkez ilçeleri; Doğu'dan da Diyarbakır ile Malatya Merkez ilçeleri ikinci kümenin takımları arasında.

İLK 100'ÜN ÜÇÜNCÜ LİGİ

Türkiye milli gelirine katkısı yüzde 0,40-0,25 (binde 4'ü ve binde 2.5'u da diyebiliriz) arasında olan ilçeleri, ilk 100 ilçenin üçüncü kümesinin takımları olarak tanımlıyabiliriz. Bu tanımdaki ilçe sayısı 38'i, Türkiye milli gelirindeki payları da yüzde 12,2'yi buluyor. Böylece bu kümedeki 38 ilçeyi birinci ve ikinci kümelerin 62 ilçesine eklediğimizde toplam 918 ilçeden 100'ünün Türkiye milli gelirinin üçte ikisine yakınını yarattığını, geri kalan 818 ilçenin de milli gelire katkısının üçte birden ibaret kaldığını görüyoruz.

Üçüncü küme ilçelerinin 24'ü "Merkez" ilçelerden, 17'si de Merkez olmayan "kaza"lardan oluşuyor. Çorum, Elazığ, Urfa, Erzurum, Zonguldak, Bolu, Sıvas, Tokat, Karaman, Aydın, Edirne, Isparta, Niğde Merkez ilçeleri üçüncü kümenin takımları arasında. Bunların yanı sıra aralarında Ereğli, Nazilli, Kayseri-Kocasinan, Alanya, Ödemiş, Salihli, Konya-Ereğli, Manavgat, Bursa-M. Kemal Paşa, Ceyhan, Çerkezköy, İnegöl, Soma, Gemlik, Torbalı, Bandırma'nın bulunduğu 17 "kaza"da ilk 100'ün üçüncü kümesindeler.

DİĞERLERİ

En zengin 100 ilçenin altında kalan ve Türkiye milli gelirine katkıları üçte bire yakın oranda olan 818 ilçe kendi içinde yine altgruplara ayrılabilir.

• 4. Küme: Milli gelirdeki payları binde 2,4 ila binde 1 aralığında olan "orta halli" 214 ilçe var. Bunlardan 21'i şu Merkez ilçelerden oluşuyor: Çanakkale, Tekirdağ, Afyon, Van, Ordu, Uşak, Amasya, Aksaray, Erzincan, Giresun, Nevşehir, Batman, Muğla, Rize, Burdur, Kastamonu, Mardin, Adıyaman, Kırşehir, Kırıkkale, Bartın. Bu grupta geri kalanlar ise "kaza"lardan müteşekkil. Bu gruptaki 214 ilçenin ilk sırasında Çerkezköy, son sırasında ise Yozgat-Merkez var. Bu grubun

Türkiye'nin milli gelirine katkısı yüzde 17,08 oranında.

• 5. Küme: Türkiye milli gelirindeki payı yüzde 18,13 ila yüzde 0,05 (on binde 5 olarak da okuyabiliriz) arasında olan ilçeler "beşinci küme"yi oluşturuyor ve bu tanım içine 130 ilçe giriyor. "Beşinci küme" ilçeleri arasında Kars, Muş, Siirt, Yozgat, Ağrı, Artvin, Bilecik, Bingöl, Çankırı, Sinop, Hakkari, Bitlis, Bayburt ve Iğdır Merkez ilçeleri de var. Bu grubun ilk ilçesini Antalya-Kumluca, son sıradakini ise Trabzon-Araklı oluşturuyor. Beşinci kümedeki 130 ilçede Türkiye milli gelirin yüzde 8,6'sı yaratılıyor.

• 6. Küme: Gümüşhane, Tunceli ve Ardahan Merkez ilçeleri ise, "Altıncı küme" diye tanımladığımız bir sonraki gruba giriyorlar. Bu gruptaki 129 ilçenin milli gelire katkısı yüzde 0,04 ila yüzde 0,03 aralığında ve toplamları yüzde 4,5 tutarında. Grubun ilk sırasında Adana-Karaisalı, son sırasında Yozgat-Şefaatli var.

• 7. Küme: Türkiye milli gelirindeki payı yüzde 0,03'ün (on binde 3) altında olan ilçeler ise kendi aralarında iki alt gruba daha sokularak yedinci ve sekizinci kümeleri oluşturuyorlar. Yedinci küme Türkiye milli gelirindeki payı yüzde 0,02 dolayında olan 127 ilçeden oluşuyor ve milli gelir katkıları yüzde 2,54'ten ibaret. İlk sırada Adana-Düziçi, son sırada Zonguldak-Gökçebey var.

• 8. Küme: Türkiye milli gelirine katkıları yüzde 0,01 ve onun altında olan en yoksul ilçelerden oluşan bu grupta 317 ilçe var ve milli gelir toplamları yüzde 2,53'ten ibaret. Bu grubun son 100'ü, aynı zamanda Türkiye'nin en yoksul 100 ilçesi ve Türkiye milli gelirine katkıları binde 4'ten ibaret.

GELİŞMİŞLERİN AZGELİŞMİŞLERİ

Bölgesel gelişmeye ilçelerden bakıldığında, illerin ilçeleri arasında da farklar olduğu dikkat çekiyor. Örneğin İstanbul'un Şile, Silivri, Tuzla, Çatalca ilçelerinin milli gelirdeki payları, Şişli'nin 12'de 1'i kadar. Kocaeli, Gebze ve Körfez ilçelerinin yanı sıra Merkez ilçesiyle en büyük üretim kutuplarını oluştururken Kandıra'nın üretim gücü bir Urfa-Viranşehir kadar düşük. Dolayısıyla gelişmişlik derecesi de geri. Lüleburgaz ve Merkez ilçeleri gelişkin olan Kırklareli'nin Pehlivanköy, Demirköy, Kofçaz gibi ilçeleri ise üretim gücü yönünden Siirt'in Pervari, Şirvan ilçeleriyle aynı düzeyde. Bursa'nın Harmancık, Büyükorhan, Keles, Orhaneli ilçeleri de yüzde 0,04-0,02'lik payları ile altıncı ve daha düşük küme ilçeleri arasındalar. Aynı yargı, Ankara'nın Bala, Kalecik, Çamlıdere, Güdül, Evren ilçeleri; İzmir'in Kınık, Seferhisar, Dikili, Karaburun ilçeleri ; Adana'nın Bahçe, Pozantı, Düziçi, Feke, İmamoğlu, Saimbeyli ilçeleri

için de geçerli. Antalya'da Merkez, Alanya ve Manavgat en gelişmiş ilçeleri oluştururken Kale, İbrad, Gündoğmuş, Akseki ve Gazipaşa daha azgelişmiş ilçeler. İçel'in Tarsus ilçesi ile Aydıncık, Çamlıyayla ilçelerinin milli gelirdeki payları arasında 1'e 47 fark var.

BOYNUZ-KULAK

İlçelerin üretim gücü sıralaması, boynuzun kulağı geçmesi misali, bazı illerde kaymakamların yönettiği "kaza"ların Vali'nin ikamet ettiği "Merkez ilçe"yi geride bıraktığını gösteriyor. Örneğin Nazilli, Aydın Merkez'den; Fethiye, Milas, Muğla Merkez'den; İskenderun, Hatay Merkez'den; Lüleburgaz Kırklareli Merkez'den üretim gücü yönünden daha gelişkin ilçeler. Aynı şekilde Kahta'nın Adıyaman Merkez'i, Ereğli'nin Zonguldak'ı, Bozöyük'ün Bilecik'i geride bıraktığını görüyoruz. İstanbul'daki üretimin transfer olduğu Gebze, Kocaeli Merkez'den, yine İstanbul'daki üretimi taşıyan Çerkezköy, Tekirdağ Merkez'den daha fazla milli gelir üreten ilçeler. Orta Anadolu'da Sorgun ve Yerköy ile Yozgat Merkez ilçe, Doğu'da Tatvan ile Bitlis Merkez ilçe de milli gelirde birbirine yakın ağırlığa sahip ilçeler.

Boynuzun kulağı geçmesi bazen bir KİT'in kuruluş yeri olarak bir ilçeyi seçmesi ile ilgili olabilirken (örneğin, Ereğli Demir Çelik, İskenderun Demir-Çelik, Nazilli Basma'nın adı geçen ilçelerde kurulması) bazen de İstanbul'dan kumanda edilen sanayilerin İstanbul'a yakın komşu ilçelere yayılması ile bu sonuç doğmaktadır: Çerkezköy, Gebze, Lüleburgaz bu türe örnektir. Bozöyük'ün Bilecik'i geride bırakması da kalkınmada öncelikli il teşviklerinden yararlanmak için Eskişehir'e komşu Bozöyük'ün tercih edilmesi sonucudur. Kendi gelişme dinamiği ile Merkez ilçeyi geride bırakanlara örnek olarak da Fethiye, Milas ilçelerinin Muğla'yı, Tatvan'ın Bitlis'i, Silopi'nin Şırnak'ı, Kahta'nın Adıyaman'ı geride bırakmasını örnek gösterebiliriz.

TEK MERKEZ-ÇOK MERKEZ

İlçe bazında analizler, bazı illerde bir ilçenin üretim gücünü kendisinde topladığını yani, "tek merkezli" olduğunu göstermesine karşılık bazılarında il üretim gücünün birden çok ilçeye dengeli dağıldığını, dolayısıyla ilin çok merkezli olduğunu ortaya koyuyor. Tek merkezlilere örnek olarak, Doğu, Güneydoğu ile Orta Anadolu ve Ege'nin bazı illerini örnek gösterebiliriz. Örneğin, Merkez ilçenin ilin üretim gücündeki payının yüzde 50 ve üzerinde olduğu bazı iller şunlar:

Elazığ (yüzde 60), Erzincan (yüzde 67), Erzurum (yüzde 54), Malatya (yüzde 69), Muş (yüzde 57), Diyarbakır (yüzde 50), Batman (yüzde 67), Eskişehir (yüzde 77), Kırşehir (yüzde 55), Niğde (yüzde 70), Aksaray (yüzde 77), Karaman (yüzde 88), Kırıkkale (yüzde 81), Denizli (yüzde 53), Uşak (yüzde 58), Amasya (yüzde 50), Sakarya (yüzde 60), Isparta (yüzde 51), İçel (yüzde 61).

Merkez ilçenin bu denli ağırlığa sahip olduğu illerde il içi göçlerde Merkez ilçe yoğun bir baskı altına girmekte ve tek çekim merkezi olarak çeşitli kentleşme sorunları yaşamakta, bazı durumlarda da il dışına göçün bir ara durağı olarak işlev görmektedir .

Öte taraftan, bazı illerde ilin üretim gücünün çok merkezli bir özellik gösterdiği ve ilçeler arasında daha dengeli dağıldığı görülüyor. Bu türe örnek olarak Balıkesir verilebilir.

Bu ilde Merkez ilçe toplam il gelirinde yüzde 24 pay sahibi iken Bandırma ve Gönen yüzde 14 ve 11 payla onu izliyorlar. Turizm ve tarımda gelişen Edremit ve Ayvalık ile tarımda ve madencilikte gelişen Bigadiç belli ağırlıklar taşıyorlar. Yine, Manisa'da Merkez, il gelirinde yüzde 30'luk bir paya sahipken Salihli, Soma, Alaşehir, Turgutlu, Akhisar ağırlıklı ilçeler durumundalar.

Aydın'da da Kuşadası, Nazilli ve Söke, Merkez kadar ağırlıklı ilçeler. Konya-Ereğli, Yozgat-Sorgun-Yerköy, Muğla-Fethiye-Milas, Antalya-Alanya-Manavgat, Burdur-Bucak, Hatay-İskenderun, K. Maraş-Afşin, Ardahan-Göle, Hakkari-Yüksekova çok merkezliliğin diğer örnekleri arasında sayılabilir.

İL İÇİ DENGELİ GELİŞME

Merkez ilçenin gelişmişlik derecesi ile bağlı ilçelerin gelişmişlik düzeyi biribirine ne kadar yakın ise o bölge içinde farklılıklar da o kadar az ve il içinde o denli dengeli büyüme var demektir. Böyle ele alındığında, merkez ilçeler ile çevre ilçeler arasındaki farkın en düşük olduğu illere örnek olarak Tekirdağ gösterilebilir. Tekirdağ'ın Merkez, Çorlu ve Çerkezköy ilçeleri biribirine yakın iken diğer 6 ilçe de gelişmişlik düzeyleri açısından birbirlerine yakınlar. Çanakkale'de Gökçeada ve Bozcaada'yı bir yana bırakırsak, diğer ilçelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine yakın.

Bursa, Manisa ve Muğla ilçelerinin de birçoğu birbirine yakın gelişmişlik düzeyinde. Bu illerin ortak özellikleri pazar için üretime erken açılmış, ihracatta önceliği olan tarım, madencilik ve sanayide gelişkin yöreler olmalarıdır.

Sonuç olarak, bölgesel dengesizliğin çok ciddi bir ekonomik ve sosyal sorun olmaya devam ettiği Türkiye'de, bölgesel planlama

çerçevesinde farklılıkları azaltacak politikalar izleme zorunluluğu artarken, gelişmiş görünen illerin azgelişmiş ilçelerini dikkate alan önlemleri de düşünmek gerekmektedir. İlçe düzeyinde bilgi birikiminin artığı koşullarda daha seçici, bölgesel özellikleri dikkate alan ve yerinden yönetimle uygulanan teşvik politikaları, daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
İLK 100'ÜN 1. GRUBU				
1	İstanbul	Şişli	1,91	8,98
2	İstanbul	Bakırköy	1,84	8,66
3	İstanbul	Kadıköy	1,78	8,36
4	Kocaeli	Gebze	1,69	37,11
5	Ankara	Çankaya	1,67	21,26
6	Ankara	Altındağ	1,61	20,44
7	İçel	Merkez	1,56	57,86
8	Adana	Seyhan	1,55	44,37
9	İstanbul	Beyoğlu	1,53	7,2
10	Kocaeli	Merkez	1,45	31,98
11	İzmir	Konak	1,44	19,47
12	İstanbul	Eminönü	1,39	6,55
13	Ankara	Yenimahalle	1,11	14,05
14	Antalya	Merkez	1,1	42,65
15	İstanbul	Zeytinburnu	1,06	5
16	Kocaeli	Körfez	1	22,06
	ARA TOPLAM		**23,69**	
İLK 100'ÜN 2. GRUBU				
17	İzmir	Bornova	0,99	13,34
18	İzmir	Aliağa	0,99	13,39
19	İstanbul	Fatih	0,91	4,26
20	İstanbul	Beşiktaş	0,9	4,23
21	Eskişehir	Merkez	0,89	73,17
22	Ankara	Keçiören	0,88	11,24
23	Bursa	Nilüfer	0,88	23,11
24	İzmir	Karşıyaka	0,82	11,02
25	İstanbul	Bayrampaşa	0,77	3,61
26	İstanbul	Kartal	0,75	3,52
27	Bursa	Osmangazi	0,74	19,49
28	G.Antep	Şahinbey	0,7	49,98
29	İstanbul	G. Osmanpaşa	0,7	3,29
30	Sakarya	Merkez	0,69	57,08
31	Diyarbakır	Merkez	0,68	55,14
32	İstanbul	Üsküdar	0,68	3,18
33	İstanbul	Küçükçekmece	0,65	3,04
34	Manisa	Merkez	0,65	28,61
35	Denizli	Merkez	0,63	50,55
36	İstanbul	Avcılar	0,62	2,9
37	Samsun	Merkez	0,61	40,52
38	Adana	Yüreğir	0,57	16,32
39	Hatay	İskenderun	0,57	34,7
40	İstanbul	Bahçelievler	0,57	2,69
41	Kırıkkale	Merkez	0,55	81,24
42	Konya	Selçuklu	0,55	23,72
43	İstanbul	Bağcılar	0,54	2,54
44	Zonguldak	Ereğli	0,54	43,91
45	İstanbul	Kağıthane	0,52	2,46
46	İstanbul	Güngören	0,51	2,38
47	Malatya	Merkez	0,51	64,3
48	İstanbul	Ümraniye	0,5	2,35
49	İzmir	Buca	0,49	6,58
50	İçel	Tarsus	0,48	17,63
51	Ankara	Mamak	0,47	5,96
52	Kırklareli	Lüleburgaz	0,46	62,45
53	Bursa	Yıldırım	0,45	11,83
54	Hatay	Merkez	0,45	28,3
55	Muğla	Fethiye	0,45	29,71
56	K.Maraş	Merkez	0,43	42,94
57	Balıkesir	Merkez	0,41	24,12
58	İstanbul	Pendik	0,41	1,94
59	Trabzon	Merkez	0,41	44,08
60	Kütahya	Merkez	0,4	42,79
61	Zonguldak	Merkez	0,4	32,44
	ARA TOPLAM		**27,77**	
İLK 100'ÜN 3. GRUBU				
62	İstanbul	Eyüp	0,39	1,84
63	İstanbul	Büyükçekmece	0,39	1,86
64	Karaman	Merkez	0,39	88,74
65	Aydın	Nazilli	0,38	23,99
66	Çorum	Merkez	0,37	47,46
67	İzmir	Ödemiş	0,37	4,98
68	Elazığ	Merkez	0,36	57,48
69	Manisa	Salihli	0,35	15,54
70	Ş.Urfa	Merkez	0,35	37,19
71	Antalya	Alanya	0,34	13,06
72	Erzurum	Merkez	0,34	55,84
73	Kayseri	Melikgazi	0,34	29,77
74	Kayseri	Kocasinan	0,34	29,77
75	Bolu	Merkez	0,33	36,31
76	Ankara	Sincan	0,32	4,02
77	Ankara	Polatlı	0,31	3,88
78	Antalya	Manavgat	0,31	11,84
79	Bursa	M. Kemal Paşa	0,31	8,09
80	G.Antep	Şehitkamil	0,31	22,38
81	İstanbul	Maltepe	0,3	1,42
82	Konya	Ereğli	0,3	12,76
83	Tokat	Merkez	0,3	42,11
84	Aydın	Merkez	0,29	18,16
85	İstanbul	Sultanbeyli	0,29	1,36
86	Adana	Ceyhan	0,28	7,97
87	Bursa	İnegöl	0,28	7,36
88	Manisa	Soma	0,28	12,46
89	Niğde	Merkez	0,28	71,54
90	Sivas	Merkez	0,28	43,26
91	Yalova	Merkez	0,28	68,66
92	Bursa	Karacabey	0,27	7,26
93	Edirne	Merkez	0,27	42,65
94	İstanbul	Sarıyer	0,27	1,27
95	Adana	Karataş	0,26	7,54
96	Isparta	Merkez	0,26	49,5
97	İstanbul	Beykoz	0,26	1,23
98	İstanbul	Esenler	0,26	1,24
99	Kütahya	Tavşanlı	0,26	27,33
100	Samsun	Bafra	0,26	17,21
	ARA TOPLAM		**12,13**	
	İLK 100'ÜN TOPLAMI		**63,59**	
4. GRUP İLÇELER				
101	Tekirdağ	Çerkezköy	0,26	24,68
102	Ankara	Etimesgut	0,25	3,18
103	Konya	Meram	0,25	10,81
104	Balıkesir	Bandırma	0,24	13,98
105	İzmir	Torbalı	0,24	3,28
106	Tekirdağ	Merkez	0,24	23,11
107	Afyon	Merkez	0,23	32,15

IN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
108	Çanakkale	Merkez	0,23	24,09
109	İzmir	Kemalpaşa	0,23	3,15
110	Ordu	Merkez	0,23	35,69
111	Ş.Urfa	Bozova	0,23	24,37
112	Tekirdağ	Çorlu	0,23	21,89
113	Amasya	Merkez	0,22	55,69
114	İçel	Erdemli	0,22	8,26
115	İçel	Gülnar	0,22	8,26
116	Samsun	Çarşamba	0,22	14,76
117	Uşak	Merkez	0,22	59,29
118	Van	Merkez	0,22	53,11
119	Adana	Kozan	0,21	5,97
120	Aksaray	Merkez	0,21	76,92
121	Aydın	Kuşadası	0,21	13,02
122	Balıkesir	Gönen	0,21	12,68
123	Batman	Merkez	0,21	70,09
124	Manisa	Alaşehir	0,21	9,3
125	Manisa	Turgutlu	0,21	9,35
126	Muğla	Milas	0,21	13,76
127	Bolu	Düzce	0,2	22,31
128	Bursa	Gemlik	0,2	5,4
129	K.Maraş	Elbistan	0,2	19,61
130	Kilis	Merkez	0,2	91,79
131	Kocaeli	Gölcük	0,2	4,32
132	G.Antep	Nizip	0,19	13,36
133	İzmir	Menemen	0,19	2,63
134	Ankara	Beypazarı	0,18	2,25
135	Aydın	Söke	0,18	11,5
136	Diyarbakır	Çüngüş	0,18	14,16
137	Erzincan	Merkez	0,18	66,38
138	İçel	Silifke	0,18	6,52
139	K.Maraş	Afşin	0,18	17,58
140	Nevşehir	Merkez	0,18	38,39
141	Bilecik	Bozüyük	0,17	40,27
142	İzmir	Çiğli	0,17	2,31
143	İzmir	Menderes	0,17	2,31
144	Karabük	Merkez	0,17	64,97
145	Muğla	Merkez	0,17	11,36
146	Rize	Merkez	0,17	39,59
147	Ankara	Gölbaşı	0,16	2,02
148	Antalya	Serik	0,16	6,15
149	Giresun	Merkez	0,16	48,18
150	Hatay	Dörtyol	0,16	9,61
151	İstanbul	Çatalca	0,16	0,76
152	İstanbul	Silivri	0,16	0,76
153	İzmir	Gaziemir	0,16	2,11
154	İzmir	Tire	0,16	2,15
155	Kastamonu	Merkez	0,16	35,07
156	Konya	Karatay	0,16	7,08
157	Manisa	Akhisar	0,16	7,13
158	Mardin	Merkez	0,16	34,54
159	Muğla	Yatağan	0,16	10,6
160	İzmir	Balçova	0,15	2,01
161	Kırşehir	Merkez	0,15	55,36
162	Konya	Çumra	0,15	6,55
163	Muğla	Bodrum	0,15	9,57
164	Trabzon	Akçaabat	0,15	16,02
165	Adana	Osmaniye	0,14	4,03
166	Adıyaman	Merkez	0,14	35,06
167	Antalya	Kemer	0,14	5,36
168	Burdur	Merkez	0,14	38,67
169	Çanakkale	Biga	0,14	14,78
170	İstanbul	Tuzla	0,14	0,65
171	Kocaeli	Karamürsel	0,14	3,06
172	Muğla	Marmaris	0,14	9,33
173	Adıyaman	Kahta	0,13	31,87
174	Bursa	Orhangazi	0,13	3,51
175	Denizli	Acıpayam	0,13	10,26
176	Hatay	Kırıkhan	0,13	8,21
177	Konya	Seydişehir	0,13	5,7
178	Antalya	Korkuteli	0,12	4,52
179	Aydın	Germencik	0,12	7,54
180	Denizli	Çivril	0,12	10,01
181	Edirne	Uzunköprü	0,12	19,22
182	Elazığ	Keban	0,12	19,33
183	Hatay	Samandağı	0,12	7,24
184	Mardin	Kızıltepe	0,12	25,35
185	Ş.Urfa	Siverek	0,12	12,28
186	Tokat	Turhal	0,12	16,62
187	Ankara	Akyurt	0,11	1,43
188	Ankara	Çubuk	0,11	1,33
189	Ankara	Kazan	0,11	1,45
190	Balıkesir	Edremit	0,11	6,76
191	Çorum	Sungurlu	0,11	13,9
192	İçel	Anamur	0,11	3,92
193	İzmir	Güzelbahçe	0,11	1,48
194	Kırklareli	Merkez	0,11	14,74
195	Konya	Ilgın	0,11	4,92
196	Konya	Beyşehir	0,11	4,56
197	Ordu	Ünye	0,11	16,7
198	Sakarya	Sapanca	0,11	9,29
199	Zonguldak	Çaycuma	0,11	9,22
200	Adana	Kadirli	0,1	2,89
201	Adana	Tufanbeyli	0,1	2,85
202	Ankara	Elmadağ	0,1	1,24
203	Ankara	Nallıhan	0,1	1,21
204	Ankara	Şereflikoçhisar	0,1	1,3
205	Antalya	Elmalı	0,1	3,77
206	Antalya	Finike	0,1	3,69
207	Bartın	Merkez	0,1	73,92
208	Bursa	Mudanya	0,1	2,77
209	Bursa	Kestel	0,1	2,76
210	İzmir	Bergama	0,1	1,4
211	İzmir	Kiraz	0,1	1,31
212	Konya	Akşehir	0,1	4,3
213	Samsun	Terme	0,1	6,55
214	Yozgat	Merkez	0,1	21,29
	4. GRUP TOPLAMI		**18,13**	
	5. GRUP İLÇELER			
215	Antalya	Kumluca	0,09	3,37
216	Balıkesir	Manyas	0,09	5,58
217	Bingöl	Merkez	0,09	72,23
218	Burdur	Bucak	0,09	25,64
219	Bursa	Yenişehir	0,09	2,25
220	Çanakkale	Bayramiç	0,09	9,87
221	Çankırı	Merkez	0,09	38,26
222	Edirne	Keşan	0,09	13,75

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
223	İzmir	Çeşme	0,09	1,16
224	Kars	Merkez	0,09	51,25
225	Kütahya	Gediz	0,09	9,82
226	Manisa	Saruhanlı	0,09	3,78
227	Muş	Merkez	0,09	60,07
228	Siirt	Merkez	0,09	45,79
229	Tekirdağ	Malkara	0,09	8,23
230	Tokat	Zile	0,09	12,45
231	Zonguldak	Devrek	0,09	7,49
232	Adıyaman	Besni	0,08	18,35
233	Balıkesir	Ayvalık	0,08	4,82
234	Balıkesir	Bigadiç	0,08	4,61
235	Bilecik	Merkez	0,08	20,38
236	Bursa	İznik	0,08	2,03
237	Çanakkale	Ezine	0,08	8,26
238	Diyarbakır	Bismil	0,08	6,54
239	İstanbul	Şile	0,08	0,37
240	Sakarya	Gevye	0,08	6,85
241	Sinop	Merkez	0,08	36,18
242	Sivas	Kangal	0,08	11,96
243	Yozgat	Sorgun	0,08	16,41
244	Yozgat	Yerköy	0,08	17,03
245	Afyon	Dinar	0,07	9,88
246	Afyon	Emirdağ	0,07	10,04
247	Ağrı	Merkez	0,07	44,98
248	Ankara	Haymana	0,07	0,83
249	Artvin	Merkez	0,07	24,5
250	Aydın	Çine	0,07	4,12
251	Bolu	Akçakoca	0,07	7,19
252	Bursa	Gürsu	0,07	1,83
253	Çanakkale	Gelibolu	0,07	7,88
254	Çorum	Alaca	0,07	8,65
255	Denizli	Honaz	0,07	5,46
256	Diyarbakır	Ergani	0,07	5,84
257	Eskişehir	Seyitgazi	0,07	5,93
258	Eskişehir	Sivrihisar	0,07	6,04
259	G.Antep	Oğuzeli	0,07	5,21
260	Hakkari	Merkez	0,07	64,36
261	Hatay	Erzin	0,07	4,05
262	Iğdır	Merkez	0,07	77,05
263	Isparta	Yalvaç	0,07	13,32
264	Isparta	Eğirdir	0,07	13,58
265	İçel	Mut	0,07	2,51
266	İzmir	Urla	0,07	0,91
267	K.Maraş	Pazarcık	0,07	7,19
268	Kırklareli	Babaeski	0,07	9,85
269	Kocaeli	Kandıra	0,07	1,46
270	Konya	Bozkır	0,07	3,09
271	Kütahya	Simav	0,07	7,22
272	Malatya	Akçadağ	0,07	9,07
273	Muğla	Dalaman	0,07	4,76
274	Muğla	Ortaca	0,07	4,35
275	Nevşehir	Avanos	0,07	14,5
276	Ordu	Fatsa	0,07	9,91
277	Siirt	Kurtalan	0,07	35,03
278	Tokat	Erbaa	0,07	9,88
279	Tokat	Niksar	0,07	9,31
280	Amasya	Merzifon	0,06	15,31
281	Aydın	Bozdoğan	0,06	3,6
282	Aydın	Sultanhisar	0,06	3,72
283	Balıkesir	Susurluk	0,06	3,49
284	Balıkesir	İvrindi	0,06	3,79
285	Bilecik	Osmaneli	0,06	15,4
286	Bilecik	Söğüt	0,06	13,5
287	Bolu	Gerede	0,06	6,09
288	Çorum	Osmancık	0,06	7,7
289	Denizli	Tavas	0,06	4,44
290	Diyarbakır	Çınar	0,06	5,14
291	İzmir	Selçuk	0,06	0,84
292	İzmir	Bayındır	0,06	0,76
293	K.Maraş	Göksun	0,06	5,7
294	Kastamonu	Taşköprü	0,06	12,91
295	Kırşehir	Kaman	0,06	20,9
296	Malatya	Doğanşehir	0,06	7,1
297	Manisa	Kırağaç	0,06	2,7
298	Nevşehir	Ürgüp	0,06	13,59
299	Niğde	Bor	0,06	14,45
300	Rize	Ardeşen	0,06	14,09
301	Sakarya	Akyazı	0,06	5,38
302	Sakarya	Hendek	0,06	5,02
303	Sakarya	Pamukova	0,06	4,82
304	Samsun	Ayvacık	0,06	4,06
305	Ş.Urfa	Viranşehir	0,06	6,39
306	Tekirdağ	Hayranbolu	0,06	6,26
307	Tekirdağ	Şarköy	0,06	6
308	Trabzon	Of	0,06	6,4
309	Van	Erçiş	0,06	15,24
310	Zonguldak	Alaplı	0,06	5,2
311	Adana	Yumurtalık	0,05	1,3
312	Adana	Bahçe	0,05	1,42
313	Afyon	Sandıklı	0,05	6,93
314	Afyon	Bolvadin	0,05	6,69
315	Amasya	Suluova	0,05	13,08
316	Ankara	Ayaş	0,05	0,7
317	Antalya	Kaş	0,05	1,92
318	Artvin	Hopa	0,05	17
319	Aydın	İncirliova	0,05	2,92
320	Balıkesir	Dursunbey	0,05	2,96
321	Balıkesir	Sındırdı	0,05	2,82
322	Balıkesir	Burhaniye	0,05	2,77
323	Batman	Beşiri	0,05	17,18
324	Bayburt	Merkez	0,05	83,42
325	Bitlis	Merkez	0,05	30,68
326	Bolu	Mudurnu	0,05	5,26
327	Çanakkale	Yenice	0,05	5,43
328	Çankırı	Kızılırmak	0,05	23,48
329	Çorum	İskilip	0,05	6,29
330	G.Antep	Islahiye	0,05	3,62
331	İzmir	Narlıdere	0,05	0,65
332	İzmir	Foça	0,05	0,64
333	Kastamonu	Tosya	0,05	11,79
334	Kayseri	İncesu	0,05	4,05
335	Kırkkale	Keskin	0,05	6,74
336	Konya	Kulu	0,05	2,18
337	Kütahya	Emet	0,05	4,88
338	Manisa	Demirci	0,05	2,35
339	Nevşehir	Derinkuyu	0,05	11,23
340	Samsun	Tekkeköy	0,05	3,11

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
341	Samsun	Vezirköprü	0,05	3,61
342	Sinop	Boyabat	0,05	21,47
343	Ş.Urfa	Sürüç	0,05	5,47
344	Şırnak	Merkez	0,05	29,97
345	Trabzon	Araklı	0,05	4,88
	5. GRUP TOPLAMI		**8,63**	
	6. GRUP İLÇELER			
346	Adana	Karaisali	0,04	1,09
347	Adana	İmamoğlu	0,04	1,04
348	Afyon	Sultandağı	0,04	5,7
349	Afyon	Şuhut	0,04	4,98
350	Ankara	Kızılcahamam	0,04	0,46
351	Ankara	Bala	0,04	0,5
352	Ankara	Kalecik	0,04	0,53
353	Antalya	Gazipaşa	0,04	1,67
354	Artvin	Yusufeli	0,04	13,48
355	Aydın	Kuyucak	0,04	2,33
356	Aydın	Yenihisar	0,04	2,22
357	Balıkesir	Kepsut	0,04	2,51
358	Balıkesir	Erdek	0,04	2,1
359	Balıkesir	Balya	0,04	2,38
360	Bitlis	Tatvan	0,04	23,31
361	Bolu	Yığılca	0,04	4,36
362	Bursa	Orhaneli	0,04	0,96
363	Çanakkale	Ayvacık	0,04	4,2
364	Çanakkale	Lapseki	0,04	4,46
365	Denizli	Buldan	0,04	3,04
366	Diyarbakır	Silvan	0,04	3,14
367	Diyarbakır	Çermik	0,04	3
368	Edirne	Havsa	0,04	6,4
369	Edirne	İpsala	0,04	5,8
370	Elazığ	Kovancılar	0,04	6,3
371	Erzurum	Pasinler	0,04	6,91
372	G.Antep	Araban	0,04	2,91
373	Giresun	Bulancak	0,04	11,14
374	Gümüşhane	Merkez	0,04	40,8
375	Hatay	Reyhanlı	0,04	2,66
376	Isparta	Gelendost	0,04	6,83
377	İzmir	Seferihisar	0,04	0,61
378	Kayseri	Develi	0,04	3,52
379	Kayseri	Yahyalı	0,04	3,18
380	Kırklareli	Pınarhisar	0,04	4,96
381	Konya	Cihanbeyli	0,04	1,72
382	Konya	Hadım	0,04	1,71
383	Manisa	Ahmetli	0,04	2,32
384	Manisa	Kula	0,04	1,6
385	Mardin	Midyat	0,04	9,35
386	Mardin	Derik	0,04	8,52
387	Mardin	Nusaybin	0,04	7,76
388	Muğla	Köyceğiz	0,04	2,83
389	Nevşehir	Acıgöl	0,04	8,74
390	Ordu	Perşembe	0,04	5,67
391	Rize	Çayeli	0,04	10,26
392	Rize	Fındıklı	0,04	10,11
393	Rize	İkizdere	0,04	9,39
394	Sakarya	Kaynarca	0,04	3,7
395	Samsun	Havza	0,04	2,9
396	Sivas	Divriği	0,04	6,76
397	Sivas	Yıldızeli	0,04	6,19
398	Ş.Urfa	Akçakale	0,04	3,88
399	Şırnak	İdil	0,04	24,11
400	Tekirdağ	Saray	0,04	4,19
401	Trabzon	Vakfıkebir	0,04	3,8
402	Tunceli	Merkez	0,04	46,56
403	Uşak	Banaz	0,04	11,02
404	Uşak	Eşme	0,04	11,36
405	Yalova	Çınarcık	0,04	9,13
406	Yalova	Çiftlikköy	0,04	9,22
407	Yozgat	Boğazlıyan	0,04	9,09
408	Yozgat	Sarıkaya	0,04	8,29
409	Adana	Pozantı	0,03	1
410	Adana	Feke	0,03	0,96
411	Adıyaman	Gölbaşı	0,03	7,56
412	Afyon	Çay	0,03	3,76
413	Afyon	Sinanpaşa	0,03	4,53
414	Ağrı	Doğubeyazıt	0,03	17,57
415	Amasya	Tasova	0,03	7,49
416	Ardahan	Merkez	0,03	46,69
417	Artvin	Borçka	0,03	9,61
418	Artvin	Şavşat	0,03	10,37
419	Artvin	Arhavi	0,03	9,55
420	Aydın	Köşk	0,03	1,8
421	Aydın	Koçarlı	0,03	1,72
422	Balıkesir	Havran	0,03	1,75
423	Bolu	Göynük	0,03	2,9
424	Bolu	Seben	0,03	2,86
425	Burdur	Gölhisar	0,03	7,98
426	Çorum	Mecitözü	0,03	3,57
427	Çorum	Kargı	0,03	3,73
428	Denizli	Sarayköy	0,03	2,53
429	Diyarbakır	Dicle	0,03	2,11
430	Edirne	Enez	0,03	4,14
431	Elazığ	Maden	0,03	5,02
432	Erzincan	Tercan	0,03	11,31
433	Erzurum	Oltu	0,03	5,05
434	Eskişehir	Alpu	0,03	2,37
435	Eskişehir	Çifteler	0,03	2,38
436	Eskişehir	Sarıcakaya	0,03	2,36
437	Eskişehir	Mihalgazi	0,03	2,73
438	Gümüşhane	Kelkit	0,03	25,96
439	İçel	Bozyazı	0,03	1,25
440	İzmir	Beydağ	0,03	0,37
441	İzmir	Kınık	0,03	0,4
442	İzmir	Dikili	0,03	0,47
443	K.Maraş	Andırın	0,03	2,7
444	Kayseri	Bünyan	0,03	2,39
445	Kayseri	Hacılar	0,03	2,82
446	Karabük	Safranbolu	0,03	10,82
447	Karabük	Yenice	0,03	12,32
448	Kırıkkale	Delice	0,03	4,64
449	Kırklareli	Vize	0,03	4,26
450	Konya	Karapınar	0,03	1,17
451	Konya	Yunak	0,03	1,44
452	Konya	Altınekin	0,03	1,07
453	Manisa	Gördes	0,03	1,32
454	Manisa	Gölmarmara	0,03	1,18
455	Mardin	Savur	0,03	6,51

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
456	Ordu	Akkuş	0,03	5,13
457	Rize	Pazar	0,03	7,99
458	Sakarya	Karasu	0,03	2,5
459	Sakarya	Kocaali	0,03	2,41
460	Samsun	Alaçam	0,03	1,74
461	Sivas	Suşehri	0,03	5,18
462	Sivas	Altınyayla	0,03	3,88
463	Ş.Urfa	Birecik	0,03	2,73
464	Ş.Urfa	Harran	0,03	2,73
465	Şırnak	Silopi	0,03	17,63
466	Tekirdağ	Marmara Ereğlisi	0,03	2,7
467	Tekirdağ	Muratlı	0,03	2,94
468	Trabzon	Maçka	0,03	3,68
469	Trabzon	Arşin	0,03	3,42
470	Trabzon	Beşikdüzü	0,03	3,22
471	Trabzon	Çarşıbaşı	0,03	2,79
472	Trabzon	Yomra	0,03	3,2
473	Yalova	Altınova	0,03	8,1
474	Yozgat	Şefaatli	0,03	6,85
	6. GRUP TOPLAMI		**4,5**	
	7. GRUP İLÇELER			
475	Adana	Düziçi	0,02	0,61
476	Adana	Saimbeyli	0,02	0,46
477	Afyon	İhsaniye	0,02	2,26
478	Afyon	İscehisar	0,02	2,26
479	Afyon	Bayat	0,02	2,06
480	Afyon	Dazkırı	0,02	2,08
481	Afyon	Hocalar	0,02	2,24
482	Aksaray	Ortaköy	0,02	7,3
483	Amasya	Gümüşhacıköy	0,02	4,66
484	Ankara	Çamlıdere	0,02	0,32
485	Ankara	Güdül	0,02	0,26
486	Antalya	Akseki	0,02	0,72
487	Antalya	Kale	0,02	0,61
488	Artvin	Murgul	0,02	7,29
489	Artvin	Ardanuç	0,02	8,2
490	Aydın	Karacasu	0,02	1,35
491	Balıkesir	Savaştepe	0,02	1,36
492	Bartın	Ulus	0,02	15,52
493	Bilecik	Gölpazarı	0,02	5,58
494	Bitlis	Mutki	0,02	13,3
495	Bitlis	Ahlat	0,02	13,09
496	Bolu	Gümüşova	0,02	2,02
497	Bolu	Mengen	0,02	2,61
498	Bolu	Cumayeri	0,02	1,75
499	Bolu	Gölyaka	0,02	1,85
500	Burdur	Yeşilova	0,02	6,57
501	Burdur	Çavdır	0,02	4,25
502	Bursa	Keles	0,02	0,47
503	Bursa	Büyükorhan	0,02	0,51
504	Çanakkale	Çan	0,02	2,17
505	Çanakkale	Eceabat	0,02	2,17
506	Çankırı	Kurşunlu	0,02	7,4
507	Çankırı	Orta	0,02	7,32
508	Çorum	Bayat	0,02	2,75
509	Diyarbakır	Lice	0,02	1,23
510	Diyarbakır	Kulp	0,02	1,28
511	Edirne	Lalapaşa	0,02	2,85
512	Edirne	Meriç	0,02	3,37
513	Elazığ	Baskil	0,02	2,61
514	Erzurum	Aşkale	0,02	3,11
515	Erzurum	Horasan	0,02	3,54
516	Erzurum	İspir	0,02	3,02
517	Erzurum	Tortum	0,02	3,21
518	Erzurum	Hınıs	0,02	2,68
519	Eskişehir	Mihalıççık	0,02	1,74
520	G.Antep	Nurdağı	0,02	1,21
521	Giresun	Görele	0,02	7,42
522	Giresun	Şebinkarahisar	0,02	6,22
523	Giresun	Tirebolu	0,02	5,3
524	Hakkari	Yüksekova	0,02	20,84
525	Hatay	Hassa	0,02	1,41
526	Hatay	Altınözü	0,02	1,51
527	Hatay	Belen	0,02	0,97
528	Hatay	Yayladağı	0,02	0,95
529	Isparta	Şarkikaraağaç	0,02	4,68
530	İçel	Çamlıyayla	0,02	0,6
531	İstanbul	Adalar	0,02	0,08
532	İzmir	Karaburun	0,02	0,29
533	K.Maraş	Türkoğlu	0,02	1,96
534	Karaman	Ermenek	0,02	5,37
535	Kars	Sarıkamış	0,02	12,49
536	Kars	Kağızman	0,02	13
537	Kastamonu	Araç	0,02	5,16
538	Kastamonu	Cide	0,02	3,5
539	Kastamonu	İnebolu	0,02	5,16
540	Kastamonu	Devrekani	0,02	3,31
541	Kayseri	Pınarbaşı	0,02	1,78
542	Kayseri	Tomarza	0,02	1,86
543	Kayseri	Talas	0,02	1,91
544	Kayseri	Özvatan	0,02	1,85
545	Karabük	Eskipazar	0,02	6,01
546	Kırıkkale	Yahşihan	0,02	2,59
547	Kırşehir	Çiçekdağı	0,02	7,27
548	Kırşehir	Mucur	0,02	7,51
549	Konya	Hüyük	0,02	0,88
550	Konya	Kadınhanı	0,02	0,88
551	Konya	Sarayönü	0,02	0,98
552	Konya	Doğanhisar	0,02	0,84
553	Kütahya	Altıntaş	0,02	1,79
554	Malatya	Battalgazi	0,02	2,41
555	Malatya	Darende	0,02	2,58
556	Malatya	Hekimhan	0,02	2,42
557	Malatya	Yazıhan	0,02	2,67
558	Malatya	Yeşilyurt	0,02	3,09
559	Manisa	Sarıgöl	0,02	0,96
560	Manisa	Selendi	0,02	0,77
561	Mardin	Mazıdağı	0,02	3,3
562	Muğla	Datça	0,02	1,37
563	Muğla	Ula	0,02	1,43
564	Muş	Bulanık	0,02	10,34
565	Muş	Varto	0,02	11,97
566	Nevşehir	Gülşehir	0,02	4,85
567	Nevşehir	Kozaklı	0,02	5,06
568	Niğde	Ulukışla	0,02	4,48
569	Ordu	Aybastı	0,02	3,11
570	Ordu	Gölköy	0,02	3,33

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
571	Ordu	Kumru	0,02	2,46
572	Ordu	Ulubey	0,02	2,52
573	Ordu	Gürgentepe	0,02	3,23
574	Ordu	İkizce	0,02	2,67
575	Ordu	Mesudiye	0,02	2,46
576	Samsun	Kavak	0,02	1,5
577	Samsun	Ladik	0,02	1,14
578	Samsun	19 Mayıs	0,02	1,13
579	Sinop	Ayancık	0,02	10,19
580	Sinop	Durağan	0,02	7,03
581	Sinop	Gerze	0,02	8,47
582	Sivas	Şarkışla	0,02	3,7
583	Sivas	Gemerek	0,02	3,38
584	Sivas	Gürün	0,02	3,08
585	Sivas	Zara	0,02	3,72
586	Ş.Urfa	Ceylanpınar	0,02	2,42
587	Şırnak	Cizre	0,02	13,1
588	Şırnak	Uludere	0,02	10,4
589	Tokat	Almus	0,02	2,81
590	Tokat	Reşadiye	0,02	2,82
591	Trabzon	Sürmene	0,02	2,54
592	Uşak	Karahallı	0,02	5,98
593	Uşak	Sivaslı	0,02	6,79
594	Uşak	Ulubey	0,02	5,56
595	Van	Gürpınar	0,02	5,47
596	Van	Muradiye	0,02	4,87
597	Van	Özalp	0,02	4,04
598	Yozgat	Akdağmadeni	0,02	4,35
599	Yozgat	Aydıncık	0,02	3,44
600	Yozgat	Çekerek	0,02	4,31
601	Zonguldak	Gökçebey	0,02	1,73
	7. GRUP TOPLAMI		**2,54**	
	8. GRUP İLÇELER			
602	Adana	Aladağ	0,01	0,2
603	Adıyaman	Çelikhan	0,01	1,67
604	Adıyaman	Gerger	0,01	2,54
605	Afyon	Başmakçi	0,01	1,99
606	Afyon	Çobanlar	0,01	0,83
607	Afyon	Evciler	0,01	1,19
608	Ağrı	Eleşkirt	0,01	5,82
609	Ağrı	Tutak	0,01	6,18
610	Ağrı	Diyadin	0,01	8,71
611	Ağrı	Patnos	0,01	8,5
612	Ağrı	Taşlıçay	0,01	5,24
613	Aksaray	Ağaçören	0,01	3,66
614	Aksaray	Eskil	0,01	4,73
615	Aksaray	Gülağaç	0,01	2,9
616	Aksaray	Güzelyurt	0,01	2,74
617	Amasya	Göynücek	0,01	2,72
618	Ankara	Evren	0,01	0,14
619	Antalya	Gündoğmuş	0,01	0,44
620	Antalya	İbradı	0,01	0,23
621	Ardahan	Göle	0,01	18,74
622	Ardahan	Çıldır	0,01	11,25
623	Ardahan	Hanak	0,01	9,92
624	Ardahan	Posof	0,01	11,33
625	Aydın	Buharkent	0,01	0,65
626	Aydın	Karpuzlu	0,01	0,7
627	Aydın	Yenipazar	0,01	0,65
628	Balıkesir	Gömeç	0,01	0,7
629	Balıkesir	Marmara	0,01	0,84
630	Bartın	Amasra	0,01	6,39
631	Bartın	Kurucaşile	0,01	4,18
632	Batman	Gergüş	0,01	3,74
633	Batman	Kozluk	0,01	4,37
634	Batman	Sason	0,01	2,82
635	Batman	Hasankeyf	0,01	1,79
636	Bilecik	Pazaryeri	0,01	2,75
637	Bingöl	Genç	0,01	9,1
638	Bingöl	Karlıova	0,01	4,52
639	Bingöl	Solhan	0,01	6,56
640	Bitlis	Adilcevaz	0,01	6,22
641	Bitlis	Güroynak	0,01	6,02
642	Bitlis	Hizan	0,01	7,39
643	Bolu	Çilimli	0,01	1,34
644	Bolu	Dörtdivan	0,01	1,12
645	Bolu	Kıbrıscık	0,01	0,9
646	Bolu	Yeniçağa	0,01	1,1
647	Burdur	Ağlasun	0,01	3,65
648	Burdur	Altınyayla	0,01	3,21
649	Burdur	Çeltikçi	0,01	3,78
650	Burdur	Karamanlı	0,01	2,16
651	Burdur	Kemer	0,01	1,05
652	Burdur	Tefenni	0,01	3,05
653	Bursa	Harmancık	0,01	0,37
654	Çanakkale	Bozcaada	0,01	1,25
655	Çanakkale	Gökçeada	0,01	1,14
656	Çankırı	Çerkeş	0,01	4,69
657	Çankırı	Ilgaz	0,01	4
658	Çankırı	Yapraklı	0,01	3,23
659	Çankırı	Korgun	0,01	4
660	Çankırı	Şabanözü	0,01	2,98
661	Çorum	Dodurga	0,01	1,27
662	Çorum	Oğuzlar	0,01	1,12
663	Çorum	Ortaköy	0,01	0,85
664	Çorum	Uğurludağ	0,01	1,59
665	Denizli	Çal	0,01	1,09
666	Denizli	Çameli	0,01	1,09
667	Denizli	Akköy	0,01	0,41
668	Denizli	Babadağ	0,01	0,65
669	Denizli	Baklan	0,01	0,53
670	Denizli	Bekilli	0,01	0,66
671	Denizli	Bozkurt	0,01	0,85
672	Denizli	Çardak	0,01	1,13
673	Denizli	Güney	0,01	0,61
674	Denizli	Kale	0,01	1,02
675	Denizli	Serinhisar	0,01	1,13
676	Diyarbakır	Eğil	0,01	0,68
677	Diyarbakır	Hani	0,01	0,81
678	Diyarbakır	Hazro	0,01	0,6
679	Edirne	Süleoğlu	0,01	1,83
680	Elazığ	Karakoçan	0,01	2,21
681	Elazığ	Alacakaya	0,01	1,85
682	Elazığ	Arıcak	0,01	0,98
683	Elazığ	Palu	0,01	1,85
684	Elazığ	Sivrice	0,01	1,82
685	Erzincan	Çayırlı	0,01	2,01

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)	Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
686	Erzincan	İliç	0,01	3,7	745	Kastamonu	İhsangazi	0,01	1,85
687	Erzincan	Kemah	0,01	4,61	746	Kastamonu	Pınarbaşı	0,01	1,13
688	Erzincan	Kemaliye	0,01	2,89	747	Kastamonu	Şenpazar	0,01	1,16
689	Erzincan	Refahiye	0,01	5,32	748	Kastamonu	Abana	0,01	1,62
690	Erzincan	Üzümlü	0,01	4,18	749	Kayseri	Sarıoğlan	0,01	1,26
691	Erzurum	Ilıca	0,01	2,22	750	Kayseri	Yeşilhisar	0,01	0,96
692	Erzurum	Karayazı	0,01	1,78	751	Kayseri	Felahiye	0,01	0,59
693	Erzurum	Şenkaya	0,01	1,42	752	Kayseri	Sarız	0,01	0,83
694	Erzurum	Çat	0,01	1,29	753	Kayseri	Akkışla	0,01	0,52
695	Erzurum	Karaçoban	0,01	0,94	754	Karabük	Eflani	0,01	5,05
696	Erzurum	Köprüköy	0,01	1,44	755	Kırıkkale	Balışeyh	0,01	0,87
697	Erzurum	Narman	0,01	1,29	756	Kırıkkale	Sulakyurt	0,01	2,08
698	Erzurum	Olur	0,01	1,26	757	Kırıkkale	Karakeçeli	0,01	0,76
699	Erzurum	Tekman	0,01	1,62	758	Kırklareli	Demirköy	0,01	2
700	Erzurum	Uzundere	0,01	1,42	759	Kırklareli	Pehlivanköy	0,01	0,93
701	Erzurum	Pazaryolu	0,01	1,97	760	Kırklareli	Kofçaz	0,01	0,81
702	Eskişehir	Beylikova	0,01	0,67	761	Kırşehir	Akpınar	0,01	3,59
703	Eskişehir	Günyüzü	0,01	0,67	762	Kırşehir	Boztepe	0,01	3,66
704	Eskişehir	İnönü	0,01	0,81	763	Kilis	Elbeyli	0,01	3,7
705	Eskişehir	Mahmudiye	0,01	0,89	764	Kilis	Musabeyli	0,01	3,21
706	G.Antep	Yavuzeli	0,01	0,84	765	Konya	Emirgazi	0,01	0,54
707	G.Antep	Karakamış	0,01	0,5	766	Konya	Güneysınır	0,01	0,44
708	Giresun	Alucra	0,01	2,28	767	Konya	Derebucak	0,01	0,33
709	Giresun	Dereli	0,01	2,76	768	Konya	Ahırlı	0,01	0,25
710	Giresun	Doğankent	0,01	2,75	769	Konya	Akören	0,01	0,5
711	Giresun	Espiye	0,01	3,11	770	Konya	Derbent	0,01	0,25
712	Giresun	Eynesil	0,01	1,71	771	Konya	Taşkent	0,01	0,53
713	Giresun	Keşap	0,01	2,82	772	Konya	(*)Halkapınar	0,01	0,27
714	Giresun	Piraziz	0,01	1,63	773	Kütahya	Aslanapa	0,01	1,16
715	Giresun	Yağlıdere	0,01	1,91	774	Kütahya	Çavdarhisar	0,01	0,98
716	Gümüşhane	Şiran	0,01	12,86	775	Kütahya	Domaniç	0,01	1,18
717	Gümüşhane	Köse	0,01	6,55	776	Kütahya	Hisarcık	0,01	1,34
718	Gümüşhane	Kürtün	0,01	5,47	777	Kütahya	Pazarlar	0,01	0,56
719	Gümüşhane	Torul	0,01	8,35	778	Kütahya	Şaphane	0,01	0,6
720	Hakkari	Şemdinli	0,01	9,81	779	Malatya	Arapkir	0,01	1,61
721	Hakkari	Çukurca	0,01	4,99	780	Malatya	Arguvan	0,01	1,44
722	Hatay	Kumlu	0,01	0,38	781	Malatya	Kale	0,01	0,9
723	Iğdır	Tuzluca	0,01	12,9	782	Malatya	Kuluncak	0,01	0,96
724	Isparta	Atabey	0,01	1,64	783	Malatya	Pötürge	0,01	1,12
725	Isparta	Keçiborlu	0,01	2,27	784	Manisa	Köprübaşı	0,01	0,62
726	Isparta	Senirkent	0,01	1,98	785	Mardin	Dargeçit	0,01	1,94
727	Isparta	Sütçüler	0,01	2,15	786	Mardin	Ömerli	0,01	1,54
728	Isparta	Uluborlu	0,01	1,97	787	Mardin	Yeşilli	0,01	1,21
729	İçel	Aydıncık	0,01	0,38	788	Muğla	Kavaklıdere	0,01	0,91
730	K.Maraş	Çağlayancerit	0,01	1,22	789	Muş	Malazgirt	0,01	9,63
731	K.Maraş	Ekinözü	0,01	0,64	790	Muş	Hasköy	0,01	4,71
732	Karaman	Ayrancı	0,01	2,59	791	Nevşehir	Hacıbektaş	0,01	3,69
733	Karaman	Sarıveliler	0,01	1,63	792	Niğde	Altunhisar	0,01	3,04
734	Kars	Selim	0,01	7,38	793	Niğde	Çamardı	0,01	3,79
735	Kars	Akyaka	0,01	2,99	794	Niğde	Çiftlik	0,01	2,7
736	Kars	Arpaçay	0,01	4,16	795	Ordu	Çamaş	0,01	0,78
737	Kars	Digor	0,01	3,68	796	Ordu	Çatalpınar	0,01	0,91
738	Kars	Susuz	0,01	5,06	797	Ordu	Çaybaşı	0,01	1,23
739	Kastamonu	Küre	0,01	3,13	798	Ordu	Gülyalı	0,01	1,15
740	Kastamonu	Çatalzeytin	0,01	2,15	799	Ordu	Kabadüz	0,01	0,93
741	Kastamonu	Azdavay	0,01	2,4	800	Ordu	Kabataş	0,01	1,74
742	Kastamonu	Bozkurt	0,01	2,79	801	Ordu	Korgan	0,01	1,64
743	Kastamonu	Daday	0,01	2,98	802	Rize	Derepazarı	0,01	1,33
744	Kastamonu	Hanönü	0,01	1,26	803	Rize	Güneysu	0,01	1,5

EN ZENGİNDEN EN YOKSULA İLÇELER: 1996 (DEVAM)

Sırası	İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
804	Rize	İyidere	0,01	1,31
805	Rize	Kalkandere	0,01	2,54
806	Rize	Çamlıhemşin	0,01	1,25
807	Sakarya	Ferizli	0,01	0,67
808	Sakarya	Karapürçek	0,01	0,93
809	Sakarya	Söğütlü	0,01	0,55
810	Sakarya	Taraklı	0,01	0,79
811	Samsun	Asarcık	0,01	0,46
812	Samsun	Salıpazarı	0,01	0,79
813	Samsun	Yakakent	0,01	0,5
814	Siirt	Baykan	0,01	4,14
815	Siirt	Eruh	0,01	6,24
816	Siirt	Pervari	0,01	3,29
817	Siirt	Şirvan	0,01	4,25
	EN YOKSUL 100 İLÇE			
818	Sinop	Dikmen	0,01	2,99
819	Sinop	Erfelek	0,01	4,43
820	Sinop	Türkeli	0,01	7,18
821	Sivas	Akıncılar	0,01	0,85
822	Sivas	Hafik	0,01	1,69
823	Sivas	İmranlı	0,01	2,2
824	Sivas	Koyulhisar	0,01	1,61
825	Sivas	Ulaş	0,01	1,56
826	Ş.Urfa	Halfeti	0,01	1,09
827	Ş.Urfa	Hilvan	0,01	1,46
828	Şırnak	Beytüşşebap	0,01	3,31
829	Tokat	Artova	0,01	0,94
830	Tokat	Pazar	0,01	1,53
831	Tokat	Yeşilyurt	0,01	0,8
832	Trabzon	Çaykara	0,01	0,91
833	Trabzon	Düzköy	0,01	0,97
834	Trabzon	Hayrat	0,01	0,67
835	Trabzon	Şalpazarı	0,01	1,17
836	Trabzon	Tonya	0,01	1,39
837	Tunceli	Mazgirt	0,01	13,77
838	Tunceli	Pertek	0,01	15,57
839	Tunceli	Hozat	0,01	6,32
840	Van	Başkale	0,01	3,11
841	Van	Çaldıran	0,01	2,57
842	Van	Gevaş	0,01	3,43
843	Van	Bahçesaray	0,01	2,14
844	Van	Çatak	0,01	2,13
845	Van	Edremit	0,01	3,38
846	Van	Saray	0,01	1,5
847	Yalova	Armutlu	0,01	3,1
848	Yalova	Termal	0,01	1,8
849	Yozgat	Çayıralan	0,01	1,75
850	Yozgat	Kadışehri	0,01	2,11
851	Yozgat	Saraykent	0,01	1,03
852	Yozgat	Yenifakılı	0,01	2,95
853	Yozgat	Çandır	0,01	1,09
854	Adıyaman	Sincik	0	1,01
855	Adıyaman	Samsat	0	1,01
856	Adıyaman	Tut	0	1,08
857	Afyon	Kızılören	0	0,42
858	Ağrı	Hamur	0	3
859	Aksaray	Sarıyahşi	0	1,74
860	Amasya	Hamamözü	0	1,05
861	Ardahan	Damal	0	2,07
862	Bayburt	Aydıntepe	0	8,64
863	Bayburt	Demirözü	0	7,94
864	Bilecik	İnhisar	0	0,97
865	Bilecik	Yenipazar	0	1,15
866	Bingöl	Adaklı	0	3,57
867	Bingöl	Kığı	0	2,58
868	Bingöl	Yayladere	0	0,85
869	Bingöl	Yedisu	0	0,6
870	Çankırı	Eldivan	0	2,11
871	Çankırı	Atkaracalar	0	1,37
872	Çankırı	Bayramören	0	1,15
873	Çorum	Laçin	0	0,61
874	Çorum	Boğazkale	0	0,52
875	Denizli	Beyağaç	0	0,37
876	Diyarbakır	Kocaköy	0	0,31
877	Elazığ	Ağın	0	0,54
878	Erzincan	Otlukbeli	0	0,61
879	Eskişehir	Han	0	0,23
880	Giresun	Çamoluk	0	0,69
881	Giresun	Çanakçı	0	1,22
882	Giresun	Güce	0	0,87
883	Iğdır	Aralık	0	5,24
884	Iğdır	Karakoyunlu	0	4,81
885	Isparta	Aksu	0	0,83
886	Isparta	Gönen	0	0,67
887	Isparta	Yenişarbademli	0	0,59
888	K.Maraş	Nurhak	0	0,46
889	Karaman	Başyayla	0	0,75
890	Karaman	Kazımkarabekir	0	0,91
891	Kastamonu	Ağlı	0	0,64
892	Kastamonu	Doğanyurt	0	1,06
893	Kastamonu	Seydiler	0	0,93
894	Karabük	Ovacık	0	0,84
895	Kırıkkale	Bahşılı	0	0,64
896	Kırıkkale	Çelebi	0	0,44
897	Kırşehir	Akçakent	0	1,71
898	Kilis	Polateli	0	1,3
899	Konya	Çeltik	0	0,21
900	Konya	Tuzlukçu	0	0,21
901	Konya	Yalıhöyük	0	0,13
902	Kütahya	Dumlupınar	0	0,34
903	Malatya	Doğanyol	0	0,34
904	Muş	Korkut	0	3,27
905	Rize	Hemşin	0	0,63
906	Siirt	Aydınlar	0	1,26
907	Sinop	Saraydüzü	0	2,06
908	Sivas	Doğanşar	0	0,46
909	Sivas	Gölova	0	0,49
910	Şırnak	Güçlükonak	0	1,47
911	Tokat	Başçiftlik	0	0,31
912	Tokat	Sulusaray	0	0,41
913	Trabzon	Köprübaşı	0	0,53
914	Trabzon	Dernekpazarı	0	0,32
915	Tunceli	Ovacık	0	4,85
916	Tunceli	Çemişgezek	0	4,54
917	Tunceli	Nazımiye	0	4,09
918	Tunceli	Pülümür	0	4,31
	8. GRUP TOPLAMI		2,52	

MARMARA BÖLGESİ

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
İSTANBUL		21,26	
	Şişli	1,91	8,98
	Bakırköy	1,84	8,66
	Kadıköy	1,78	8,36
	Beyoğlu	1,53	7,2
	Eminönü	1,39	6,55
	Zeytinburnu	1,06	5
	Fatih	0,91	4,26
	Beşiktaş	0,9	4,23
	Bayrampaşa	0,77	3,61
	Kartal	0,75	3,52
	G. Osmanpaşa	0,7	3,29
	Üsküdar	0,68	3,18
	Küçükçekmece	0,65	3,04
	Avcılar	0,62	2,9
	Bahçelievler	0,57	2,69
	Bağcılar	0,54	2,54
	Kağıthane	0,52	2,46
	Güngören	0,51	2,38
	Ümraniye	0,5	2,35
	Pendik	0,41	1,94
	Eyüp	0,39	1,84
	Büyükçekmece	0,39	1,86
	Maltepe	0,3	1,42
	Sultanbeyli	0,29	1,36
	Sarıyer	0,27	1,27
	Beykoz	0,26	1,23
	Esenler	0,26	1,24
	Çatalca	0,16	0,76
	Silivri	0,16	0,76
	Tuzla	0,14	0,65
	Şile	0,08	0,37
	Adalar	0,02	0,08
KOCAELİ		4,55	
	Gebze	1,69	37,11
	Merkez	1,45	31,98
	Körfez	1	22,06
	Gölcük	0,2	4,32
	Karamürsel	0,14	3,06
	Kandıra	0,07	1,46
BURSA		3,79	
	Nilüfer	0,88	23,11
	Osmangazi	0,74	19,49
	Yıldırım	0,45	11,83
	M. Kemal Paşa	0,31	8,09
	İnegöl	0,28	7,36
	Karacabey	0,27	7,26
	Gemlik	0,2	5,4
	Orhangazi	0,13	3,51
	Mudanya	0,1	2,77
	Kestel	0,1	2,76
	Yenişehir	0,09	2,25
	İznik	0,08	2,03
	Gürsu	0,07	1,83
	Orhaneli	0,04	0,96
	Keles	0,02	0,47
	Büyükorhan	0,02	0,51
	Harmancık	0,01	0,37
BALIKESİR		1,68	
	Merkez	0,41	24,12
	Bandırma	0,24	13,98
	Gönen	0,21	12,68
	Edremit	0,11	6,76
	Manyas	0,09	5,58
	Ayvalık	0,08	4,82
	Bigadiç	0,08	4,61
	Susurluk	0,06	3,49
	İvrindi	0,06	3,79
	Dursunbey	0,05	2,96
	Sındırgı	0,05	2,82
	Burhaniye	0,05	2,77
	Kepsut	0,04	2,51
	Erdek	0,04	2,1
	Balya	0,04	2,38
	Havran	0,03	1,75
	Savaştepe	0,02	1,36
	Gömeç	0,01	0,7
	Marmara	0,01	0,84
SAKARYA		1,2	
	Merkez	0,69	57,08
	Sapanca	0,11	9,29
	Gevye	0,08	6,85
	Akyazı	0,06	5,38
	Hendek	0,06	5,02
	Pamukova	0,06	4,82
	Kaynarca	0,04	3,7
	Karasu	0,03	2,5
	Kocaali	0,03	2,41
	Ferizli	0,01	0,67
	Karapürçek	0,01	0,93
	Söğütlü	0,01	0,55
	Taraklı	0,01	0,79
TEKİRDAĞ		1,04	
	Çerkezköy	0,26	24,68
	Merkez	0,24	23,11
	Çorlu	0,23	21,89
	Malkara	0,09	8,23
	Hayrabolu	0,06	6,26
	Şarköy	0,06	6
	Saray	0,04	4,19
	Marmara Ereğlisi	0,03	2,7
	Muratlı	0,03	2,94
ÇANAKKALE		0,8	
	Merkez	0,23	24,09
	Biga	0,14	14,78
	Bayramiç	0,09	9,87
	Ezine	0,08	8,26
	Gelibolu	0,07	7,88
	Yenice	0,05	5,43
	Ayvacık	0,04	4,2
	Lapseki	0,04	4,46
	Çan	0,02	2,17
	Eceabat	0,02	2,17
	Bozcaada	0,01	1,25
	Gökçeada	0,01	1,14
KIRKLARELİ		0,74	
	Lüleburgaz	0,46	62,45
	Merkez	0,11	14,74
	Babaeski	0,07	9,85
	Pınarhisar	0,04	4,96
	Vize	0,03	4,26
	Demirköy	0,01	2
	Pehlivanköy	0,01	0,93
	Kofçaz	0,01	0,81
EDİRNE		0,64	
	Merkez	0,27	42,65
	Uzunköprü	0,12	19,22
	Keşan	0,09	13,75
	Havsa	0,04	6,4
	İpsala	0,04	5,8
	Enez	0,03	4,14
	Lalapaşa	0,02	2,85
	Meriç	0,02	3,37
	Süleoğlu	0,01	1,83
YALOVA		0,41	
	Merkez	0,28	68,66
	Çınarcık	0,04	9,13
	Çiftlikköy	0,04	9,22
	Altınova	0,03	8,1
	Armutlu	0,01	3,1
	Termal	0,01	1,8
BİLECİK		0,4	
	Bozüyük	0,17	40,27
	Merkez	0,08	20,38
	Osmaneli	0,06	15,4
	Söğüt	0,06	13,5
	Gölpazarı	0,02	5,58
	Pazaryeri	0,01	2,75
	İnhisar	0	0,97
	Yenipazar	0	1,15

EGE BÖLGESİ

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
İZMİR		**7,41**	
	Konak	1,44	19,47
	Bornova	0,99	13,34
	Aliağa	0,99	13,39
	Karşıyaka	0,82	11,02
	Buca	0,49	6,58
	Ödemiş	0,37	4,98
	Torbalı	0,24	3,28
	Kemalpaşa	0,23	3,15
	Menemen	0,19	2,63
	Çiğli	0,17	2,31
	Menderes	0,17	2,31
	Gaziemir	0,16	2,11
	Tire	0,16	2,15
	Balçova	0,15	2,01
	Güzelbahçe	0,11	1,48
	Bergama	0,1	1,4
	Kiraz	0,1	1,31
	Çeşme	0,09	1,16
	Urla	0,07	0,91
	Selçuk	0,06	0,84
	Bayındır	0,06	0,76
	Narlıdere	0,05	0,65
	Foça	0,05	0,64
	Seferihisar	0,04	0,61
	Beydağ	0,03	0,37
	Kınık	0,03	0,4
	Dikili	0,03	0,47
	Karaburun	0,02	0,29
MANİSA		**2,25**	
	Merkez	0,65	28,61
	Salihli	0,35	15,54
	Soma	0,28	12,46
	Alaşehir	0,21	9,3
	Turgutlu	0,21	9,35
	Akhisar	0,16	7,13
	Saruhanlı	0,09	3,78
	Kırağaç	0,06	2,7
	Demirci	0,05	2,35
	Ahmetli	0,04	2,32
	Kula	0,04	1,6
	Gördes	0,03	1,32
	Gölmarmara	0,03	1,18
	Sarıgöl	0,02	0,96
	Selendi	0,02	0,77
	Köprübaşı	0,01	0,62
AYDIN		**1,61**	
	Nazilli	0,38	23,99
	Merkez	0,29	18,16
	Kuşadası	0,21	13,02
	Söke	0,18	11,5
	Germencik	0,12	7,54
	Çine	0,07	4,12
	Bozdoğan	0,06	3,6
	Sultanhisar	0,06	3,72
	İncirliova	0,05	2,92
	Kuyucak	0,04	2,33
	Yenihisar	0,04	2,22
	Köşk	0,03	1,8
	Koçarlı	0,03	1,72
	Karacasu	0,02	1,35
	Buharkent	0,01	0,65
	Karpuzlu	0,01	0,7
	Yenipazar	0,01	0,65
MUĞLA		**1,51**	
	Fethiye	0,45	29,71
	Milas	0,21	13,76
	Merkez	0,17	11,36
	Yatağan	0,16	10,6
	Bodrum	0,15	9,57
	Marmaris	0,14	9,33
	Dalaman	0,07	4,76
	Ortaca	0,07	4,35
	Köyceğiz	0,04	2,83
	Datça	0,02	1,37
	Ula	0,02	1,43
	Kavaklıdere	0,01	0,91
DENİZLİ		**1,19**	
	Merkez	0,63	50,55
	Acıpayam	0,13	10,26
	Çivril	0,12	10,01
	Honaz	0,07	5,46
	Tavas	0,06	4,44
	Buldan	0,04	3,04
	Sarayköy	0,03	2,53
	Çal	0,01	1,09
	Çameli	0,01	1,09
	Akköy	0,01	0,41
	Babadağ	0,01	0,65
	Baklan	0,01	0,53
	Bekilli	0,01	0,66
	Bozkurt	0,01	0,85
	Çardak	0,01	1,13
	Güney	0,01	0,61
	Kale	0,01	1,02
	Serinhisar	0,01	1,13
	Beyağaç	0	0,37
KÜTAHYA		**0,95**	
	Merkez	0,4	42,79
	Tavşanlı	0,26	27,33
	Gediz	0,09	9,82
	Simav	0,07	7,22
	Emet	0,05	4,88
	Altıntaş	0,02	1,79
	Aslanapa	0,01	1,16
	Çavdarhisar	0,01	0,98
	Domaniç	0,01	1,18
	Hisarcık	0,01	1,34
	Pazarlar	0,01	0,56
	Şaphane	0,01	0,6
	Dumlupınar	0	0,34
AFYON		**0,74**	
	Merkez	0,23	32,15
	Dinar	0,07	9,88
	Emirdağ	0,07	10,04
	Sandıklı	0,05	6,93
	Bolvadin	0,05	6,69
	Sultandağı	0,04	5,7
	Şuhut	0,04	4,98
	Çay	0,03	3,76
	Sinanpaşa	0,03	4,53
	İhsaniye	0,02	2,26
	İscehisar	0,02	2,26
	Bayat	0,02	2,06
	Dazkırı	0,02	2,08
	Hocalar	0,02	2,24
	Başmakçi	0,01	1,99
	Çobanlar	0,01	0,83
	Evciler	0,01	1,19
	Kızılören	0	0,42
UŞAK		**0,36**	
	Merkez	0,22	59,29
	Banaz	0,04	11,02
	Eşme	0,04	11,36
	Karahallı	0,02	5,98
	Sivaslı	0,02	6,79
	Ulubey	0,02	5,56

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
ANKARA		**7,88**	
	Çankaya	1,67	21,26
	Altındağ	1,61	20,44
	Yenimahalle	1,11	14,05
	Keçiören	0,88	11,24
	Mamak	0,47	5,96
	Sincan	0,32	4,02
	Polatlı	0,31	3,88
	Etimesgut	0,25	3,18
	Beypazarı	0,18	2,25
	Gölbaşı	0,16	2,02
	Akyurt	0,11	1,43
	Çubuk	0,11	1,33
	Kazan	0,11	1,45
	Elmadağ	0,1	1,24
	Nallıhan	0,1	1,21
	Şereflikoçhisar	0,1	1,3
	Haymana	0,07	0,83
	Ayaş	0,05	0,7
	Kızılcahamam	0,04	0,46
	Bala	0,04	0,5
	Kalecik	0,04	0,53
	Çamlıdere	0,02	0,32
	Güdül	0,02	0,26
	Evren	0,01	0,14
KONYA		**2,31**	
	Selçuklu	0,55	23,72
	Ereğli	0,3	12,76
	Meram	0,25	10,81
	Karatay	0,16	7,08
	Çumra	0,15	6,55
	Seydişehir	0,13	5,7
	Ilgın	0,11	4,92
	Beyşehir	0,11	4,56
	Akşehir	0,1	4,3
	Bozkır	0,07	3,09
	Kulu	0,05	2,18
	Cihanbeyli	0,04	1,72
	Hadım	0,04	1,71
	Karapınar	0,03	1,17
	Yunak	0,03	1,44
	Altınekin	0,03	1,07
	Hüyük	0,02	0,88
	Kadınhanı	0,02	0,88
	Sarayönü	0,02	0,98
	Doğanhisar	0,02	0,84
	Emirgazi	0,01	0,54
	Güneysınır	0,01	0,44
	Derebucak	0,01	0,33
	Ahırlı	0,01	0,25
	Akören	0,01	0,5
	Derbent	0,01	0,25
	Taşkent	0,01	0,53
	(*)Halkapınar	0,01	0,27
	Çeltik	0	0,21
	Tuzlukçu	0	0,21
	Yalıhöyük	0	0,13
KAYSERİ		**1**	
	Melikgazi	0,34	29,77
	Kocasinan	0,34	29,77
	İncesu	0,05	4,05
	Develi	0,04	3,52
	Yahyalı	0,04	3,18
	Bünyan	0,03	2,39
	Hacılar	0,03	2,82
	Pınarbaşı	0,02	1,78
	Tomarza	0,02	1,86
	Talas	0,02	1,91
	Özvatan	0,02	1,85
	Sarıoğlan	0,01	1,26
	Yeşilhisar	0,01	0,96
	Felahiye	0,01	0,59
	Sarız	0,01	0,83
	Akkışla	0,01	0,52

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
ESKİŞEHİR		**1,21**	
	Merkez	0,89	73,17
	Seyitgazi	0,07	5,93
	Sivrihisar	0,07	6,04
	Alpu	0,03	2,37
	Çifteler	0,03	2,38
	Sarıcakaya	0,03	2,36
	Mihalgazi	0,03	2,73
	Mihalıççık	0,02	1,74
	Beylikova	0,01	0,67
	Günyüzü	0,01	0,67
	İnönü	0,01	0,81
	Mahmudiye	0,01	0,89
	Han	0	0,23
SİVAS		**0,63**	
	Merkez	0,28	43,26
	Kangal	0,08	11,96
	Divriği	0,04	6,76
	Yıldızeli	0,04	6,19
	Suşehri	0,03	5,18
	Altınyayla	0,03	3,88
	Şarkışla	0,02	3,7
	Gemerek	0,02	3,38
	Gürün	0,02	3,08
	Zara	0,02	3,72
	Akıncılar	0,01	0,85
	Hafik	0,01	1,69
	İmranlı	0,01	2,2
	Koyulhisar	0,01	1,61
	Ulaş	0,01	1,56
	Doğanşar	0	0,46
	Gölova	0	0,49
KIRIKKALE		**0,68**	
	Merkez	0,55	81,24
	Delice	0,03	4,64
	Yahşihan	0,02	2,59
	Balışeyh	0,01	0,87
	Sulakyurt	0,01	2,08
	Karakeçeli	0,01	0,76
	Bahşılı	0	0,64
	Çelebi	0	0,44
	Keskin	0,05	6,74
YOZGAT		**0,48**	
	Merkez	0,1	21,29
	Sorgun	0,08	16,41
	Yerköy	0,08	17,03
	Boğazlıyan	0,04	9,09
	Sarıkaya	0,04	8,29
	Şefaatli	0,03	6,85
	Akdağmadeni	0,02	4,35
	Aydıncık	0,02	3,44
	Çekerek	0,02	4,31
	Çayıralan	0,01	1,75
	Kadışehri	0,01	2,11
	Saraykent	0,01	1,03
	Yenifakılı	0,01	2,95
	Çandır	0,01	1,09
NEVŞEHİR		**0,45**	
	Merkez	0,18	38,39
	Avanos	0,07	14,5
	Ürgüp	0,06	13,59
	Derinkuyu	0,05	11,23
	Acıgöl	0,04	8,74
	Gülşehir	0,02	4,85
	Kozaklı	0,02	5,06
	Hacıbektaş	0,01	3,69
NİĞDE		**0,39**	
	Merkez	0,28	71,54
	Bor	0,06	14,45
	Ulukışla	0,02	4,48
	Altunhisar	0,01	3,04
	Çamardı	0,01	3,79
	Çiftlik	0,01	2,7

İÇ ANADOLU BÖLGESİ (DEVAM)

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
KARAMAN		**0,43**	
	Merkez	0,39	88,74
	Ermenek	0,02	5,37
	Ayrancı	0,01	2,59
	Sarıveliler	0,01	1,63
	Başyayla	0	0,75
	Kazımkarabekir	0	0,91
AKSARAY		**0,27**	
	Merkez	0,21	76.92
	Ortaköy	0,02	7,3
	Ağaçören	0,01	3,66
	Eskil	0,01	4,73
	Gülağaç	0,01	2,9
	Güzelyurt	0,01	2,74
	Sarıyahşi	0	1,74
KIRŞEHİR		**0,27**	
	Merkez	0,15	56,36
	Kaman	0,06	20,9
	Çiçekdağı	0,02	7,27
	Mucur	0,02	7,51
	Akpınar	0,01	3,59
	Boztepe	0,01	3,66
	Akçakent	0	1,71
ÇANKIRI		**0,23**	
	Merkez	0,09	38,26
	Kızılırmak	0,05	23,48
	Kurşunlu	0,02	7,4
	Orta	0,02	7,32
	Çerkeş	0,01	4,69
	İlgaz	0,01	4
	Yapraklı	0,01	3,23
	Korgun	0,01	4
	Şabanözü	0,01	2,98
	Eldivan	0	2,11
	Atkaracalar	0	1,37
	Bayramören	0	1,15

AKDENİZ BÖLGESİ

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
ADANA		**3,5**	
	Seyhan	1,55	44,37
	Yüreğir	0,57	16,32
	Ceyhan	0,28	7,97
	Karataş	0,26	7,54
	Kozan	0,21	5,97
	Osmaniye	0,14	4,03
	Kadirli	0,1	2,89
	Tufanbeyli	0,1	2,85
	Yumurtalık	0,05	1,3
	Bahçe	0,05	1,42
	Karaisali	0,04	1,09
	İmamoğlu	0,04	1,04
	Pozantı	0,03	1
	Feke	0,03	0,96
	Düziçi	0,02	0,61
	Saimbeyli	0,02	0,46
	Aladağ	0,01	0,2
İÇEL		**2,9**	
	Merkez	1,56	57,86
	Tarsus	0,48	17,63
	Erdemli	0,22	8,26
	Gülnar	0,22	8,26
	Silifke	0,18	6,52
	Anamur	0,11	3,92
	Mut	0,07	2,51
	Bozyazı	0,03	1,25
	Çamlıyayla	0,02	0,6
	Aydıncık	0,01	0,38
ANTALYA		**2,61**	
	Merkez	1,1	42,65
	Alanya	0,34	13,06
	Manavgat	0,31	11,84
	Serik	0,16	6,15
	Kemer	0,14	5,36
	Korkuteli	0,12	4,52
	Elmalı	0,1	3,77
	Finike	0,1	3,69
	Kumluca	0,09	3,37
	Kaş	0,05	1,92
	Gazipaşa	0,04	1,67
	Akseki	0,02	0,72
	Kale	0,02	0,61
	Gündoğmuş	0,01	0,44
	İbradı	0,01	0,23
HATAY		**1,63**	
	İskenderun	0,57	34,7
	Merkez	0,45	28,3
	Dörtyol	0,16	9,61
	Kırıkhan	0,13	8,21
	Samandağı	0,12	7,24
	Erzin	0,07	4,05
	Reyhanlı	0,04	2,66
	Hassa	0,02	1,41
	Altınözü	0,02	1,51
	Belen	0,02	0,97
	Yayladağı	0,02	0,95
	Kumlu	0,01	0,38
K.MARAŞ		**1,01**	
	Merkez	0,43	42,94
	Elbistan	0,2	19,61
	Afşin	0,18	17,58
	Pazarcık	0,07	7,19
	Göksun	0,06	5,7
	Andıran	0,03	2,7
	Türkoğlu	0,02	1,96
	Çağlayancerit	0,01	1,22
	Ekinözü	0,01	0,64
	Nurhak	0	0,46
ISPARTA		**0,51**	
	Merkez	0,26	49,5
	Yalvaç	0,07	13,32
	Eğirdir	0,07	13,58
	Gelendost	0,04	6,83
	Şarkikaraağaç	0,02	4,68
	Atabey	0,01	1,64
	Keçiborlu	0,01	2,27
	Senirkent	0,01	1,98
	Sütçüler	0,01	2,15
	Uluborlu	0,01	1,97
	Aksu	0	0,83
	Gönen	0	0,67
	Yenişarbademli	0	0,59
BURDUR		**0,36**	
	Merkez	0,14	38,67
	Bucak	0,09	25,64
	Gölhisar	0,03	7,98
	Yeşilova	0,02	6,57
	Çavdır	0,02	4,25
	Ağlasun	0,01	3,65
	Altınyayla	0,01	3,21
	Çeltikçi	0,01	3,78
	Karamanlı	0,01	2,16
	Kemer	0,01	1,05
	Tefenni	0,01	3,05

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
SAMSUN		**1,51**	
	Merkez	0,61	40,52
	Bafra	0,26	17,21
	Çarşamba	0,22	14,76
	Terme	0,1	6,55
	Ayvacık	0,06	4,06
	Tekkeköy	0,05	3,11
	Vezirköprü	0,05	3,61
	Havza	0,04	2,9
	Alaçam	0,03	1,74
	Kavak	0,02	1,5
	Ladik	0,02	1,14
	19 Mayıs	0,02	1,13
	Asarcık	0,01	0,46
	Salıpazarı	0,01	0,79
	Yakakent	0,01	0,5
ZONGULDAK		**1,22**	
	Ereğli	0,54	43,91
	Merkez	0,4	32,44
	Çaycuma	0,11	9,22
	Devrek	0,09	7,49
	Alaplı	0,06	5,2
	Gökçebey	0,02	1,73
BOLU		**0,93**	
	Merkez	0,33	36,31
	Düzce	0,2	22,31
	Akçakoca	0,07	7,19
	Gerede	0,06	6,09
	Mudurnu	0,05	5,26
	Yığılca	0,04	4,36
	Göynük	0,03	2,9
	Seben	0,03	2,86
	Gümüşova	0,02	2,02
	Mengen	0,02	2,61
	Cumayeri	0,02	1,75
	Gölyaka	0,02	1,85
	Çilimli	0,01	1,34
	Dörtdivan	0,01	1,12
	Kıbrıscık	0,01	0,9
	Yeniçağa	0,01	1,1
TRABZON		**0,93**	
	Merkez	0,41	44,08
	Akçaabat	0,15	16,02
	Of	0,06	6,4
	Araklı	0,05	4,88
	Vakfıkebir	0,04	3,8
	Maçka	0,03	3,68
	Arşin	0,03	3,42
	Beşikdüzü	0,03	3,22
	Çarşıbaşı	0,03	2,79
	Yomra	0,03	3,2
	Sürmene	0,02	2,54
	Çaykara	0,01	0,91
	Düzköy	0,01	0,97
	Hayrat	0,01	0,67
	Şalpazarı	0,01	1,17
	Tonya	0,01	1,39
	Köprübaşı	0	0,53
	Dernekpazarı	0	0,32
ÇORUM		**0,78**	
	Merkez	0,37	47,46
	Sungurlu	0,11	13,9
	Alaca	0,07	8,65
	Osmancık	0,06	7,7
	İskilip	0,05	6,29
	Mecitözü	0,03	3,57
	Kargı	0,03	3,73
	Bayat	0,02	2,75
	Dodurga	0,01	1,27
	Oğuzlar	0,01	1,12
	Ortaköy	0,01	0,85
	Uğurludağ	0,01	1,59
	Laçin	0	0,61
	Boğazkale	0	0,52

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
TOKAT		**0,72**	
	Merkez	0,3	42,11
	Turhal	0,12	16,62
	Zile	0,09	12,45
	Erbaa	0,07	9,88
	Niksar	0,07	9,31
	Almus	0,02	2,81
	Reşadiye	0,02	2,82
	Artova	0,01	0,94
	Pazar	0,01	1,53
	Yeşilyurt	0,01	0,8
	Başçiftlik	0	0,31
	Sulusaray	0	0,41
ORDU		**0,69**	
	Merkez	0,23	35,69
	Ünye	0,11	16,7
	Fatsa	0,07	9,91
	Perşembe	0,04	5,67
	Akkuş	0,03	5,13
	Aybastı	0,02	3,11
	Gölköy	0,02	3,33
	Kumru	0,02	2,46
	Ulubey	0,02	2,52
	Gürgentepe	0,02	3,23
	İkizce	0,02	2,67
	Mesudiye	0,02	2,46
	Çamaş	0,01	0,78
	Çatalpınar	0,01	0,91
	Çaybaşı	0,01	1,23
	Gülyalı	0,01	1,15
	Kabadüz	0,01	0,93
	Kabataş	0,01	1,74
	Korgan	0,01	1,64
AMASYA		**0,39**	
	Merkez	0,22	55,69
	Merzifon	0,06	15,31
	Suluova	0,05	13,08
	Tasova	0,03	7,49
	Gümüşhacıköy	0,02	4,66
	Göynücek	0,01	2,72
	Hamamözü	0	1,05
KASTAMONU		**0,45**	
	Merkez	0,16	35,07
	Taşköprü	0,06	12,91
	Tosya	0,05	11,79
	Araç	0,02	5,16
	Cide	0,02	3,5
	İnebolu	0,02	5,16
	Devrekani	0,02	3,31
	Küre	0,01	3,13
	Çatalzeytin	0,01	2,15
	Azdavay	0,01	2,4
	Bozkurt	0,01	2,79
	Daday	0,01	2,98
	Hanönü	0,01	1,26
	İhsangazi	0,01	1,85
	Pınarbaşı	0,01	1,13
	Şenpazar	0,01	1,16
	Abana	0,01	1,62
	Ağlı	0	0,64
	Doğanyurt	0	1,06
	Seydiler	0	0,93
GİRESUN		**0,34**	
	Merkez	0,16	48,18
	Bulancak	0,04	11,14
	Görele	0,02	7,42
	Şebinkarahisar	0,02	6,22
	Tirebolu	0,02	5,3
	Alucra	0,01	2,28
	Dereli	0,01	2,76
	Doğankent	0,01	2,75
	Espiye	0,01	3,11
	Eynesil	0,01	1,71
	Keşap	0,01	2,82

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
	Piraziz	0,01	1,63
	Yağlıdere	0,01	1,91
	Çamoluk	0	0,69
	Çanakçı	0	1,22
	Güce	0	0,87
GİRESUN		**0,43**	
	Merkez	0,17	39,59
	Ardeşen	0,06	14,09
	Çayeli	0,04	10,26
	Fındıklı	0,04	10,11
	İkizdere	0,04	9,39
	Pazar	0,03	7,99
	Derepazarı	0,01	1,33
	Güneysu	0,01	1,5
	İyidere	0,01	1,31
	Kalkandere	0,01	2,54
	Çamlıhemşin	0,01	1,25
	Hemşin	0	0,63
ARTVİN		**0,29**	
	Merkez	0,07	24,5
	Hopa	0,05	17
	Yusufeli	0,04	13,48
	Borçka	0,03	9,61
	Şavşat	0,03	10,37
	Arhavi	0,03	9,55
	Murgul	0,02	7,29
	Ardanuç	0,02	8,2
SİNOP		**0,22**	
	Merkez	0,08	36,18
	Boyabat	0,05	21,47
	Ayancık	0,02	10,19
	Durağan	0,02	7,03
	Gerze	0,02	8,47
	Dikmen	0,01	2,99
	Erfelek	0,01	4,43
	Türkeli	0,01	7,18
	Saraydüzü	0	2,06
BARTIN		**0,14**	
	Merkez	0,1	73,92
	Ulus	0,02	15,52
	Amasra	0,01	6,39
	Kurucaşile	0,01	4,18
GÜMÜŞHANE		**0,11**	
	Merkez	0,04	40,8
	Kelkit	0,03	25,96
	Şiran	0,01	12,86
	Köse	0,01	6,55
	Kürtün	0,01	5,47
	Torul	0,01	8,35
BAYBURT		**0,05**	
	Merkez	0,05	83,42
	Aydıntepe	0	8,64
	Demirözü	0	7,94
KARABÜK		**0,26**	
	Merkez	0,17	64,97
	Safranbolu	0,03	10,82
	Yenice	0,03	12,32
	Eskipazar	0,02	6,01
	Eflani	0,01	5,05
	Ovacık	0	0,84

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
MALATYA		**0,79**	
	Merkez	0,51	64,3
	Akçadağ	0,07	9,07
	Doğanşehir	0,06	7,1
	Battalgazi	0,02	2,41
	Darende	0,02	2,58
	Hekimhan	0,02	2,42
	Yazıhan	0,02	2,67
	Yeşilyurt	0,02	3,09
	Arapkir	0,01	1,61
	Arguvan	0,01	1,44
	Kale	0,01	0,9
	Kuluncak	0,01	0,96
	Pötürge	0,01	1,12
	Doğanyol	0	0,34
ERZURUM		**0,62**	
	Merkez	0,34	55,84
	Pasinler	0,04	6,91
	Oltu	0,03	5,05
	Aşkale	0,02	3,11
	Horasan	0,02	3,54
	İspir	0,02	3,02
	Tortum	0,02	3,21
	Hınıs	0,02	2,68
	Ilıca	0,01	2,22
	Karayazı	0,01	1,78
	Şenkaya	0,01	1,42
	Çat	0,01	1,29
	Karaçoban	0,01	0,94
	Köprüköy	0,01	1,44
	Narman	0,01	1,29
	Olur	0,01	1,26
	Tekman	0,01	1,62
	Uzundere	0,01	1,42
	Pazaryolu	0,01	1,97
ELAZIĞ		**0,62**	
	Merkez	0,36	57,48
	Keban	0,12	19,33
	Kovancılar	0,04	6,3
	Maden	0,03	5,02
	Baskil	0,02	2,61
	Karakoçan	0,01	2,21
	Alacakaya	0,01	1,85
	Arıcak	0,01	0,98
	Palu	0,01	1,85
	Sivrice	0,01	1,82
	Ağın	0	0,54
VAN		**0,41**	
	Merkez	0,22	53,11
	Erçiş	0,06	15,24
	Gürpınar	0,02	5,47
	Muradiye	0,02	4,87
	Özalp	0,02	4,04
	Başkale	0,01	3,11
	Çaldıran	0,01	2,57
	Gevaş	0,01	3,43
	Bahçesaray	0,01	2,14
	Çatak	0,01	2,13
	Edremit	0,01	3,38
	Saray	0,01	1,5
ERZİNCAN		**0,27**	
	Merkez	0,18	66,38
	Tercan	0,03	11,31
	Çayırlı	0,01	2,01
	İliç	0,01	3,7
	Kemah	0,01	3,61

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
	Kemaliye	0,01	2,89
	Refahiye	0,01	5,32
	Üzümlü	0,01	4,18
	Otlukbeli	0	0,61
KARS		**0,18**	
	Merkez	0,09	51,25
	Sarıkamış	0,02	12,49
	Kağızman	0,02	13
	Selim	0,01	7,38
	Akyaka	0,01	2,99
	Arpaçay	0,01	4,16
	Digor	0,01	3,68
	Susuz	0,01	5,06
AĞRI		**0,15**	
	Merkez	0,07	44,98
	Doğubeyazıt	0,03	17,57
	Eleşkirt	0,01	5,82
	Tutak	0,01	6,18
	Diyadin	0,01	8,71
	Patnos	0,01	8,5
	Taşlıçay	0,01	5,24
	Hamur	0	3
BİTLİS		**0,16**	
	Merkez	0,05	30,68
	Tatvan	0,04	23,31
	Mutki	0,02	13,3
	Ahlat	0,02	13,09
	Adilcevaz	0,01	6,22
	Güroynak	0,01	6,02
	Hizan	0,01	7,39
MUŞ		**0,15**	
	Merkez	0,09	60,07
	Bulanık	0,02	10,34
	Varto	0,02	11,97
	Malazgirt	0,01	9,63
	Hasköy	0,01	4,71
	Korkut	0	3,27
SIRNAK		**0,17**	
	Merkez	0,05	29,97
	İdil	0,04	24,11
	Silopi	0,03	17,63
	Cizre	0,02	13,1
	Uludere	0,02	10,4
	Beytüşşebap	0,01	3,31
	Güçlükonak	0	1,47
BİNGÖL		**0,12**	
	Merkez	0,09	72,23
	Genç	0,01	9,1
	Karlıova	0,01	4,52
	Solhan	0,01	6,56
	Adaklı	0	3,57
	Kığı	0	2,58
	Yayladere	0	0,85
	Yedisu	0	0,6
HAKKARİ		**0,11**	
	Merkez	0,07	64,36
	Yüksekova	0,02	20,84
	Şemdinli	0,01	9,81
	Çukurca	0,01	4,99
TUNCELİ		**0,07**	
	Merkez	0,04	46,56
	Mazgirt	0,01	13,77
	Pertek	0,01	15,57
	Hozat	0,01	6,32
	Ovacık	0	4,85
	Çemişgezek	0	4,54
	Nazımiye	0	4,09
	Pülümür	0	4,
ARDAHAN		**0,07**	
	Merkez	0,03	46,69
	Göle	0,01	18,74
	Çıldır	0,01	11,25
	Hanak	0,01	9,92
	Posof	0,01	11,33
	Damal	0	2,07
IĞDIR		**0,08**	
	Merkez	0,07	77,05
	Tuzluca	0,01	12,9
	Aralık	0	5,24
	Karakoyunlu	0	4,81

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
G.ANTEP		**1,4**	
	Şahinbey	0,7	49,98
	Şehitkamil	0,31	22,38
	Nizip	0,19	13,36
	Oğuzeli	0,07	5,21
	Islahiye	0,05	3,62
	Araban	0,04	2,91
	Nurdağı	0,02	1,21
	Yavuzeli	0,01	0,84
	Karakamış	0,01	0,5
DİYARBAKIR		**1,25**	
	Merkez	0,68	55,14
	Çüngüş	0,18	14,16
	Bismil	0,08	6,54
	Ergani	0,07	5,84
	Çınar	0,06	5,14
	Silvan	0,04	3,14
	Çermik	0,04	3
	Dicle	0,03	2,11
	Lice	0,02	1,23
	Kulp	0,02	1,28
	Eğil	0,01	0,68
	Hani	0,01	0,81
	Hazro	0,01	0,6
	Kocaköy	0	0,31
S.URFA		**0,95**	
	Merkez	0,35	37,19
	Bozova	0,23	24,37
	Siverek	0,12	12,28
	Viranşehir	0,06	6,39
	Sürüç	0,05	5,47
	Akçakale	0,04	3,88
	Birecik	0,03	2,73
	Harran	0,03	2,73
	Ceylanpınar	0,02	2,42
	Halfeti	0,01	1,09
	Hilvan	0,01	1,46
MARDİN		**0,48**	
	Merkez	0,16	34,54
	Kızıltepe	0,12	25,35
	Midyat	0,04	9,35
	Derik	0,04	8,52
	Nusaybin	0,04	7,76
	Savur	0,03	6,51

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ (DEVAM)

İl	İlçe	İlçenin GSMH'deki Payı (%)	İlçenin İl GSMH'si İçindeki Payı (%)
	Mazıdağı	0,02	3,3
	Dargeçit	0,01	1,94
	Ömerli	0,01	1,54
	Yeşilli	0,01	1,21
ADIYAMAN		**0,4**	
	Merkez	0,14	35,06
	Kahta	0,13	31,87
	Besni	0,08	18,35
	Gölbaşı	0,03	7,56
	Çelikhan	0,01	1,67
	Gerger	0,01	2,54
	Sincik	0	1,01
	Samsat	0	1,01
	Tut	0	1,08
SİİRT		**0,2**	
	Merkez	0,09	45,79
	Kurtalan	0,07	35,03
	Baykan	0,01	4,14
	Eruh	0,01	6,24
	Pervari	0,01	3,29
	Şirvan	0,01	4,25
	Aydınlar	0	1,26
BATMAN		**0,3**	
	Merkez	0,21	70,09
	Beşiri	0,05	17,18
	Gergüş	0,01	3,74
	Kozluk	0,01	5,37
	Sason	0,01	2,82
	Hasankeyf	0,01	1,79
KİLİS		**0,22**	
	Merkez	0,2	91,79
	Elbeyli	0,01	3,7
	Musabeyli	0,01	3,21
	Polateli	0	1,3

DÜNYADA GELİR DAĞILIMI VE TÜRKİYE

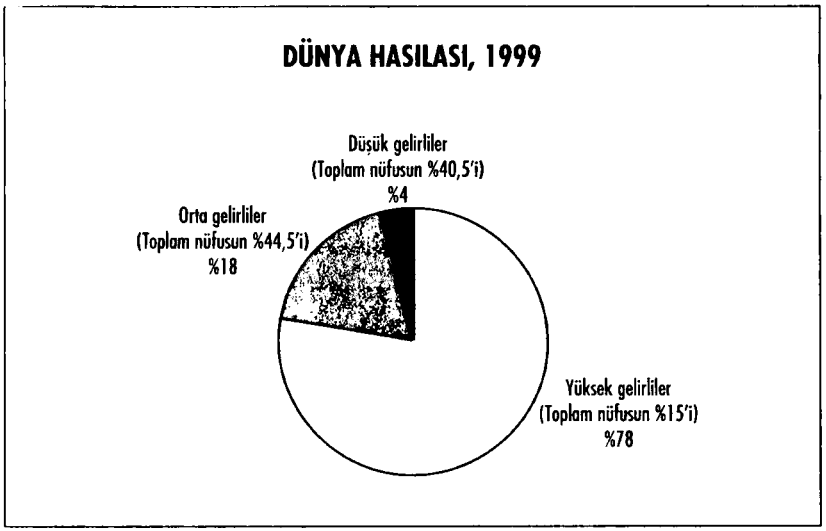
Dünya Bankası'nın yıllık yayımlanan "World Development Report" (Dünya Gelişme Raporu) 130'u aşkın ülkeye boy aynası tutarken, Türkiye'nin 1990'lı yıllarının performansını 1999 verisini de kapsayacak şekilde ortaya koydu. Rapora göre, dünya ekonomisi 1999 yılında yüzde 2,7'lik bir büyüme gerçekleştirdi. Global krizin yaşandığı 1998'de dünya ekonomisi yüzde 1,5 büyümüştü. Böylece dünyanın gelir üretimi 1998'de 28,8 trilyon dolar iken 1999'da 30,2 trilyon dolara çıktı. Dünya nüfusu 1999 için 5.975 milyon görünüyor. Bu durumda kişi başına gelirin dünya ortalaması 4.890 dolar. Türkiye dünya ortalamasının neresinde? Ekonomik kriz, Marmara ve Düzce depremlerinin etkisiyle 1999'da yüzde 6,4 küçülen Türkiye ekonomisi, 188,3 milyar dolarlık gayri safi milli hasılası ile dünya sıralamasında yine 22'nci oldu.

Cari GSMH'si 200,5 milyar dolardan 188,3 milyar dolara, kişi başına geliri 3.160 dolardan 2.900 dolara düşen Türkiye, kişi başına milli gelirde alt-orta gelirli ülkeler grubuna alındı. 1998 yılında 3.160 dolar olan kişi başına geliri 1999'da 2.900 dolara düşen Türkiye, en düşükler sıralamasında 88. sırayı aldı. Yalnız, 2.900 dolarlık kişi başına milli gelirle, Dünya Bankası'nın gelir sınıflandırmasında 96 dolarla alt gruba (756-2.995 dolar arasında kişi başına milli geliri olan ülkeleri kapsayan grup) düştü. 1997'de üst-orta gelirli ülkeler grubuna dahil olan Türkiye, 1998 yılında bu konumunu korumuştu.

HÂKİMİYET 24 ÜLKEDE

1999'da 30,2 trilyon dolarlık gelir yaratılırken "yüksek gelirli" diye adlandırılan ve dünya nüfusunun yüzde 15'inin yaşadığı 24 ülke, toplam gelirden yüzde 78'lik pay aldı. Dünya nüfusunun yüzde 40,5'inin (2,4 milyar) yaşadığı düşük gelirli ülkeler ise dünya hasılasının ancak 30'da 1'ini yaratabildiler.

• Böylece zengin ülkelerde kişi başına gelir 25.730 doları bulurken düşük gelirlilerde bu rakam 410 dolar oldu. Yani arada 1.530 kat fark var.

• Dünya nüfusunun yüzde 44,5'inin yaşadığı orta gelirliler ise kişi başına 2.000 dolarlık gelire sahipler ve dünya hasılasında yüzde 18 pay sahibiler. Orta gelirlilerin üst ortasında kişi başına gelir 4.900 dolara çıkarken, ilk sırasında Türkiye'nin yer aldığı alt orta gelirlilerde kişi başına hasıla 1.200 dolara düşüyor.

• Alt ve orta gelirlilerin yer aldığı "güney" dünyasında kişi başına gelir 1.240 dolar ve zenginlerinki bunun 21 katı. Güney dünyasında da farklılık bölgeden bölgeye değişiyor. Latin Amerika'da kişi başına gelir 3.840 dolara çıkarken Afrika'da 500 dolara düşüyor.

• Dünya hasılasının yüzde 78'inin yaratıldığı ve nüfusun yüzde 15'inin yaşadığı yüksek gelirli 24 ülke arasında ilk sıra 38.350 dolarlık kişi başına geliri ile İsviçre'nin. Sonraki sıralarda Norveç, Japonya ve Danimarka var. ABD ise beşinci sırada.

• Zenginlerin 1990'da dünya hasılasındaki payı yüzde 79,8 idi. 1999'da yüzde 78,1 oldu. Küreselleşme ile üretimin orta gelirli ülkelere kaydırıldığı iddialarına rağmen, dokuz yılda dengenin "Güney" lehine çok değiştiği söylenemez.

• ABD, 8.3 trilyon dolarlık GSMH'yle dünyanın en büyük ekonomisi olmayı sürdürürken Japonya 4 trilyon dolar ile ikinci, Almanya 2 trilyon dolar ile üçüncü sırada. Böylece üç büyüklerin dünya hasılasındaki payları yüzde 47'yi buluyor.

BÜYÜME

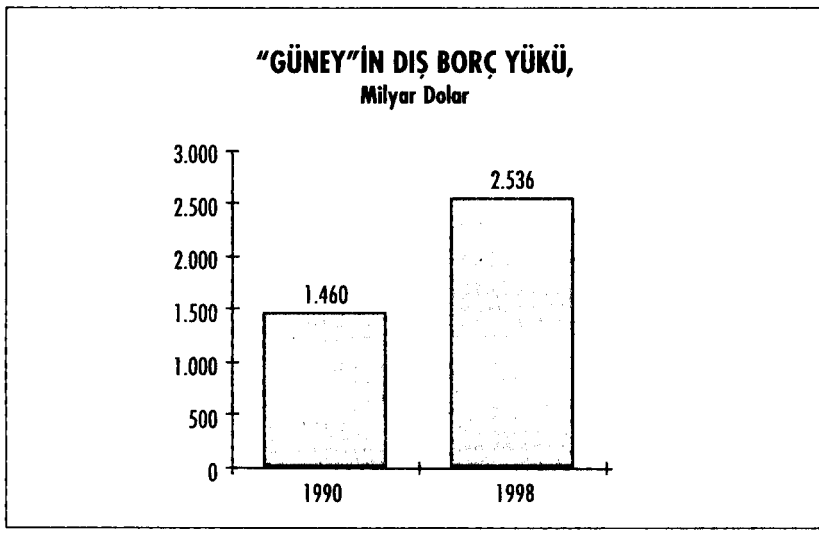
Dünya 1980-1990 arasında yılda yüzde 3,2'lik yıllık büyüme döneminin ardından 1990-1999 döneminde hız kesmiş ve yıllık yüzde 2,5

büyümüş. Küreselleşmenin hızlandığı 1990'lı yıllarda en hızlı büyümenin yıllık yüzde 7,4'lük büyüme ile Doğu Asya Pasifik ülkelerinde yaşandığı, Güney Asya'da da yıllık yüzde 5,7'lik büyüme kaydedildiği görülüyor. 1990-1999 döneminde Çin'de yıllık büyümenin yüzde 10,7 ile dikkat çekici boyutta olduğu görülüyor. Hindistan yüzde 6,1, Malezya yüzde 6,3, Şili yüzde 7,2, Kore yüzde 5,7 ile büyümede dikkat çeken ülkeler arasında. Türkiye'nin 1980-1990 döneminde ekonomisi yüzde 5,4 büyürken 1990-1999 döneminde büyüme yıllık yüzde 4,1'e indi.

DIŞ BORÇLAR

Dış borç, "Güney" ülkelerinin ihtiyacı ve sorunu. 1990 yılı başında 1.460 milyar dolar dış borç stoku olan Güney ülkeleri, yani düşük ve orta gelirli ülkelerin borçları 1998'e kadar katlanarak büyüdü ve 2.536 milyar dolara ulaştı. Güney dünyasının 1998'de yarattığı gelirin 6.260 milyar dolar olduğu anımsandığında gelirlerinin yüzde 41'i büyüklüğünde dış borç yükü altına girdikleri görülür.

- Güney'in dış borç stokunun yüzde 30'u Latin Amerika'da toplanırken Doğu Asya-Pasifik'in payı yüzde 26 dolayında.
- Ülkelerin dış borç yükü sıralaması ilk sıranın Brezilya'ya ait olduğunu gösteriyor. 1990'da 120 milyar dolar borcu olan Brezilya'nın 1998 borcu 232 milyar dolara çıkmış durumda. Brezilya, milli gelirinin yüzde 29'u oranında borç stokuna sahip. İkinci sıra Rusya'nın. Duvarın yıkıldığı 1990'da 60 milyar dolar dolayında dış borcu olan

Rusya'nın 1998 borcu 184 milyar dolara yaklaşmış durumda. Rusya'nın dış borç stoku milli gelirinin yüzde 62'si büyüklüğünde. İlk beş arasına giren diğer üç süper borçlu ülke Meksika, Çin ve Endonezya. Bunlardan Endonezya'nın borç stoku milli gelirinin yüzde 169'u tutarında.

• Türkiye ise en çok borçlular listesinde 102 milyar dolarlık borç stoku ile 8. sırada. Türkiye'nin dış borçları milli gelirinin yüzde 49'u büyüklüğünde.

GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Dünyanın en büyük ekonomilerinden Brezilya, gelir eşitsizliğinde başı çekiyor, Nüfusun en zengin yüzde 20'si gelirin yüzde 63,8'ine el koyarken en yoksul yüzde 20 nüfus, yüzde 2,5 ile geçinmeye çalışıyor. En adaletsiz gelir dağılımı 100 kabul edildiğinde Brezilya'nın gini endeksi 60. Gelir eşitsizliğinin ölçüsü olan gini endeksi Güney Afrika'da da 59,3. Guetamala, Paraguay gibi Latin Amerika ülkelerinde de bu oran 60'a yakın. Dünya Bankası raporunda Türkiye'nin 1994'te yapılan gelir dağılım araştırmasının Türkiye geneli sonuçları değil, kırsal kesime ait sonuçları verilmiş. Böyle olunca Türkiye genelinde 49 olan adaletsizlik ölçüsü gini katsayısı yerine kırsalın gini katsayısı olan 41,5 yer almış ve Türkiye, görece adaletli ülkeler arasında gösterilmiş. Oysa Türkiye geneli dikkate alındığında Türkiye'nin en adaletsizler arasında 19. sırayı alması gerekiyor. Orta gelirli ülkeler arasında ise Türkiye ilk beşte. Doğu Asya'nın krizdeki ülkelerinden Malezya'da gini katsayısı 48,4, Tayland 46,2. Gelişmiş ekonomilerden ABD'de gini endeksi 40,1. ABD'de en zengin yüzde 20 gelirin yüzde 45,2'sine el koyarken en yoksul yüzde 20, yüzde 4,8'lik gelirle geçiniyor. Global düzeyde gelir uçurumunun büyüdüğü bir gerçek.

KUZEY-GÜNEY: GELİRDE EŞİTSİZLİK

BM İnsani Gelişme Raporu'na göre, 1990'ların sonunda dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan yüzde 20'lik bölümü dünya hasılasının yüzde 86'sına, en alt dilimdeki yüzde 20'si de yüzde 1'ine sahip. Bir taraftan dünya genelinde teknolojik gelişmenin de etkisiyle ekonomik gelişme sürerken, diğer taraftan da yoksulluk sorunu giderek daha ciddi boyutlar kazanmaktadır. Dünyada günde 2 doların altında gelirle yaşayanların sayısı 3 milyarı bulmaktadır. 1999 yılında genelde en yoksul ülkelerin konumunda bir iyileşme olmadı.

Dünyada hızla gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri imkânlarında eşitsiz dağılım devam ediyor. Halen internete ulaşım imkânı bulanların yüzde 90'ı gelişmiş ülkelerde.

Kişi başına gelirin 520 dolar olduğu ve gelişmiş ülkelerin ortalama gelirleriyle 50 kat farkın yaşandığı düşük gelirli ülkeler dünyası, yeni dünya düzeninde daha da yoksullaştı.

GELİŞMİŞLİKTE TÜRKİYE DÜNYANIN NERESİNDE?

DÜNYA GELİŞME LİGİ: TÜRKİYE 43.

		Nüfus 1999 Milyon	Yüzölçümü/ Km² 1999	Yıllık Büyüme 1998-99	Kişi başına Gelir (1999, $)	Çocuk Ölümleri (5 yaş altı 1000 kişide) 1998	Okuma Yazma Bilmeyenler, % Erkekler 1998
	Yüksek Gelirliler						
1	İsviçre	7	41	1,4	38.350	5	-
2	Norveç	4	324	0,6	32.880	6	-
3	Japonya	127	378	1	32.230	5	-
4	Danimarka	5	43	1,3	32.030	-	-
5	ABD	273	9.364	4,1	30.600	-	-
6	Singapur	3	1	5,6	26.610	6	4
7	Almanya	82	357	1,2	25.350	6	-
8	Avusturya	8	84	2,3	25.050	6	-
9	İsveç	9	450	3,9	25.040	5	-
10	Belçika	10	33	1,9	24.510	6	-
11	Hollanda	16	41	3	24.320	7	-
12	Finlandiya	5	338	3,7	23.780	5	-
13	Hong Kong, Çin	7	1	2,9	23.520	-	4
14	Fransa	59	552	2,4	23.480	5	-
15	İngiltere	59	265	1,7	22.640	7	-
16	Avustralya	19	7.741	3,8	20.050	6	-
17	İtalya	58	301	1	19.710	6	1
18	Kanada	31	9.971	3,8	19.320	7	-
19	İrlanda	4	70	8,6	19.160	7	-
20	İspanya	39	506	3,7	14.000	7	2
21	Yeni Zelenda	4	271	2,7	13.780	7	-
22	Yunanistan	11	132	3,3	11.770	8	2
23	Portekiz	10	92	3,1	10.600	8	6
24	Slovenya	2	20	3,5	9.890	7	0
	Üst-Orta Gelirliler						
25	Kore Cumhuriyeti	47	99	11	8.490	11	1
26	Arjantin	37	278	-2,9	7.600	22	3
27	Uruguay	3	177	-3,4	5.900	19	3
28	Çek Cumhuriyeti	10	79	-0,5	5.060	6	-
29	Şili	15	757	-1,4	4.740	12	4
30	Macaristan	10	93	5,3	4.650	12	1
31	Hırvatistan	4	57	-0,3	4.580	10	1
32	Brezilya	168	8.547	-2	4.420	40	16
33	Meksika	97	1.958	4,1	4.400	35	7
34	Polonya	39	323	3,4	3.960	11	0
35	Lebanon	4	10	1	3.700	30	9
36	Venezüella	24	912	-6,8	3.670	25	7
37	Slovakya	5	49	1	3.590	10	-
38	Estonya	1	45	1,9	3.480	12	-
39	Malezya	23	330	4,3	3.400	12	9
40	Bostvana	2	582	4,7	3.240	105	27
41	Güney Afrika Cumhuriyeti	42	1.221	0,8	3.160	83	15
42	Panama	3	76	1,7	3.070	25	8
	Alt-Orta Gelirliler						
43	**Türkiye**	**64**	**775**	**-6,4**	**2.900**	**42**	**7**
44	Kosta Rika	4	51	1,5	2.740	15	5
45	Belarusya	10	208	3,4	2.630	14	0
46	Litvanya	4	65	-4,1	2.620	12	0
47	Latviya	2	65	0,5	2.470	19	0
48	Peru	25	1.285	3,4	2.390	47	6
49	Jamaika	3	11	0,1	2.330	24	18
50	Rusya Federasyonu	147	17.075	1,3	2.270	20	0

		Nüfus 1999 Milyon	Yüzölçümü/ Km² 1999	Yıllık Büyüme 1998-99	Kişi başına Gelir (1999, $)	Çocuk Ölümleri (5 yaş altı 1000 kişide) 1998	Okuma Yazma Bilmeyenler, % Erkekler 1998
51	Kolombiya	42	1.139	-1,9	2.250	28	9
52	Tunus	9	164	6,2	2.100	32	21
53	Tayland	62	513	4,9	1.960	33	3
54	Dominik Cumhuriyeti	8	49	8,1	1.910	47	17
55	El Salvador	6	21	2,1	1.900	36	19
56	Nambiya	2	824	3	1.890	112	18
57	İran İslam C.	63	1.633	2,1	1.760	33	18
58	Makedonya	2	26	2,9	1.690	18	-
59	Guatemala	11	109	3,2	1.660	52	25
60	Paraguay	5	407	-1,5	1.580	27	6
61	Cezayir	30	2.382	2,8	1.550	40	24
62	Romanya	22	238	-3	1.520	25	1
63	Ürdün	5	89	0,8	1.500	31	6
64	Mısır	62	1.001	5,7	1.400	59	35
65	Bulgaristan	8	111	-3	1.380	15	1
66	Ekvator	12	284	-12,5	1.310	37	8
67	Kazakistan	15	2.717	0,6	1.230	29	-
68	Fas	28	447	0,6	1.200	61	40
69	Filipinler	77	300	3,6	1.020	40	5
70	Bolivya	8	1.099	2,2	1.010	78	9
71	Suriye	16	185	-1,5	970	32	13
72	Arnavutluk	3	29	1	870	31	9
73	Sri Lanka	19	66	3,8	820	18	6
74	Papua Yeni Gine	5	463	3,8	800	76	29
75	Çin	1.250	9.597	7,2	780	36	9
76	Honduras	6	112	-1,3	760	46	27
	Düşük Gelirliler						
77	Ukrayna	50	604	-1,2	750	17	0
78	Özbekistan	25	447	3,9	720	29	7
79	Fildişi Kıyısı	15	322	2,8	710	143	47
80	Kongo Cumhuriyeti	3	342	7,7	670	143	14
81	Türkmenistan	5	488	14,9	660	44	-
82	Gürcistan	5	70	4	620	20	-
83	Kamerun	15	475	5	580	150	20
84	Endonezya	207	1.905	1,9	580	52	9
85	Azerbeycan	8	87	6,9	550	21	-
86	Lezoto	2	30	-0,8	550	144	29
87	Zimbabve	120	391	0	520	125	8
88	Gine	7	246	3,2	510	184	-
89	Senegal	9	197	5,1	510	121	55
90	Ermenistan	4	30	2,7	490	18	1
91	Pakistan	135	796	3,6	470	120	42
92	Haiti	8	28	3,1	460	116	50
93	Hindistan	998	3.288	6,9	450	83	33
94	Nikaragua	5	130	8	430	42	34
95	Gana	19	239	4,8	390	96	22
96	Benin	6	113	5,1	380	140	46
97	Moritanya	3	1.026	4,8	380	140	48
98	Bangladeş	128	144	5	370	96	49
99	Moldova	4	34	16,5	370	22	1
100	Vietnam	78	332	4,2	370	42	5

DÜNYA GELİŞME LİGİ: TÜRKİYE 43.

		Nüfus 1999 Milyon	Yüzölçümü/ Km² 1999	Yıllık Büyüme 1998-99	Kişi başına Gelir (1999, $)	Çocuk Ölümleri (5 yaş altı 1000 kişide) 1998	Okuma Yazma Bilmeyenler, % Erkekler 1998
101	Kenya	29	580	0,5	360	124	12
102	Moğolistan	3	1.567	2,7	350	60	28
103	Yemen Cumhuriyeti	17	528	-1,3	350	96	34
104	Togo	5	57	2,1	320	144	28
105	Uganda	21	241	7,7	320	170	24
106	Zambia	10	753	2,6	320	192	16
107	Nijerya	124	924	3	310	119	30
108	Kırgızistan	5	199	2,6	300	41	-
109	Orta Afrika C.	4	623	3,7	290	162	43
110	Tacikistan	6	143	3,7	290	33	1
111	Lao PDR	5	237	4	280	-	38
112	Kamboçya	12	181	4,5	260	143	43
113	Madagaskar	15	587	5,5	250	146	28
114	Ruanda	8	26	7,5	250	205	29
115	Burkina Faso	11	274	5,2	240	210	68
116	Mali	11	124	5,8	240	218	54
117	Tanzanya	33	945	5,6	240	136	17
118	Mozambik	17	802	8,6	230	213	42
119	Angola	12	1.247	-35,5	220	204	-
120	Nepal	23	147	4,6	220	107	43
121	Çad	7	1.284	-1,5	200	172	51
122	Eritre	4	118	3,7	200	90	34
123	Malavi	11	118	6,9	190	229	27
124	Nijer	10	1.267	2,3	190	250	78
125	Sierra-Leone	5	72	-8,1	130	283	-
126	Burundi	7	28	-0,5	120	196	45
127	Etiyopya	63	1.104	7,4	100	173	58
128	Kongo Dem. C.	50	2.345	-	-	141	29
129	İsrail	6	21	-	-	8	2
130	Kuveyt	2	18	-	-	13	17
131	Birmanya	45	677	-	-	118	11
132	Suudi Arabistan	21	215	-	-	26	17
	Dünya	5.975	13.572	2,7	4.890	75	18
	Düşük Gelirler	2.417	34.227	4,4	410	107	30
	Orta Gelirler	2.667	67.258	2,6	2	38	10
	Alt-Orta	2.094	44.751	3,3	1.200	39	10
	Üst Orta	573	22.507	2	4.900	35	9
	Düşük ve Orta	5.084	101.487	2,9	1.240	79	18
	Doğu Asya&Pasifik	1.837	16.385	7,2	1000	43	9
	Avrupa&Orta Asya	475	24.209	0	2.150	26	2
	Latin Amerika&Cariba	509	20.461	-0,9	3.840	38	11
	Orta Doğu&K.Afrika	291	11.024	-	2.060	55	26
	Güney Asya	1.329	514	6,2	440	89	35
	Alt Sahra Afrika	642	24.267	2	500	151	32
	Yüksek Gelirler	891	32.087	3,6	25.730	6	

DIŞ BORÇ LİGİ: TÜRKİYE 8.

		Gayri Safi Hasıla (Milyon $) 1990	1999	GSMH'da Büyüme 1980-90	1990-99
1	Brezilya	464.989	760.345	2,7	2,9
2	Rusya Federasyonu	579.068	375.345	-	-6,1
3	Meksika	262.710	474.951	1,1	2,7
4	Çin	354.644	991.203	10,1	10,7
5	Endonezya	114.426	140.964	6,1	4,7
6	Arjantin	141.352	281.942	-0,7	4,9
7	Kore Cumhuriyeti	252.622	406.940	9,4	5,7
8	**Türkiye**	**150.721**	**188.374**	**5,4**	**4,1**
9	Hindistan	322.737	459.765	5,8	6,1
10	Tayland	85.345	123.887	7,6	4,7
11	Polonya	61.197	154.146	2,2	4,7
12	Filipinler	44.331	75.350	1	3,2
13	Malezya	42.775	74.634	5,3	6,3
14	Venezüella	48.593	103.918	1,1	1,7
15	Şili	30.307	71.092	4,2	7,2
16	Kolombiya	46.907	88.596	3,6	3,3
17	Peru	32.802	57.318	-0,3	5,4
18	Pakistan	40.010	59.880	6,3	4
19	Mısır	43.130	92.413	5,4	4,4
20	Cezayir	61.902	47.015	2,7	1,6
21	Nijerya	28.472	43.286	1,6	2,4
22	Macaristan	33.056	48.355	1,3	1
23	Çek Cumhuriyeti	34.880	56.379	1,7	0,9
24	Güney Afrika Cumhuriyeti	111.997	131.127	1	1,9
25	Suriye	12.309	19.380	1,5	5,7
26	Vietnam	6.472	28.567	4,6	8,1
27	Fas	25.821	35.238	4,2	2,3
28	Bangladeş	29.855	45.779	4,3	4,8
29	Ekvator	10.686	18.712	2	2,2
30	Fildişi Kıyısı	10.796	11.223	0,7	3,7
31	İran İslam C.	120.404	101.073	1,7	3,4
32	Kongo Dem. C.	9.348	6.964	1,6	-5,1
33	Ukrayna	91.327	42.415	-	-10,8
34	Angola	10.260	5.861	3,4	0,8
35	Tunus	12.291	21.188	3,3	4,6
36	Etiyopya	6.842	6.534	1,1	4,8
37	Bulgaristan	20.726	12.103	3,4	-2,7
38	Slovakya	15.485	19.307	2	1,9
39	Kamerun	11.152	8.781	3,4	1,3
40	Romanya	38.399	33.750	0,5	-1,2
41	Sri Lanka	8.032	15.707	4	5,3
42	Ürdün	4.020	7.616	2,5	4,8
43	Hırvatistan	13.370	21.752	-	-0,4
44	Mozambik	2.512	4.169	-0,1	6,3
45	Tanzanya	4.220	8.777	-	3,1
46	Uruguay	8.355	20.211	0,4	3,7
47	Kenya	8.533	10.603	4,2	2,2
48	Gana	5.886	7.606	3	4,3
49	Zambia	3.288	3.325	1	1
50	Lebanon	2.838	17.229	-	7,7

Dış Borçlar (Milyon, $)		Dış Borçlar/ Milli Gelir, %	İhracat (Milyon, $)		İthalat (Milyon, $)	
1990	1998	1998	1990	1998	1990	1998
119.877	232.004	29	31.414	51.120	22.524	60.730
59.797	183.601	62	-	74.200	-	59.100
104.431	159.959	39	40.711	117.500	43.548	130.811
55.301	154.599	15	62.091	183.809	53.345	140.237
69.872	150.875	169	25.675	48.847	21.837	27.337
62.730	144.050	52	12.353	26.441	4.076	31.404
34.986	139.097	43	65.016	132.313	69.844	93.282
49.424	**102.074**	**49**	**12.959**	**26.974**	**22.302**	**45.921**
83.717	98.232	20	17.975	33.626	23.642	42.742
28.165	86.172	79	23.070	54.456	33.379	42.971
49.366	74.708	28	14.320	28.230	11.570	47.055
30.580	47.817	66	8.068	29.414	13.041	31.496
15.328	44.773	69	29.416	73.305	29.358	58.326
33.170	37.003	40	17.497	17.193	7.335	15.757
19.227	36.302	50	8.372	14.830	7.678	18.779
17.222	33.263	32	6.766	10.852	5.590	14.635
20.067	32.397	55	3.230	5.735	3.470	9.840
20.663	32.229	41	5.589	8.594	7.546	9.415
32.947	31.964	29	2.585	3.130	9.216	16.166
27.877	30.665	66	11.310	10.300	9.715	9.320
33.440	30.315	74	13.670	9.729	5.627	10.002
21.277	28.580	64	10.000	22.995	10.34	25.705
6.328	25.301	45	12.170	26.350	12.880	28.790
-	24.712	18	23.549	26.362	18.399	29.242
17.068	22.435	136	4.212	2.890	2.400	3.895
23.270	22.359	76	2.404	9.361	2.752	11.494
24.458	20.687	54	4.265	7.266	6.800	10.276
12.769	16.376	22	1.671	3.831	3.598	6.974
12.109	15.140	75	2.714	4.203	1.861	5.576
17.251	14.852	122	3.072	4.575	2.097	2.991
9.021	14.391	12	16.870	13.100	15.716	12.500
10.270	12.929	196	999	600	887	322
551	12.718	30	-	12.635	-	14.675
8.594	12.173	279	3.910	2.880	1.578	2.120
7.691	11.078	56	3.526	5.750	5.542	8.338
8.634	10.352	135	-	561	1.081	1.450
10.890	9.907	78	5.030	4.300	5.100	4.980
2.008	9.893	45	-	10.775	-	13.005
6.679	9.829	98	2.002	1.870	1.400	1.520
1.140	9.513	23	4.960	8.300	7.600	11.835
5.863	8.526	41	1.983	4.735	2.685	5.917
8.177	8.485	110	1.064	1.800	2.6	3.836
-	8.297	31	-	4.541	-	8.384
4.653	8.208	74	126	210	878	910
6.438	7.603	71	425	676	1.027	1.453
4.415	7.600	36	1.693	2.769	1.343	3.808
7.058	7.010	45	1.031	2.008	2.125	3.197
3.881	6.884	55	897	1.700	1.205	1.850
6.916	6.865	181	1.309	740	1.220	700
1.779	6.725	41	494	662	2.539	7.070

DIŞ BORÇ LİGİ: TÜRKİYE 8.

		Gayri Safi Hasıla (Milyon $) 1990	1999	GSMH'da Büyüme 1980-90	1990-99
51	Panama	5.313	9.606	0,5	4,2
52	Bolivya	4.868	8.516	-0,2	4,2
53	Nikaragua	1.009	2.302	-1,9	3,2
54	Kazakistan	40.304	15.594	-	-5,9
55	Birmanya	-	-	0,6	6,3
56	Kongo Cumhuriyeti	2.799	2.273	3,3	0,9
57	Honduras	3.049	5.342	2,7	3,2
58	Zimbabve	8.784	5.716	3,6	2,4
59	Guatemala	7.650	18.016	0,8	4,2
60	Dominik Cumhuriyeti	7.074	17.125	3,1	5,7
61	Madagaskar	3.081	3.733	1,1	1,7
62	Yemen Cumhuriyeti	4.66	6.769	-	3
63	Jamaika	4.239	6.134	2	0,1
64	Kosta Rika	5.713	11.076	3	4,1
65	Uganda	4.304	6.349	2,9	7,2
66	Senegal	5.698	4.791	3,1	3,2
67	El Salvador	4.807	12.229	0,2	4,9
68	Gine	2.818	3.693	-	4,2
69	Mali	2.421	2.714	0,8	3,6
70	Özbekistan	23.673	16.844	-	-2
71	Papua Yeni Gine	3.221	3.571	1,9	4
72	Nepal	3.628	4.904	4,6	4,8
73	Moritanya	1.020	959	1,8	4,1
74	Malavi	1.803	1.820	2,5	4
75	Lao PDR	865	1.373	3,7	6,4
76	Makedonya	2.635	3.445	-	1,9
77	Paraguay	5.265	8.065	2,5	2,4
78	Türkmenistan	6.333	2.708	-	-3,5
79	Kamboçya	1.115	3.117	-	4,8
80	Litvanya	13.264	10.454	-	-3,9
81	Gürcistan	12	4.192	0,4	-10,3
82	Nijer	2.481	2.067	-0,1	2,5
83	Benin	1.845	2.402	2,5	4,7
84	Togo	1.628	1.506	1,7	2,5
85	Burkina Faso	2.765	2.643	3,6	3,8
86	Sierra-Leone	897	669	1,2	-4,8
87	Ruanda	2.584	1.956	2,2	-1,5
88	Kırgızistan	-	1.629	-	-7,4
89	Belarusya	34.911	25.693	-	-4,3
90	Burundi	1.132	701	4,4	-2,9
91	Çad	1.739	1.574	6,1	2,3
92	Tacikistan	4.587	1.778	-	-9,8
93	Haiti	2.981	3.871	-0,2	-1,7
94	Moldova	10.583	1.092	3	-11,5
95	Orta Afrika C.	1.488	1.053	1,4	1,8
96	Arnavutluk	2.102	3.058	1,5	2,3
97	Ermenistan	4.124	1.911	-	-3,1
98	Estonya	6.760	5.101	2,2	-1,3
99	Latviya	12.490	6.664	3,7	-4,8
100	Moğolistan	-	905	5,4	0,7

Dış Borçlar (Milyon, $)		Dış Borçlar/ Milli Gelir, %	İhracat (Milyon, $)		İthalat (Milyon, $)	
1990	1998	1998	1990	1998	1990	1998
6.679	6.689	78	340	784	1.539	3.350
4.275	6.078	59	926	1.103	687	1.983
10.708	5.968	262	330	573	638	1.492
35	5.714	25	-	5.340	-	4.240
4.695	5.680	..	325	1.065	270	2.666
4.953	5.119	280	981	1.250	621	470
3.724	5.002	64	831	1.575	935	2.500
3.247	4.716	69	1.726	2.111	1.847	2.772
3.080	4.565	23	1.163	2.582	1.649	4.651
4.372	4.451	28	735	795	2.062	4.716
3.701	4.394	89	319	243	571	514
6.345	4.138	56	692	1.496	1.571	2.167
4.671	3.995	61	1.135	1.312	1.859	2.997
3.756	3.971	37	1.448	5.511	1.990	6.230
2.583	3.935	35	147	501	213	1.414
3.732	3.861	58	761	965	1.219	1.407
2.148	3.633	27	582	1.263	1.263	3.112
2.476	3.546	69	671	800	723	1.090
2.467	3.202	84	359	556	619	750
60	3.162	17	-	2.390	-	2.750
2.594	2.692	69	1.144	1.772	1.193	1.232
1.640	2.646	31	210	474	686	1.245
2.096	2.589	148	469	448	387	319
1.558	2.444	77	417	528	581	637
1.768	2.437	92	78	370	201	553
-	2.392	66	-	..	-	-
2.104	2.305	25	959	1.021	1.352	3.200
-	2.226	78	-	920	-	980
1.854	2.210	62	86	320	164	680
56	1.950	17	-	3.710	-	5.795
-	1.674	36	-	190	-	1.055
1.726	1.659	55	282	298	388	377
1.292	1.647	46	288	420	265	671
1.275	1.448	68	268	230	581	623
834	1.399	32	152	315	536	750
1.151	1.243	126	138	7	149	95
712	1.226	34	110	60	288	285
4	1.148	53	-	515	-	840
-	1.120	4	-	7.015	-	8.510
907	1.119	72	75	65	231	158
524	1.091	38	188	270	285	255
10	1.070	49	-	600	-	770
889	1.048	16	160	175	332	797
39	1.035	58	-	635	-	1.025
699	921	55	120	160	154	280
349	821	20	230	210	380	840
-	800	29	-	225	-	895
58	782	13	-	3.240	-	4.785
65	756	12	-	1.810	-	3.190
350	739	49	660	370	924	472

BÜYÜME, DIŞ BORÇ VE DIŞ TİCARETTE NEREDEYİZ? (DEVAM)

DIŞ BORÇ LİGİ: TÜRKİYE 8.

		Gayri Safi Hasıla (Milyon $) 1990	1999	GSMH'da Büyüme 1980-90	1990-99
101	Azerbaycan	9.837	4.457	-	-9
102	Lezoto	622	874	4,6	4,4
103	Bostvana	3.766	5.996	10,3	4,3
104	Eritre	437	670	-	5,2
105	Avustralya	297.204	389.691	3,4	3,8
106	Avusturya	159.499	208.949	2,2	2
107	Belçika	196.134	245.706	1,9	1,7
108	Kanada	572.673	612.049	3,3	2,3
109	Hong Kong, Çin	74.784	158.611	6,9	3,9
110	Danimarka	133.361	174.363	2,3	2,8
111	Finlandiya	134.806	126.130	3,3	2,5
112	Fransa	1.195.438	1.410.262	2,3	1,7
113	Almanya	1.719.510	2.081.202	2,2	1,5
114	Yunanistan	82.914	123.934	1,8	1,9
115	İrlanda	45.527	84.861	3,2	7,9
116	İsrail	52.490	99.068	3,5	5,1
117	İtalya	1.093.947	1.149.958	2,4	1,2
118	Japonya	2.970.043	4.395.083	4	1,4
119	Kuveyt	18.428	29.572	1,3	
120	Nambiya	2.340	3.075	1,3	3,4
121	Hollanda	283.672	384.766	2,3	2,7
122	Yeni Zelenda	43.103	53.622	1,7	2,9
123	Norveç	115.453	145.449	2,8	3,7
124	Portekiz	69.132	107.716	3,1	2,5
125	Suudi Arabistan	104.670	128.892	0	1,6
126	Singapur	36.638	84.945	6,7	8
127	Slovenya	12.693	20.653	-	2,4
128	İspanya	491.978	562.245	3	2,2
129	İsveç	229.756	226.388	2,3	1,5
130	İsviçre	228.415	260.299	2	0,5
131	İngiltere	975.512	1.373.612	3,2	2,2
132	ABD	5.554.100	8.708.870	3	3,4
133	*Tayvan/Çin	-	-	-	-
	Dünya	21.390.644	30.211.993	3,2	2,5
	Düşük Gelirler	889.723	1.067.242	4,4	2,4
	Orta Gelirler	3.525.445	5.488.604	3,2	3,5
	Alt-Orta	1.820.097	2.575.942	4	3,4
	Üst Orta	1.722.041	2.918.403	2,5	3,6
	Düşük ve Orta	4.413.061	6.557.913	3,4	3,3
	Doğu Asya, Pasifik	925.765	1.888.729	8	7,4
	Avrupa&Orta Asya	1.240.214	1.093.237	2,4	-2,7
	Latin Amerika, Cariba	1.146.895	2.055.025	1,7	3,4
	Orta Doğu, Afrika	402.799	590.253	2	3
	Güney Asya	410.341	595.915	5,7	5,7
	Alt Sahra Afrika	297.397	332.744	1,7	2,4
	Yüksek Gelirler	16.967.888	23.662.676	3,1	2,4

Dış Borçlar (Milyon, $)		Dış Borçlar/ Milli Gelir, %	İhracat (Milyon, $)		İthalat (Milyon, $)	
1990	1998	1998	1990	1998	1990	1998
-	693	13	-	605	-	1.075
396	692	42	59	194	672	863
563	548	10	1.784	1.948	1.946	2.387
-	149	11	-	-	-	-
-	-	-	39.752	55.900	42.032	64.630
-	-	-	41.265	62.584	49.146	68.028
-	-	-	117.703	178.811	119.702	166.798
-	-	-	127.629	214.710	123.244	206.066
-	-	-	82.390	174.863	84.725	186.759
-	-	-	36.870	48.173	33.333	46.086
-	-	-	26.571	43.145	27.001	32.338
79	-	-	216.588	305.362	234.436	289.421
-	-	-	421.100	542.812	355.686	470.656
-	-	-	8.105	10.765	19.777	28.754
-	-	-	23.080	64.380	20.669	44.526
-	-	-	12.080	22.993	16.793	29.342
-	-	-	170.304	242.348	181.968	215.576
-	-	-	287.581	387.927	235.368	280.484
-	-	-	7.042	9.554	3.932	8.619
-	-	-	1.085	1.460	1.163	1.680
-	-	-	131.775	201.001	126.098	187.357
-	-	-	9.448	12.071	9.501	12.495
-	-	-	34.047	39.645	27.231	36.193
-	-	-	16.417	24.177	25.263	36.912
-	-	-	44.417	39.775	24.069	30.013
-	-	-	52.752	109.895	60.899	101.496
-	-	-	-	9.048	-	10.110
-	-	-	55.642	109.037	87.715	132.789
-	-	-	57.540	84.705	54.264	68.177
-	-	-	63.784	78.876	69.681	80.094
-	-	-	185.172	272.832	222.977	315.145
-	-	-	393.592	682.497	516.987	942.645
	-	-	67.142	110.518	54.831	104.946
-	-		3.328.357	5.253.926	3.408.529	5.383.645
418.922	579.545		110.592	165.177	118.035	177.252
1.041.421	1.956.501		613.527	1.124.846	572.952	1.147.658
-	-		281.205	499.085	297.148	508.531
-	-		332.321	625.765	275.891	639.025
1.460.343	2.536.046		724.243	1.290.207	692.669	1.327.018
274.071	667.522		220.817	537.290	230.492	413.466
220.428	480.539		140.625	248.210	143.083	300.176
475.867	786.019		141.932	272.768	120.241	336.683
183.205	208.059		126.139	109.391	101.726	125.552
129.899	163.775		27.790	51.606	39.339	67.217
176.873	230.132		66.763	70.732	56.115	81.867
-	-		2.604.220	3.963.915	2.717.343	4.058.694

EN EŞİTSİZDEN EN ADİLİNE GELİR PAYLAŞIMINDA ÜLKELER

		Araştırma Yılı	Eşitsizlik Katsayısı (Gini)	En Düşük 10%	En Düşük 20%	İkinci 20 %	Üçüncü 20 %	Dördüncü 20 %	En Yüksek 20%	En Yüksek 10%
	En Adaletsizler									
1	Sierra Leone	1989	62.9	0,5	1,1	2	9,8	23,7	63,4	43,6
2	Brezilya	1996	60.0	0,9	2,5	5,5	10	18,3	63,8	47,6
3	Guatemala	1989	59.6	0,6	2,1	5,8	10,5	18,6	63,0	46,6
4	Güney Afrika	1993-94	59.3	1,1	2,9	5,5	9,2	17,7	64,8	45,9
5	Paraguay	1995	59.1	0,7	2,3	5,9	10,7	18,7	62,4	46,6
6	Kolombiya	1996	57.1	1,1	3	6,6	11,1	18,4	60,9	46,1
7	Zimbabve	1990-91	56.8	1,8	4	6,3	10	17,4	62,3	46,9
8	Şili	1994	56.5	1,4	3,5	6,6	10,9	18,1	61,0	46,1
9	Lesotho	1986-87	56.0	0,9	2,8	6,5	11,2	19,4	60,1	43,4
10	Meksika	1995	53.7	1,4	3,6	7,2	11,8	19,2	58,2	42,8
11	Honduras	1996	53.7	1,2	3,4	7,1	11,7	19,7	58,0	42,1
12	El Salvador	1996	52.3	1,2	3,4	7,5	12,5	20,2	56,5	40,5
13	Papua Yeni Gine	1996	50.9	1,7	4,5	7,9	11,9	19,2	56,5	40,5
14	Nijerya	1996-97	50.6	1,6	4,4	8,2	12,5	19,3	55,7	40,8
15	Mali	1994	50.5	1,8	4,6	8	11,9	19,3	56,2	40,4
16	Nijer	1995	50.5	0,8	2,6	7,1	13,9	23,1	53,3	35,4
17	Nikaragua	1993	50.3	1,6	4,2	8	12,6	20	55,2	39,8
18	Zambiya	1996	49.8	1,6	4,2	8,2	12,8	20,1	54,8	39,2
19	**Türkiye (Genel)**	**1994**	**49.0**	**1,8**	**4,7**	**8,6**	**12,6**	**19,0**	**54,6**	**40,5**
20	Venezuella	1996	48.8	1,3	3,7	8,4	13,6	21,2	53,1	37
21	Rusya Fed.	1998	48.7	1,7	4,4	8,6	13,3	21,3	53,7	38,7
22	Dominik	1996	48.7	1,7	4,3	8,3	13,1	20,6	53,7	37,8
23	Malezya	1995	48.5	1,8	4,5	8,3	13	20,4	53,8	37,9
24	Panama	1997	48.5	1,2	3,6	8,1	13,6	23,1	53,3	35,4
25	Burkina Faso	1994	48.2	2,2	5,5	8,7	12	18,7	55,0	39,5
26	Kosta Rika	1996	47.0	1,3	4	8,8	13,7	21,7	51,8	34,7
27	Peru	1996	46.2	1,6	4,4	9,1	14,1	21,3	51,2	35,4
28	Filipinler	1997	46.2	2,3	5,4	8,8	13,9	21,1	49,6	33,5
29	Madagaskar	1993	46.0	1,9	5,1	9,4	13,3	20,1	52,1	36,7
	Orta Adaletliler									
30	Kenya	1994	44.5	1,8	5	9,7	14,2	20,9	50,2	34,9
31	Ekvator	1995	43.7	2,2	5,4	9,4	14,2	21,3	49,7	33,8
32	Bolivya	1990	42.0	2,3	5,6	9,7	14,5	22	48,2	31,7
33	Tayland	1998	41.4	2,8	6,4	9,8	14,2	21,2	48,4	32,4
34	Senegal	1995	41.3	2,6	6,4	10,3	14,5	20,6	48,2	33,5
35	Gine	1994	40.8	1,8	5,2	10,5	15,6	22,4	46,4	30,5
36	Türkmenistan	1998	40.8	2,6	6,1	10,2	14,7	21,5	47,5	31,7
37	Kırgız Cum.	1997	40.5	2,7	6,3	10,2	14,7	21,4	47,4	31,7
38	Çin	1998	40.3	2,4	5,9	10,2	15,1	22,2	46,6	30,4
39	Tunus	1997	40.2	2,3	5,9	10,4	15,3	22,1	46,3	30,7
40	ABD	1994	40.1	1,5	4,8	10,5	16	23,5	45,2	28,5
41	Etyopya	1995	40.0	3	7,1	10,9	14,5	19,8	47,7	33,7
42	Yemen Cum.	1992	39.5	2,3	6,1	10,9	15,3	21,6	46,1	30,8
43	Fas	1998-99	39.5	2,6	6,5	10,6	14,8	21,3	46,6	30,9
44	Uganda	1992-93	39.2	2,6	6,6	10,9	15,2	21,3	46,1	31,2
45	Moritanya	1995	38.9	2,3	6,2	10,8	15,4	22	45,6	29,9
46	Tanzanya	1993	38.2	2,8	6,8	11	15,1	21,6	45.5	30,1
47	Hindistan	1997	37.8	3,5	8,1	11,6	15	19,3	46.1	33,5
48	Fildişi Kıyısı	1995	36.7	3,1	7,1	11,2	15,6	21,9	44,3	28,8
49	Nepal	1995-96	36.7	3,2	7,6	11,5	15,1	21	44,8	29,8
50	Endonezya	1996	36.5	3,6	8	11,3	15,1	20,8	44,9	30,3
51	Ürdün	1997	36.4	3,3	7,6	11,4	13,2	20,3	52,3	36,6
52	Jamaika	1996	36.4	2,9	7	11,5	15,8	21,8	43,9	28,9
53	Vietnam	1998	36.1	3,6	8	11,4	15,2	20,9	44,5	29,9
54	İngiltere	1991	36.1	2,6	6,6	11,5	16,3	22,7	43,0	27,3
55	İrlanda	1987	35.9	2,5	6,7	11,6	16,4	22,4	42,9	27,4
56	İsrail	1992	35.5	2,8	6,9	11,4	16,3	22,9	42,5	26,9
57	Estonya	1995	35.4	2,2	6,2	12	17	23,1	41,8	26,2
58	Kazakistan	1996	35.4	2,7	6,7	11,5	16,4	23,1	42,3	26,3
59	Cezayir	1995	35.3	2,8	7	11,6	16,1	22,7	42,6	26,8
60	Avusturalya	1994	35.2	2	5,9	12	17,2	23,6	41,3	25,4

GELİR EŞİTSİZLİĞİ LİGİ: TÜRKİYE 19. (DEVAM)

EN EŞİTSİZDEN EN ADİLİNE GELİR PAYLAŞIMINDA ÜLKELER

		Araştırma Yılı	Eşitsizlik Katsayısı (Gini)	En Düşük 10%	En Düşük 20%	İkinci 20 %	Üçüncü 20 %	Dördüncü 20 %	En Yüksek 20%	En Yüksek 10%
61	Moldova	1992	34.4	2,7	6,9	11,9	16,7	23,1	41,5	25,8
62	Sri Lanka	1995	34.4	3,5	8	11,8	15,8	21,5	42,8	28
63	Bangladeş	1995-96	33.6	3,9	8,7	12	15,7	20,8	42,8	28,6
64	Moğolistan	1995	33.2	2,9	7,3	12,2	16,6	23	40,9	24,5
65	İsviçre	1992	33.1	2,6	6,9	12,7	17,3	22,9	40,3	25,2
66	Polonya	1996	32.9	3	7,7	12,6	16,7	22,1	40,9	26,3
67	Gana	1997	32.7	3,6	8,4	12,2	15,8	21,9	41,7	26,1
68	Fransa	1995	32.7	2,8	7,2	12,6	17,2	22,8	40,2	25,1
69	Hollanda	1994	32.6	2,8	7,3	12,7	17,2	22,8	40,1	25,1
70	İspanya	1990	32.5	2,8	7,5	12,6	17	22,6	40,3	25,2
71	Ukrayna	1996	32.5	3,9	8,6	12	16,2	22	41,2	26,4
72	Litvanya	1996	32.4	3,1	7,8	12,6	16,8	22,4	40,3	25,6
73	Latviya	1998	32.4	2,9	7,6	12,9	17,1	22,1	40,3	25,9
74	Kanada	1994	31.5	2,8	7,5	12,9	17,2	23	39,3	23,8
75	Pakistan	1996-97	31.2	4,1	9,5	12,9	16	20,5	41,1	27,6
	Görece Adiller									
76	Macaristan	1996	30.8	3,9	8,8	12,5	16,6	22,3	39,9	24,8
77	Lao PDR	1992	30.4	4,2	9,6	12,9	16,3	21	40,2	26,4
78	Almanya	1994	30.0	3,3	8,2	13,2	17,5	22,7	38,5	23,7
79	Ruanda	1983-85	28.9	4,2	9,7	13,2	16,5	21,6	39,1	24,2
80	Mısır	1995	28.9	4,4	9,8	13,2	16,6	21,4	39,0	25
81	Bulgaristan	1995	28.3	3,4	8,5	13,8	17,9	22,7	37,0	22,5
82	Romanya	1994	28.2	3,7	8,9	13,6	17,6	22,6	37,3	22,7
83	İtalya	1995	27.3	3,5	8,7	14	18,1	22,9	36,3	21,8
84	Slovenya	1995	26.8	3,2	8,4	14,3	18,5	23,4	35,4	20,7
85	Norveç	1995	25.8	4,1	9,7	14,3	17,9	22,8	35,8	21,8
86	Finlandiya	1991	25.6	4,2	10	14,2	17,6	22,3	35,8	21,6
87	Çekoslovakya	1996	25.4	4,3	10,3	14,5	17,7	21,7	35,9	22,4
88	Belçika	1992	25.0	3,7	9,5	14,6	18,4	23	34,5	20,2
89	İsveç	1992	25.0	3,7	9,6	14,5	18,1	23,2	34,5	20,1
90	Danimarka	1992	24.7	3,6	9,6	14,9	18,3	22,7	34,5	20,5
91	Avusturya	1987	23.1	4,4	10,4	14,8	18,5	22,9	33,3	19,3
92	Belarusya	1998	21.7	5,1	11,4	15,2	18,2	21,9	33,3	20,2

* Dünya Bankası kaynağında Türkiye'ye ait sütunda 1994 DİE gelir dağılımı "kırsal" kesim sonuçları yer alıyor ve yanıltıcı bir sıralama çıktığı için, Türkiye geneli sonuçlarını kullandık.

ULUSAL YOKSULLUK SINIRI

Sıra	Ülke	Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (%)				Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (%)			
		Araştırma Yılı	Kent	Kır	Ulusal	Araştırma Yılı	Kent	Kır	Ulusal
1	Zambiya	1991	88	46	68	1993	-	-	86
2	Nijerya	1985	49,5	31,7	43	1992-93	36,4	30,4	34,1
3	Mali		-	-	-		-	-	-
4	Hindistan	1992	43,5	33,7	40,9	1994	36,7	30,5	35
5	Burkina Faso		-	-	-		-	-	-
6	Nijer	1989-93	66	52	63		-	-	-
7	Pakistan	1991	36,9	28	34		-	-	-
8	Ruanda	1993	-	-	51,2		-	-	-
9	Orta Afrika C.			-	-		-	-	-
10	Nepal	1995-96	44	23	42		-	-	-
11	Mozambik		-	-	-		-	-	-
12	Bangladeş	91-92	46	23,3	42,7	1995-96	39,8	14,3	35,6
13	Uganda	1993	-	-	55		-	-	-
14	Etiyopya		-	-	-		-	-	-
15	Sierra Leone	1989	76	53	68		-	-	-
16	Honduras	1992	46	56	50	1993	51	57	53
17	Senegal		-	-	-		-	-	-
18	Endonezya	1996	12,3	9,7	11,3	1998	22	17,8	20,3
19	Lesoto	1993	53,9	27,8	49,2		-	-	-
20	Guatemala	1989		71,9	33,7	57,9	-	-	-
21	Zimbabve	1990-91	31	10	25,5		-	-	-
22	Kenya	1992	46,4	29,3	42		-	-	-
23	Botswana		-	-	-		-	-	-
24	Tanzanya	1991	-	-	51,1		-	-	-
25	Türkmenistan		-	-	-		-	-	-
26	Namibya		-	-	-		-	-	-
27	Çin	1996	7,9	<2	6	1998	4,6	<2	4,6
28	Mısır	1995-96	23,3	22,5	22,9	-	-	-	
29	Ekvador	1994	47	25	35		-	-	-
30	El Salvador	1992	55,7	43,1	48,3		-	-	-
31	Madagaskar	993-94	77	47	70		-	-	-
32	Moğolistan	1995	33,1	38,5	36,3		-	-	-
33	Fildişi Kıyısı		-	-	-		-	-	-
34	Sri Lanka	1985-86	45,5	26,8	40,6	1990-91	38,1	28,4	35,3
35	Meksika	1988	-	-	10,1		-	-	-
36	Peru	1994	67	46,1	53,5	1997	64,7	40,4	49
37	Paraguay	1991	28,5	19,7	21,8		-	-	-
38	Venezuela	1989	-	-	31,3		-	-	-
39	Güney Afrika C.		-	-	-		-	-	-
40	G.Yemen	1992	19,2	18,6	19,1		-	-	-
41	Moldova	1997	26,7	-	23,3		-	-	-
42	Kolombiya	1991	29	7,8	16,9	1992	31,2	8	17,7
43	Tayland	1990	-	-	18	1992	15,5	10,2	13,1
44	Romanya	1994	27,9	20,4	21,5		-	-	-
45	Özbekistan		-	-	-		-	-	-
46	Kosta Rika		-	-	-		-	-	-
47	Jamaika	1992	-	-	34,2		-	-	-
48	Panama	1997	64,9	15,3	37,3		-	-	-
49	Rusya F.	1994	-	-	30,9		-	-	-
50	Ukrayna	1995	-	-	31,7		-	-	-
51	Moritanya	1989-90	-	-	57	-	-	-	
52	Şili	1992	-	-	21,6	1994	-	-	20,5
53	**Türkiye**		-	-	-		-	-	-
54	Estonya	1995	14,7	6,8	8,9		-	-	-
55	Brezilya	1990	32,6	13,1	17,4		-	-	-
56	Dominik C.	1989	27,4	23,3	24,5	1992	29,8	1,9	20,6
57	Kazakistan	1996	39	30	34,6		-	-	-
58	Cezayir	1988	16,6	7,3	12,2	1995	30,3	14,7	22,6
59	Tunus	1985	29,2	12	19,9	1990	21,6	8,9	14,1
60	Polonya	1993	-	-	23,8		-	-	-
61	Latvia		-	-	-		-	-	-
62	Bulgaristan		-	-	-		-	-	-
63	Litvanya		-	-	-		-	-	-
64	Fas	1990-91	18	7,6	13,1	1998-99	27,2	12	19
65	Ürdün	1991	-	-	15	1997	-	-	11,7
66	Uruguay		-	-	-		-	-	-
67	Macaristan	1989	-	-	1,6	1993	-	-	8,6
68	Bolivya	1993	-	29,3	-	1995	79,1	-	-
69	Arnavutluk	-	-	-	-	-	-	-	-
70	Angola		-	-	-	-	-	-	-

ULUSLARARASI YOKSULLUK SINIRI

Araştırma Yılı	Günde 1 $'ın altında yaşayan nüfus (%)	Yoksulluk derinliği 1 $ (%)	Günde 2 $'ın altı nüfus (%)	Yoksulluk derinliği 2 $ (%)
1996	72,6	37,7	91,7	61,2
1997	70,2	34,9	90,8	59
1994	72,8	37,4	90,6	60,5
1997	44,2	12	86,2	41,4
1994	61,2	25,5	85,8	50,9
1995	61,4	33,9	85,3	54,8
1996	31	6,2	84,7	35
1983-85	35,7	7,7	84,6	36,7
1993	66,6	38,1	84	58,4
1995	37,7	9,7	82,5	37,5
1996	37,9	12	78,4	36,8
1996	29,1	5,9	77,8	31,8
1992	36,7	11,4	77,2	35,8
1995	31,3	8	76,4	32,9
1989	57	39,5	74,5	51,8
1996	40,5	17,5	68,8	36,9
1995	26,3	7	67,8	28,2
1999	15,2	2,5	66,1	22,6
1993	43,1	20,3	65,7	38,1
1989	39,8	19,8	64,3	36,6
1990-91	36	9,6	64,2	29,4
1994	26,5	9	62,3	27,5
1985-86	33,3	12,5	61,4	30,7
1993	19,9	4,8	59,7	23
1993	20,9	5,7	59	23,3
1993	34,9	14	55,8	30,4
1998	18,5	4,2	53,7	21
1995	3,1	0,3	52,7	11,4
1995	20,2	5,8	52,3	21,2
1996	25,3	10,4	51,9	24,7
1993	60,2	24,5	88,8	51,3
1995	13,9	3,1	50	17,5
1995	12,3	2,4	49,4	16,8
1995	6,6	1	45,4	13,5
1995	17,9	6,1	42,5	18,1
1996	15,5	5,4	41,4	17,1
1995	19,4	8,3	38,5	18,8
1996	14,7	5,6	36,4	15,7
1993	11,5	1,8	35,8	13,4
1998	5,1	0,9	35,5	10,1
1992	7,3	1,3	31,9	10,2
1996	11	3,2	28,7	11,6
1998	<2	<0,5	28,2	7,1
1994	2,8	0,8	27,5	6,9
1993	3,3	0,5	26,5	7,3
1996	9,6	3,2	26,3	10,1
1996	3,2	0,7	25,2	6,9
1997	10,3	3,2	25,1	10,2
1998	7,1	1,4	25,1	8,7
1996	<2	<0,5	23,7	4,4
1995	3,8	1	22,1	6,6
1994	4,2	0,7	20,3	5,9
1994	**2,4**	**0,5**	**18**	**5**
1995	4,9	1,2	17,7	6
1997	5,1	1,3	17,4	6,3
1996	3,2	0,7	16	5
1996	1,5	0,3	15,3	3,9
1995	<2	<0,5	15,1	3,6
1990	<2	<0,5	11,6	2,9
1993	5,4	4,3	10,5	6
1998	<2	<0,5	8,3	2
1995	<2	<0,5	7,8	1,6
1996	<2	<0,5	7,8	2
1990-91	<2	<0,5	7,5	1,3
1997	<2	<0,5	7,4	1,4
1989	<2	<0,5	6,6	1,9
1993	<2	<0,5	4	0,9
1990	11,3	2,2	3	8,6 13,5
-	-	-		-
	-	-		-

YOKSULLUK LİGİ: GÜNDE 2 $'IN ALTINDA GELİRLE YAŞAYANLAR 3 MİLYAR KİŞİ (DE

ULUSAL YOKSULLUK SINIRI

Sıra	Ülke	Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (%)				Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (%)			
		Araştırma Yılı	Kent	Kır	Ulusal	Araştırma Yılı	Kent	Kır	Ulusal
71	Arjantin	1991	-	-	25,5	1993	-	-	17,6
72	Ermenistan		-	-	-	-	-	-	-
73	Avustralya		-	-	-	-	-	-	-
74	Avusturya		-	-	-	-	-	-	-
75	Azerbeycan	1995	-	-	68,1	-	-	-	-
76	Belçika		-	-	-	-	-	-	-
77	Benin	1995	-	-	33		-	-	-
78	Burundi	1990	-	-	36,2		-	-	-
79	Kamboçya	1993-94	43,1	24,8	39	1997	40,1	21,1	36,1
80	Kamerun	1984	32,4	44,4	40		-	-	-
81	Kanada		-	-	-		-	-	-
82	Çad	1995-96	67	63	64		-	-	-
83	Hong Kong		-	-	-	-		-	-
84	Kongo Dem C.		-	-	-		-	-	-
85	Kongo, C.		-	-	-		-	-	-
86	Hırvatistan		-	-	-		-	-	-
87	Çek C.		-	-	-		-	-	-
88	Danimarka		-	-	-		-	-	-
89	Eritre		-	-	-		-	-	-
90	Finlandiya		-	-	-		-	-	-
91	Fransa		-	-	-		-	-	-
92	Gürcistan	1997		9,9	12,1	11,1	-	-	-
93	Almanya		-	-	-		-	-	-
94	Gana	1992	34,3	26,7	31,4		-	-	-
95	Yunanistan		-	-	-		-	-	-
96	Gine	1994	-	-	40		-	-	-
97	Haiti	1987	-	-	65	1995	66	-	-
98	İran, İslam C.		-	-	-		-	-	-
99	İrlanda		-	-	-		-	-	-
100	İsrail		-	-	-		-	-	-
101	İtalya		-	-	-		-	-	-
102	Japonya		-	-	-		-	-	-
103	G. Kore		-	-	-		-	-	-
104	Kuwait		-	-	-		-	-	-
105	Kırgızistan	1993	48,1	28,7	40	1997	64,5	28,5	51
106	Laos	1993	53	24	46,1		-	-	-
107	Lübnan		-	-	-		-	-	-
108	Makedonya		-	-	-		-	-	-
109	Malavi	1990-91	54	-	-		-	-	-
110	Malezya	1989	-	-	15,5		-	-	-
111	Birmanya		-	-	-		-	-	-
112	Hollanda		-	-	-		-	-	-
113	Yeni Zelenda		-	-	-		-	-	-
114	Nikaragua	1993	76,1	31,9	50,3		-	-	-
115	Norveç		-	-	-		-	-	-
116	Papua Yeni Gine		-	-	-		-	-	-
117	Filipinler	1994	53,1	28	40,6	1997	51,2	22,5	40,6
118	Portekiz		-	-	-		-	-	-
119	Suudi Arabistan		-	-	-		-	-	-
120	Singapur		-	-	-		-	-	-
121	Slovakya		-	-	-		-	-	-
122	Slovenya		-	-	-		-	-	-
123	İspanya		-	-	-		-	-	-
124	İsveç		-	-	-		-	-	-
125	İsviçre		-	-	-		-	-	-
126	Suriye		-	-	-		-	-	-
127	Tacikistan		-	-	-		-	-	-
128	Togo	1987-89	-	-	32,3		-	-	-
129	İngiltere		-	-	-		-	-	-
130	ABD		-	-	-		-	-	-
131	Vietnam	1993	57,2	25,9	50,9		-	-	-
132	Belarus	1995	-	-		22,5	-	-	-

	ULUSLARARASI YOKSULLUK SINIRI			
Araştırma Yılı	Günde 1 $'ın altında yaşayan nüfus (%)	Yoksulluk derinliği 1 $ (%)	Günde 2 $'ın altı nüfus (%)	Yoksulluk derinliği 2 $ (%)
	-	-		
	-	-		-
	-	-		-
	-	-		-
	-	-		-

YÜZDE 20'YE GELİRİN YÜZDE 86'SI

Dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan % 20'lik bölümü dünya hasılasının % 86'sına, en alt dilimdeki % 20'si de % 1'ine sahip. Bir taraftan dünya genelinde teknolojik gelişmenin de etkisiyle ekonomik gelişme sürerken, diğer taraftan da yoksulluk sorunu giderek daha ciddi boyutlar kazanmakta. Dünyada günde 2 $'ın altında gelirle yaşayanların sayısı 3 milyarı bulmakta.

	-	-	-
	<2	<0,5	<0,5
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-

GÜNDE 2 $'IN ALTINDAKİLER

Günde 2 $'ın altında yaşayanların toplam nüfustaki payı açısından ilk sırayı Zambiya, ikinci sırayı Nijerya alıyor. Hindistan ise dördüncü. Bu ülkelerde nüfusun yüzde 90'ına yakını günde 2 $'lık gelirin altında bir yaşam standartına sahip. Bu yoksulluk kategorisine göre, Türkiye nüfusunun da yüzde 18'i günde 2 $'ın altında bir gelirle yaşıyor.

	-	-	-
	-	-	-
1993	<2	<0,5	<0,5
	-	-	-
	-	-	-

GÜNDE 1 $'IN ALTINDA YOKSULLUK

Günde 1 $'ın altında bir gelirle hayatını idame ettirenlerin oranı Zambiya'da yüzde 72.6'yı, Nijerya'da ise yüzde 70'i buluyor. Türkiye'de bu yoksulluk sınıranda yaşayanlar nüfusun yüzde 2,5'u dolayında. Çin'de ise nüfusun yüzde 18.5'u 1 $'ın altında bir gelirle geçiniyor. Geliri günde 2 $ sınırına yaklaşanlar Çin'de yüzde 54'ü buluyor.

	-	-	-
	-	-	-
1994	<2	<0,5	<0,5
	-	-	-
	-	-	-
1992	<2	<0,5	<0,5
1993	<2	<0,5	<0,5
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
	-	-	-
1998	<2	<0,5	0,1

GELİR DAĞILIMI NASIL İYİLEŞİR?

Birincisi, belirli kesimlerin elinde bulunan servetin yeniden dağılımı sağlanmalı. İkincisi, ekonomik büyüme ile artan gelirin daha dengeli dağılımı sağlanmalı.

Emek gelirlerinin milli gelirden aldığı payın yükseltilmesi, dolayısıyla gelir dağılımının daha adil bir yapıya kavuşması için şunlar yapılmalı.

HERKESE İŞ

Yaratılan gelirden pay alınabilmesi, her şeyden önce bir işte çalışır olmakla mümkündür. İstihdam artırıcı ve işsizliği önleyici politikalara öncelik verilmesi gerekiyor.

HERKESE PAZARLIK HAKKI

İşçi, memur ve emeklilerin gelir dağılımından daha büyük bir pay alabilmesi, bu kesime enflasyonu karşılayacak ve meydana gelen milli gelir artışlarından pay verecek bir maaş ve toplu sözleşme politikası güdülmeli. Çalışan bütün kesimlerin sendikal haklarını kullanabilmesi, özgür toplu sözleşme yapabilmeleri, gelir dağılımının çalışanlar lehine düzeltilmesinde en önemli etkendir. Ayrıca asgari ücret, insan onuruna yaraşır bir geçim standartı sağlayacak ölçülerde tespit edilmeli.

Sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliği sağlayan en önemli araç enflasyondur. Kuşkusuz enflasyonla mücadelenin nasıl, ne zaman, hangi araçlarla yapılacağı ve en önemlisi, faturanın kimler tarafından ve ne kadar ödeneceği de önemli.

ADİL BİR VERGİ VE HARCAMA POLİTİKASI

Devlet, yaratılan gelir ücret-faiz-rant-kâr olarak bölüşüldükten sonra gelir ve harcama politikalarıyla "gelirin yeniden dağılımı"nı adilce sağlayabilir. Vergi sisteminin vergi adaleti gibi sosyal hedefler doğrultusunda uygun mali araçlarla donatılması ve vergi yapısının buna uygun olarak dönüştürülmesi yanında, geniş halk kesimlerinin yararlandığı eğitim ve sağlık gibi sosyal harcama miktarlarının artırılması, bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, niteliğinin yükseltilmesi ve karşılıksız

sunulması bu kapsamda önem taşır.

TÜKETİCİ KORUNMALI, ANTİ-TEKELCİLİK GEREKLİ

Fiyat saptanmasında geniş halk kesimlerinin yararlandığı, temel mal ve hizmetlerin fiyatlarının devletin sahip bulunduğu imkânların devreye sokulmasıyla belirli bir düzeyde tutulması, tüketim vergilerinin makul sınırları aşmamasının sağlanması, gelir dağılımını düşük gelirliler lehine değiştirmenin olumlu bir aracı olabilir.

SOSYAL GÜVENLİK YAYGINLAŞTIRILMALI

Devletin çalışanlara verebileceği en büyük destek, bu kesimlerin sosyal güvenlik haklarını geliştirmektir. Emeklilik sorunlarının çözülmesi, yeterli gelir sağlanması, kapsamın genişletilmesi, sağlanan hizmet ve yardımların niteliğinin geliştirilmesi, sosyal devletin görevleri arasında yer almaktadır.

SERMAYE KISA GÖRÜŞLÜLÜĞÜ BIRAKMALI

Gelir dağılımının emek lehine değiştirilebilmesi için, sermaye kesimi birtakım alışkanlıklarını terk etmeli, kısa görüşlülükle, "benden sonra tufan" anlayışına saplanmamalıdır. Esnek istihdama yönelik uygulamalarla gelir dengesizliklerinin büyütülmesi, sonuçta toplumsal huzuru ortadan kaldırabileceği için, en başta sermayenin değerlenme koşullarını sekteye uğratır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ

Türkiye, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir toplumsal formasyona sahiptir. Kapitalizmin başat üretim tarzı olması, kapitalizm öncesi ilişkilerin tamamen tasfiye edilmiş olduğu anlamına gelmiyor. Hızlı bir erime süreci içinde olsa da Türkiye tarımında yer yer feodal ilişkilere rastlanabiliyor.

Öte yandan "kapitalist" nitelemesi, Türkiye'deki hâkim üretim biçiminin, gelişmiş Batı'dakilerle aynı olduğu anlamını da taşımıyor. Türkiye'de söz konusu olan, yaygın bir küçük üreticilik kesimine sahip ve dış dinamiklerin etkisinden kurtulamamış bir kapitalizmdir.

Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerinin mevcut sınıflar arasındaki genel görünümü şöyle özetlenebilir:

"ÜCRET-KÂR" BÖLÜŞÜMÜ

Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerinde giderek başatlık kazanan, ücretli ile işveren arasındaki, "ücret-kâr" diye de kabaca ifade edebileceğimiz bölüşüm ilişkisidir. Ücretli sayısı, özellikle 1960'lı yıllardan sonra hızla artmıştır. Faal nüfus içinde ücretli oranında büyük artışlar görülmüştür.

Ücretlilerle ilgili bazı sayısal göstergelere yer vermek gerekirse; 15 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus içinde gelir getiren bir işte çalışanların 1960'ta yüzde 18,8'i, 1965'te yüzde 22,4'ü "ücretli" tanımına giriyordu. 1970 ve daha sonraki nüfus sayımlarında, "faal nüfus" tanımı değiştirildi, taban 15'ten 12 yaşa indirildi. Bu çerçevede, 12 ve daha yukarı yaşlardaki nüfus içinde, gelir getirici bir işte çalışanların 1970'te yüzde 27,6'sı, 1975'te yüzde 31'i, 1980'de yüzde 33,4'ü, 1985'te yüzde 34'ü, 1990'da yüzde 37'si, 1998'de yüzde 46'sı ücretsizdi.

1970-1998 dönemi analiz edildiğinde, gelir getirici bir işi olanlar içinde, "kendi hesabına çalışan"ların oranı yüzde 26,7'den yüzde 25,6'ya düşmüştür. Aynı dönemde "ücretsiz aile işçisi"nin oranının da yüzde 45'ten yüzde 22'e kadar indiği görülmektedir.

DİE Hanehalkı İşgücü sayımlarında 1998'de gelir getirici bir işi

olan yaklaşık 21 milyon kişinin 8 milyonunun "ücretli" olduğu saptanmıştır. Ücretlilerin sayısal gelişimiyle ilgili başvurulan bir diğer kaynak, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun sigortalılara ilişkin yayımladığı verilerdir. SSK verilerine göre 1975'te SSK kapsamında 643.000 işyeri vardı. Ancak bunların 205.000'i çalıştırdıkları işçilerin tümü ya da bir bölümü için sigorta primi yatırıyordu. 1987'de kayıtlı işyeri sayısı 1.222.000, prim yatıran işyeri sayısı 387.000 olarak saptanmıştır.

Çalıştırdıkları işçiler için prim yatıran işyerlerindeki sigortalıların sayısı 1978'e kadar arttı. 1955'te 533.000 sigortalı varken bu sayı 1965'te 896.000, 1971'de 1.405.000'e, 1978'de 2.206.000'e ulaştı. Sigortalı sayısı 1981'de 2.228.000 olurken 1984'te 2.439.000, 1988'de 3.100.000'e, 1990'da 3.400.000'e, 1997'de 5.677.000'e ulaştı. Birer ücretli olan memurların sayısı ise 1984'te 1.375.000 iken 1998'de 1.550.000'i bulmuştur.

ÜCRETLİLER VE MÜLKSÜZLEŞME

"Ücretli" deyince, işgücü karşılığında milli gelirden "ücret" ya da "maaş" adı altında pay alan kesim anlaşılmaktadır. Ancak ücretlinin geliri bazı durumlarda salt ücretten ibaret olmayabilir. Ücretli, köyde toprak sahipliğini sürdürebilir, toprağını kiraya ya da ortakçıya vermiş olabilir. İş saatleri dışında çalıştığı atölyesi, dükkânı olabilir. Kendi adına, yine iş saatleri dışında hizmet sektöründe çalışıyor olabilir. Hisse senedi yoluyla "kâr"dan pay alabilir. Birikimleri sayesinde "faiz" geliri sahibi olabilir vb.

Bütün bunlar, bir ülkede sermayedar-ücretli ilişkilerine değişik boyutlar getiren unsurlardır. Bir başka ifadeyle, ücretlilerin bölüşüm ilişkilerini belirleyen en önemli parametrelerden biri "mülksüzleşme" dereceleridir. Türkiye'de ücretlilerin geliri salt "ücret"ten mi ibarettir, yoksa topraktan, esnaflıktan, ikinci bir işten vb.den kazanılan ek kazançlar da söz konusu mudur? Bu tür yarı-işçileşme ne kadar yaygındır? Türkiye'deki bölüşüm ilişkilerinde önemli bir yeri olan bu soru, gelir dağılımı sorununu da çok yakından ilgilendirmektedir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda tarımda makineleşme, sanayileşme sürecinin hızlanması, kentlerin çekiciliğinin artması gibi etmenler sonucu, kırdan kente göç ivme kazandı ve işçi sayısı da çoğaldı. Bununla beraber kente gelenlerin kırla bağları kopmadı. Proleterleşme ya da işçileşme, küçük üreticiliğin korunmasıyla sürdü.

1963 sonrasında grevli toplu pazarlık hakkının uygulamaya girmesiyle artış gösteren ücretler, işçi olmayı da çekici kılınca kente göç hızlandı. Bunun yanı sıra, kentsel yatırımların artması, kentin

daha göz kamaştırıcı bir çekim alanı olması, göç olgusunu kamçıladı. Ancak bu göç, köyde "tası-tarağı toplamadan", orada, zor durumlarda ricat edilebilecek bir toprak parçası ve gelir kaynağı tutarak gerçekleşti. Ne var ki İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi büyük kentlere göçenler zaman içinde kırla bağlarını kesip tamamen mülksüzleşme sürecine girdiler. Buna karşılık özellikle Zonguldak, Amasya, Soma gibi madencilik faaliyetinin yer aldığı kırsal bölgelerde mülksüzleşme süreci çok yavaş. Tersine, ücretlilik, küçük üretici için ikinci gelir kapısı işlevi gördü. Örneğin 1974 yılında Zonguldak Metropoliten Alanı Belediyeler Birliği Planlama Örgütü Başkanlığı tarafından yapılan "Gruplu Maden İşçileri" adlı bir anket, kırsal kesim işçilerinin gelirleri konusunda ilginç bilgiler vermektedir. Anket, bir ay Zonguldak kömür madenlerinde, bir ay köylerinde kendi işlerinde çalışan ve köyde oturan 10.000 dolayındaki işçiye uygulanmıştır. İşletmede belirli bir anda bu biçimde çalışan 10.000 dolayında işçi varken, bir o kadarının da köylerinde bulunduğu belirlenmiştir. Anketin sonuçlarına göre, Gruplu Maden İşçileri'nin yüzde 97'sinin tarım geliri vardı. Yüzde 14'ü Almanya'da çalışan yakınından parasal destek alıyordu, yüzde 81'i ise hayvancılık yapıyordu. Zonguldak özelinde mülksüzleşmenin, çok yavaş işleyen bir süreç olduğu görülüyordu.

Bir başka araştırma DİE'nin "1973-1974 Yılı Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları" adını taşımaktadır. Kırsal kesim ücretlisinin gelir bileşimini yansıtan bu araştırmada kırsal kesimde aile reisi "ücretli" olan 457.000 hane saptanmış ve bunların toplam yıllık gelirlerinin 6,2 milyar TL. olduğu öğrenilmiştir. Ancak bu gelirin sadece yüzde 51'i ücret geliriydi. Ücretli hanelerin toplam gelirinin yüzde 23'ünü kendi üretimlerinden (et, süt, sebze-meyve vb.) yaptıkları satışlar, yüzde 7'sini ticaret geliri, yüzde 11'ini hizmet geliri, yüzde 7'sini de diğer gelirler oluşturuyordu.

Aynı durumun kentlerdeki ücretliler için geçerli olduğunu söylemek güç. Kentlerdeki ücretlilerin gelirlerinin, ağırlıkla "ücret" olduğu, ücret dışı gelirlerin çok sınırlı kaldığı belirlenmiştir. Örneğin, "1978-1979 Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi"nin sonuçları, kentlerdeki 2.727.000 ücretliden yüzde 87,8'inin ücret dışı geliri olmadığını, yani bunların tamamen mülksüzleştiğini belirlemiştir. Özellikle büyük kentlerde mülksüz işçi sayısının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Örneğin, ücretliler içinde sadece ücret geliri olanların oranının İstanbul'da yüzde 91,5 iken Ordu'da yüzde 77'ye düştüğü görülmüştür.

Öte yandan "fazla mesai yapan ücretliler" ile ilgili bulgular da ücretlilerin gelir düzeyleri hakkında bazı bilgiler verebilir. DİE'nin "1985 Hanehalkı İşgücü Anketi" sonuçlarına göre fazla mesai yapan

ücretli sayısı 857.000'dir. Bunların yüzde 36'sının aylık fazla mesai süresi 20 ila 39 saat arasında, yüzde 30'unun aylık fazla mesai süresi de 40 ila 99 saat arasındadır. Fazla mesaiye kalan ücretliler daha çok imalat sanayii, hizmet sektörü ve ulaştırma-haberleşme alanlarında çalışmaktadırlar.

Ücretlilerin alım güçlerindeki düşüşler, her yıl daha fazla ücretlinin, daha uzun işgünü anlamını taşıyan "fazla mesai"lere zorlandığını ortaya koymaktadır. Ek istihdama alternatif olarak dayatılan fazla mesai sistemi, işvereni, yeni işçi almakla katlanacağı vergi, SSK primi vb. külfetlerden de kurtarmaktadır.

SANAYİDE "ÜCRET-KÂR"

"Ücret-kâr" ayrımına dayanan bölüşüm ilişkisinin, Türkiye'nin temel bölüşüm ilişkisi olduğu söylenebilir. Bölüşümün dengesini, ücretlilerin yer aldıkları sektörler, kullandıkları teknolojiler, işyeri büyüklüğü, piyasa gücü, sendikal mücadele gibi etkenler de belirleyebilmektedir.

1990 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre bir işe sahip faal nüfus 23,4 milyon olarak saptanırken bunun yüzde 38'ini oluşturan 9 milyonun "ücretli", 313.000'inin de işveren olduğu saptanmıştır. Bu durumda Türkiye'de her işverene 36 ücretli düşmektedir.

Devlet kapısında görevli memurları bir yana bırakırsak, ücretlilerin en çok yoğunlaştığı sektör imalat sanayiidir. 1975 Nüfus Sayımı'nda bu daldaki ücretli sayısı 1.066.000, 1990'da ise 2.184.000 olarak saptanmıştır. Büyük kentlerde yoğunlaşan sanayi işçilerinde mülksüzleşme ileri boyuttadır. İmalat sanayiinde 1990'da saptanan işveren sayısı ise 100.000 dolayındadır. Bu, toplam işverenlerin yüzde 32'sinin imalat sanayiinde yer alması demektir.

İmalat sanayiinde işçilerin yarattığı değerin bölüşümü ile ilgili doyurucu sayısal veriler, sanayinin bir kısmı için mevcuttur. Bu da Türkiye'nin en büyük 500 sanayi firmasının saptandığı İstanbul Sanayi Odası'nın yıllık anket sonuçlarıdır.

Toplam imalat sanayii çalışanlarının yüzde 40'ı, 500 büyük firmada istihdam edilmektedir. Dolayısıyla bu kuruluşlardaki bölüşüm göstergeleri, imalat sanayiindeki gelirin dağılımı konusunda genel bir kanı verebilir.

"Net katma değer" adı verilen, içinde ücretin de yer aldığı gelirin paylaşımında sermayenin (kâr, faiz ve rant olarak) aldığı pay 1983-1987 döneminde yarı yarıya artmıştır. 1983'te katma değer içinde sermaye gelirlerinin payı yüzde 44 iken 1987'de yüzde 66'ya çıkmıştır.

Buna karşılık ücretin payı aynı dönemde yüzde 56'dan yüzde 34'e düşmüştür.

Ücretin gelirdeki payı kamu sektöründe 1983'te yüzde 75 iken 1987'de yüzde 41'e inmiş, 1989'da yüzde 55 olmuştur. Özel sektörde ise 1983'te ücretlerin katma değerdeki payı yüzde 43 iken 1987'de yüzde 29'a kadar gerilemiştir.

İmalat sanayiinin alt dalları itibariyle bakıldığında, 1987'de net katma değer içinde ücretlerin en az paya sahip olduğu dallar yüzde 25 ile orman ürünleri ve mobilya sanayii; yüzde 26 ile petrol-kimya-lastik, yüzde 28 ile toprak sanayii idi.

Sanayi katma değeri içinde ücretlerin payı diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

500 büyük sanayi firmasındaki bölüşüm ilişkilerinin bir diğer özelliği, belli firmaların tekelci kârlar elde etmeleridir: Tekelci kârda, sermayedar, kendi işletmesinde yaratılan artık değerden başka, sistemin başka alanlarında yaratılmış değerlere de fiyat mekanizması yoluyla el koyabilmektedir. İmalat sanayiinde bu durum, yüksek gümrük duvarları ve ithalat kısıtlamalarıyla korunan belli sektörlerde satış fiyatlarının, dünya fiyatlarının çok üstünde olması ile gerçekleşir. Bu tekelci kârların bir kısmı, varsa yabancı ortaklara akar.

500 büyük sanayi firmasında kâr oranları ile ilgili olarak "özsermaye kârlılığı"na bakıldığında 1983'te yüzde 43 olan özsermaye kârlılığının izleyen yıllardaki dalgalanmalara karşılık 1987'de yüzde 57'yi bulduğu görülmektedir. Özellikle özel sektörde özsermaye kârlılığının 1983-1987 arasında hızla tırmandığı görülmüştür. 1983'te yüzde 48 olan özsermaye kârlılığı, 1987'de yüzde 66,2'ye çıkmıştır.

Büyük sanayideki kârların boyutlarını gösterebilecek bir başka bulgu, bilanço kârlarıyla ilgilidir. 1982'de cari fiyatlarla 210 milyar TL kâr eden 500 büyük firma, 1987'de kârını 2.625 milyar TL'ye çıkarmıştır. 1982 yılı 100 kabul edildiğinde artış endeksi 1987'de 1.250'ye ulaşmaktadır. Aynı dönemde toptan eşya endeksinin yüzde 400 artığı anımsandığında sermaye gelirlerinin reel anlamda katlandığı söylenebilir. Bu katlanma daha çok, tekelci özellik gösteren piyasalarda kurulan egemenlikten kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de en çok ücretlinin çalıştığı bir diğer sektör de inşaat ve bayındırlık sektörüdür. 1970'te bu dalda çalışan sayısı 414.000 iken 1975'te 463.000, 1980'de 709.000, 1990'da 1.125.000 oldu. Kırsal kesimden gelip de ücretli iş arayanların en çok istihdam edildiği alan inşaat sektörüdür. Bu dalda nitelikli emeğe gereksinim duyulmaması, işin geçici oluşu bu sonuçta etkendir.

Sendikalaşma oranının en düşük olduğu dallardan biri inşaat işkoludur. Vergi ve sigorta primi kaçakçılığının da yaygın olduğu bu dalda bölüşüm ilişkilerinin en ilkeli yaşanır. Günlük çalışma süreleri genellikle normalin üzerindedir. İnşaat mevsiminde hafta tatili ve

genel tatillerde de çalışılır.

Yol, su, baraj gibi bayındırlık hizmetlerinde devlet sektörü ağırlıktadır. Karayolları, Devlet Su İşleri gibi katma bütçeli kuruluşların işverenlik yaptığı bu dalda ücretliler genellikle daha istikrarlı ve güvenceli bir çalışma ortamına sahiptirler. Sendikalılık oranı yüksek olan bu alt dalda, bölüşüm ilişkileri de görece daha çağdaştır.

TARIMDAKİ ÜCRETLİLER

1985 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 524.000 ücretli tarım sektöründe çalışmaktadır. Bunların 335.000'i erkek, 189.000'i kadın işçidir. Ücretli emeğin ilk geliştiği sektörlerden biri tarım sektörüdür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ücretli işçi istihdam eden büyük çiftliklerin varlığı bilinmektedir. Çukurova, ücretliler ile ilgili çalışma düzeni kuran ilk bölgelerden biridir.

Her ne kadar 1990 Nüfus Sayımı, tarım işçisi sayısını 582.000 olarak vermekteyse de tarımda ücretlilik konusundaki veriler sağlıklı değildir. Örneğin 1970'te 602.000 olarak açıklanan tarım işçisi sayısı 1975'te 1.021.000, 1980'de 589.000 olarak ifade edilmiştir.

Buna karşılık yapılan bazı araştırmalar, sadece mevsimlik tarım işçilerinin sayısının 500.000'i bulduğunu göstermiştir. Çok genel bir ifadeyle, Türkiye'de tarımdaki ücretlilerin sayısının 1 milyon dolayında olduğu, bunların yarısının yarı-mülksüzleşmiş, mevsimlik işçilerden oluştuğu söylenebilir.

Türkiye tarımında işçi-işveren ilişkisi "gerici" niteliktedir. Doğal koşullara bağımlılığı azaltacak teknolojik düzeye ulaşamayan Türkiye tarımı, kısa süreli işçi istihdamına gitmektedir. Ancak bir işyerindeki işin süresinin kısa olmasına karşılık tarım işçiliği farklı işyerlerinde çalışmakla sürekli olabilmektedir. Bir çiftlikten diğerine, ya da bir topraktan diğerine geçerek ücretliliğini sürekli kılan tarım işçileri az değildir.

Tarım işçisi ile tarım kapitalisti arasındaki bölüşüm ilişkisinin özgül yanları da vardır. Tarım işçisi genellikle tüm aile fertleriyle, yılın belirli aylarında çalışır, biriktirir, diğer aylarda birikimini tüketir. İşçi ile işveren arasında bir ara kademe vardır. "Elçi, dayıbaşı, kâhya, çavuş, boladır" gibi adlar alan bu aracılar, işçi gruplarına hâkimdir. Ücretliler, daha köylerinde iken çalışma şartları aracılar tarafından empoze edilir. Ücret, genellikle "yapılan işe göre" tayin edilir. Bu nedenle tarım işçisi yılın ancak belli aylarında bulduğu işten en fazla geliri sağlayabilmek için çok yoğun bir tempo ile çalışır. Orman işçilerinin çalışma koşulu ve bölüşüm ilişkileri de yukarıda anlatılanlara benzer. Ağaç kesme, dallarını temizleyip depoya teslim etme işini götürü usulle yapan orman işçileri Orman İdaresi'nden parça başı ücret alırlar.

Ücretli ile işveren arasındaki bölüşüm ilişkisini belirleyen etkenlerin başında ücretlilerin grevli, toplu sözleşmeli sendika hakkına sahip olup olmadıkları ve bu haklarının ne kadarını kullanabildikleri gelir.

1990 Nüfus Sayımı'na göre sayıları 9 milyonu bulan ücretlilerin çok sınırlı bir kısmı sendikal haklarını kullanabilmekte ve sendika örgütlülüğünde bölüşüm sürecine katılabilmektedirler. Devlet memurları, mevsimlik işçiler, evde çalışanlar daha baştan sendikasızlar arasında yer almaktadır. Sayıları 3 milyonu bulan SSK'lı işçilerden de ancak büyük işyerlerinde çalışanlar bir sendika çatısı altında örgütlüdürler. 1992 verilerine göre sendikalı sayısı 2.254.000'dir. Böylece Türkiye, Brezilya, Kostarika, Ekvator, Kenya, Malezya, Nijerya, Panama, Peru, Filipinler gibi sendikalaşma düzeyinin en düşük olduğu ülkeler arasında yer almıştır. Bu ülkeler, aynı zamanda gelir dağılımının en adaletsiz olduğu ülkeler arasındadır.

Türkiye'de sendikal haklar 1925-1946 arasını kapsayan 21 yıllık yasaklı bir dönem geçirmiş, 1947-1963 arasında göreli özgürlüklere karşın yasaklar, kısıtlamalar sürmüş, ancak 1963-1980 arasında, 1960 Anayasası'nın sağladığı solukla, görece özgür bir sendikal yaşam varlık bulabilmiştir. 12 Eylül 1980'le birlikte askıya alınan sendikal haklar, 1982 Anayasası ile yeniden kısıtlayıcı bir çerçeveye sokulmuştur. 1983'te yeniden düzenlenen çalışma yasalarında sendika üyeliği daha da güçleştirilirken, toplu pazarlık hakkının önüne barajlar çekilmiş, grev yasakları artırılmıştır. Bunun dışında hak grevi ortadan kaldırılarak işçilerin önemli bir silahı daha ellerinden alınmıştır.

Sendikalaşma engelini aşarak toplu pazarlık hakkını kullanan, bu yolla gelir dağılımındaki dengesizliği kendi lehine düzeltmeye çalışan işçi sayısı, toplam işçiler içinde pek de fazla değildir. 1987'de 2,8 milyon SSK'lı işçiden toplu sözleşme kapsamına giren işçi sayısı 923.000 olmuştur. Bu, toplam SSK'lı işçilerin yüzde 32'si demektir. 1988'de ise 3,1 milyon SSK'lı işçiden ancak yüzde 20'si, yani 630 bini için toplu sözleşme yapılabilmiştir. 1982 Anayasası'nda ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'nda yer alan kısıtlamalardan grev hakkı da nasibini almıştır.

Grev, bölüşüm ilişkilerinde, işçilerin en önemli mücadele silahıdır. İşin topluca durdurulması anlamına gelen grev, işçilerin bir toplu uyuşmazlıkta işverene ekonomik baskı yaparak kendi isteklerini kabul ettirmek amacıyla işi durdurmalarıdır.

Tarih boyunca işçiler, ekonomik-demokratik mücadelelerinde bu hakkı, yasal bir statüye kavuşturma mücadelesi vermişler, işverenler ise bu hakkı tanımamaya, tanımak zorunda kaldıklarında da işlevsiz

kılmaya, fırsatını bulunca geri almaya çalışmışlardır. Türkiye'de ancak 1960 Anayasası ile yasal bir statüye kavuşan grev hakkı, Batı demokrasilerindeki düzenlemelere oranla, hem içerik, hem de bu hakkı kullanabilecek çalışanların niceliği açısından yetkin bir yapıda değildir. Buna rağmen, işçilerin ekonomik durumlarını bir ölçüde düzeltmede, görece daha iyi bir çalışma yaşamı oluşumunda önemli roller oynamıştı. Nitekim, gelir dağılımının ücretliler lehine düzelme gösterdiği yıllar, işçilerin bu sınırlı haklarını kullandıkları yıllar olmuştur.

1982 Anayasası ise daha baştan grev hakkına önemli kısıtlamalar getirmiştir. Anayasa'da, işçilerin grev hakkına ancak "toplu iş sözleşmesi yapılması sırasında ve uyuşmazlık çıkması halinde sahip" oldukları ifade edilerek toplu iş sözleşmesinin hükümlerinin işverence uygulanmaması halinde, geçmişte yaptıkları "hak grevi"ne yeni düzenlemede yer verilmemiştir. Ayrıca, "siyasi amaçlı grev, dayanışma grevi, genel grev..." gibi grev türleri tamamen yasaklanmıştır.

Anayasa'nın 54. maddesi grevin yasaklanabileceğini ve ertelenebileceğini de öngörmüştür. Bu durumda Yüksek Hakem Kurulu'nun sorun çözücü olarak devreye gireceği belirtilmiştir. Yüksek Hakem Kurulu'nun kararlarının kesin ve toplu iş sözleşmesi hükmünde olacağı belirtilmiştir.

Anayasa'nın aynı maddesinin üçüncü fıkrasında ise "Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur," denilerek son derece subjektif "kasıtlı" ve "kusurlu" deyimleriyle greve niyetlenen sendikanın grevden çekinebileceği bir durum yaratılmıştır. Anayasa'nın çerçevesini çizdiği grev hakkı, 15 Mayıs 1983'te Danışma Meclisi'nde kabul edilen Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'na da yansımış ve birçok hakkın dalı budağı koparılmıştır.

Özetle sendikal özgürlüğün tam anlamıyla olmayışı, Türkiye'de gelir dağılımındaki adaletsizliğin en önemli nedenleri arasında sayılabilir.

ÜCRETLİLER ARASI FARKLAR

Türkiye toplumundaki temel bölüşüm ilişkisi olan "ücretli-işveren" ilişkisinde, ücretliler içinde de önemli farklılıklara rastlanmaktadır. Gerek sektörler arasında, gerekse cinsiyetler arasında gelir farklılıkları görülebilmektedir.

SSK istatistiklerinden yararlanarak yaptığımız bir araştırma, sektörlerarası ücret farklılıklarını da ortaya koymaktadır. 1967'de en düşük ücret, "şahsi hizmetler" dalında, en yüksek ücret ise "petrol ve kömür mamülleri" dalındaydı. Bu iki uç arasındaki fark 3,2 kattı.

1975'te en düşük ücretliler, "su ve sıhhi tesisler" dalındayken en yüksek ücretliler yine "petrol ve kömür" sektöründeydi. 1975'te bu iki uç arasındaki fark 2,9 kattı. 1980 yılına gelindiğinde en düşük ücretin "mobilya ve tesisat sanayii" dalında, en yüksek ücretin ise "tütün sanayii"nde olduğu görülecekti. Ancak bu iki uç arasındaki fark 2 kata inmişti. Sektörlerarası ücret farkı 1982'de sürdü ve 1983'te en düşük ücreti alan mobilya işçileri ile yüksek ücrete sahip tütün işçileri arasındaki fark 1,6 kat oldu.

1983'te, Türkiye ortalama ücretinin altında kalan sektörler şunlardı; konfeksiyon sanayii, matbaacılık ve neşriyat, deri ve deriden eşya, kauçuk, metalden eşya sanayii, inşaat, elektrik-havagazı, nakliyat, eğlence, şahsi hizmetler.

Bölüşüm ilişkilerinde, işçi-işveren dengesinin cinsiyet faktörüne göre de farklılık gösterdiği bilinmektedir. Kadın işçilerin ücretleri, erkek işçilerinkine göre daha düşüktür. Bir başka ifadeyle, işveren ile kadın işçi arasındaki gelir bölüşümü daha adaletsizdir.

1985'te gelir getirici bir işi olanların yaklaşık 7,5 milyonunun kadın olduğu saptanmıştır. Kadınların 6 milyonunun "ücretsiz aile işçisi", 1.125.000'inin "ücretli", 11.000'inin "işveren", 351.000'inin de "kendi hesabına çalışan" olduğu belirlenmiştir.

1.125.000 ücretli kadının da 262.000'inin imalat sanayiinde, 431.000'inin hizmetler, 189.000'inin tarım, 193.000'inin bankacılık-sigortacılık, 50.000'inin ticaret sektöründe çalıştığı görülmüştür.

Kadın ücretli sayısı 1960'lı yıllardan sonra hızla artmıştır. 1960 sonrasında kadın nüfusun eğitim düzeyinin yükselmesi, işgücü piyasasına kadının da çıkmasında etkili oldu. Bunun yanı sıra toplumda hızla değişen tüketim kalıpları kadını çalışmaya sevk etti. Erkeklerin ücretlerindeki reel artışlar, tüketim alışkanlıkları değişen ailenin gereksinmelerini karşılamaya yetmeyince, ailede çalışanlar arasına kadın da katıldı.

Kadın işçilerde sigortalılık oranının düşük olduğu saptanmaktadır. Nitekim 1985 sayımlarına göre her 6 erkek ücretliye 1 kadın ücretli düşmesine karşılık, SSK kayıtlarında her 10 erkek sigortalı ücretliye 1 kadın sigortalı ücretli düşmektedir. Sigortasızlık, sendikasızlık, kadınlarda düşük ücretliliği de beraberinde getirmektedir.

Doç. Dr. Mete Törüner'in, Türk-İş adına, çalışan kadınlar üzerine yaptığı bir araştırmaya göre, erkeklerle aynı işi yapan kadınlar daha düşük ücret alıyordu. Örneğin, 1989'da kadınların elde ettiği ücretler, Türkiye ortalama gelirinin yüzde 30 altında gerçekleşti. Ücret düşüklüğünde kamunun payının daha fazla olduğu görüldü. Kadınlar, kamu sektöründe erkeklerden yüzde 35 oranında daha az ücret almakta. Törüner'in araştırma sonuçlarına göre, gelir grupları itibariyle kadınların

yüzde 36'sı 100.000 TL'nin altında, yüzde 55'i 200.000 TL, yüzde 18'i 200-300.000 TL arasında maaş almaktaydılar. En yüksek gelir dilimi olan 800.000 TL'nin üzerinde gelir elde eden kadınlar ise toplam çalışan kadın nüfusun yüzde 1,7'sini oluşturuyordu.

TARIM DIŞI KÜÇÜK ÜCRETLİLER VE BÖLÜŞÜM

Türkiye'deki temel bölüşüm ilişkisi ücretli-işveren arasında gerçekleşirken "tali" diye nitelenebilecek bölüşüm alanlarından birisi de tarım dışı küçük üreticilikle ilgilidir. Hizmet ve ticaret gibi maddi üretimin dışında kalan alanları bir yana bırakırsak, sanayi, ulaştırma, inşaat gibi doğrudan üretken alanlarda "kendi hesabına çalışanlar"ın sayısı 1985'te 600 bine ulaşmaktaydı.

"Kendisinin patronu" olan küçük esnaf, zanaatkâr kesimi bazen yanlarında birkaç ücretli de çalıştırır. Esnaf grubu, bir anlamda tarımdaki küçük üreticiler gibi, piyasa ilişkileri içine girdikçe bölüşümde kayba uğrayan kesimlerdir. Büyük sanayici-tüccarın siparişlerine göre, bunlara bağımlı çalışan küçük üreticiler, ürettikleri malın alım-satımı ve para sermaye kullanmaları sırasında yarattıkları değerin bir kısmını tüccara, sanayiciye aktarmak zorunda kalırlar. Ürettikleri mal karşılığında tüccar ya da büyük sanayiciden elde ettikleri gelirle, malın tüketiciye satış fiyatı arasındaki fark, küçük üreticiden sızdırılan değerin miktarını gösterir.

Kamyon, minibüs, taksi kullanan esnafın bölüşüm ilişkileri içinde uğradığı kayıp ise müşteri ile ilişkisinden çok, kullandığı aracın alımı ve bakımı sırasında meydana gelir. Kullandığı araç ve yedek parçasını tekelci fiyatla almak durumundaki esnaf, bu yolla araç üreticisi büyük sanayiciye yarattığı değerin bir kısmını kaptırır. Burada firma ile şoför esnafı arasındaki komisyoncu da payını alırken devlet taşıt alım vergisi gibi vergilerle bölüşüme dahil olur. Türkiye'de tarım dışındaki küçük üreticilerin bir kısmı geleneksel zanaatları sürdürenlerdir. Halıcılık, debbağlık, demircilik, bakırcılık bu türün örnekleridir. Modern sanayiinin uzantıları şeklindeki oto tamirciliği, matbaacılık vb. ise gelişen küçük sanayi dallarıdır.

Tarım dışı küçük üreticilik, 1980'li yıllarda farklı görünümler almıştır. İmalat sanayiinde kendi hesabına çalışanların sayısı 1975'te 276.000 olarak belirlenirken 1980'de bu sayı 314.000'e çıkmış, ancak 1985'te 305.000'e inmiş, 1990'da da 380.000'e çıkmıştır. Ulaştırma alanında ise 1980'lerde artış görülmektedir. 1970'te bu daldaki esnaf sayısı 196.000 iken 1980'de 236.000'e çıkmış, 1985'te ise 262.000'e, 1990'da 298.000'e yükselmiştir. Sanayide küçük üretici sayısındaki gerileme, 1980 koşullarında yaşanan "ekonomide daralma" sürecine

uyum sağlayamamanın sonucu olabilir. Birçok görece büyük sanayi kuruluşunun bile kepenk kapattığı 1980'lerde, sanayiye bağlı iş yapan bazı küçük zanaatkârların da piyasaya havlu atmış olabileceklerini söyleyebiliriz.

ÜRETKEN OLMAYAN KESİMDE BÖLÜŞÜM

Doğrudan değer yaratmamakla beraber mal ve hizmet üretiminde bir rol üstlenmiş nüfus, toplam faal nüfus içinde dikkate değer bir yer tutmaktadır. Ticaret, toplum hizmetleri vb. alanlarda gelir getirici bir işe sahip olanlar, 1985'te şu görüntüyü vermektedirler: 1990'da "toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler" kesiminde 3,3 milyon kişi çalışıyordu. Bunların da 1,5 milyonu devlet çalışanıydı. Geri kalan 1,8 milyonun da yaklaşık 1,6 milyonu ücretliydi.

Doğrudan üretken olmayan nüfusun 1,8 milyonu da ticaret sektöründe yer almaktaydı. Bu nüfus içinde 776.000 "ücretli" görünürken, "kendi hesabına çalışanlar"ın 853.000'e yakın oldukları ve ana gövdeyi oluşturdukları görülüyordu.

Bu alanda yer alanlar, yaratılan toplam değerden, gördükleri işler karşılığı pay alırlar. Örneğin banka, sanayiciye kredi sağlayarak ondaki "artık"tan bir kısmını "faiz" adı altında alır. Komisyoncu ya da pazarlamacı, "satış komisyonu" adı altında "artık"tan pay alır. Avukat, avukatlık gelirini, paylaştırılmış gelirden alır; ücretlinin ücretinden, sanayicinin kârından vb... Doğrudan üretken olmayan sektörlerdeki işverenler, sattıkları hizmet karşılığı aldıkları bedelin, mümkün olan en az kısmını yanlarında çalışan ücretlilere vermeye, dolayısıyla, kendilerine kalanı azamileştirmeye çalışırlar.

BANKACILIK VE GELİR DAĞILIMI

Bu alanın bir alt sektörü olan bankacılık, toplumdaki bölüşüm ilişkilerinde önemli bir rol oynar. Küçük tasarruf sahiplerinin de gelirlerini belirli bir faiz karşılığı toplayan bankalar, bunları, kendi masrafları ve kârlarını ekleyerek kredi adı altında plase ederler. Bazen de bu sermaye ile sanayi kuruluşlarına ortak olarak doğrudan sanayi kârı sağlarlar. Ya da devlete borç vererek faiz elde ederler. Gayrimenkul alım satımıyla spekülatif kârlar elde ettikleri de olur.

Bankaların kredilerinden yararlananlar, genellikle büyük tüccar ve sanayicidir. Bu kredi gücü, daha çok büyümeye, daha çok ücretli çalıştırmaya ve bölüşümde daha fazla pay almaya da olanak verir. Kredilerin verildiği alanlar, yaşanan konjonktüre göre yön değiştirerek sermayedar kesim içindeki dengeleri de etkiler. Örneğin, 1985'te mevduat bankalarının verdiği kredilerin yüzde 31'i sanayicilere giderken

1989'da bu oran yüzde 17'ye kadar düşmüştür.

Buna karşılık ticaretle uğraşanların aldığı kredilerin toplam içindeki payı yüzde 16'dan yüzde 25'e çıkmıştır. İhracatçıların payı 1985'te yüzde 13 iken 1989'da yüzde 16,5'e; müteahhitlerin payı da yüzde 11'den yüzde 15'e yükselmiştir. Aldığı kredinin çoğunu tefeci sermayesi olarak kullanan büyük çiftçinin de yer aldığı tarımın kredi havuzundan 1989'da çektiği pay yüzde 16 dolayındadır. Buna karşılık esnaf ve sanatkârın 1989 kredi pastasından aldığı pay yüzde 4,4 ile sınırlı kalmıştır.

Toplam 160.000 dolayında çalışanı olan bankalar, 1980'li yıllarda sermaye içinde gelir bölüşümünü büyük ölçüde kendi lehlerine çevirdiler. Toplam sanayi kârlarında görülen göreli azalmaya karşılık faiz gelirlerinde önemli bir tırmanış görüldü. Bankalar 1980'li yıllarda altın yıllarını yaşadılar.

Türkiye'de büyük paraların kazanıldığı bankacılık, gelir bölüşümünün yer yer en adaletsiz olduğu sektörlerden birisidir.

1988 sonunda 57 bankanın 6.450 şubesinde 157.000 kişi çalışmaktaydı. Bunların 87.000'i devlet bankalarında, 70.000'i de özel bankalarda istihdam edilmekteydi. Yaklaşık 105.000'i erkek ve 52.000'i kadın olan banka personelinin yüzde 70'i ortaokul-lise, yüzde 20'ye yakını yüksekokul mezunuydu.

1982 Anayasası ve onun çerçevesinde düzenlenen çalışma yasalarıyla grev yasağı olan işkolları kapsamına sokulan bankacılıkta, çalışanların reel gelirleri de 1980'li yıllarda gerilemeler gösterdi. Banka kârları enflasyonu birkaç kez katladı.

Ziraat, Vakıfbank, Pamukbank, Yapı Kredi, Akbank ve İş Bankası'ndan oluşan 6 büyük bankanın çalışanlarının ücretleri ile ilgili yaptığımız araştırmaya göre, 1984'ten 1988 sonuna kadar, bu banka çalışanlarının toplam ücretleri ortalama 6 kat artarken aynı bankaların kârı 18 kat artış gösterdi. Bunlar arasında, 1984 yılından bu yana Ziraat Bankası'nın toplam personel gideri 7 kat artarken, personel gideri en az artan banka, T. İş Bankası oldu.

1984-1988 arasında kârı en çok artan banka Pamukbank oldu. Kârını dört yılda 38 kat yükselten Pamukbank'ı, 28 kat kâr artışıyla Ziraat Bankası izledi. Aynı dönemde Vakıflar Bankası'nın nominal kârı 19 kat, Akbank'ınki 13 kat, Yapı Kredi'ninki 9 kat, İş Bankası'nınki ise 5 kat arttı.

En büyük 6 banka ile ilgili aynı araştırma, bankaların toplam giderleri içinde ücretlerin payının sürekli düştüğünü ortaya çıkarıyordu. Bu bankalarda 1981'de toplam giderler içinde yüzde 23,5 olan personel giderleri, 1988'de ortalama yüzde 9,8'e düşüyordu. Toplam giderler içinde ücret payı özellikle 1981-1984 döneminde azaldı.

Bankaların da dahil olduğu mali kurumların GSYİH'deki paylarının 1980'li yıllarda ikiye katlanması, "faiz" geliri sahiplerinin 1980'li yıllarda özellikle palazlandığını göstermektedir.

Boratav'ın bulgularına göre mali kurumların GSYİH'den aldığı pay 1979'da yüzde 1,8 iken, 1986'da yüzde 2,9'a çıkmış ve bu gelişmeden asıl yararlanan gelir türü de reel kârlarını 1979-1986 arasında 9 kat artıran bankalar olmuştur. Öte yandan, banka kârları rantiyelerin eline geçen faizlerle karşılaştırıldığında rantiye gelirlerinin önde olduğu görülmektedir. Vadeli mevduat ve döviz hesaplarından elde edilen faizler, 1986'da GSYİH'nin yüzde 10'una ulaşmıştır. Oysa bu tür faizlerin GSYİH'deki payı 1979'da sadece yüzde 0,7 idi. Dolayısıyla 1979-1986 arası artış tam 21 kata ulaşmaktadır. Kaldı ki döviz, altın, gayrimenkul alım satımından elde edilebilecek rantiye gelirleri bu toplamın dışındadır.

Rantiyelerin sayıları ile ilgili tek dolaylı gösterge, bankaların vadeli mevduat hesaplarının sayısıdır. 1989'da vadeli hesap sayısı 29,5 milyona yaklaşmaktaydı. Ancak 3 milyonun altındaki 28 milyon hesap, toplam mevduatların yüzde 31,6'sını oluşturuyordu. Toplam hesapların yüzde 5'i yani 1,5 milyonu ise 22,8 trilyon TL'lik mevduatın yüzde 68,4'üne sahipti.

Rantiyeler, tüm geliri, mevduat, tahvil faizleri, altın, döviz, gayrimenkul gelirlerinden oluşan kesimler olabileceği gibi, aynı zamanda tüccar, hatta 1980'li yıllarda görüldüğü gibi sanayici de olabilmektedirler. Geleneksel fonksiyonları, "pür rantiyeler" yani tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında aracılık olan bankalar, son yıllarda kârlarının önemli bir kısmını kambiyo işlemlerinden, devlet tahvili faizlerinden ve kent arsalarının spekülatif alışverişinden sağlamışlardır. Aynı eğilimlerin büyük sanayicilerde, müteahhitlerde görüldüğünü anımsayarak bu kesimlerin "pür rantiyeler"in yanında "yarı rantiye" durumuna geldiğini, dolayısıyla özellikle 1980 sonrası yılların bir "rantiye devri" olduğunu söyleyebiliriz.

TARIMDA BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİ

Türkiye tarımındaki bölüşüm ilişkilerine göz atıldığında ise, bu daldaki en yaygın kategorinin küçük mülkiyete dayalı üreticilik olduğu görülmektedir. 1990'da bir gelir elde etmek için çalışan 23,4 milyonluk Türkiye nüfusunun 12,5 milyonu tarım sektöründeydi. Tarımsal nüfusun 3.361.000'i "kendi hesabına çalışan" kategorisine girerken "ücretsiz aile işçisi" diye tanımlananlar, 8.600.000 dolayındaydı. Aynı sayımda kendisini "ücretli" diye niteleyenlerin sayısı

...., tarımdaki işverenlerin sayısı 9.000 olarak saptanıyordu.

KÜÇÜK ÜRETİCİLİK VE BÖLÜŞÜM

Türkiye tarımında küçük üreticiliğin kapsadığı yeri hesaplamada bazı güçlükler vardır. Küçük üreticiler zaman zaman ücretli işçi çalıştırmakta, çoğunlukla da "ücretsiz aile işçisi" diye nüfus sayımlarına geçen aile emeğinden yararlanmaktadırlar. Bunların 1990 sayımlarına göre toplam tarımsal nüfus içinde kapladıkları yer 11.400.000'e yakın, yani tarımsal nüfusun yüzde 95'inin üzerindeydi. Ancak, oranın içine, toprak sahibi olmayan kiracı ve ortakçı nüfus da girmektedir. İşlenen topraklara bakarsak 100 dönümden az toprağın sahibi ailelerin toplam hanelere oranı yüzde 86,8'i bulmaktadır. Bu oranın, kiracılık-ortakçılık ilişkilerinin dışında tutulduğu küçük üreticiliğin alt sınırı olduğu kabul edilebilir.

Küçük üretici, esas olarak, kendi tüketimi için üretim yapar. Yiyecek ihtiyacını kendi üretimiyle karşılamaya çalışan küçük üretici, üretim fazlasını satarak karşılığında kendisinin üretemediği çay, şeker, giysi vb. ihtiyaçlarını karşılar. Ancak küçük üretici, bu tanımın dışında, salt piyasa için de tarım yapabilir. Çay, fındık, şeker pancarı, ayçiçeği tarımı yapan küçük üreticiler bunun örnekleridir.

Ürününü piyasaya sürer, geliriyle üretim masraflarını karşılar, kalanıyla da diğer tüketim ihtiyaçlarını giderir. Genellikle elinde, işini büyütmeye olanak tanıyacak bir fazla kalmaz. Tarımdaki küçük üreticilikte bölüşüm süreci, üretici ürününü piyasaya çıkardığında başlar.

Küçük üreticinin yarattığı değeri paylaşanlardan biri tefeci sermayesidir. Tefeci faizleri her yerde aşırı yüksektir. İlaç, gübre gibi tarımsal girdilere gereksinimi olan üretici, bankalardan kredi bulamadığı takdirde, genel olarak yörenin zengin çiftçilerinden ve tüccarlarından oluşan tefecilerden borçlanır.

Tefeciler, genellikle ipotek karşılığı borç verirler. Böylece, borcunu ödeyemeyen köylünün toprağı tefecinin eline geçer, bu durum toprak mülkiyetinde merkezileşmeyi de hızlandırır. Özellikle piyasa için üretim yapan -fındık, tütün, zeytin ve pamuk gibi ürünlerde- üretici borçlanmak durumunda kalır.

Tefecinin verdiği borç da genellikle Ziraat Bankası kredilerinden oluşur. "Tarımcı" adı altında, siyasi nüfuzunu da kullanarak düşük faizli tarımsal kredileri alan tefeci, bunları yüksek faizle küçük üreticiye verir. Böylece, küçük üretici, ürününün satışından elde ettiği meblağın, üretim giderleri çıktıktan sonra, önemli bir kısmını, faiz yükü olarak tefeciye öder.

Küçük üreticinin değerinin bir kısmına da tüccar, ihracatçı ve yabancı firma el koyar. Küçük üreticinin gelirini bölüşenler bunu, onunla girdikleri "eşitsiz değişim" sürecinde gerçekleştirirler. İlaç, gübre, tarım aracı gibi girdileri yüksek fiyattan satan tüccar buna karşılık üreticinin ürününü piyasa fiyatının altında almakla değerin bir kısmına el koyar. Birçok durumda, ürününü pazara taşıyacak ulaşım aracından yoksun olan küçük üretici, ürün henüz toplanmadan, tarla ya da bahçede iken belli bir avans karşılığı ve düşük fiyatla tüccara satış yapar. "Alivre satış" adı verilen bu satış türüyle küçük üreticinin eline geçen fiyat, daha sonra oluşacak piyasa fiyatının genellikle altındadır.

Böylece küçük üreticinin yarattığı değerin bir kısmına ona yüksek faizle borç veren tefeci ile üreticinin ürününü düşük fiyata alıp ona yüksek fiyatla tarımsal girdi ya da diğer sanayi mallarını satanlar el koyar.

TOPRAK DAĞILIMINDA EŞİTSİZLİK

1963, 1970, 1980 tarım sayımları Türk tarımında küçük meta üreticilerinin yaygınlaştığına ve yerleştiğine ilişkin güçlü ipuçları vermektedir.

1963-1980 dönemindeki 17 yılın verileri, 1950'lerde Türk tarımına yerleşen eşitsiz toprak dağılımının 1980'lerde de sürmekte olduğunu göstermektedir. Toprak toplulaşmasına bakıldığında 1000 dekarın üstündeki işletmelerin işlediği toprak oranı 1963'te yüzde 6,5 iken 1980'de yüzde 4,5'e inmiştir. Ancak 501-1000 dekarlık işletmeler hem mutlak rakam hem de oransal olarak değişimlere uğramıştır: Bu büyüklükteki işletmeler, 1963'te tüm işletmelerin binde 4'ünü oluşturuyor ve 7,5 milyon dekar tarım alanını işliyordu. 1980'de bu tür işletme sayısı 26.407'ye (binde 7) çıkmış ve 18 milyon dekar tarım alanını işlemişlerdir.

201-500 dekarlık işletmeler diliminde de daha az olmakla beraber benzer gelişmeler vardır. Daha genel bir değerlendirmeyle 200-1000 dekarlık işletmeler grubunun 1963'ten 1980'e hem sayılarında hem de işledikleri toprak alanında bir artış görülmektedir. Bunun, Türkiye tarımında toprak toplulaşması ve bazı bölgelerde kapitalistleşme anlamını taşıdığı sonucuna varılabilir.

Bu tür irili-ufaklı kapitalist çiftliklere Çukurova, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde, kısmen de buğday üretiminde İç Anadolu'da rastlanılmaktadır.

Tarımda kapitalist ilişkilerin özellikle pamuk üretiminde oldukça eski bir geçmişi vardır. Ancak 1950'den sonra tarımda makineleşmenin hızlanması, pazar için üretimin artması, tarımda kapitalistleşmeyi

genişletmiştir. 1948'de 1.750 traktöre sahip Türkiye tarımı, 1952'de bu sayıyı 31.000'e, 1970'te 100.000'e, 1980'de 435.000'e, 1987'de ise 610.000'e çıkarmıştır. Diğer tarım araçlarında da benzer artışlar görülmüştür. Böylece dönüm başına elde edilen ürünün daha az işgücüyle üretilmesi sağlanmış, bu durum işletmelerin büyümesini ve tarım ekimine yeni arazilerin açılmasını mümkün kılmıştır.

Devletin kredi, makine, gübre sübvansiyonlarından da büyük paylar alan zengin köylü, yeni araziler kiralayarak veya mülk edinerek toprak toplulaşmasını hızlandırmıştır. Bu süreç öbür uçta tarımda mülksüzleşmeyi yaratarak topraksız köylü ve tarım işçisi sayısını artırmıştır.

Sanayinin tersine, tarımda işgücü ihtiyacı büyük dalgalanmalar gösterir. O nedenle kapitalist tarım işletmelerinde devamlı işçi sayısı azdır. Asıl işçi, "mevsimlik"lerden oluşur. Bu kesintili çalıştırma, bilinç ve eğitim düzeyi zaten düşük olan tarım işçilerinin örgütlenmesini, sendikalaşmasını da güçleştirmekte, dolayısıyla bölüşüm sürecinde çalışanları çiftlik sahibinin karşısında pazarlık gücünden yoksun bırakmaktadır.

Ayrıca, daha önce de sözü edildiği gibi, adına "elçi, çavuş, dayı" denilen aracılar kanalıyla iş bulmaları ve genellikle yaptıkları-tamamladıkları iş üzerinden ücret almaları, bu kesimin bölüşümdeki durumunu daha da olumsuz duruma sokmaktadır.

KİRACILIK-ORTAKÇILIK

Büyük ve orta çiftçiler kendi topraklarının yanı sıra başka toprakları da kiralamaktadırlar. Kiralanan toprağın karşılığı "toprak kirası" olarak ödenmektedir.

Kiracılıkla iç içe geçmiş bir tarımsal kategori de "ortakçılık"tır. Ancak kiracılıkta kapitalist yan ağır basarken ortakçılık, feodal ilişkilere özgü bir kategoridir. Ortakçılıkta, başkasına ait toprak parçasının üzerinde çalışan üretici, ürün toplandıktan sonra, bunun önceden kararlaştırılmış bir kısmını toprağın sahibine verir. Üretimde kullanılan aletlerin temini; ilaç, tohum, gübre gibi giderlerin kim tarafından karşılanacağı anlaşmaya bağlıdır. Bunları bazı durumlarda toprak sahibi sağlar, ona göre de üründen pay alır. Buna karşılık bazı durumlarda giderler eşit paylaşılır. Ülkemizde ortakçılığa bazı bölgelerde "maraba" ya da "yarıcı" da denilir.

Ortakçılıkta bölüşümün karakteri feodal bölüşümü andırmaktadır. Kiracı ile ortakçının farkı, bölüşümün ne üzerinden yapılacağında yatar. Toprak kirası, götürü olarak veya dönüm başına hesaplanarak saptanırken, ortakçılıkta toprak sahibinin payı, hasada bağlı olarak değişir. Bu nedenle toprak sahibi, ortakçıyı denetim altında tutar.

Türkiye'de ortakçılığın en çok görüldüğü bölgeler yarı-feodal özellikler gösteren Doğu ve Güneydoğu Bölgeleridir. Buralarda birden çok köyün sahibi olan toprak ağaları, çoğunlukla köylüyü de ortakçı olarak çalıştırmaktadırlar. Bu yörelerde, ortakçılık ilişkilerine ek olarak bazen angaryaya da rastlanmaktadır. Köylü belli sürelerde, karşılıksız olarak toprak ağasının yanında çalışmaktadır.

Ortakçılığın ağalıkla iç içe geçmediği durumlar da vardır. Köy dışına yerleşen toprak sahibi, köydeki tanıdık ya da yakınlarıyla ortakçılık ilişkisi kurabilir. Bu tür ortakçılık, yarı-feodal ortakçılıkla ilgili değildir.

Türkiye'deki kiracı-ortakçı sayısı ile ilgili verilere 1980 Tarım Sayımı'nda rastlanabilmektedir.

Toplamı 3.600.000'e yaklaşan ve 227.640.000 dekarlık toprak işleyen tarımcı aileden 263.000'i kendi toprağına ek olarak toprak kiralamaktadırlar. Yalnız kira ile toprak işleyenler ise 30.000 dolayındadır ve kiraladıkları toprak büyüklüğü 1.403.000 dekardır. Yalnız ortakçılık ile toprak işleyen aile sayısı ise 13.500, ortakçılık ilişkisiyle işlenen toprak büyüklüğü de 900.000 dekardır. Bu sonuçlar, kiracılık-ortakçılık ilişkisinin Türkiye tarımında küçük bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Özetlemek gerekirse, Türkiye tarımında, küçük mülkiyete dayanan üreticilik, en yaygın işletme türüdür. 1980 verileri, tarımla geçinen ailelerden 50 dekardan az toprağı olanların toplam içinde yüzde 62'lik payı olduğunu ortaya koymaktadır. Toprağı 100 dekarın altında olanlar ise hane halkının yüzde 82,3'ünü, işlenen toprakların yüzde 41,2'sini kapsıyor. Buna karşılık tarımsal nüfus içinde 510.000 kişi ücretli statüsündedir. Tarımdaki ailelerin yüzde 5-10 arası kiracı-ortakçı bölüşüm ilişkisi içinde faaliyet göstermektedirler.

Tarımcıların yüzde 1'den azı ise büyük toprak sahibi durumundadır. 1980 Tarım Sayımı sonuçlarına göre 200 dekardan büyük toprağı olan ailelerin oranı toplam içinde yüzde 6,1 iken bunların işledikleri topraklar, toplam toprakların yüzde 35'i dolayındadır.

TÜRKİYE TARIMINDA KATMANLAŞMA

Tarımdaki bölüşüm ilişkilerindeki çarpıklığa ışık tutacak bir araştırma da Feride Altan tarafından yapılmıştır. 11. Tez dergisinin 7. sayısında yer alan bu araştırmada toprak büyüklüğünün yanı sıra başka ölçütler kullanılarak tarımla geçinen aileler sınıflandırılmışlardır. Toprak büyüklüğünün yanı sıra araştırmada "Yabancı emek kullanım oranları", "Traktör sahipliği/ortaklığı" ölçütlerine de yer verilmiştir. Altan'ın tabakalara ayırdığı tarımsal gruplar şu isimler ve tanımlara sahipler:

Büyük Toprak Sahibi: Hem toprak ağası hem de kapitalist çiftçiyi içermektedir. Bunlar üretken emek harcamamaktadırlar.

Zengin Köylü: Bunların kendileri ve aileleri de tarımsal faaliyetin içindedirler. Ancak iş aletlerine sahip olmanın yanı sıra ücretli işçi de çalıştırmaktadırlar.

Orta Köylü: Kendi toprağı olan ve bu toprağı sadece aile emeği ile işleyen bu grup, bazen toprak kiralamakta ve ücretli işçi çalıştırmaktadır. Ancak bu başat bir özellik değildir. Orta köylü yeterli iş aracına sahiptir ve başkasının toprağında ücretli olarak çalışmaz.

Yoksul Köylü: Geçimleri için yeterli toprağa ve iş aletlerine sahip olmayan bu grup, toprak kiralayarak ya da işgüçlerini diğer işletmelere satmak yoluyla yaşamlarını idame ettirirler.

Belirlenen ölçütlere göre yapılan sınıflandırma, 1980 sayımında 3.651.000 olarak saptanan kırsal ailenin yüzde 32,5'inin geçimlik düzeyin altında kalan "yoksul köylü" olduğunu, orta köylünün de toplam ailelerin yüzde 64,6'sını oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, toplam ailelerin yüzde 2,9'u en varlıklı grubu oluşturmaktadır.

Başka bir ifadeyle varlıklı köylü aileler, 3.651.000 haneden sadece 105.786'sıdır. Tablonun ortaya koyduğu çarpıcı bir olgu, orta köylülüğün en yaygın tabana sahip olmasıdır. Ancak 1980'li yıllarda tarım aleyhine seyreden ticaret hadlerinin orta köylülüğün payını biraz aşağı çektiği, yoksul köylülük oranını ise artırdığı söylenebilir.

Bölgeler itibariyle genel görünüm şöyledir: Ege, Marmara, Akdeniz ve Konya'nın dahil olduğu Orta Güney'de kapitalist çiftliklere daha fazla rastlanmaktadır. Yoksul köylü tanımına girecek aileler ise ağırlıkla Karadeniz, Ege, Güneydoğu, Orta Kuzey ve Akdeniz bölgelerinde toplanmışlardır.

BÖLÜŞÜM İLİŞKİLERİNDE DEVLETİN ROLÜ

Türkiye'de devlet, üretici olarak ya da üretken olmayan faaliyetleri ile; kişilerin gelirlerini bir yandan vergilerle kısarak, bir yandan da yaptığı harcamalarla artırarak bölüşüm ilişkilerinde önemli bir rol oynayagelmiştir.

KİT'LERİN YERİ

Üretken devlet faaliyetleri kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. KİT'ler, üretici bir faaliyet sürdürürken bölüşüm dengelerini de etkilemektedirler. KİT'lerin ekonomideki büyüklükleri, bölüşüme etkileri konusunda da bir bilgi verebilir;

Toplam milli gelir içinde KİT'in payı 1987'de yüzde 18'i bulmuştur.

Bu pay salt üretim sektörleri göz önünde tutulursa yüzde 15 dolayında kalmaktadır. Aradaki 3 puanlık fark, dolaylı vergiler içinde KİT'in büyük bir paya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

KİT'lerin özellikle sanayide ve bankacılık dalında yeri büyüktür. 1987'de sanayi üretiminde yüzde 26'lık pay alan KİT'lerin bankacılık kesiminde payı yüzde 54'e ulaşmıştır. Ulaştırma ve haberleşme katma değerinin de yüzde 26'sı KİT'lerce gerçekleştirilmektedir.

KİT'ler 1987'de toplam istihdamda da yüzde 4,5'lik bir paya sahiptiler. Alt dallar itibariyle bakıldığında madencilik dalında çalışanların yüzde 71'i, enerji dalında çalışanların yüzde 49'u KİT'lerin çatısı altındaydı. Mutlak rakamlarla ifade etmek gerekirse KİT'ler 1987'de 728.000 kişiye işverenlik yapmışlardır. KİT mal ve hizmetlerinin yoğunlukta olduğu alt sektörler, milli gelire katkılarından da anlaşılabileceği gibi, madencilik, enerji ve bankacılıktır. KİT'lerin üretim ve hizmet payının tamamına sahip olduğu mal ve hizmetler şunlardır: taşkömürü, bakır, bor, kükürt, alkollü içkiler, sigara, petrokimya ürünleri, lokomotif, vagon, demiryolu ulaşımı. KİT'lerin üretiminde önemli pay sahibi olduğu bazı mallar ve 1987 paylarının yüzdesi ise şöyledir; krom (20.8), linyit (84), petrol ürünleri (81), bor mineralleri (100), şeker (72), çay (71), kok (67), demir cehveri (65), kâğıt-karbon (60), çimento (32), traktör (14), elektrik (89), ham petrol (57), havayolu (91).

TARIMDA BÖLÜŞÜM VE KİT'LER

KİT'lerin, sektörlere göre işlevleri, dolayısıyla bölüşüm ilişkilerine etkileri farklı olabilmektedir. Tarım sektöründeki bölüşüm ilişkilerinde, tarımsal kredilerde yoğunlaşan Ziraat Bankası'nın ve destekleme alımları yapan KİT'lerin önemli rolü vardır.

Tarım sektöründe, yalnızca üretim ve satış yapmak üzere kurulu KİT yoktur. Bununla beraber, kuruluşları 1930'lara uzanan Devlet Üretme Çiftlikleri (DÜÇ), 1983'ten itibaren Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü adıyla KİT sayılmıştır.

DÜÇ'lerin amacı, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, çeşitlendirilmesi ve ürünlerin niteliğinin geliştirilmesi için çalışmalar yapmak, çiftçileri eğitmek, onlara uygun koşullarla girdiler sağlamaktır. DÜÇ'lerin hizmetlerinden yararlanan tarım işletmeleri verimliliklerini, dolayısıyla gelirlerini artırabilmektedir. Böylece devlet, resmi çiftlikler kanalıyla tarımdaki bölüşüm ilişkilerine belli bir gelir enjeksiyonunda bulunmaktadır. Ancak DÜÇ'lerin olanakları tarım kesiminde de daha çok orta ya da büyük tarım işletmelerine yaramaktadır. Bir anlamda kapitalist çiftlik aşamasına sıçramış kesimler bu gelir enjeksiyonundan daha fazla pay almaktadırlar.

Ticaret ve bankacılık kesimlerinde de birçok KİT tarımdaki bölüşüm ilişkilerini etkileyebilmektedir.

Pamuk, tütün, yaş çay yaprağı, yapağı ve tiftik, et ve süt alımlarında KİT, tarım üreticileriyle yüz yüze gelmektedir. Toprak Mahsulleri Ofisi hububat destekleme alımlarında, TZDK üreticiye gübre, ilaç, tarım aletleri temininde de rol almıştır. Tarımsal kredilerin tamamına yakınını ise Ziraat Bankası vermektedir.

Destekleme fiyatlarıyla devlet, pek çok ürünün piyasa fiyatını belli bir düzeyde tutmaktadır. Fiyat oluşumuna KİT aracılığıyla yapılan bu devlet müdahalesi bazı dönemlerde tarımın milli gelirden aldığı payın artmasına olanak tanırken bazı dönemlerde tarımdaki artığı tarım dışına kanalize etme sonucunu doğurmuştur.

Destekleme fiyatları konusunda, türdeş bir politika her zaman söz konusu olmamış, bazı ürünlerde düşük taban fiyat politikası belirlenirken bazılarında alımlar yüksek fiyatla yapılmıştır. Özellikle popülist iktisat politikalarının geçerli olduğu dönemlerde, oy kaygısıyla da tarımsal ürün fiyatları yüksek tutulurken, bu uygulamayı devlet KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Fiyatların dışında tarımdaki bölüşüm ilişkilerine bir başka devlet katkısı gübre, ilaç, tohum gibi tarımsal girdilere uygulanan devlet sübvansiyonudur. Her ne kadar 1980'lerde azaltılsa da bu tür sübvansiyonlar, özellikle pazar için üretim yapan çiftçilerin gelirlerini yükseltici etkiler yapmıştır.

Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerin faizi ise diğer kredi türlerine göre düşüktür. Ancak bu tür kredileri de genellikle zengin çiftçi alabilmektedir. Bazı durumlarda bu ucuz parayı, krediden yararlanamayan küçük üreticilere yüksek faizle aktaran büyük çiftçi, yaptığı tefecilik faaliyeti için gerekli desteği de devletten görmüş olmaktadır.

Et, balık, süt, şeker, çay gibi temel tüketim mallarında yoğunlaşan KİT'lerin de görece ucuz fiyatla üretim ve satışla kentsel üreticiyi korumak istediği söylenebilir. Devlet, belli ölçülerde kentsel işgücüne bu olanağı sağlarken, işçi ve ailesinin yeniden üretimini de ucuzlaştırır. Bu uygulamayla aslında devlet, genel ücret seviyesinin düşmesine yarayacak bir sübvansiyon yapmış olur. Bu da son tahlilde sermayedarların çıkarınadır.

ÜCRETLİLER VE KİT'LER

KİT'lerin, işgücü piyasası ve ücret düzeyine de belli etkileri söz konusudur. Özellikle 1980'li yıllara değin KİT'ler, "aşırı istihdam" ve "görece yüksek ücret" politikaları ile bölüşüm ilişkilerinde emek lehine bazı rüzgârlar estirilen kurumlardı. 1967'de 321.600 olan KİT çalışanı sayısı 1977'de 550.300'ü, 1987'de ise 728.200'ü bulmuştur. Ancak, özellikle 1987'deki sayıda, daha önce KİT sayılmayan Tekel

gibi çok personelli kuruluşların KİT tanımı içine alınmasının rolü vardır. Bununla beraber, özellikle 1970'li yıllarda, politik kaygılarla KİT kadrolarında ciddi bir şişme olmuştur. Böylece devlet, KİT'ler aracılığıyla istihdam olanağı yaratarak emek cephesine bir gelir enjeksiyonunda bulunmuştur.

KİT'ler yine 1980'e değin özel kesime göre ücret düzeyinin görece yüksek olduğu kuruluşlardı. 1980'den sonra izlenen politikalarla bu farklılığı azaltmaya dönük bir ücret politikası uygulamaya sokulmuştur.

Kamu işçilerinin özel kesimdekilere göre daha yüksek ücret almalarının nedenlerinden birisi, KİT'lerde kişi başına verimliliğin ya da katma değerin daha yüksek olmasıdır. İkinci etken, hükümetlerin popülist politikalarıdır. Oy kaygısıyla KİT'lerde örgütlü sendikalarla iyi geçinilmiş ve KİT yöneticileri, bakan direktifleriyle "cömert" toplu sözleşmelere imza atmışlardır. Ayrıca KİT'lerde sendikalı oranının yüksek olması da genel ücret düzeyini yükseltici etki yapmıştır.

Kamu-özel ücret farkı, özellikle 1977-1980 döneminde en üst düzeylere çıkmıştır. 1977'de KİT ücretleri özel kesiminkinin yüzde 38,5 üzerindeydi. Bu fark 1979'da yüzde 34 iken 1980'de yüzde 43'e ulaşmıştı.

Kamu kesimindeki ücretlerin yüksekliği, özel kesimi de ücret bakımından zorlamıştı. İşçi sendikaları, MESS, Tekstil İşverenleri gibi grup sözleşmesi dayatan işveren sendikalarına hep KİT'lerdeki ücret düzeyini emsal göstererek taleplerini biçimlendirmişlerdir. O nedenle KİT'lerdeki ücret politikası özel kesimi rahatsız etmiş ve 1980'le birlikte askıya alınan sendikal hakların ardından ücret farklılığını da daraltmaya dönük operasyonlar gündeme getirilmiştir. Nitekim 1984'e gelindiğinde özel-kamu ücretleri farkı yüzde 27,5'e kadar indirilmiştir.

Aynı farklılık, imalat sanayii katma değeri içinde ücretlerin payında da görülmektedir. KİT'lerde ücretlerin katma değer içindeki payı 1979'da yüzde 48,7 iken bu oran aynı yıl özel kesimde yüzde 31,8'di.

Ancak kamu-özel ücret farklılığı 1980'den sonra hızla düşmüş, 1985'te KİT'lerde ücretlerin katma değer içindeki payı yüzde 18,6'ya inerken özel kesimde yüzde 22,8 olmuştur. Bu da bir başka bölüşüm gerçeğini ortaya koymaktadır: Katma değer içinde ücret payı her iki kesimde de 1980'den sonra hızla azalmıştır.

Böylece devlet, ücretlilerin bir kısmına KİT'ler aracılığıyla uyguladığı görece yüksek ücret politikasıyla gelir dağılımında, emeğiyle geçinenlerden yana bir müdahalede bulunmuştur. Ancak devlet, 1980 sonrasının iktisat politikaları çerçevesinde tavır değişikliğine gitmiş, emek aleyhtarı adımlar atmıştır. Fazla istihdama önlem olarak, yeni personel alımı durdurulurken ölüm ya da emeklilikle boşalan kadrolar iptal edilmiştir. Ayrıca KİT'lerin faal olduğu birçok

işkoluna yeni yasalarla grev yasağı getirilirken KİT personelini "sözleşmeli" statüsüyle sendikasızlaştırma yönünde adımlar atılmış, sosyal haklar önemli ölçüde tırpanlanmış, KİT'ler işveren sendikaları altında örgütlendirilerek özel sektör işveren sendikaları ile eşgüdümlendirilmiştir.

Böylece devlet, bölüşüm ilişkilerinde KİT'lere 1980 sonrası, emek aleyhtarı bir işlev yüklemiştir.

ÖZEL SERMAYE BİRİKİMİ VE KİT'LER

Devletin bölüşüm ilişkilerine sermaye lehine müdahalelerinde de KİT'lere önemli görevler verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana KİT'ler, özel sermaye birikiminin gelişmesine önemli katkılar yapmışlardır. Bu katkının bir yolu dolaylı biçimdedir. KİT'lerin yarımamul hale getirdikleri ürünleri özel sektör küçük bir işlemle son ürüne dönüştürüp büyük kazançlar sağlamıştır. Örneğin kâğıt, demir-çelik bu tür ürünlerdir. SEKA'dan alınan kâğıt küçük bir işlemle defter, dosya kâğıdı haline getirilerek satılır. Devletin demir-çelik işletmelerinden kütük demir alan haddeciler, bunları değişik türdeki inşaat demiri haline sokup satarlar. Ya da Petkim'den alınan çeşitli petro-kimya ürünleri pek karmaşık olmayan bir işlemle son mamul haline getirilip piyasaya sürülür. Bir başka deyişle, KİT'ler entegre olabilecek bir üretim sürecinin en kolay fakat en kârlı halkasını özel firmalara bırakarak onlara önemli kazanç fırsatları yaratagelmişlerdir. Bunların dışında KİT'ler özel kesimden satın aldıkları çeşitli ham ya da yarı mamul maddelerle bu firmalara hazır bir pazar yaratarak katkıda bulunur. Tekel'in tütün, SEK'in süt, Sümerbank'ın iplik, TEK'in kablo, bakır tel, PTT'nin haberleşme gereçleri, elektronik aksam alımları, bu katkı türüne verilebilecek örnekler arasındadır.

Ayrıca KİT'ler, kuruluşlarından beri yetiştirdikleri nitelikli işçi, teknik ve idari personeli özel sektöre aktararak, onlara bir tür parasız eğitim kuruluşları desteğinde bulunmuşlardır.

Kuruluş maliyeti yüksek alanlara girip ilk maliyetleri düşürdükten, pazarı olgunlaştırdıktan sonra özel kesime giriş için yeşil ışığı yakmak, KİT'in özel sermaye birikimine yaptığı bir başka katkı türüdür. Sümerbank'ın tekstilin yolunu açması, Tekel'in kibrit ve bira üretimini özel firmalara bırakması, Çaykur'un özel çay fabrikaları için önkoşullar sağlaması, THY'nin sivil havacılık hizmetlerini özel firmalara açması bu katkı türüne verilebilecek bazı örneklerdir.

KİT'in özel sermaye birikimine katkıları, üretilen mal ve hizmet fiyatlarının tespitinde izlenen yol ve KİT-özel sektör ortaklıkları biçimlerinde de olmaktadır.

KİT'LERİN FİYAT POLİTİKALARI

Fiyat yoluyla KİT'ten özel kesime kaynak aktarımı, "fiyatlama" sürecinde gerçekleşmektedir. Yıllarca, KİT'in ürettiği mal ve hizmetler, maliyeti ya da maliyetinin altındaki fiyatla özel sektöre satılmıştır.

Ayrıca KİT ürünlerinin perakende ticaretini üstlenen özel firmalar, bu ticaret olanağından da önemli kazanç olanakları buluyorlar. Sümerbank, SEK, Tekel ve Et Balık Kurumu'nun ancak büyük kentlerde rastlanan satış mağazaları bir yana bırakılırsa, KİT ürünlerinin pazarlamasını özel firmaların yaptığını söyleyebiliriz. Özellikle karaborsa dönemlerinde KİT ürünü demir-çelik, kâğıt, çimento satan stokçuların büyük vurgunları söz konusu olmuştur.

Fiyatlama yoluyla KİT'lerden özel firmalara kaynak aktarılması, fiyatın KİT yönetimi yerine Bakanlar Kurulu'nca belirlenmesi sonucu olmuştur. Ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle fiyatı Bakanlar Kurulu'nca belirlenen ürün sayısı sürekli artmıştır. Fiyatı maliyetinin altında kalan ürünlerde doğan zarar, "görev zararı" adı altında devlet bütçesinden ödettirilmiştir. Prof. Dr. Yakup Kepenek'in belirlemelerine göre, 1940'lı ve 1950'li yıllarda görev zararı, genel bütçe giderlerinin yüzde 1'ini oluştururken bu oran 1960'larda yüzde 1,6'ya çıkmıştır. Görev zararı ödemeleri, 1974-1985 döneminde ise genel bütçe giderlerinin yılda ortalama yüzde 7,7'sine ulaşmıştır. Bu, bütçeden sağlığa ayrılan paranın 2-3 katı demektir. Fiyatı, Bakanlar Kurulu'nca saptanan KİT ürünlerinin sayısı, özellikle 1970'li yıllarda artırılmıştır. Bu dönemde taşkömürü, linyit, demir cehveri, bakır, kükürt, şeker, çimento, kimyasal gübre, petrol ürünleri, çay, elektrik, demiryolu, havayolu, denizyolu taşımacılığı ile ilgili hizmetlerin fiyatı hep, üretici KİT tarafından değil, Bakanlar Kurulu'nca saptanmıştır. Görev zararı ya da sübvansiyonların tutarı özellikle popülist iktisat politikaların uygulandığı 1970'li yıllarda artmış, "görev zararları"nın genel bütçe giderleri içindeki payı yüzde 6-10 dolayına ulaşmıştır. 1980'den itibaren sübvansiyonların azaltılması hedefine karşın görev zararlı-sübvansiyon toplamı 1985'e kadar pek azalmamış, ancak 1980'lerin ikinci yarısında göreli bir düşüş göstermiştir.

KİT-HOLDİNG ORTAKLIKLARI

Özel sektörün sermaye birikimine katkı yapmanın, dolayısıyla gelir dağılımında emek dışı kesimlere avantaj sağlamanın bir yolu da KİT-özel sektör ortaklıklarıdır. 1966'da sermayesinin yarısından fazlası devlete veya KİT'lere ait olan 40 ortaklık vardı ve bunların nominal sermaye tutarı 2,1 milyar TL idi. Bu tutarın 1,6 milyarı devlete, 0,5 milyarı da özel sektöre aitti. İzleyen yıllarda KİT-özel sektör ortaklıkları hızla artığı 1987'ye gelindiğinde çoğu büyük holdinglerin

olan özel firmalarla KİT'lerin ortaklık sayısı 306'ya ulaşmıştır. Bu 306 ortaklıktan 35'inde KİT payı yüzde 50'nin üzerindeydi. Kırk ortaklıkta da yabancı sermaye vardı.

Devletle ortaklığın yerli-yabancı sermayeye sağladığı çeşitli yararlar vardır. Ortağın devlet olması, özellikle resmi kurumlar karşısında firmanın itibarı ve güvenilirliğini artırmaktadır. Her türlü teşvikten yararlanmak, kredi olanaklarını sorunsuzca kullanmak ve üretilen ürüne pazar bulmak daha da kolaylaşmaktadır. Bir de bunun üstüne, sermayeyi devlete ödetip kârı kendine yontmak avantajı vardır. Karma şirketlerin oluşturulmasından bu yana sessiz sedasız işleyen bu mekanizma şöyle çalışmaktadır:

Kurulan her ortaklığın bir taahhüt edilen sermayesi vardır. Bunun ortaklığa ödenen kısmına "ödenmiş sermaye" denilir. Çoğu kez KİT, tüm sermaye taahhüdünü yerine getirirken özel ortaklar bundan kaçınırlar. Bu durumda özel ortağın yüzde 10 gecikme faizi ödemesi yeterlidir. Ne var ki, her ortağın kârdan alacağı pay, ödediği sermaye oranında değil, taahhüt ettiği sermaye oranına göre hesaplanır. Gecikme faizi kâr payının altında ise özel ortak, gerekli miktarda ödemede bulunmaksızın, kârı taahhüt ettiği sermaye üzerinden alır.

Prof. Kepenek'in araştırmasına göre, 1962 ve 1971-1987 dönemleri incelendiğinde, KİT'in iştiraklerinde ödediği sermaye oranı, 1977 ve 1979 yılları dışında, tüm yıllar özel kesimden fazla olmuştur. Örneğin 1962'de tüm iştiraklerin nominal sermayesi 1.916 milyon, ödenmiş sermayesi de 1.587 milyon TL'dir. Yani ödeme oranı yüzde 82,8'dir. KİT, aynı oranda iştiraklere sermaye ödemesi yapsaydı, taahhüt ettiği sermaye 292 milyon TL olduğuna göre, yaklaşık 242 milyon TL ödemiş olacaktı. Oysa ödenen sermaye 284 milyon TL, yani yaklaşık 42 milyon TL fazladır. Bu, 1987 fiyatlarıyla 9 milyar TL'lik bir fazla ödemedir. Kepenek'in incelemesi, 1987 fiyatlarıyla fazla ödemelerin her yıl birkaç milyarı bulduğunu, 1987'de ise 63,5 milyar TL'ye ulaştığını ortaya koymaktadır.

Sermaye yükünü KİT üstlenirken kârın bölüşümüne sıra geldiğinde KİT, ödediği sermayeye göre kârdan pay alamamaktadır. Kepenek'in bulguları, KİT iştiraklerinin 1975-87 döneminde yılda ortalama yüzde 42,5 kâr sağladığına işaret etmektedir. Ancak, elde edilen "kâr oranı", KİT için yılda yüzde 12,7 düzeyinde kalmıştır.

Bu durumda KİT'in fiilen aldığı kâr payı ile, ödenmiş sermayelerine ve iştiraklerinin ortalama kâr oranına göre alması gereken kâr payı arasında çok büyük bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu fark 1975'te 1987 fiyatlarıyla, 21 milyar TL'yi bulmuş, özellikle KİT fiyatlarının olağanüstü artış gösterdiği 1980'lerin ikinci yarısında hızla artmıştır. KİT'lerin kâr kaybı, sabit fiyatlarla 1984'te 82, 1985'te 74, 1986'da

100, 1987'de de 102 milyar TL'ye ulaşmıştır.

KİT BANKALARI VE KREDİ SİSTEMİ

Devlete ait banka ve sigortalar da özel sermaye birikimine çeşitli katkılar yapmakta, fırsatlar yaratmaktadırlar. KİT bankaları toplam mevduatın yüzde 35-36 gibi bir bölümünü toplarken, toplam kredilerin yüzde 45'lik bölümünü sağlamaktadırlar. Kamu bankaları içinde Merkez Bankası, İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası mevduat toplamıyorlar. Ayrıca bunlar KİT statüsünde de değildir. Merkez Bankası, sadece döviz mevduatı toplamakta ve bunları bankalar aracılığıyla dağıtmaktadır. Kredilerin yüzde 45'ini dağıtan KİT bankaları, genellikle geliri düşük, özel amaçlı kredilerde yoğunlaşmış, yüksek kârlı ticari kredi faaliyetlerini özel bankalara bırakmışlardır. Devletin verdiği görevler çerçevesinde açılan düşük faizli, orta ve uzun vadeli krediler içinde en önemlileri T.C. Ziraat Bankası'nın tarım kredileri, Emlak Bankası'nın konut-inşaat kredileri, Halk Bankası'nın meslek kredileri, Kalkınma Bankası'nın turizm, Denizcilik Bankası'nın da denizcilik kredileridir. Kamu bankalarının avantajlı kredilerinden en çok yararlananlar da gelir piramidinin en tepesinde bulunan büyük sermaye sahipleridir. Tarımsal krediler ise ağırlıkla taşranın egemeni tüccarlar ve büyük toprak sahiplerince kullanılmaktadır. Bu kredilerin geri ödenemediği 1980'li yıllarda özel sektöre birçok "af"lar ve "kurtarma operasyonları" sağlanarak "kurtarma"nın faturası tüm topluma ödetilmiştir. KİT'ler, özel sigorta şirketleri için de büyük bir pazardır. Bazı KİT'ler, daha düşük prim ayırarak oluşturdukları "iç sigorta sistemi" ile, riske maruz varlıklarını teminat altına alırken birçok KİT, bu yola başvurmadan sigorta şirketlerine sigortalanıyor ve her yıl milyarlarca TL'lik prim, sigorta şirketlerine aktarılıyor. 1960-1984 arasında, cari fiyatlarla, KİT'lerin sigorta şirketlerine ödediği prim 55,7 milyar TL'yi bulmuşken, alınan hasar bedeli 14,7 milyar TL'de kalmıştır.

Sigortacılık alanında tek KİT, Ziraat Bankası'nın iştiraki olan Güven Sigorta A.Ş.'dir. Güven Sigorta, 1985'e dek, ağırlıkla devlet kuruluşlarına sigortacılık hizmeti verir ve pazardan yüzde 10 dolayında bir pay alırdı. Ancak 1985'ten sonra özellikle devletin, petrol taşımacılığı ile ilgili sigorta işlemlerinin özel sigorta şirketlerine verilmesi sonucu, Güven Sigorta pazardaki gücünü yitirmiştir.

VERGİLERİN BÖLÜŞÜME ETKİLERİ

Devlet ekonomiye yaptığı dolaylı ya da doğrudan müdahaleler sırasında, üstlendiği rollerin finansmanı için vergi toplar ve vergileme

süreci de gelir dağılımını doğrudan etkiler.

Herhangi bir vergi sisteminin gelir dağılımına etkilerini incelerken, çeşitli sosyal grupların kişi başına ya da toplu olarak ödediği verginin tutarına bakmak yanıltıcı olur. Ödenen vergiyi, incelenen grubun milli gelirden aldığı payla oranlamak gereklidir. Gelirine oranla en yüksek vergiyi ödeyen hangi grupsa, o ülkedeki vergi sistemi, gelir dağılımını en çok o grup aleyhine değiştiriyor demektir.

ÜCRETLİLER VE VERGİ YÜKÜ

Türkiye'de vergi sisteminin gelir dağılımını nasıl etkilediğine bakılırsa, yine yükün ücretlilerin sırtında olduğu görülmektedir. Bu adaletsizlik 1980'li yıllarda daha da çok artmıştır. Ücretlilerin, gelir vergisi ödemeleri içindeki payları 1980'li yıllarda, 1970'lere göre azalmıştır. İktidardakiler, bunu işçilere sağlanan bir kolaylık, iyilik olarak savunmuşlardır. Oysa milli gelirden alınan paya karşılık vergi yükünden ücretliye düşen ağırlık, ortada ciddi bir adaletsizlik olduğunu ortaya koymaktadır. Doç. Dr. Oğuz Oyan'ın saptamalarına göre, 1973'te tüm ücretlilerin milli gelirdeki payları yüzde 28,3 iken, gelir vergisi hasılatına katkıları yüzde 64'tü. 1987'ye gelindiğinde ise aynı kesimin milli gelirden aldığı pay yüzde 16,3'e düşerken, gelir vergisi toplamına yaptığı katkı payı yüzde 43,6 olmuştur. İlk elde, gelir vergisi yükünün bir kısmının ücretlinin sırtından alındığı izlenimi doğmaktadır. Ancak milli gelirden alınan paydaki düşüş dikkate alındığında kazın ayağının öyle olmadığı görülmektedir.

Vergi payının gelir payına bölümü (64/28,3) 1973 için 2,26 katsayısını verirken aynı oran 1987 için (43,6/16,3) 2,67 katsayısını vermektedir. Bir başka ifadeyle, 2,26 ile 2,67 katsayılarının farkı, ücretliye 14 yılda yüklenen yeni yükü göstermektedir. Ücretliler, gelir paylarının 3 katına yakın bir vergi ağırlığı taşırken milli gelirden aldıkları payı yükseltenlerin, vergi yükümlülüklerinde ciddi bir azalma vardır.

Sorun salt gelir vergisindeki adaletsizlikle bitmemektedir. Diğer vergi türleri ve genel vergi yükü dikkate alındığında da ücretlilerin ağırlığını taşıdığı bir vergi sistemi ve onun biçimlendirdiği bir gelir dağılımı düzeniyle karşılaşılmaktadır. Nitekim 1987 verilerine dayanan Oyan'ın hesaplamaları, ücretlilerin, milli gelirden aldıkları payın yüzde 16,3 olmasına karşılık ödedikleri gelir vergisinin yine milli gelirin yüzde 14,3'ü tutarında olduğunu göstermektedir. Oysa ücretli dışındaki kesimlerden alınan gelir vergisinin milli gelire oranı yüzde 3,6'da kalmaktadır.

Konsolide bütçenin öteki vergilerini de içeren yük dağılımı ücretliler için yüzde 27,6'lık bir yük oluştuğunu gösterirken, diğer kesimlerin yükünün yüzde 13,3'te kaldığına işaret etmektedir.

Türk vergi sisteminde, gelir dağılımını ücretliler aleyhine değiştiren bir unsur, 1980'lerde dolaylı vergilerin payının daha çok artırılmasıdır. Öyle ki 1988'e gelindiğinde toplam vergi yüklerinin üçte ikisine yakını dolaylı vergilerden oluşmaya başlamıştır.

Özellikle 1985 sonrasında sisteme KDV'nin (Katma Değer Vergisi) dahil olması, dolaylı verginin ağırlığını artırmıştır. Bunun yanı sıra 1980'lerde hızlanan "Fon" uygulaması, dolaylı verginin sıçramasında etkili olmuştur. KDV ve Fon biçimindeki "dolaylı vergiler"in bir özelliği, dolaysız vergi gibi dikkat çekmemesi, fiyatlara yedirilerek uygulandığından fazla tepki uyandırmamasıdır.

Gelir dağılımı açısından daha adil kabul edilen dolaysız vergilerin payının 1980'lerde gerilemesi sorunu bir yana, bu verginin yük dağılımında bile dengesizlik sürmüştür. Dolaylı vergilerin payının, fonlar da dikkate alındığında, toplam içinde yüzde 66'ya yaklaşması, vergi sisteminin de gelir dağılımını adilleştirmediği sonucunu doğurmaktadır. Çünkü dolaylı vergiler "yansıtılabilir" vergilerdir. Gelirinin tamamını tüketen dar gelirli sınıf ve tabakalar, bu tüketim sırasında dolaylı vergiyi de öderler.

VERGİ KAÇAKLARI

Öte yandan vergisi kaynaktan kesilen ücretlilerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma olanakları olmamasına karşılık gelirini vergi dairesine beyan eden ve bu beyannamelere dayanılarak vergi borcu saptanan çeşitli kategorilerdeki sermayedarların vergi yüklerini hafifletme olanakları son derece geniştir. Hesap uzmanlarının incelemelerine göre, gizlenen gelirlerin beyan gelirlerine oranı yüzde 100'lere ulaşmaktadır. Örneğin 1960 başlarında yüzde 60'lar dolayında saptanan bu matrah farkları, 1963-1970 döneminde yüzde 75-100 arasında değişmiş, 1973'ten sonra yüzde 100'ün altına hiç düşmemiş, enflasyonun hızlandığı 1977'de ise yüzde 187'lik bir oran elde edilmiştir. Ancak 1978'de fark yüzde 280'e kadar tırmanmıştır. İzleyen yılların verileri de vergi kaçağının boyutları konusunda ürpertici sonuçlar vermektedir. Gizlenen gelirle, beyan edilen gelir farkı 1980'de yüzde 281, 1981'de yüzde 253, 1982'de yüzde 238, 1983'te yüzde 241 olmuştur.

Ücret dışı gelir kategorilerinin vergi yüklerinin düşüklüğü, yalnızca yasadışı yolların zorlanmasıyla ortaya çıkmamaktadır. Vergiden kaçınmanın da kanalları son derece açık tutulmuştur.

Vergi yasalarındaki birtakım boşluklar, ücret dışı kesimlere başka vergi kolaylıkları, bağışıklıklar getirmektedir. Örneğin Türkiye gibi yıllık enflasyonun en iyi dönemde bile yüzde 50'nin üzerinde seyrettiği bir ülkede, beyannameli mükellef, borcunu bir yıl gecikmeyle ödemektedir. Sadece bu avantaj bile, vergi yükünün yarısından bağışık

tutulmak anlamını taşımaktadır. Ancak aynı olanağın sunulmadığı ücretliler, bu "çifte standart"tan dolayı yüzde 55'lik bir vergi yükünden kurtulma fırsatını kaçırmış olmaktadırlar.

Ücret dışı gelir sahiplerinin vergi yüklerini yasal yollardan azaltmalarının mekanizmaları çok çeşitlidir. Bunlardan sıkça başvurulan bir yol, kazanç ve iradlarını elde etmek ve idame ettirmek için yapılan "gider"lerin indirilebilmesidir. Bunların dışında da tanınan istisna ve muafiyetler, sermayedarları ancak "gönüllerinden ne koparsa" oranında vergi ödemekle yükümlü tutmaktadır.

TEŞVİKLER VE VERGİ KAYBI

Devlet "yatırımları ve ihracatı teşvik için" de alabileceği vergilerden vazgeçebilmekte, yatırımcılara ve ihracatçılara tanıdığı indirimler ve bağışıklıklarla doğan vergi kaybı, çoğunlukla ücretliden alınmaktadır. Bu yolla da gelir dağılımı sermaye lehine şekillenmektedir.

Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda başta vergi bağışıklığı olmak üzere sağlanan cömert teşvikler, özel sermaye birikiminin hızlanmasına olanak sağlarken Hazine'ye de dev boyutlu vergi kayıplarına mal olmuştur.

Yatırımlara gümrük ve vergi bağışıklığı ile uzun ve orta vadeli, düşük faizli kredi politikası, en önemli teşvik politikaları olarak özellikle 1968'den itibaren sistemli olarak uygulanmıştır. 1963-1980 arasında devlet, yatırım tutarı 268 milyar TL olan projelere teşvik belgesi vermiştir. Teşvikler 1980 sonrası hızla artacak ve cari fiyatlarla teşvikli yatırım tutarı 1988'de 11,6, 1989'da 19,4, 1991'de 38 trilyon TL'ye ulaşacaktı.

Devletten yatırım teşvikleri için, alınan "teşvik belgesi" sayısı 1988'de 2.742 iken 1989'da 3.256, 1990'da 3.141 olmuştur. Devletin sağladığı teşviklerle yatırımda kullanılan makinenin ithalinden vergi alınmamaktadır. Yatırımda kullanılan kredilere düşük faiz uygulanmaktadır.

Ayrıca belirli miktarlarda ihracat yapılmasının garanti edildiği yatırımlarda kullanılan krediler için vergi, resim ve harç alınmaktadır. Yatırımcılara nakit olarak prim ödeyen bir fon oluşturulmuştur. Bu fonun adı "Kaynak Kullanımı Destek Fonu"dur. Örneğin 1987'de sadece bu fon için Hazine'den cari fiyatlarla 5 milyar TL ayrılmıştır. Ayrıca, yurtiçinden sağlanan makinenin bedelinin yüzde 6'sını ödemeyi de devlet üstlenmektedir.

Bunların dışında döviz tahsisi, dış kredi istisnası, satın alınan bina ve arsadan vergi almama, turizm yatırımlarına devletçe arazi tahsisi ve altyapı yatırımları sağlanması gibi teşvikler de devletin cömertçe saçtığı olanaklar arasındadır.

Teşvikler sadece yatırım aşamasında kalmamakta, işletme aşamasında da sürmektedir. Yatırımcı şirketten gelir ve kurumlar vergisinin bir kısmı alınmamaktadır. Bu teşviklere başkalarını da eklemek mümkündür.

Koç Grubu yöneticilerinden Erdoğan Karakoyunlu'nun yaptığı bir araştırmaya göre, yatırımlarda uygulanan teşvikler gerek "yatırım" döneminde gerekse "işletme" aşamasında yatırımcılara büyük katkılar sağlamaktadır. Öyle ki, 17,6 milyon dolara mal olabilecek bir yatırımın yükü, teşvikler sayesinde 10 milyon dolara inmektedir. Yine 15,6 milyon dolar harcanarak işletmeye geçebilecek bir yatırımın teşvikler sayesinde maliyeti 10 milyon dolara inmektedir. Yatırım, kalkınmada öncelikli bir bölgede ise bu katkı yatırım aşamasında yüzde 108,6'yı, işletme aşamasında ise yüzde 103,6'yı bulmaktadır.

Aradaki bu fark ya da teşvikle sağlanan olanak, tersinden tarif edilse, devletin uğradığı "vergi kaybı"dır.

Devletin, vergi kaybını göze alarak sermayedarlara sağladığı önemli katkılardan biri de ihracata verilen teşviklerdir. Özellikle 1980'den sonra önemli ölçüde artırılan ihracat teşviklerinden aslan payını alanlar, ihracatın yarısına yakınını gerçekleştiren büyük holdinglerin çatısı altındaki ihracatçı şirketlerdir. 1988 öncesinde ihracata verilen teşviklerin çeşitleri 10 dolayında olmakla beraber belli başlıları 7 kalemde toplanıyordu. Bunlar, vergi iadesi, kaynak kullanımı destekleme primi, kurumlar vergisi istisnası, vergi-resim-harç istisnası, ihracat dövizlerini kullanma hakkı, ithalatta döviz tahsisi ve büyük ihracatçılara özgü munzam vergi iadesinden oluşuyordu.

Bunların içinde en eski ve etkini, ihracatta vergi iadesi uygulamasıydı. 1963'ten başlanarak uygulanan ihracatta vergi iadesi, Rıdvan Karluk'un belirlemelerine göre 1963-1982 arasında 134,2 milyar TL'yi bulmuştu. Bu rakam, izleyen yıllarda ihracatın artmasına paralel olarak katlanacak ve 1984'te 275 milyar, 1985'te 228 milyar TL dolayında bir kaynak, vergi iadesi olarak ihracatçılara aktarılacaktı. Bu arada, bu avantadan "hayali ihracat" yoluyla yararlananların hızla artığı görülecekti. Öyle ki, ihracatın yüzde 15-20'lik bölümünün "hayali" nitelikte olduğu sık sık dile getirilmiştir. İhracatta vergi iadesi, devletin ihracatçı sermayedarlara sağladığı teşviklerden sadece birisiydi ve ihracat bedeline oranı 1986'da yüzde 6,5'i buluyordu. Bunun dışındaki teşviklere gelince: Devlet ihracat bedelinin yüzde 4'ü oranında ihracatçılara "destekleme primi" de ödüyordu. Sanayi ürünü ihraç eden ve yıllık ihracatı 250 bin doları aşan ihracatçılar, ihracat tutarının yüzde 20'sini kurumlar vergisi matrahından düşebiliyorlardı. Bu teşvikin boyutu da ihracat bedelinin yüzde 9'una ulaşıyordu. Devlet, ihracatçıya ihracat dövizinin yüzde 20'sini yurtdışında tutma

hakkı tanıyarak önemli bir teşvik daha sağlıyordu.

"İthalatta döviz tahsisi" adlı bir teşvikle de ihraç malı bünyesine giren girdi ve ambalaj maddeleri, gümrük vergisinden bağışık olarak ithal ediliyordu. Bunların dışında "dış ticaret sermaye şirketi" diye tanımlanan büyük ihracatçılara, ihracat bedelinin yüzde 6'sına ulaşan bir teşvik daha sağlanıyordu. 1988'den başlanarak bu teşvikler içinde yer alan "ihracatta vergi iadesi" azaltılıyor, giderek sıfırlanıyor, ancak onun yerine Eximbank'ın düşük faizli, orta vadeli kredileri geçiriliyordu.

Özetle, devletin büyük vergi kayıpları pahasına ihracata sağladığı teşvikler, gelir dağılımı düzleminde sermayedarları ücretlilere karşı daha avantajlı kılıyordu.

DEVLET HARCAMALARI VE BÖLÜŞÜM

Devlet çeşitli faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için başta vergi olmak üzere gelirlerini harcarken bu harcamalar ilk elde çeşitli grupların gelirlerini de oluşturur. Daha sonra bu gruplar, ellerine geçen geliri ekonominin çeşitli dallarına harcarlar ve böylece zincirleme bir etki doğar, başka grupların da gelirleri yükselir.

Devlet giderleri, "ödenek türüne göre" cari giderler, yatırım giderleri ve transfer giderleri adları altında sınıflandırılmaktadır. Cari giderler, o yıl içerisinde kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla ihtiyaç duyulan işgücü ve malların satın alınması için harcanan paralara denir. Devlet memurlarının maaşları ve onların yapacakları hizmet ve çalışmalar için gerekli her çeşit harcamalar, cari giderleri oluşturur.

Örneğin 1989'da 38,7 trilyon TL olan konsolide bütçe harcamalarının 16,4 trilyonu cari harcamalardan oluşurken bunun da 12,4 trilyonu "personel harcamaları"na gitmiştir. Başka bir ifadeyle devlet, çoğu vergilerden oluşan gelirlerinin o yıl yaklaşık dörtte birini devlet memuru, maaş, yolluk ödeneklerine, emekli aylıklarına vb. harcamıştır. Cari harcamaların 4 trilyonu da kamu hizmet ve çalışmaları için gerekli ödemelere ayrılırken yapılan sivil ve askeri alımlar, tüccar, sanayici, ithalatçı için trilyonlarca TL'lik bir pazar demektir.

Uzun vadeli kamu hizmeti üretmek üzere devlet tarafından yapılan bina, baraj, yol, liman, fabrika gibi kamu tesislerine ilişkin giderlere "yatırım gideri" adı verilir. 1989'da 38,7 trilyonluk bütçe harcamalarının 5,8 trilyonluk kısmı yatırım harcamalarından oluşmuştur. Bu çeşit yatırımlar müteahhitlere, ithalatçılara, tüccar ve sanayicilere önemli bir iş potansiyeli yaratır.

DOĞRUDAN TRANSFERLER

Devlet bütçesinde yer alan ödeneklerin, kişilere, gruplara ya da başka kamu kuruluşlarına yaptıkları hizmetin bedeli olarak karşılıksız devredilmesi, "transfer harcamaları" ile gerçekleşmektedir. Karayolları, Devlet Su İşleri gibi "Katma Bütçeli Kuruluşlar"a yapılan Hazine yardımları, fonlar ve bazı derneklere yapılan transferler bu kalemden aktarılmaktadır. Ancak bu kalemden yapılan esas ödemeler "faiz giderleri" içindir. İç ve dış borçların faizlerinin yanı sıra KİT'lerin "görev zarar"ları ve sermaye ihtiyaçları da "transfer giderleri" kaleminden ödenir. Ayrıca sanayici ve ihracatçıyı teşvik amacıyla oluşturulan birtakım fonlara, çeşmenin suyu, bütçenin bu musluğundan akar.

1989 bütçe giderleri örneğinden hareket edersek 38,7 trilyon TL'yi bulan 1989 kamu giderlerinin 16,5 trilyonluk kısmı yani yüzde 42,6'sı transfer harcamalarına gitmiştir.

Özellikle 1980'lerin ikinci yarısında, transfer harcamalarının toplam bütçe harcamalarındaki payı hızla artmıştır. Devlet, çeşitli hizmetler için yaptığı kamulaştırmalar ve satın aldığı binalar için yaptığı ödemeleri "transfer giderleri" kaleminden yapmaktadır. Böylece, emlak sahiplerinin gelirleri de, devletin yaptığı bu harcamalardan etkilenirler. Transfer harcamaları içinde iç ve dış borç faizleri büyük ağırlık kazanmıştır. Devlet böylece "faiz" geliri sahibi iç ve dış mali sermayeye, önemli bir gelir aktarımında bulunmaktadır.

İÇ VE DIŞ BORÇ FAİZLERİ

Borç ve faiz ödemelerinin, transfer harcamalarındaki payı 1983'te yüzde 39,7 iken 1987'de yüzde 71,4'e kadar yükselmiş. 1988'de yüzde 65,4'lük büyüklüğe ulaşmıştır. 1989'da ise yüzde 50'ye yaklaşmıştır.

Özellikle 1983 sonrasında dış borçlanmada büyük bir artış görülmüş, dış borç anapara ve faizleri her yıl bütçe harcamalarının önemli bir kısmını kapsar duruma gelmiştir. 1983'te, 18,3 milyar dolar olan dış borçlar 1989 sonunda, 41 milyar dolara çıkmıştır. Borçlular açısından kamu sektörü borçlarının, en önemli yeri tuttuğu görülmektedir. Alacaklılar bakımından ise, ikili anlaşmalarla sağlanan kredilerle, ticari bankalar ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin ağırlık taşıdığı görülmüştür. Böylece, ülkede yaratılan değerlerin bir kısmı devlet kanalıyla borç faizi biçiminde uluslararası sermayeye aktarılmaktadır. Bölüşüm ilişkilerinde yabancı üretken sermaye, ticaret sermayesi şeklinde boy gösteren uluslararası sermaye bu kez "para sermaye" olarak gelir pastasından payına düşeni almaktadır. Transfer harcamalarında iç borç ve faizleri de önemli bir yer almaya başlamıştır. Özellikle 1980'lerin sonlarına doğru kamu finansman açıklarının

önemi artmış ve nakit açığının Merkez Bankası kaynaklarından çok, piyasadan karşılanması yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede, devlet tahvili, Hazine bonosu vb. kamu menkul kıymet ihraçları hızla artmış, 1989 sonunda 20,6 trilyon TL'ye yaklaşmıştır. Bu toplamın 1983'te 200 milyar TL ile sınırlı olduğu anımsandığında "patlama"nın boyutları anlaşılabilmektedir. İç borçlanma tahvillerine ödenen faizler, ülkedeki genel faiz oranının da lokomotifi olmuş, dolayısıyla genel faiz düzeyini yukarı çekici etki yapmıştır. 1989 yılı devlet iç borçlanma senetlerinin yıllık ihale faizleri Ocak'ta yüzde 67,5, Ağustos'ta yüzde 57,5 olmuştur. Bu durum, ekonomiyi daraltıcı, işsizliği artırıcı, gelirlerini düşürücü etkisiyle ücretli kesimi olumsuz yönde etkilemiştir.

Öte yandan devlet tahvili ve Hazine bonosu biçimindeki borçlanmalara verilen yüksek faizin cazibesi, bankaları, sanayi şirketlerini, devlete borç verip onun faiziyle birikimi sürdürme yoluna itmiştir. Özellikle devlet tahvili alımlarına sağlanan vergi bağışıklığı gibi teşvikler, üretken sermayedarların da rantiyeye dönüşmesine yol açmıştır.

Bütçelerin gelir dağılımı açısından bir belirleyiciliği de harcamaların fonksiyonel dağılımı, yani hangi alanlara yapıldığıyla ilgilidir. Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler gibi alanlar, genellikle dar gelirlileri yakından ilgilendiren harcama alanlarıdır. Daha fazla okul, sağlık kuruluşu, daha kaliteli eğitim, sağlık hizmeti, ücretliler için manevi bir gelir anlamını taşır. Bütçe harcamaları içinde bu kesimlerin payının azalması ise bir dolaylı gelir kaybı demektir.

Örneğin bütçe ödenekleri içinde sağlık hizmetlerinin payı 1979 ve 1980'de yüzde 4'ün üzerindeyken, 1980 sonrasının emek aleyhtarı politikaların devamı olarak 1981'de yüzde 3,5, 1982'de yüzde 2,7 dolayına düşmüş ve 1980'li yıllar boyunca da aynı oran sürmüştür. Buna karşılık borç faizlerinin 1985 bütçe ödenekleri içinde yüzde 13,6 olan payı, 1988'de yüzde 23,2'ye kadar yükselmiştir. Bütçe harcamalarının 1988-1990 döneminde hangi alanlara yapıldığına ilişkin tablo, gelir dağılımındaki çarpıklığın bir başka göstergesidir.

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK VE DEVLET

Devletin, gelir dağılımı denklemine etki eden müdahalelerinden birisi de bölgesel farklılıkları azaltmaya dönük politikalarıdır. Burada devlet, yatırımları geri kalmış yörelere yönlendirmeyi hedefleyen bazı teşvik önlemleri almakla, sınırlı dolaylı müdahalelerle yetinebileceği gibi, başta KİT'ler olmak üzere kamu kuruluşları aracılığıyla yapacağı doğrudan yatırımlarla da bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilir. Bölgesel gelişme, yöredeki tüm sınıf ve tabakaların gelirlerinde farklı oranlarda da olsa belli iyileşmeler sağlayarak kişisel gelir

dağılımında dengesizliği azaltabilir.

Türkiye bölgesel dengesizliği derinden yaşayan bir ülkedir. Batı ile Doğu arasındaki gelişmişlik farkı yıllardır azaltılamamış, giderek ciddi politik sorunlara da yol açmıştır.

Türkiye'de kalkınmanın bölgesel gelişimi, diğer gelişmiş veya gelişmekte olan kapitalist ülkelerden pek farklı olmamıştır. Başlangıçta bir koloni kenti, daha sonra Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, coğrafi konumunun da elverişli olması sayesinde "tek egemen kent" olma özelliğini sürdüregelmiştir.

Özellikle kapitalist dünya ekonomisiyle yeni bir bütünleşme evresine girildiği 1950'lerden itibaren İstanbul, "kutup il" olma özelliğini, ilerideki yıllarda çevresine de yayarak pekiştirmiştir. "Devletçilik dönemi"nde gerçekleştirilen sanayileşme bir yana bırakılırsa, 1950'lerde başlayan sanayileşme süreci, o döneme kadar ithalatçı durumundaki işadamlarının yabancı sermaye ile işbirliği içinde kurdukları sanayi yatırımları ile başlamıştır.

İstanbul öteden beri Türkiye'nin ithalat kapısı, ithalatçıların da yerleşik mekânı olmuştur. İthali kısıtlanan malların eski ithalatçılar ve yabancı sermayece yurtiçinde üretilmesi düşünüldüğünde en uygun yer olarak İstanbul görülmüştür. Çünkü dışarıdan getirilecek makine, hammaddeye uzaklık ve ulaşım yönünden İstanbul uygundur. Ayrıca altyapı yatırımları yönünden en elverişli bölgedir. Geliri yüksek, geniş bir tüketici kesim İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul'da 1950'lerde başlayan sanayileşme hızlandıkça, devletten altyapı talepleri de artmıştır. Sanayicilerin taleplerinin ağır basmasıyla, kamu yatırımlarından aslan payını İstanbul sermayesi almış, özel kesime girdi sağlayan önemli KİT'ler İstanbul dolaylarında kurulmuştur. Sanayinin İstanbul'da yoğunlaşması diğer illerden sermaye ve işgücü akımını da hızlandırmış ve bu süreç çığ gibi büyümüştür.

Kendi kabuğuna sığmayan İstanbul sermayesi, sırasıyla Bursa, Kocaeli, Sakarya'ya 1970'li yıllarda da Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, Kırklareli ve Bilecik'e taşarak Marmara Bölgesi'ni ülkenin "kutup bölgesi" durumuna getirmiştir. Böylece 1970'lerin sonlarına gelindiğinde Marmara Bölgesi, Türkiye nüfusunda yüzde 21,2, GSYİH'de yüzde 34,2, genel bütçe gelirlerinde yüzde 32,3, sigortalı işyerlerinde yüzde 56,2, sigortalı işçi sayısında yüzde 41,2, toplanan mevduatta yüzde 44,7'lik paylara sahip olmuştur. Bu durum, iller arasında kişi başına düşen gelirde ileri boyutlarda farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Örneğin 1985'te kişi başına milli gelirde, en yüksek il Kocaeli ile en düşük il Hakkâri arasında 14 katlık bir fark olduğu görülmüştür. Bu farkın 1965'te 8, 1975'te 6,7 kat olduğu anımsandığında bölgelerarası gelir farklılığının çok ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Türkiye'de devlet, bölgelerarası dengesizlikten kaynaklanan gelir eşitsizliğini de azaltma hedefiyle ilk kez 1968'de "Kalkınmada Öncelikli İller" (KÖİ) kavramını türetmiş ve bu illere yapılacak yatırımlara özel teşvikler vermiştir. 1968'de 22 olarak saptanan KÖİ sayısı 1979'da 41'e varmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 17 il, 1968'den beri KÖİ kapsamındadır. Ne var ki, KÖİ'lerde teşvik alan tesislerin sayısı, Türkiye'deki teşvikli yatırımların yüzde 10'unu geçmemiştir. Bu illere yapılan yatırımların da ağırlıkla kamu kesimi veya iştirakiyle gerçekleştirildiği, ancak rasyonel olmayan yatırım seçimleri sonucu kaynak savurganlığına yol açıldığı görülmüştür.

Bugüne kadar uygulanan teşvikler ve/veya devlet eliyle yapılan doğrudan yatırımlar, her ne kadar bölgesel eşitsizliği etkin bir biçimde azaltmamışsa da, sorunun çözümünde yine de devlet öncülüğünün gerekli olduğu, dünya uygulamalarından anlaşılmaktadır.

TÜRKİYE'DE DÖNEMLER VE BÖLÜŞÜM (1908-2000)

Yirminci yüzyıl Türkiye'sinde bölüşüm ilişkilerinin gelişimine yer verilen bu bölümde on iki temel dönemde gelir dağılımı ele alınacaktır.

Türkiye iktisat tarihini dönemlendirme, genel olarak II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908 yılından başlatılmaktadır. 1908-1922 dönemi "Devrim ve savaş yılları" olarak adlandırılmaktadır. Onu izleyen yılların dönemlendirilmesinde dış ticaret, sanayileşme gibi temel politikalardaki bükülmeler, rota değişiklikleri önemli rol oynamaktadır.

On iki dönemli Türkiye iktisat tarihinin her döneminin kendine özgü bölüşüm ilişkileri olagelmiştir. Bir dönemde geçerli olan gelir dağılımı dengeleri, bazen izleyen dönemde değişmemiştir. Bazı durumlarda da yeni dönem, yeni bölüşüm ilişkilerini gündeme getirmiş ve kayıpların telafi edildiği ya da kazançlıların kaybettiği ekonomik konjonktürler yaşanmıştır. Türkiye'de gelir dağılımı araştırmalarının oldukça az olması, dönemler itibariyle belli karşılaştırmalar yapma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca istatistiklerdeki tanımların sık sık değişmesi de daha yetkin analizleri olanaksızlaştırmaktadır.

Türkiye iktisat tarihinin belli dönemlerinin ana özellikleri ve ilgili dönemlerde gözlenen bölüşüm göstergeleri şöyle özetlenebilir.

1908-1922: SAVAŞ YILLARI

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'den Cumhuriyet'in başlangıç yılı 1922'ye kadar olan dönem Türkiye iktisat tarihinde "savaş ve devrim yılları" olarak adlandırılır. Bu dönemdeki Osmanlı ekonomisini karakterize eden özellikler; hammadde ihracatçısı ve sanayi malları ithalatçısı olmasıydı. Uluslararası işbölümünün bu klasik biçimi 19. yüzyılın başlarında uç vermiş ve ileriki yıllarda gelişmişti. Avrupa kaynaklı sanayi malları iç pazara büyük ölçüde egemen olmuştu. Endüstri devriminin lokomotifi sayılan tekstil ürünleri açısından Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın başlarında kendi kendine yeterli durumda iken 20. yüzyılın başlarında iç tüketimin yüzde 80-90'ı ithal tekstil ürünleri tarafından karşılanıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı sömürge niteliğinin en açık belirtisi dış güçlerin hegemonyasındaki artıştı. Dış borçlar, Düyun-u Umumiye, imtiyazlı yabancı sermaye ve kapitülasyonlardan oluşan emperyalist tezgâhta, ülke yönetimi önce ekonomik, sonra da siyasi ve askeri anlamda emperyalizmin denetimine girmiştir.

Savaş ekonomisi koşullarının hâkim olduğu bu dönemin bölüşüm ilişkileri, geçimlik tarımla uğraşan köylülüğün, dönemden büyük bir yoksullaşma ile çıktığını ortaya koyuyordu. Anadolu bozkırlarının geçimlik üretimle meşgul yoksul köylü kitlesi, erkeklerini Yemen'de, Galiçya'da yitirirken geri kalanlar tefeci-tüccar sömürüsüne maruz kalmış ve savaşın kargaşa koşullarında en ilkel yollarla sömürülmüşlerdi.

1908-1918 arasında İttihatçılar'ın, 1919-1922 arasında da Kemalistlerin "tüccarın millileşmesi" ve bilinçli "zenginleştirme" politikaları, en çok siyasi iktidarla yakın bağları olan Müslüman ticaret burjuvazisine yarayacaktı.

Dönemden kazançlı çıkan bir grup da pazar için üretim yapan orta ve zengin çiftçilerdi. Pamuk, üzüm, incir, fındık gibi tarımsal ürünlerin ihracata konu olması, bu ürünlerin üretiminin İttihatçılarca desteklenmesi ile birleşince, yaşanan süreçten kârlı çıkan, bu kesimdeki çiftçiler oldu. Özellikle Ege, Akdeniz bölgelerindeki bu üreticiler ile tefeci-tüccar arasında yaşanan bölüşüm mücadelesinde, siyasi iktidardakiler, üretici birlikleri, kooperatifler, tarımsal krediler vb. araçlarla üreticinin yanında yer aldı.

Osmanlı toplumunda geleneksel olarak "güçlü" bilinen memurlar için ise 1908-1922 dönemi gelir dağılımı açısından kötü yıllardı. Yüksek düzeydeki memurların şişkinleştirdiği memur kadrolarında daraltmaya gidilmiş, maaşlarda da ayrıcalıklı kesimlerin yararlandığı fazlalıklar budanmıştı. Memur maaşları savaşın başlaması ile birlikte yüzde 50 oranında indirildi ve bu durum bir yıl kadar sürdü. Maaşlar savaş boyunca sadece yüzde 20 dolayında zam gördü. Ancak olağanüstü fiyat artışları karşısında alım gücünün düşüşü önlenemedi ve memurlar 1908-1922 döneminde satın alma güçlerinin yüzde 80 gerilemesini önleyemedi.

Henüz nüve halinde olan işçi sınıfının "savaş ve devrim yılları"ndaki gelir durumuna bakıldığında, bu kesimin ücretlerinde de kısmi bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı ücretleri üzerinde Korkut Boratav, Gündüz Ökçün ve Şevket Pamuk'un yaptığı bir araştırma, 1908-1913 arasında nominal ücretlerin yüzde 20 dolayında artığını göstermektedir. Ancak 1914-1920 dönemine ilişkin bulgular ise reel ücretlerin yüzde 33 oranında düştüğünü göstermektedir. İşçi ücretleri konusunda dönemin tümüyle ilgili bir değerlendirme yapmak

gerekirse, reel ücretlerin 1920'de, 1908'deki düzeyinin yaklaşık yüzde 25 altında olduğu söylenebilir. Aynı dönemde milli gelirin yüzde 33 dolayında azaldığı dikkate alındığında da toplam milli gelir içinde ücretlerin payının pek değişmediği, hatta bir miktar artığı söylenebilir. Ancak, hatırlamak gerekir ki, bu dönemdeki işçi sınıfı, sanayi proleteri olmaktan çok, demiryolları, tramvay, havagazı gibi belediye hizmetleri, inşaat, ticaret gibi alanlarda çalışanlardan oluşmaktaydı ve kentsel nüfusun çok küçük bir dilimini oluşturuyordu.

1923-1929: TARIMDA REFAH YILLARI

1923, Anadolu'da yeni bir devletin doğduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı bir kilometre taşıdır. Bu anlamda geçmişle kesin bir kopuşu simgeler. Ancak siyasi bir devrimi temsil etmesine karşın Cumhuriyet'in bu ilk yılları, kendisinden önceki 1908-1922 dönemiyle ekonomik anlamda bir süreklilik içindedir. Ekonomik anlamda bir kopuş yaşanmamıştır. Bu süreklilik bir ölçüde, bölüşüm ilişkilerine de yansımıştır. Devlet mekanizması ile yakınlıklarının avantajını kullanarak yabancı firmalara aracılık eden ya da imtiyazlı firmaları kontrol eden çıkar grupları, dönemden önemli kazançlar elde edenlerin arasında, belki de başında, yer aldılar. Ancak, ekonomi içinde göreli durumları iyileşme gösterenler, tarım kesimindeki sınıf ve tabakalardı. 1923-1929 dönemi, tarımsal üretim bakımından oldukça parlak yıllardı. Başlıca ürünlerde, savaş yıllarında üretim yarı yarıya düşmüştü. Savaş öncesinin üretim düzeyine, Cumhuriyet'in ilk bir iki yılında hemen ulaşıldı. Erkekler savaştan tarlaya dönmüştü, fiyat ve vergi politikaları tarımsal üretime ivme kazandırmıştı. Bu dönemde, gelir dağılımı ile ilgili en önemli karar, 1925'te aşarın kaldırılması kararıydı. Çağlar Keyder'in belirlemelerine göre, 1924'te bütçe gelirlerinin yüzde 22'sini aşar gelirleri oluşturuyordu.

Aşarın köylülüğün sırtından alınması, ilk elde bu kesim lehine bir operasyon gibi görünüyordu. Bu kararın etkisi devlet gelirlerinin azalması olacaktı. Ancak aşarın yerini, bu kez yeni dolaylı vergiler aldı. 1926'dan başlayarak dolaylı vergilerdeki artışlarla, özellikle şeker ve gazyağının vergilendirilmesiyle aşardan doğan boşluğu doldurma yoluna gidildi. Bu, kentlerdeki ve pazara açılmış kırsal kesimdeki tüketicilere yeni vergiler yüklenmesi anlamını taşıyordu. Bir başka ifadeyle, köylü kesime ödetilen "aşar" başlıklı vergi, şimdi şeker ve gazyağı tüketen tüm tüketici kesime yaygınlaştırıldı. Bu tarım kesimi lehine bir düzenlemeydi.

Genelde tarım kesimi lehine dönüşen bölüşüm ilişkilerinin, tarım

kesiminde yarattığı sonuçlar veri eksikliğinden pek saptanamamaktadır. Ancak savaştan tarlaya dönen yoksul köylülerin, aşarın kaldırılması ve izlenen fiyat politikalarının da etkisiyle, milli gelir artışından payını aldığı söylenebilmektedir. Bu yoksul köylülüğün, önceki döneme göre durumunu bir ölçüde düzeltmesi anlamını taşıyordu. Fakat tarımdaki genel refah artışından yararlananın büyük çiftçi olduğu söylenebilir. İhracata dönük tarım üretimi yapanlar bu dönemde de, önceki dönemde olduğu gibi, önemli gelirler sağladılar. Ayrıca, Anadolu köylerinden mübadele sonunda ayrılan gayrimüslim nüfusa ait toprakların, bazı bölgelerde yerel büyük toprak sahiplerinin denetimine geçtiği gözlemlenmiştir.

Genişleyen dış ticaret, dışa dönük ticaret burjuvazisinin milli gelirden aldığı payı artırmıştır. 1923-1929 arasında ithalatın, gayrı safi yurtiçi hasılaya oranı yüzde 14,4, ihracatın payı ise yüzde 10,6 idi. 1923-29 yıllarında ithalat ve ihracatın milli gelir içinde kapladığı paylar, izleyen elli yılda aşılamadı. Tarımsal üretimden dışa satılan miktar yüzde 20'ye ulaşmaktaydı. Bu oran 1908-1914 döneminde yüzde 14'tü. Tütün, kuru üzüm, pamuk, incir, fındık, yün, afyon ve yumurta, toplam ihracatın üçte ikisi dolayındaydı. İthalat ise esas olarak sınai tüketim maddelerinden oluşuyordu. Yani, Türkiye dünya ekonomisindeki iş bölümüne hammadde ihraç eden, mamul sanayi malı alan klasik bir yarı-sömürge ülke olarak katılmıştı. Bu ihracat-ithalat faaliyeti, çoğu azınlıklardan oluşan tüccar kesimine önemli kazançlar sağlamıştı. Önceki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de ticareti "milli"leştirme, köşebaşlarını gayrimüslimlerden alıp Müslüman Türkler'e verme girişimleri, bir politika olarak benimsenmişse de pek başarılı olunamamıştı.

1923-1929 dönemi için güvenilir işçi ücretleri verilerinin olmaması, bu dönemde milli gelirden işçilerin aldığı pay konusundaki yargıları da güçleştirmektedir. Buna karşılık devlet memurlarının milli gelirden aldıkları payın, önceki döneme göre pek değişmeden, yüzde 6 dolayında kaldığı belirlenmiştir.

Kısacası, 1923-1929 dönemi, yüzde 8,5'lik yıllık ortalama büyüme gösteren bir ekonominin sağladığı görece refahın, toplumca paylaşıldığı yılları içermektedir. Barış ortamına dönüş koşulları içinde milli gelirde sağlanan büyüme hızı dolayısıyla reel gelir artışlarından en çok yararlananlar ise tarımsal kesimdeki sınıf ve tabakalar olmuştur.

1930-1939: DEVLETÇİLİK DÖNEMİ

Dünya ekonomisinin krize girdiği bir dönemde ekonomide korumacılığın artığı ve devlet müdahalesinin yoğunlaştığı 1930-39 dönemi, aynı zamanda ilk sanayileşme yılları olarak da bilinir. Korumacılık,

devletçilik, sanayileşme, bu dönemi karakterize eden üç özelliktir. "Devletçi sanayileşme" diye nitelendirilebilecek bu dönemin politikası, 1908'den beri ekonomiye yön veren doğrultunun tamamen değiştirilmesinden oluşmuştur. Bu dönemdeki bölüşüm ilişkileri ya da gelir dağılımında meydana gelen değişimlerin incelenmesi, ilk sanayileşmenin, hangi sınıf ve tabakaların katkısıyla gerçekleştiği sorusuna da ışık tutar.

Bu dönemde "zararlı" çıkan grupların başında dışa dönük ticaret burjuvazisi gelmektedir. İthalat, 1929'da 256 milyon TL iken 1933'te 75 milyon TL'ye kadar düştü, 1939'a gelindiğinde ise on yıl önceki düzeyinin yüzde 50 altındaydı. İthalatın milli gelir içindeki payı 1923-29 döneminde yüzde 15'e yakın iken bu dönemde yüzde 7'ye kadar geriledi. İhracatın da söz konusu dönemlerdeki payı yüzde 11'den yüzde 8'e düşmüştür. Bu daralma, ithalatçı kârını doğrudan etkilemiştir. Korunan iç pazarda ithal mallarını daha yüksek fiyata satma yoluyla bu kaybın bir kısmı telafi edilmişse de, önceki döneme göre gerçek bir gelir azalmasından söz edilebilir.

Öte tarafta, devlet ihaleleriyle, iç ticaret ve sanayi faaliyetleriyle uğraşan sermaye kesimi, dönemi "kârlı" kapatanlar arasında yer aldı. Bunlar içinde de en kazançlı grubun devlet ihalelerini alarak gelişen müteahhitler olduğu söylenebilir.

Dönemin yüzüne güldüğü bir kesim de sanayicilerdir. Devlet öncülüğünde kurulan sanayi ile, rekabetten çok tamamlayıcılık ilişkisi olan irili ufaklı sanayi işletmeleri, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun sağladığı olanaklarla bu dönemde dikkate değer birikimler oluşturdular. 1932-1939 yılları arasında Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamındaki işletmelerin kârları 3,2, katma değerleri 3 kat artış göstermiştir. Bu dönemde GSMH'deki artışın yüzde 76 olduğu anımsandığında teşviki sanayicilerin sağladığı kâr artışlarıyla milli gelirdeki paylarını artırdıkları söylenebilir.

Korkut Boratav'ın dönemle ilgili araştırması 1932-1939 yıllarında özel sınai kârların milli gelir içindeki payının yüzde 3,4'ten yüzde 6,2'ye yükseldiğini ortaya koymaktadır. Aynı dönemde sınai kârların sınai hasıla içindeki payı ise yüzde 26,2'den yüzde 35,8'e çıkmıştır. Bu saptamalar, gelir dağılımında sanayicilere düşen payın artığını göstermektedir.

Bu dönemde işçilerin gelirlerine ilişkin veriler de Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan firmaların verilerine dayanmaktadır. Söz konusu verilere göre, ücretlerin milli gelirden aldığı pay yüzde 1,3'ten 1,7'ye çıkmıştır. Bununla birlikte reel ücretlerin 1932 yılı 100 kabul edildiğinde 1939'da 88,1'e düştüğü görülmektedir. Bu arada TSK'dan yararlanan işletmelerdeki işçi sayısı yıllık ortalama yüzde 13 oranında artmıştır.

Memurların milli gelirden aldıkları pay ise 1929-34 arasında artarken 1934-36'da düşmüş, 1936-39'da tekrar artmıştır.

Tarım kesimine bakıldığında ise şu görünüm ortaya çıkmaktadır: Tarım sektörünün sanayi karşısındaki ticaret hadleri 1929-1934 yılları arasında yüzde 25 düşmüş ve dönem sonuna kadar bu düşük düzeyde seyretmiştir. Özellikle buğday üreticileri, dönemden en çok zararlı çıkan kesim olmuştur. Buğday/sanayii fiyat endeksleri arasındaki oran, 1924 yılı 100 alınırsa 1931-1932'de 70'e düşmüş iken 1939'da 68'de kalmıştır. Başka bir ifadeyle bu dönemdeki sanayileşmenin yükü, esas olarak buğday üreticisi köylüler ile işçiler tarafından paylaşılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarına göre daralan dış ticaret nedeniyle dışa dönük tüccar kesimi de dönemin kaybedenleri arasında yer almıştır.

Buna karşılık, memur kesimi durumunu belli ölçüde korurken devletle iş yapan müteahhit, tüccar gibi kesimler palazlanmış, sanayiciler de bu "ilk sanayileşme" döneminin nimetlerinden yararlananlar arasında yer almıştır.

1940-1945: VURGUN YILLARI

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na bulaşmadı ama sanki savaştaymış gibi, sıkıntılı bir ekonomik konjonktür yaşadı. 1930'lu yılların korumacı politikalarının sonucu daralan ithalat, bu yıllarda biraz daha azaldı, hatta ilk yılda yarı yarıya düştü. Yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün silah altına alınması üretimde büyük düşüşlere yol açtı. Örneğin buğday üretimindeki düşüş yüzde 50'yi buldu.

1940 sonrasının yokluk, darlık koşulları gelir dağılımında da önemli değişikliklere yol açmış ve bu sonuçlar, savaş sonrası dönemin ekonomik yazgısını da önemli ölçüde belirlemiştir. Çalışanların örgütsüz olduğu tüm başıboş enflasyon ve yokluk dönemlerinde olduğu gibi, 1940-45 döneminde de mülk gelirleri emek gelirlerinin, kârlar da ücretlerin aleyhine genişledi. Ayrıca, aynı dönemde pazara dönük üretim yapan büyük çiftçilerin gelirleri de geçimlik üretim yapan köylülerin gelirleri aleyhine genişledi.

Savaş yıllarında gelir dağılımında meydana gelen değişmeleri anlamaya olanak veren göstergeler aşağıdaki tabloda yeralmaktadır.

Tabloda izleneceği gibi, tarımsal ürün fiyatları söz konusu dönemde büyük artış göstermiş, özellikle buğday fiyatları, olağanüstü sıçrama yapmıştır. Dolayısıyla tarımsal ürün ticareti yapan kesimlerin kazançlarında büyük artışlar olmuştur.

Savaş yıllarının yükünü çekenlerin başında ise ücretliler vardır. Sabit fiyatlarla sanayi üretiminde yüzde 22, milli gelirde yüzde 25

düşmenin görüldüğü bir dönemde reel ücretler yarı yarıya azalmış, böylece işçilerin hayat standartlarında önemli bir düşme görülmüştür.

Memur maaşları, işçi ücretlerine göre, alım gücünü nispeten korumuştur. Maaşların milli gelir içindeki payı 1941'de yüzde 10'a kadar yükselmiş, ancak artan enflasyon temposuna dayanamayarak 1942'de yüzde 7,4'e, 1943'te yüzde 5,3'e kadar düşmüştür. 1944-45 döneminde ise milli gelir içinde maaş payı savaş öncesi düzeye yeniden yaklaşabilmiştir. Dolayısıyla savaş yıllarında memurlar, ancak milli gelir pastasındaki daralma oranında sıkıntı çekmişler, onun dışında işçiler gibi çarpıcı bir satın alma gücü kaybına uğramamışlardır.

Savaş yılları, sermaye kesimi içinde gayrimüslimlerin lehine olan dengenin "Varlık Vergisi" adlı uygulamayla Müslüman Türk tüccarlar lehine değiştirildiği ilginç bir dönemdir. Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu, ilk elde ticaret sermayesini, ikinci elde de çiftçi, esnaf ve ücretlileri kapsayan, belli komisyonlarca takdir edilen bir defalık toplanan, itiraz hakkı bulunmayan olağanüstü bir vergiyi öngörmüştür. Amaç, savaş ekonomisi koşullarında oluşan aşırı kazançları vergilemekti. Varlık Vergisi borçlarını bir ay içinde ödeyemeyenler, önce kamplara, sonra da Aşkale'deki çalışma bölgelerine, taş kırmaya gönderildiler. 1944 başlarında yürürlükten kaldırıldığında 114 bin mükelleften 315 milyon TL'lik Varlık Vergisi tahsil edilmişti. Yaklaşık 1 yıl içinde tarım dışı kesimlerde yaratılan toplam hasılanın yüzde 8'i tümüyle orta ve büyük kent sermayedarlarından oluşan 100 bin dolayındaki mükellef tarafından ödenmişti. Bu mükellefler içinde de siyasi iktidarla gevşek bağları olan gruplar, özellikle de azınlıkların çokluğu dikkat çekiciydi. Bunların bazıları vergi borçlarını, sermaye ve taşınmazlarını tasfiye ederek ödemek zorunda kalmışlardır. Başta Ermeniler olmak üzere azınlık tüccarların ağır vergi yükünü ödemek için satışa çıkardıkları mal-mülkü devralan Anadolu kökenli yeni zenginler, büyük servet birikimleri sağlamışlardır.

1946-1953: TARIM ÖN PLANDA

1946, Cumhuriyet Türkiye'sinde önemli bir kilometre taşıdır. Hem siyasi, hem de ekonomik tarihimizde oldukça önemli bir yıl olan 1946, dünya kapitalizmiyle farklı bir eklemlenmenin başladığı dönemin başlangıcıdır. Bu yeni oluşumlar, bölüşüm ilişkilerini de yakından etkilemiştir.

Politik açıdan 1946, tek parti rejiminden, çok partili döneme geçişin başlangıç tarihidir. Bu değişimle birlikte seçimden seçime de olsa işçi, köylü, küçük üretici gibi nüfusun ana gövdesini oluşturan kesimlerin ekonomik ve toplumsal taleplerini dikkate alma zorunluluğu

doğmuştur. Bu zorunluluk, bölüşüm ilişkilerinde "popülist" politikaların benimsenmesini de beraberinde getirmiştir.

1946 yılının bir özelliği de iktisat tarihimizin kilometre taşı olmasıdır. 1930'dan beri sürekli izlenen içe kapalı, korumacı, dış dengeyi dikkate alan iktisat politikaları 16 yıl sonra terk edilmeye başlanmıştır. 1946'dan başlanarak ithalat serbestleştirilmiş ve önündeki engeller kaldırılmıştır. İthalattaki sıçramaya ihracatla karşılık verilemeyince dış açıklar kronik hale gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla dış borç ve yabancı sermaye yatırımlarıyla yeniden üretimini sağlamaya çalışan bir ekonomik yapı başatlık kazanmaya başlamıştır. Değişen dış ticaret politikasıyla beraber iç pazara dayalı sanayileşme stratejisinden, en azından 1950'lerin ortalarına değin, uzaklaşıp dış pazara dönük tarım ve madenciliğe, altyapı yatırımlarına, inşaat sektörüne öncelik veren bir kalkınma anlaşması benimsenmiştir.

1946-1953 döneminde, yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığı için çoğu grup ve tabakaların reel gelirlerinde bir artış görüldü. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişmelerin yıllık ortalaması yüzde 11'e ulaştı. Savaş yıllarındaki gerilemenin telafisi niteliğindeki bu büyüme patlamasında başrol tarımındı. 1946-53 dönemi boyunca tarımdaki ortalama büyüme yüzde 13,2'yi buldu ve yüzde 9,2'lik sınai büyüme hızını aştı. Tarımın milli gelir içindeki payı 1946-47 döneminde yüzde 43,6 iken bu pay 1952-53'te yüzde 44,7'ye çıktı. Aynı yıllarda sanayinin milli gelirdeki payı yüzde 15,2'den yüzde 13,4'e düştü.

Dış dengelere bakıldığında ise, 1947'de ithalatın yüzde 100'ü aştığı, ihracatın ise sabit kaldığı görülmüştür. Böylece dış açıklara geçiş dönemi başlamış ve 1946-53 arasında dış ticaret açığı 500 milyon doları bulmuştur. Bu açıklar ise "ABD yardımları" ve dış borçlarla kapatılmıştır.

Yüksek büyüme dönemi olan 1946-1953'te, birçok grup ve tabakanın durumu iyileşme gösterirken, ücretlilerin dönemden zararlı çıktıkları görülmüştür. Memur maaşlarının milli gelirdeki payı 1945'te yüzde 8,3 iken, 1953'te yüzde 6,6'ya düşmüştür.

İşçi ücretleri konusunda Sabahattin Zaim'in yaptığı döneme ilişkin bir araştırma, 1953'e gelindiğinde 1944-45'e göre reel ücretlerin yüzde 73,3 artığını ortaya koymuştur. Ancak aynı dönemde sınai hasılanın yaklaşık yüzde 100 artığı anımsandığında, ücretlerin katma değer içindeki payının gerilemiş olduğu anlaşılmaktadır. Dönemden kazançlı çıkan grupların başında tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını ve özellikle ithalatı gerçekleştiren ticaret sermayesini saymak gerekir. Sanayicinin yanı sıra küçük tüccar ve üreticinin de büyüme yıllarından nasiplendikleri eklenmelidir.

Özetle, 1946-1953 dönemi, işçi ve memur gelirlerinin reel anlamda gerilediği, buna karşılık emekçiler dışındaki diğer grup ve tabakaların

gelirlerinin artığı yılları içermektedir. Dönemden, özellikle ticaret sermayesinin kârlı çıktığı ifade edilebilir.

1954-1961: SANAYİCİ YILLARI

Türkiye iktisat tarihinde 1954-61 yılları, savaş sonrası genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu bir dönemdir. Bu dönemde ekonomi nispi bir dalgalanmaya giderken ihraç mallarına olan talebin düşmesi karşısında dış kaynaklar belli bir düzeyi aşamamış, böylece bir dış tıkanmayla karşılaşılmıştır. Bu döviz sıkıntısı, ithalatta belli sınırlamalara gitmeyi, iç pazara dönük ithalat ikameci bir birikim tarzına dönmeyi de beraberinde getirmiştir.

"KİT'leri özelleştirme" sloganıyla iktidar olan Demokrat Parti, yaşanan süreç karşısında kamu yatırımlarını artırmak zorunda kalmıştır. Çimento, kömür, şeker, enerji yatırımlarının etkisiyle kamu yatırımlarının milli gelir içindeki payı belirgin bir sıçrama göstermiştir. Kamudaki dinamizm özel sektöre de yansımış, özel sanayide de kayda değer gelişmeler görülmüştür.

Dönemin gelir dağılımı bulguları ise ana hatları ile 1946-1953 dönemindeki eğilimin tersi yöndedir. Ücretli ve maaşlı kesim, savaş yıllarındaki mutlak yoksullaşmasını 1954-61 döneminde telafi etmiştir. Milli gelir içinde memur maaşlarının payı 1952-53 yıllarında yüzde 7 dolayında iken bu oran dönem boyunca küçük dalgalanmalara karşın, yükselerek yüzde 9,5'i bulmuştur. Memur maaşları ile birlikte diğer ücretler de dikkate alındığında 1952-53 yıllarında milli gelirden yüzde 16,7'lik pay alan ücretliler, bu paylarını 1960 başlarında yüzde 23,8'e yükseltmişlerdir. Özellikle özel kesim ücretlerinde dikkate değer bir artış görülmüştür. Özel sektörde, anılan dönemde, ücretlerin milli gelirdeki payı yüzde 7,7'den yüzde 11,6'ya çıkmıştır.

Sermayedar grup açısından ise 1954-1961 dönemi, daha çok sanayicilerin ve tüccarların gelirlerini artırdıkları bir dönem olmuştur. Döviz yokluğu nedeniyle gidilen ithalat kısıtlamalarının ardından yükseltilen gümrük duvarları, geleneksel sanayilerin yanı sıra yabancı sermaye ile işbirliğinde kurulan montajcı nitelikteki sanayiye yüksek kâr oranları olanağı sağlamıştır. Aynı dönemde iç ticaret hadlerinin sanayi lehine gelişmesi sonucu, sanayici ve sanayi malı pazarlayan tüccarın geliri, tarımdaki çiftçinin aleyhine gelişmiştir.

1962-1976: HIZLI BÜYÜME DÖNEMİ

1954'te başlayan dış tıkanma ve beraberindeki durgunluk ortamına karşı uygulanan uyum politikaları, 1961'den itibaren yerini uzun

süreli bir genişleme dönemine terk etmiştir.

Beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde sürdürülen bu genişleme dönemi, korumacı, ithal ikameci, iç pazara dönük bir karakterdeydi. Bu birikim tarzının uzantısı olarak bölüşüm ilişkileri de "popülist" bir nitelikteydi. Popülist politika, geniş kesimlerin oy mekanizması aracılığıyla siyaset sahnesinde rol almasına olanak veren çok partili parlamenter düzenin bir sonucudur. Sanayici, tüccar, büyük toprak sahiplerinden oluşan iktidar blokunun uzun dönemli çıkarları ile geniş halk kesimlerinin kısa vadeli çıkarları arasında belli dengelerin olması da popülist bölüşüm politikaları izlenmesine olanak vermiştir.

Dönemin iktisat politikasında belirleyici öğe olan ithal ikameci sanayileşme, iç pazarın genişliği ve dinamizmine dayanmaktaydı ve bu modelde, ücretler sanayici için bir maliyet unsuru olduğu kadar bir talep unsuruydu. Sanayinin ürettiklerini alıp tüketecek ölçüde kazanan bir ücretli kesimi, ithal ikameci modelin bir önkoşuluydu. Bunun devamı olarak, grev hakkını da içeren bir toplu pazarlık hakkı, bu dönemde işçi ücretlerinin belli düzeylere ulaşmasına da olanak vermiştir. Ayrıca KİT'lerde uygulanan aşırı istihdam, göreli yüksek ücret politikaları da emek piyasasının tümünü, dolayısıyla özel kesim ücretlerini de etkileyerek gelir dağılımı ibresinin ücretliler lehinde seyretmesine olanak sağlamıştır.

Popülist politikaların bir başka ayağı, çalışanlar için sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması, dolayısıyla çalışanlara ücret dışı önemli güvencelerin verilmiş olmasıdır.

Bu politikalar kırsal Türkiye'de de benzer sonuçlara yol açmıştır. Desteklenen tarımsal ürün sayısı ve tarıma verilen çeşitli sübvansiyonlar hızla artmıştır. Özellikle seçim arifelerinde açıklanan taban fiyatları, piyasada belirlenecek fiyatların oldukça üzerinde seyretmiştir.

Seçmen kitlesi işçi-memur ve küçük üretici için, bu dönemde uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarla sağlanan göreli refah, sanayici, tüccar ve toprak sahipleri için başka biçimler almıştır. Fiyatlar üzerinde bir denetim uygulanmaması, döviz kuru ve faiz oranlarının düşük tutulması, KİT ürünlerinin maliyet altı fiyatlarla satılması, sanayici ve tüccara dağıtılan başlıca ihsanlardı. Tarımdan neredeyse vergi almamak ve adaletsiz toprak dağılımına dokunmamak da, tarımsal destekleme politikalarından zaten yararlanmakta olan büyük toprak sahiplerine sunulan nimetler arasındaydı.

Genelde herkesi memnun etmeyi hedefleyen bu model, 12 Mart 1971 askeri darbesi bir yana bırakılırsa, 1977'de uç veren bunalıma kadar sürdürülebildi.

1962-1976 yıllarının gelir dağılım tablosu, kesimlere göre şu görüntüyü ortaya koymaktadır: İşçilerin 1963'ten itibaren özgür sendikal

haklara sahip olması, ücret gelirlerinin düzeyini de belirlemiştir. Sendikal hakların askıya alındığı 1971'i izleyen iki yıl dışında, reel ücretler düzenli olarak artmıştır. 1963 yılı 100 kabul edilirse 1976'da reel ücretler 175'e çıkmıştır. Yaşam standardındaki gelişmeyi ortaya koyan bu sayıların dışında, yaratılan net hasıladan ücretlerin ne kadar pay aldığı saptanmak istendiğinde de şu tabloya ulaşılmaktadır: Ücretlerin sanayi katma değeri içindeki payı 1963-1964'te yüzde 31 iken 1972'de yüzde 25'in altına düşmüştür. Böylece bu alt dönemde işçilerin göreli durumu bozulmuştur. 1973'ten başlayarak ise gelir dağılımı tersine dönmüş; ücretlerin payı her yıl artarak 1976'da yeniden yüzde 31 dolayına çıkmıştır.

Tarımsal ürünlere sağlanan desteklerin etkisiyle küçük üreticilerin de söz konusu dönemde milli gelirden aldığı pay görece artma olanağı bulmuştur. 1960-61 yılı 100 kabul edildiğinde iç ticaret hadleri tarım lehine seyrederek 1976'da 117'ye ulaşmıştır. Ürün bazına inildiğinde buğdayda ticaret hadlerinin 1960-61'de 100 iken 1975'te 113'e çıktığı görülmektedir. Pamukta bu sayı 123'e, tütünde 190'a kadar çıkmıştır.

1977-1979: BUNALIM DÖNEMİ

1974 sonrasında petrol fiyatlarındaki artışla birlikte dünya ekonomisinin süreklendiği durgunluğa, Türkiye kısa vadeli borçları can simidi olarak kullanmak suretiyle karşı koymaya çalıştı. Ancak ertelenmiş bunalım 1977'de şiddetle bastırdı. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 30'a düşerken, dış ticaret açığı 4 milyar doları aştı. Kısa vadeli, yüksek faizli dış kredilerle gerçekleştirilen yüzde 5'lik büyüme, kısa sürede tıkandı ve petrol dahil tüm ithalatın peşin ödeme ile yapılması zorunluluğu ile yüz yüze gelindi.

Bu tıkanma noktasında iktidara gelen CHP hükümeti, iki yıl boyunca "devraldığı enkaz" ile uğraştı. Bir dizi malda yokluk, karaborsa yaşandı, genel fiyat düzeyi 1978'de yüzde 53, 1979'da yüzde 64 oranlarında arttı. 1946, 1958, 1970 yıllarında başvurulan devalüasyona sık sık başvurulmaya başlandı ve 1977 sonunda 19,25 TL olan dolar 1979 Haziran'ında 47 TL'yi buldu.

1976 sonrasında gelir dağılımında meydana gelen gelişmelerin başında, kıtlık-karaborsa koşullarının etkisiyle ticari kârlardaki olağandışı artışlar vardı. Ticari faaliyetlerin dahil olduğu hizmetler kesiminde ücret dışı gelirlerin GSYİH içinde 1975'te 29,8 olan payı 1979'da yüzde 42,5 oldu. Aynı dönemde sanayi kesimi içindeki ücret dışı gelirlerin GSYİH'deki payı yüzde 8,7'den yüzde 7,6'ya indi.

1976 sonrasında, tarımdaki küçük üretici de, önceki dönemde

kazandığı gelir mevzilerini kaybetmeye başladı. 1976 yılı 100 kabul edildiğinde iç ticaret hadleri 1979'da 65-70 dolayına inerek tarım aleyhine dönmüştür.

Aynı dönemde reel ücretler, imalat sanayii anketlerine göre, 1976 temel alınırsa 1977'de yüzde 20, 1978'de yüzde 0,4, 1979'da ise yüzde 5,6 artmıştır. İşçi hareketinin sendikal haklarını etkin şekilde kullanması, yüksek enflasyon karşısında alım gücünü koruması olanağı sağlamıştır. Öyle ki, sanayi katma değeri içinde ücretlerin payı artışını korumuştur. Ücretlerin sanayi katma değeri içindeki payı 1977'de yüzde 37 iken 1979'da yüzde 38,7'ye çıkmıştır. Bu durum 12 Eylül'le birlikte sendikal hakların neden hedef alındığını da açıklamaktadır.

1980-1988: EMEK İÇİN ZOR YILLAR

1979 yılının sonuna yaklaşırken geniş halk kitleleri, özellikle kent emekçileri, temel tüketim mallarındaki yokluk ve karaborsadan bunalırken işçiler, yüksek enflasyon karşısında sendikal mücadele ile gelir düzeylerini korumaya çalışmakta ve başarılı da olmaktaydılar. Öte yandan üretimde azalmaların yaşandığı hızlı enflasyon konjonktüründe, sanayiciler açısından atıl kapasite oranını düşürme ve hem yaratılan artık kitlesini artırma hem de bunun işgücü ile bölüşümünü sermaye lehine çevirme uğraşı ön plana geçiyordu.

Siyasi ortamın giderek bozulması, ekonomik krizi derinleştirirken, ekonomik kriz de siyasi yapıyı çıkmaza sokuyordu. Krize çözüm savıyla yürürlüğe konulan "24 Ocak 1980 Kararları" isimli istikrar programının en önemli dayanağı, Türkiye'nin bu kadar yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı, dolayısıyla sendikaları disipline etmenin zorunluluğu idi. 1980'in Başbakanı Süleyman Demirel'e, müsteşarı MESS eski Başkanı Turgut Özal'ca verilen bir özel raporda, bu noktanın altı çizilmekteydi.

24 Ocak Kararları, salt bir "istikrar programı" değildi. Uluslararası sermayenin, Dünya Bankası, IMF gibi örgütler aracılığıyla telkin etmeye çalıştığı yeni bir birikim modeli perspektifi, 24 Ocak Kararları'nın özünde yatıyordu. Bu perspektif, fiyatlara serbestlik kazandırılması ve sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi hedeflerini içeriyordu. Emek aleyhtarı bu modelin yaşama geçirilmesi 12 Eylül 1980'deki rejim değişikliği ile gerçekleşecekti. 12 Eylül'le birlikte tesis edilen "anti-sendikal düzen", sermayeye, emek karşısında rahatça at oynatma olanağı sağlayacaktı. 1982'de Anayasa'da yapılan değişikliklerle sendikal haklar budanacak, grev yasağı genişletilecek, hak grevi yasaklanacak, toplu pazarlık ve grev hakkının karşısına bir dizi engel çıkarılacaktı.

Anti-sendikal uygulamaların dışında 24 Ocak Kararları ile ekonomiye damgasını vuracak olan iktisat politikalarının temel ögeleri şunlardı: Kambiyo politikası, sürekli devalüasyonlar doğrultusunda işletilmiş ve günlük kur ayarlamalarına geçişle birlikte serbestlik derecesi de artırılmıştır. İthal kotaları adım adım kaldırılarak libere edilmiş bir ithalat politikası benimsenmiştir. İhracat, ucuz kredi, bol vergi iadesi ve pahalı döviz gibi kaldıraçlarla öncelikli hedef haline getirilmiştir. Ağır sanayi ve temel mallara dönük KİT yatırımları tasfiye edilirken aynı alanlardaki özel sanayiler de caydırılmaya çalışılmıştır. Bunların yerine ucuz emek ve yerli hammaddeye dayalı hafif sanayiler, turizm, bankacılık taşımacılık gibi servis sektörleri teşvik edilmiştir. Ayrıca KİT'lerdeki sübvansiyonlar kaldırılmış, KİT'leri özelleştirme yolunda hızlı adımlar atılmıştır.

1980'li yılların bölüşüm göstergeleri ise şu tabloyu gözler önüne sermektedir. 1979'da milli gelirden yüzde 32,8'lik pay alan maaş ve ücretler anti-sendikal düzenin yerleştirildiği, ihracata dönük birikim modeli için kemerlerin sıkıldığı 1980'lerde hızla geriledi ve bu pay 1984'te yüzde 19,7'ye, 1988'de ise yüzde 14'e kadar geriledi.

Aynı olgu, imalat sanayii katma değeri içinde ücretlerin payının azalmasında da kendisini göstermektedir. 1979'da özel sanayide ücretlerin katma değer içindeki payı yüzde 31,8 iken bu oran 1985'te yüzde 24,6'ya düşmüştür. Yine 1979'da devlet sanayiinde ücretlerin katma değer içindeki payı yüzde 48,2 iken bu oran 1985'te yüzde 19,1'e kadar inmiştir. Aynı şekilde tarımın milli gelirden aldığı payda hissedilir bir düşme oldu. 1979'da tarımsal gelirler, milli gelirde yüzde 24,3'lük bir paya sahipken bu sayı sürekli azalarak 1988'de yüzde 16,6'ya kadar düştü.

Maaş, ücret ve tarım gelirlerinde bunlar olurken kâr, faiz, kira, temettü, müteşebbis gelirlerinden oluşan "sermaye gelirleri"nde ise hızlı bir artış görüldü. Bu tür gelirlerin toplam milli gelir içindeki payı 1979'da yüzde 43 dolayındayken 1988'e gelindiğinde yüzde 69,5'e kadar yükseldi. Sermaye kesiminin eline geçen artığın kâr-faiz-rant vb. kategoriler halinde paylaşımında da belli dönüşümler yaşandı. Örneğin, Eskişehir Sanayi Odası'nca yapılan bir incelemeye göre, 1979-1986 arasında sınai artıkta faizlerin payı yüzde 13'ten yüzde 39'a çıkmıştır.

Ayrıca, bu dönemde en büyük teşviklerin "ihracatçı sermaye şirketi" adlı ticaret firmalarına verildiği anımsandığında ticaret kârı adı altındaki artığın payını çoğalttığını da söyleyebiliriz.

Böylece 1980'li yıllar, işçi ve memurlar ile tarımsal kesimin gelirlerinin milli gelir içindeki payının gerilediği bir dönem olmuştur. Buna karşılık hem mutlak, hem de göreli anlamda büyüyenler, artık

kitlesinden daha çok nasiplenen "faiz" geliri sahibi rantiyeler, mali sermaye ve "ticari kâr" sahibi büyük ihracatçılar ile benzeri kategoriler olmuştur.

POPÜLİZME KAYIŞ VE KONVERTİBİLİTE: 1989-1993

Bir yandan bölüşüm politikalarında popülizme zorunlu bir dönüş; öte yandan da özellikle dışa dönük liberalleşmede yeni ve cüretli adımlar bu alt-dönemin belirleyici özellikleri, olarak gösterilebilir. Bu iki yöneliş sonuçta Türkiye ekonomisini 1994 krizine sürükleyen koşulları da oluşturmuştur.

Bölüşüm politikalarında dönüm noktası, bir yandan 1989 yılının işçi eylemleri, öte yandan da aynı yılın Mart ayında ANAP'ın yerel seçimlerde çok ağır bir yenilgiye uğramasıdır. Kamu sektörü işçilerinin başı çektiği ve "bahar eylemleri" adını alacak olan protesto hareketleri; demir-çelik, SEKA ve Zonguldak grevleri; iki referandum yenilgisi ile büyük bir seçim hezimetinin üst üste binmesi, ANAP'ı popülizme gönülsüzce de olsa dönmeye zorladı: 1989 yılında kamu sektörü işçilerine yüzde 142'lik bir zam verildi; bunu memur zamları izledi. Özel sektördeki toplu sözleşmeler aynı oranlarda olmamakla birlikte aynı doğrultuda anlamlı ücret artışları ile sonuçlandı. Destekleme alımlarına ayrılan kaynaklar da göreli olarak 1980'li yıllarda ilk kez 1989'da artırıldı ve bu artış, 1992'ye kadar kesintisiz olarak sürdürüldü. Böylece Türkiye toplumunun tüm emekçi sınıfları, on yıllık bir olumsuz konjonktürü 1989 yılında kendi lehlerine çevirebildiler. 1989-1990 yılları içinde sanayi kesiminde reel ücretler yüzde 51 oranında; tarımın ticaret hadleri ise yüzde 42 oranında düzeldi. Ne var ki ücret-maaş ve çiftçi gelirlerinde meydana gelen ilerlemeleri telafi edecek kimi mekanizmalar da işletildi; Özel sektörde işten çıkarma ve sendikasızlaştırma ve iş yasalarının uygulanamayacağı istihdam biçimleri yaygınlaştı. Toplam kayıtlı istihdamda, 1988'i izleyen yıllarda daralmalar gerçekleşti. Sendikal harekette gözlenen canlanma iki yıl içinde işsizlik tehdidinin katkısı ile durakladı; hatta özel sektörde sendikalaşma oranları geriledi. Kamu kesiminde ise, artan ücret-maaş maliyetleri artan vergi hasılatı ile karşılanmadığı için kamu açıkları yükseldi. Bu, KİT'lerde mali krizin derinleşmesine yol açarak özelleştirme niyetlerine ek gerekçeler sağladı. Öte yandan, kimi kamu kuruluşları da taşeronlaşma gibi "esnek" uygulamaları yaygınlaştırarak, işgücü maliyetlerindeki artışın etkilerini hafifletmeye çalıştılar. Bütün bunların sonunda, özellikle kamu kesiminde toplu sözleşme düzeninde kalan işçilerin durumunda belirgin bir düzelme sağlanırken; 1993 yılına gelindiğinde sendikal hareketin gücü ve etkisi

ciddi biçimde aşınmış oldu.

Finansal sistemde bu yılların en çarpıcı yeniliği, Ağustos 1989'da kabul edilen 32 sayılı karar sonunda dış dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketlerinin serbest bırakılması; sermaye çıkışlarını önlemeye yönelik kambiyo denetimlerinin kaldırılması oldu. İlk baştaki miktar kısıtları birkaç ay sonra tamamen kaldırıldı ve 1990 başlarında IMF'nin ölçütlerine göre TL konvertibiliteye geçti. Sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı bir ortamda para (faiz) ve döviz kuru politikaları birbirine bağlandı ve Merkez Bankası'nın rolü genişledi. Ancak kamu açıklarının iç borçla finansmanından doğan zorlamalar, Merkez Bankası ile Hazine arasında ilişkilerin gerginleşmesi sonucunu doğurdu. Merkez Bankası'nın 1990 ve 1991 yıllarında hazırladığı parasal programlar bu nedenle kâğıt üstünde kaldı.

1989 sonrasında vergi sisteminde herhangi bir iyileştirme yapılmamasına rağmen, yükselen ücret ve maaşlar gelir vergisi hasılatına yüksek oranda yansıdı ve bu sayede vergi yükünde bir ilerleme sağlandı. Ancak, giderek yükselen faiz oranları ile yapılan iç borçlanmanın getirdiği ek kamu giderleri ve KİT sisteminin kamu maliyesi üzerinde net bir yük oluşturacak duruma gelmesi, kamu maliyesinin krizini ağırlaştırdı. Giderek artan sayıda KİT ve bağlı kuruluş özelleştirilecek konuma getirilerek Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredildi.

Dışa dönük politikalar, büyük ölçüde 32 sayılı kararın etkisi altında belirlendi. Döviz kurunun ucuz tutulması kısa vadeli sermaye girişlerini canlandırdı; bu durum, genişleme konjonktürü ile birleşince 1993 yılında Cumhuriyet tarihinin en büyük dış ticaret ve cari işlem açıkları yaşandı. Bir yandan AT'ye gümrük birliği için yapılan başvuru, öte yandan GATT Uruguay görüşmelerinin korumacılığı zaman içinde tasfiyeye dönük bir yöneliş içinde gelişmesi, bu yıllar içinde dış ticaret rejimini serbestleşme doğrultusunda etkiledi. İthalat rejiminde liberalleşmeye dönük uygulamalar sürerken; ihracat teşviklerinin bir bölümü, örneğin "vergi iadesi" adı altında sağlanan sübvansiyonlar, AT'den gelen tepkilerle ve GATT kuralları gereği kaldırıldı veya hafifletildi.

1994 KRİZİ

Türkiye ekonomisi 1994 yılında 1945 sonrasının en derin ekonomik krizine sürüklendi. 1989 sonrası ücret ve maaşlardaki düzelme, biraz daha ağır bir tempo ile 1993 yılı sonuna kadar sürdü. .

Kamu kesimi ücret ve maaşları ile destekleme politikalarında gerçekleşen "patlama"nın ilk sonucu, kamu açıklarının hızla büyümesi oldu: ANAP iktidarı, ilk tepkisini, "tepkisizlik" ile gösterdi ve kamu

borçlanma gereğinin milli gelirdeki payını 1988-1990 arasında yüzde 4,7'den 7,5'e çıkardı. Kamu açıklarındaki genişleme, enflasyonu, dış açığı ve reel büyümeyi yukarı çekecekti.

Ücret, maaş ve köylü gelirlerinden kaynaklanan iç talep patlamasının, tüketim malları, ara mallar ve yatırım malları ithalatına yansıması kaçınılmazdı. İç talep genişlemesinin ihraç edilebilir fazlayı da emmesiyle; bu iki etkenin birlikte dış açıkları da genişletmesi kaçınılmaz oluyordu. Büyüyen dış açıkların finansmanında 32 sayılı "konvertibilite" kararı gündeme geliyor. Yüksek faiz, ucuz döviz ve büyük boyutlu "sıcak para" girişine dayalı bu politika iki işe birden yaradı: Kısa vadeli sermaye girişleri bir yandan iç talep genişlemesinin ve ucuz dövizden kaynaklanan dış ticaret açıklarını karşıladı; bir yandan vergileme, KİT zamları gibi tatsız seçeneklerin yerine geçerek kamu açıklarının finansmanında kullanıldı. Sonuç, 1988 ile 1993 arasında dış borçların 41 milyar dolardan 67 milyara yükselmesi ve Cumhuriyet tarihinin en büyük dış açığının 1993'te gerçekleşmesi oldu.

Özel sektörde ise sanayi sermayesi, ücretlerdeki ilerlemeye kâr marjlarını yükselterek tepki gösterdi: 1990 yılında, özel imalat sanayiinde kâr marjlarının değişken maliyetlere oranı yüzde 41'e yaklaşarak 1960 sonrasına ait bir rekor kırmıştır. Bu tipik oligopolcü davranış doğal olarak enflasyonist bir boyut taşımakta idi.

Bu yöntemlerin kalıcı sonuçlar vermesi beklenemezdi. Uyum mekanizması ertelendi; beş yıl gecikmeyle, ancak bu kez çok ağır bir kriz halinde yeniden gündeme geldi. 1989-90 ücret hareketlerine gösterilen bu üç tepki, yani artan kamu açıkları, sıcak para politikası ve kâr marjlarını yükselten oligopolcü sanayici davranışları, Türkiye'yi 1994 krizine getirdi. Çöküntü 1994 Ocak ayında gerçekleşti.

1994 başlarına gelindiğinde enflasyon yüzde 114'ü buluyor, yüksek kamu açıklarına rağmen faizlerin düşük tutulması sonucu iç borç senetlerine talep düşüyor ve dövize hücum yaşanıyordu. Bunun sonucunda döviz rezervlerinde büyük bir azalma oluyor ve döviz, bankalar sistemi dışına çıkıyordu. Darboğazdaki ekonominin dış kredi muslukları da kapanınca, Hazine açıkları Merkez Bankası kaynaklarından karşılanıyor ve kredilerde büyük bir artış yaşanıyordu. İstikrarsızlık sonucu dövize yönelen tasarruflar kuru yükseltiyor ve 15 Ocak 1994'te TL, yüzde 100'ün üzerinde değer kaybediyor, dövizi bastırmak için faizlerin yükseltilmesiyle aynı tarihte gecelik faizler yüzde 1000'in üzerine çıkıyordu. Ekonomi dolarlaşma tehdidi ile yüksek faiz arasına sıkışmıştı. Kriz gerçekten büyüktü ve sekiz yıldır uzakta duran IMF'ye yine davet çıkarılıyordu.

Derhal bir paket hazırlandı ve 5 Nisan Kararları adı altında kemer sıkıcı bir program uygulandı. Elli yıllık IMF tarihinin 16. Stand-by

anlaşması yapıldı ve IMF'den 610 milyon SDR'lik kredi sağlandı. Ekonominin yüzde 6 oranında küçüldüğü 1994'te, şok faiz uygulamasıyla mali piyasalarda istikrar sağlanıyor, ithalatın hızlı düşüşü ile ödemeler dengesi açığı kapanıyor, hatta fazla veriyor, kamu açıkları azalıyordu. Programın öbür yüzünde yoğun bir durgunluk ve beraberinde gelen büyük bir işsizlik dalgası, gelir bölüşümünde ücretliler ve küçük üreticiler aleyhine bozulma vardı.

Ekonomide 1994'ün ikinci yarısında başlayan iyileşme 1995'te sürüyor ancak başta kamu açıklarını azaltacak ve dış ödeme gücünü takviye edecek yapısal düzenlemelere gidilmeden, ekonomide yeniden bir canlanma sürecine giriliyordu. 1996 seçimlerinin de kamçıladığı popülist uygulamalarla artan bu büyüme süreci, 1996 sonunda yüzde 86'ya tırmanmış bir enflasyon, 1,2 katrilyon TL büyüklüğünde bir dış açık ve 20 milyar doları bulan bir dış ticaret açığı getiriyordu. Böyle bir ekonominin göstergeleriyle dışarıdan borçlanma mümkün değildi ve IMF'nin desteğine ihtiyaç vardı.

IMF Ekim ve Kasım 96'da yaptığı konsültasyonlarda kamu açığı ile ilgili endişelerini dile getiriyor ve önerilerini kamu harcamalarını azaltıcı, gelirleri artırıcı önlemler üstünde yoğunlaştırıyor, hükümetin "denk bütçe" hedefini hayalci bulmakla beraber Refahyol iktidarına kapılarını kapatmıyor ancak yine de bir anlaşma söz konusu olmuyordu.

1995 VE SONRASI: BÜYÜMEDEN BÜYÜK KRİZE

Ekonomide 1994 yılında yaşanan daralmanın ardından, 1995 yılının ikinci yarısından itibaren ağırlıklı olarak iç talepteki canlılığa bağlı olarak ekonomi istikrarlı ve yüksek bir büyüme dönemine girdi. Ancak bu büyüme, yüzde 90'lara yerleşen bir enflasyon, büyüyen bütçe açıkları eşliğinde yaşandığı için sürdürülebilirliği sürekli sorgulanan bir büyüme dönemi oldu. GSMH'deki büyüme hızı giderek azalmakla birlikte bu tempo 1997 yılında da sürdü ve yılın ilk dokuz ayında yüzde 6,2 olarak gerçekleşti.

Yüksek büyümeye uzun süre büyüyen bütçe açıkları eşlik etti. Kamu cari ve yatırım harcamaları 1994-1996 döneminde genellikle faiz harcamalarından daha yavaş arttı. Bu dönemde faiz dışı bütçe dengesi önce hızlanıp, sonra yavaşlayarak arttı ve önemli ölçüde fazla verdi, bütçe açığı ise büyümeye devam etti. Bu durum 1997 yılında tersine dönerek faiz dışı bütçe fazlası önemli ölçüde azaldı ve bütçe açığının GSMH'ye oranı bir önceki yıla göre düştü. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranının 1997 yılında azalarak yüzde 8 düzeyinde gerçekleşmesi bekleniyordu.

Yüksek büyümeye eşlik eden bir gelişme de dış ticaret açıkları oldu

İç talepte yaşanan daralma sonucu 1994 yılında ithalat yüzde 20,9 küçülmüştü. İç talepte canlanma ve 1994 yılındaki küçülmenin de etkisiyle 1995 yılında ithalat yüzde 53,5 arttı. Gümrük Birliği'nin yarattığı ek ithalat talebine bağlı olarak 1996 yılında da ithalattaki artış devam etti ve yüzde 22,2 olarak gerçekleşti. İhracattaki artış hızı ise 1996 yılında yavaşladı ve yüzde 19,5'ten yüzde 7,3'e geriledi. Buna karşın, 1997 yılında ithalattaki artış yavaşlayarak, ihracattaki artışın gerisinde kaldı. Bu dönemde ithalat yüzde 11,5, ihracat ise yüzde 13 büyüdü. Bu nedenle aynı dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranında az da olsa bir artış gözlendi ve dış ticaret açığındaki artış hızı önemli ölçüde yavaşladı. Ancak Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan krizden dolayı ihracatta daha fazla yavaşlama beklenmekteydi.

1995-1997 döneminde özel kesim tasarruf-yatırım dengesi önemli ölçüde değişmezken, özellikle faiz dışı harcamaların hızlı artmasıyla birlikte kamu kesimi açığı yüksek düzeyini korudu ve iç talepteki canlılığa paralel olarak cari işlemler açığı arttı. Bu durum dış finansman ihtiyacını artırdı.

Reel kurun düşük bir oranda değerlenmesine rağmen, yüksek kamu borçlanması ve politik belirsizlikler faiz oranları ve fiyatlar üzerinde önemli bir baskı oluşturdu. Bunun sonucu olarak, yıl sonu itibariyle iç borçlanma stopajsız bileşik faiz oranı yüzde 122,5, tüketici fiyatlarındaki artış ise yüzde 99 düzeyine ulaştı.

1997 yılında tüketici fiyatlarındaki ortalama artış bir önceki yıldaki artışın beş puan üzerinde gerçekleşerek yüzde 85,8 oldu.

Tüketici fiyatları enflasyon oranı 1981-1987 yılları arasında yüzde 30'larda, 1989-1993 yılları arasında yüzde 60'larda, 1995 yılından itibaren yüzde 80'lerde seyretmiş ve 1997 sonu itibariyle enflasyon oranı yüzde 90'lar düzeyine çıkmıştır. Türkiye'de enflasyonun uzunca süre belli platformlara yerleştiği ve dışsal talep ve arz şoklarının bu platformları zaman zaman yükselttiği ve sıçrama sürelerinin giderek kısaldığı görülüyor.

Yüksek enflasyon oranının makul seviyelere indirilmesinin hedeflendiği 1998'de ekonomik dengeler bazı iyileşmeler gösterince, IMF ile dış kaynak arayışlarına yardımcı olacak bir anlaşma yapıldı. IMF ile 1998 Haziran'ında yapılan IMF izleme programı (staff monitored program) ile IMF ile bir stand-by düzenlemesi yapılmıyor, ama IMF'nin üç ayda bir "Türkiye iyi yoldadır" açıklaması yapabilmek için bakacağı bazı izleme rakamları üzerinde anlaşılıyordu.

1999'un Aralık ayında ise IMF ile üç yıllık bir dezenflasyon programı için anlaşma yapıldı. Bu programda, daraltılmış bir para ve maliye politikasına yine daraltılmış bir gelir politikası eşlik edecekti. Yüzde 60'lık banda yerleşmiş enflasyonu üç yıl sonunda tek rakamlı

hale getirme iddiasındaki bu program, gelir artışlarını, geçmiş enflasyona endeksleyerek değil, hedef enflasyonu referans alarak belirlemeyi dayatınca başta ücretliler olmak üzere toplumun dar gelirli kesimleri yeni bir yoksullaşma sürecine girdiler.

İkinci Dünya Savaşı yılları bir yana bırakıldığında, T.C. tarihinin en derin krizini oluşturan 2000-2001 krizine götüren bu süreci biraz detaylı analiz etmek, bölüşüme etkilerine ise özel bir vurgu yapmak gerekiyor. Çünkü bu dönem, özellikle dar gelirlilerin yoksullaşmasında olağandışı bir kilometretaşı özelliğindedir.

2000-2001 krizinin altında yatan kilit sözcük, yüksek borç stoku. Dünyanın en borçlu ülkelerinin başında 232 milyar dolarlık dış borcu ile Brezilya var. İkinci sıradaki Rusya'nın dış borcu 183 milyar dolar. Meksika 160 milyar dolarlık dış borca sahip. Çin'in dış borcu 155 milyar dolar. Endonezya'nın dış borç toplamı 151 milyar dolar. Arjantin'in dış borcu 144 milyar dolar.

G. Kore'ninki 140 milyar dolar ve Türkiye ilk 10 da, dış borcu da 1998 için 103 milyar, 2000 için ise 120 milyar dolar dolayında. Bugün 120 milyar doları bulan dış borç stoku, çok değil dört yıl önce bile 80 milyar dolardı.

Türkiye dünyanın ilk 10 borçlu ülkesi arasında ve riskli borçlularda Endonezya ve Rusya'dan sonra üçüncü. Ama önemli olan borç stokları değil, borçların her ülkenin milli gelirinin ne kadarına ulaştığı. Uluslararası standartlara göre, bir ülkenin dış borcu milli gelirinin yarısına yaklaşmış ya da geçmişse o ülke çok borçlu ve riskli ülke sayılıyor. En çok borçlu ülkelere bu kıstasla yaklaştığımızda, Endonezya'nın dış borç stokunun milli gelirinin yüzde 169'unu, Rusya'nın yüzde 62'yi bulduğunu görüyoruz.

Türkiye 1998'deki borç stoğu ile milli gelirinin yüzde 49'u kadar borçlanmış bir ülkeydi. 2000 itibariyle bu oranın yüzde 55'in üstüne çıktığı ve bu ölçütlere göre, borç verenler açısından en riskli üçüncü ülke görünümünde olduğunu anımsamamız gerekiyor.

Son beş yıldır Çin'i bir tarafta tutarsak, bu borçla gelişen ülkeler kriz üstüne kriz yaşıyorlar. Birinin krizi, bir diğerini etkiliyor ve IMF bu ülkelerin krizden kaynaklanan yangınlarını söndürmek, daha doğrusu alacaklı küresel sermayenin alacaklarını kurtarmak üzere mekik dokuyor, model üstüne model deniyor. Demek ki krizi anlamaya çalışırken hatırda tutmamız gereken ana önerme Türkiye'nin ağır borçlu bir ülke olduğu ve yaşadığı sıkıntının temelinde 110-120 milyar dolara ulaşan borç yükünün "çevrilme"si, yani borcu borçla kapatmada manevra alanının daralmış olduğudur.

- Türkiye'nin resmen açıklanan dış borç tutarı 2000 için yaklaşık

120 milyar dolardır. Bunun yaklaşık yüzde 30'u kısa sürelidir. Türkiye'nin dış borçlarına ilişkin tüm göstergeleri, tehlikeli biçimde kötüdür.

Türkiye yaklaşık üçte biri kısa vadeli olan bu dış borcunu çaresizliğe düşmeden idare etmek, ödeyebilir görünmek zorunda. Bu borçlardan vadesi gelenleri, yeniden borçlanarak, özelleştirmelerden elde edeceği gelirlerle, vergi gelirlerini kullanarak ödemek zorunda. Taahhütlerini yerine getiremezse yeni borçlar alamaz. Alamazsa ekonomisini döndüremez, yani yeniden üretemez, büyüyemez. Tersine küçülür, küçülme ise topyekûn yoksullaşma, geriye düşmedir. Yatırımların durması, fabrikaların atıl kapasite ile çalışması, tarımda verimliliğin azalması, işsizliğin köpürmesi ve toplumsal hayatta istikrarsızlık, kaos ve anarşi demektir.

Türkiye ekonomisi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda özellikle de 1989 sonrası uygulanan politikalar sonucu kamu finansmanında tam bir çıkmaza girdi. Kamu kesimi borçlanma gereği (kkbg) yıldan yıla artarak kamu kesiminin finansal piyasalarda ana borçlanıcı durumuna düşmesine yol açtı. 1988'de kkbg/GSMH yüzde 4'tü, 1999'da 12'ye vardı. Kamu bankaları ve bazı diğer kamu kuruluşlarının açıkları da dikkate alınırsa, verilen açık yüzde 15'e yaklaşıyor. Sürdürülemez bir nitelik taşıyan kamu finansmanı politikası sonucu, kamu kesimi iç borçları katlandı 2000 Ekim'inde 33 katrilyon TL'yi ya da 50 milyar doları buldu. Bu, Türkiye milli gelirinin yüzde 20'sine tekabül eden bir iç borç stokudur ve ürkütücüdür. Dahası bu borçları yeni borçlarla kapatmanın maliyeti ağırdır. Bu borçlara dolar cinsinden ödenen yıllık faizler yüzde 30'u buldu. Bu durum rantiye bir iklime yol açtı, reel sektör üretim faaliyetlerini arka plana alıp fonlarını devlete borç verip yüksek faiz almak yönünde kullanma yoluna gitti. Bu davranış uzun vadede, sanayide teknolojik yenilenmenin ihmali ve ihraç pazarlarının kaybıyla rekabet gücünü kaybetmesi sorununu da getirdi. Devletin faiz ödemeleri sadece son 6 yılda milli gelirin yüzde 7,3'ünden yüzde 16,4'üne çıktı. Yani 1996'da faiz olarak devletin rantiyelere ödediği 12,6 milyar dolar iken 2000'de yaklaşık 33 milyar dolara çıktı. Bu sadece 6 yılda faiz ödemelerinin yaklaşık üç kat artması demektir ve gelir eşitsizliğini uçurum boyutuna taşıyacak bir çarpıklıktır.

Kamu finansman ihtiyacını büyüten etkenlere gelince:

• 1980'le beraber izlenen temel yaklaşımlardan biri, sermayenin vergi yükünü azaltmak ve vergi yerine girişimcilerde kalacak sermayenin daha etkin kullanılacağı beklentisiydi. Böyle olunca, Hazine'nin vergi gelirleri azaldı. Ancak bu arada amaçlandığı gibi devlet her alanda küçültülemedi. Artan nüfusun kamu hizmeti ihtiyaçları

makul büyüklükte bir devlet istiyordu. KİT'ler tüm önlemlere rağmen istenilen ölçüde küçültülemedi, özelleştirilemedi ve finansman açıkları ortada kaldı. 12 Eylül'ü izleyen parlamenter dönemde ANAP iktidarından başlayarak tüm hükümetler, özellikle seçim arifelerinde seçim rüşveti olarak genişlemeci politikalar uyguladılar. Taban fiyatlarını artırdılar, kamu toplu sözleşmelerini yüksek bağladılar, yandaş belediyelere kaynak pompaladılar. Özal'ın Bütçe'ye paralel bir bütçe olarak kurduğu Fon'lar denetim dışında kaynak yutan-dağıtan bir kuyu olarak işlev gördü. Bu arada yine Özal iktidarının icraatıyla cesaret bulan devlette rüşvet ve yozlaşma süreci tüm devlet kuruluşlarına egemen oldu. Yolsuzluk virüsü bütün devlet bünyesine yayıldı. Özellikle Ziraat, Halk, Emlak gibi büyük devlet bankalarından, siyasilerin direktifleriyle parti yandaşlarına, medya patronlarına geri dönmeyen krediler açıldı. Bu durumda söz konusu kamu bankalarının aktif riski yükseldi ve 2000 sonunda 20 milyar doları aşan görev zararları Hazine tarafından yerine konulmadığı için, bu bankalar Türkiye'nin ödeme sistemini kilitleyerek yaşanan son krizin pimini çeken aktörler oldular. Bir yandan küçülmek bilmeyen "beş kara delik -bütçe açıkları, tarım satış kooperatiflerinin açıkları, KİT'lerin açıkları, Fonlar ve yerel yönetim açıkları- bir yandan tüm kurum ve kuruluşları saran yolsuzluk virüsüne, tabii ki kaynak yetiştirmek mümkün olmadı. Bütün bunlara bir de Güneydoğu'da yaşanan iç savaşın denetlenmez harcamaları ve bu alanda Susurluk, Yüksekova benzeri çeteleşmelerin yolsuzluk yükleri eklendi.

Bu devasa kamu açıkları için borcu borçla kapatma çabaları, döviz kurunu sabite yakın tutup yüksek faizle dış kaynakları ülkeye çekme şeklinde uygulanageldi. Ancak bu döngü beraberinde yüzde 60'larda kemikleşen bir enflasyonu da getirdi. AB üyeliğini amaçlayan ama bunun için tek haneli enflasyona inmesi gereken Türkiye'de, ayrıca biriken borçları döndürülebilir hale getirmek gerekiyordu. Hızla sürüklenen rantçı iklim ülkenin üretici karakterini sürekli aşındırıyor, dışarıdan borç buldukça büyüyebilen, bulamayınca küçülen sağlıksız bir ekonomik yapı ile yaşamak giderek güçsüzleşiyordu.

Bu yapıyı dönüştürmek üzere IMF ile 1998'de yakın izleme anlaşması adıyla sürdürülen gevşek ilişki, 9 Aralık 1999'da çeşitli reformları içeren bir "anti-enflasyon programı"na dönüştürüldü. Üç yıllık bu istikrar programını IMF hazırladı ve Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarı ile birlikte hükümetin önüne koydu, programa destek istedi. Hükümet de desteğini verdi ve programın arkasında olduğunu belirtti. Hazırlanan reformlar: Bankacılık ve finans / Özelleştirme / Vergi ve Maliye / Kamu bankalarını yeniden yapılandırma / Tarım reformu /

Sosyal güvenlik başlıklarını taşıyor. Ancak bu reformlardan, son ikisinde belli mesafeler alınırken diğerlerinde pek başarılı olunamadı. Programın temel esprisi döviz kurunu çıpa olarak kullanmaktı. Böyle yapılarak enflasyon, döviz sepetindeki yüzde değişime yaklaştırılmak istendi. Tüketici fiyatları için 2000'den başlayarak yüzde 25, yüzde 12 ve yüzde 5'lik hedefler konuldu. Ama olmadı. Döviz yüzde 20 artarken 2000'de TÜFE yüzde 39, TEFE yüzde 32 arttı. Bu durum güven sarstı. Aşırı TL değerlemesi ithalatı patlattı ve yıl sonunda dış ticaret açığı 25 milyar doları bulurken turizm ve diğer gelirlerle açık kapatılamadı ve cari açık 12 milyar doları buldu. Bu, 1994'teki krize göre cari açığın iki katına çıkması demekti.

Cari açık krize önemli bir zemin hazırladı. Ekonomiyi bu kadar kırılgan, buluttan nem kapacak kadar hassas hale getiren etkenlerden biri Türkiye'nin 2000'de 12 milyar dolarlık, tarihinin en büyük cari işlemler açığını vermiş olmasıdır.

Cari açığı bu boyuta ulaşan Türkiye'nin dış kaynak ihtiyacı da büyüktü. Prof. Korkut Boratav'ın belirlemelerine göre, 1 dolarlık cari işlem açığı, yabancılardan kaynaklanan 3,85 dolarlık sermaye girişi gerektiriyor veya 3,47 dolarlık dış borç artışına yol açıyor. Bu durumda 12 milyar dolara ulaşan cari açık 50-60 milyar dolarlık bir sermaye girişi gerektiriyor. Peki bu giriş, güvenin bu kadar azaldığı, kredi notunun düşürüldüğü bir noktada nasıl gerçekleşecekti?

Sıcak para biçimindeki sermaye girişi ile büyüme arasında bir bağımlılık ilişkisi oluştu. Yıllık trafiği 200 milyar dolara ulaşan sıcak para girişi ekonomiyi kumanda eder duruma geldi.

• Kamunun son yirmi yıldır aşırı borçlanması nedeniyle 2000 yılında iç ve dış borç faiz ödemeleri, toplam vergi gelirlerinin yüzde 80'ini emmiştir. 2001 için yüzde 55 olacağı umulan bu ödemelerin son krizle birlikte en iyi ihtimalle- yüzde 80'leri bulması kaçınılmaz görünüyor. Kamunun borçlanması kısa süreli ve yüksek faizli. Sık aralıklarla yenilenmek zorunda.

Kamudaki sağlıksız yapılanmada 12 Eylül ve ANAP iktidarlarının büyük vebali var. Liberalleşme adına kamu kuruluşlarında rasyonalizasyonu ve verimliliği bir yana atan bu liberal zihniyet, yanlışa, vergileri azaltarak başladı ve kamunun ihtiyacı olan kaynaklar için ise borçlanmayı tercih etti. Bu borç tiryakiliği 1989'da sermaye hareketlerinin libere edilmesi ile birlikte zincirinden boşandı ve 1989'dan beri ekonominin genişleme-daralma sarkacı büyük ölçüde dışarıdan gelen ve adına sıcak para da denilen sermaye girişlerine bağımlı hale geldi. 1990-1993 dönemine ait genişleme aralığında giren sermaye, milli gelirin yüzde 3,8'ine ulaşırken büyüme hızı da yıllık yüzde 6'yı

buldu. İkinci genişleme dönemi olan 1995-1997 aralığında da sermaye girişinin mili gelire oranı yüzde 4,8'i buldu, ortalama büyüme de yüzde 7,8'e ulaştı. Buna karşılık sıcak paranın kaçtığı 1994'te çıkan sermaye milli gelirin yüzde 4,51 boyutunu bulurken o yıl ekonomi yüzde 6 küçülmüştü. 1998'de de giriş milli gelirin yüzde 1,8'ine inerken büyüme de yüzde 3,9'da kaldı. 2000 yılının ilk dokuz ayında ise yabancı kökenli sermaye girişlerinin toplamı 14,3 milyar doları buldu. 1999'da kamu borçlanmasının ortalama reel faiz oranı yüzde 34 iken 2000 yılının ilk 11 ayında yüzde 0'a düştü. Bu durum, hızlı bir tüketim konjonktürüne alan açtı. Reel faizin sıfırlanması, bankaları da tüketici kredilerine yönelmeye zorladı. Konut, otomobil gibi mal satışları hızlandı. Sadece otomobil satışlarında ithalatın payının yüzde 55'e çıktığını hatırlatmakla yetinelim. Reel faizdeki düşüş, ekonomiye güçlü bir genişleme ivmesi getirdi. İlk 9 ayda milli gelir yüzde 5,4 büyüdü. Çıpaya bağlanan döviz, TL'nin reel değerlenmesine yol açtı. 2000 boyunca, döviz sepeti yüzde 20 artarken TEFE yüzde 33 arttı. Türkiyenin ticaret partnerlerinde enflasyonun yıllık yüzde 2,5 arttığı varsayılısa, döviz sepetinin reel olarak yüzde 7,3 değer yitirdiği, TL'nin ise yüzde 7,9 değer kazandığı görülür. Böylece 1989 sonrası zincir şöyle oluştu: Sermaye girişiyle büyüme yaşanıyor, büyüme ithalatı artırıyor ve cari açığın büyümesine yol açıyor. Cari açık, yeni borç bulunursa aşılıyor ve yeni sermaye girişi ile tekrar büyüme yaşanıyor...

Kısacası Türkiye, 1989 sonrası maliye, para ve kur politikalarından sadece birini izlemeye mahkûm edildi ve ekonominin gelişim doğrultusu çok kısa dönemli ve sıcak para giriş ve çıkışlarına bağımlı kılındı. 2000 yılının IMF patentli programı nominal kur hedeflenmesine angaje, bu nedenle de maliye politikasını devre dışı bırakıyor. Yüksek tempolu sermaye girişleri karşısında para arzı endojenleşti, ekonomi kontrolsüz bir genişleme patikasına girdi, talep genişlemesinin kur politikası ve serbest dış ticaret rejimi ile beslenmesi sonunda dış açıklar hızla arttı. Sıcak para hareketlerini ellerinde tutanlar, dış dengenin sürdürülemez olduğunu anladıkları anda da sermayelerini çektiler ve bu kaçışlarla birlikte, yaşanan panik döviz çıpasına hücumla sonuçlandı, kriz patlak verdi.

Bu süreç 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan iki şokla birlikte olağanüstü boyutlara ulaştı. Yoğun işsizlik ve devasa boyuttaki devalüasyonlar Cumhuriyet tarihinde örneği az görülen yeni bir bölüşüm eşitsizliğine de yol açtı.

1999 Aralık ayında IMF desteğinde ve yönlendiriciliğinde uygulamaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 sonu ve

2001'de yaşanan krizi belirleyen en önemli unsur oldu. Programın orta vadeli amaçları, üç yıllık bir sürenin sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faiz oranlarını makul bir düzeye düşürmek, ekonominin büyüme potansiyelini artırmak ve ekonomideki kaynakların daha etkin olarak kullanımını sağlamak olarak belirlenmişti.

Programda, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformlar ve özelleştirmenin hızlandırılması, enflasyona endeksli bir gelirler politikası ve kur sepeti artış oranının enflasyon hedefine bağlı olarak önceden belirlenmesi temel dayanak noktaları olmuştu.

Programda 2000 için öngörülen yüzde 25 TÜFE enflasyon hedefine ulaşılamadı ve enflasyon yüzde 39 olarak gerçekleşti.

Kur riskinin azalması ve ekonomik birimlerin öngörü imkânlarının artması sonucunda 2000 yılında faiz oranları hızlı bir şekilde düştü. Faizlerin düşmesi ile birlikte Hazine'nin iç borçlanma maliyeti azaldı ve iç borç stokundaki artış, bir süre için de olsa kontrol altına alınır gibi olmuştu. Bu durum rantiye kesim için, özellikle de devlete borç veren kurumsal rantiye bankalar için iyi bir gelişme olmadı.

Faiz oranlarındaki düşüş, 1999 yılındaki hızlı daralmanın ardından, başta dayanıklı tüketim mallarına yönelik olmak üzere ertelenmiş tüketim talebinin hızlanmasını da beraberinde getirdi. Bankaların tüketici kredileri ile kışkırtılan iç talep artışı ekonominin dayanıklı tüketim malı üretimi temelinde tekrar büyüme sürecine girmesine yol açtı. Faiz düşüşüne ek olarak, döviz kurlarındaki artışın enflasyonun gerisinde kalması, ithalatı ve yenileme yatırımlarını da artırdı, sonuçta 2000 yılında Gayri Safi Milli Hasıla büyüme hızı yüzde 6,1 olarak gerçekleşti.

Ancak 2000'in ikinci yarısında ekonomik duruma ilişkin beklevişlerde bir bozulma yaşandı. İç talepteki canlanma, başta ham petrol olmak üzere enerji fiyatlarındaki artış ve Türk Lirasının reel olarak değerlenmesi ithalatı hızlı bir biçimde artırarak, cari işlemler dengesinin bozulmasına neden oldu. Ayrıca, 2000 yılı içinde Euro'nun A.B.D. Doları karşısında ortalama değerler ile yüzde 13 civarında değer kaybetmesi, hem Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatı artırdı, hem de bu ülkelere yönelik ihracatın olumsuz etkilenmesine yol açtı. Bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında cari işlemler açığının GSMH'ye oranı yüzde 4,8'e yükseldi.

Cari işlemler açığındaki hızlı artış sürerken, yılın ikinci yarısında özelleştirme ve diğer "yapısal reformlar"a ilişkin gecikmeler Ağustos ayı sonlarından itibaren iç ve dış piyasalarda tedirginliği artırdı, "Sıcak para" da denilen kısa vadeli sermaye hareketlerini ve faiz oranlarını olumsuz etkiledi. Faiz oranlarındaki yükseliş, portföylerinde yoğun

şekilde Devlet İç Borçlanma Senedi tutan bazı bankaların mali durumlarını bozdu ve Kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalarda güvensizliği artırdı.

Bu arada büyük bir parantez açıp krizin ortaya çıkmasında bankacılık sektörünün rolüne özel bir vurgu yapmalı.

• Bankacılık kesimi belki de ekonominin en sağlıksız sektörünü oluşturuyor. Öztin Akgüç'ün belirttiği gibi, bankaların likidite riski yüksek, özkaynakları yetersiz, donuk kredileri tehlikeli boyutta, dövizde açık pozisyonları taşınamayacak düzeyde. Daha da kötüsü, yönetim riskleri çok yüksek. Teknik bilgisi yetersiz, makyajcı yöneticiler tarafından yönetiliyorlar. Türkiye gibi ülkelerdeki bankalar, makroekonomik ve finansal değişkenler açısından volatilitenin, dolayısıyla belirsizliğin yüksek olduğu bir ortamda faaller. Türkiye gibi ülkelerdeki bankacılık krizlerinin ikinci nedeni bu ülkelerdeki bankalara siyasi müdahaleler ve eş-dost kapitalizmi olarak çevrilebilecek "crony capitalism" olgusudur. Krediler konusunda bankalar çok yüksek risk almış, banka aktif kalitesi düşmüş. Öncelikle kamu bankalarının zararları vahim. Ziraat ve Halk bankalarının görev zararları toplamı 2000 yılı sonu itibariyle 20,2 milyar dolar. Zararlar Hazine'ce ödenmiyor, erteleniyor, bankalar zor duruma düşüyor, kriz anında ödeme sisteminin kilitlenmesine yol açıyorlar. Örneğin Ziraat Bankası'nın görev zararı 8 katrilyon TL, Hazine'den ödenen 1,5 katrilyon TL. Halk Bankası'nınki 6 katrilyon TL, ödenebilen 1 katrilyon TL bile değil. Türkiye gibi ülkelerde bankacılık kırılganlığı yüksek bir sektör. Aktif yapılarının güçlendirilmesi gerekiyor.

• Kasım ayında bankacılık sisteminde yaşanan kriz sırasında ortaya çıkan yoğun likidite ihtiyacı Merkez Bankası'nın piyasayı yine yoğun bir biçimde fonlamasını gerektirdi. Daha sonra Tasarruf Fonu'nca el konulan Demirbank'ın finansal sorunları ve bu bankanın elinde tuttuğu geniş devlet tahvilleri stoğu, sıkışınca ikincil piyasada satması, Akbank, Garanti Bankası gibi büyük rakip bankaların devlet kâğıtları üzerindeki oranları açıklamalarını askıya almalarına yol açtı. Bu durum faiz oranlarının yüzde 200'e kadar yükselmesine rağmen büyük bir sermaye kaçışını başlattı. Bu dönemde, döviz talebindeki artış nedeniyle 6 milyar dolar civarında net döviz çıkışı oldu.

Kasım şoku, Aralık ayında IMF'den sağlanan Ek Rezerv Kolaylığı ile aşılmaya çalışıldı.

Kasım krizi, krizin basit ve kolaylıkla geçiştirilebilecek bir likidite krizi değil, doğal olarak likidite krizine dönüşen bir bankacılık krizi olarak başladığını gösterdi.

2001 Ocak ayında, faiz oranlarında gerileme ve sermaye girişlerinde nispi bir canlanma gözlenmesine karşın, Kasım ayındaki krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasar, sistemin kırılganlığını artırdı. Bu dönemde gerek yurtdışından gerek yurtiçinden sağlanan fonların vadeleri de gittikçe kısaldı. Özellikle, Türk lirası mevduat 1 ay vadeli mevduatta yoğunlaştı ve bu mevduatın 2000 yılı Ekim ayı sonunda toplam mevduattaki payı yüzde 12 iken 2001 yılı Şubat ayında yüzde 35'e yükseldi. Şubat ayı sonlarında, Hazine ihalesi öncesinde Milli Güvenlik Kurulu'nda yaşanan Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit arasındaki tartışma, sürekli tedirginlik içinde olan piyasalarda panik ortamı yaratılmasının bahanesi oldu. Sisteme olan güven tamamen kayboldu ve 19 Şubat 2001 tarihinde Türk Lirası yeniden ciddi bir atakla karşı karşıya kaldı. Bu tarihte gerçekleşen 7,6 milyar dolarlık döviz talebi döviz kuruna bir baskı oluşturdu, bunun gerçekleşmesini engellemek için Merkez Bankası ertesi gün vadesi gelen repolarını yenilemedi ve bir gün evvel sattığı dövizlerin 6,1 milyar dolarlık kısmını alış ya da iptal işlemleri sonucu geri aldı. Ancak, aradaki fark kadar azalan TL likiditesi, aşırı günlük likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankaları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden oldu, öte yandan mevcut döviz kuru sisteminin sürdürülebilirliğine ilişkin ciddi güven sorunu daha da derinleşti ve döviz kurları 22 Şubat tarihinde dalgalanmaya bırakıldı.

DEVLETTEN RANTİYEYE
Faiz Ödemeleri / GSMH

Yıllar	%	GSMH (Milyar $)
1995	7,33	171,9
1996	10,00	184,6
1997	7,75	194,1
1998	11,54	205,8
1999	13,69	187,5
2000	16,43	199,8

İç Borçlar Nasıl Tırmandı?
İç Borç/GSMH

Yıllar	%
1994	13,9
1995	14,1
1996	18,8
1997	20,4
1998	21,6
1999	29
2000	29,2

Bu dalgalanma fili bir devalüasyonu da beraberinde getirdi. 22 Şubat öncesi 624.000 TL olan dolar kuru, dalgalanmanın ertesinde, önce 850.000 TL dolaylarına, izleyen haftalarda da 1.200.000 TL gibi rakamlara ulaşarak yüzde 80'e yakın bir devalüasyonu ve onun bölüşüm üzerindeki yıkıcı etkilerini topluma yaşattı.

22 Şubat'ta, yani devalüasyon öncesi, birikimini dolar olarak tutanlar, ya da devalüasyon olacağını kestirip Merkez Bankası'ndan 7 milyar dolara yakın döviz çekenler, devalüasyondan büyük kazançlar sağlarken, birikimini devalüasyon öncesinde TL olarak tutanlar büyük kayba uğradı. Ayrıca dövizle borçlanmış

şirketler, tüketiciler devalüasyon sonrası büyük kayba uğradılar. Devalüasyonun yol açtığı maliyet artışları ile üretimini sürdüremeyen birçok firma küçülerek, kapanarak önemli zararlar görürken, zararın en büyüğünü çalışanlar, işsiz kalarak, ücretleri reel olarak gerileyerek yaşadılar. Özellikle hizmet sektöründen başlayarak sanayiye uzanan kitlesel işten çıkarmalarla yoğun bir işsizlik ve yoksullaşma süreci yaşandı. 2001 yılına dönük programlarda gelirler politikasının hâlâ ücret-maaş ve tarım gelirlerini kısmaya dönük karakterde olması, dolaylı vergilerle çalışanların vergi yükünün artırılması, yatırımları durdurarak işsizliğe mahkûm edilmeleri, krizin gerçek kurbanlarının yine geniş dar gelirli kesimler olduğunu ve olacağını ortaya koyuyordu.

III. BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI TEMEL KAVRAMLAR

"İnsan, alet kullanan hayvandır." İnsan kendisini diğer yaratıklardan ayıran bu yeteneğini genellikle tek başına değil, bir toplumsal düzen içinde, o düzenin kuralları çerçevesinde icra eder.

İnsan emeğinin, birtakım araç-gereçlerle doğaya, doğal kaynaklara uygulanması ve bu sürecin sonunda ürün ve hizmet yaratması faaliyetine "üretim" denir. Üretilen mal ve hizmetler nasıl paylaşılacaktır? Üretim halkasına sıkı sıkıya bağlı bu sorunun adı "bölüşüm"dür.

Üretilen mal ve hizmetler, hiçbir toplumda rasgele, gelişigüzel paylaşılmaz. Tersine bölüşüm işi, çetin bir iştir. Ve her toplumda bölüşümü düzenleyen kurallar, mekanizmalar oluşturulmuştur.

Üretilen mal ve hizmetler, para ile ifade edilen bir "fiyat" taşır. Bu, toplumlara, belli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını para ile ifade etme olanağı sağlar ve bu toplama "milli gelir" adı verilir.

İşte milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere "bölüşüm ilişkileri" adı verilir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucunda kişi ve/veya gruplara düşen gelirin ifadesine "gelir dağılımı" denilir.

Bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımı, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri düşünen her insanı meşgul etmiş bir konudur. Özellikle toplumun alt sınıf ve tabakalarının bilinçli unsurlarını ilgilendiren eşitlik, sosyal adalet kavramlarıyla "gelir dağılımı"nın yakından ilgili olduğu görülmüştür.

Bir toplumu karakterize eden en önemli göstergelerin başında o ülkedeki gelir dağılımı tablosu gelir. Yaratılan mal ve hizmetlerin haneler arası paylaşımında eşitlik noktasına ne kadar yakınlık ya da uzaklık söz konusudur? Bu sorunun yanıtı, toplumdaki eşitlik, sosyal adalet, özgürlük dağılımıyla da yakından ilgilidir. Gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu ülkelerde siyasi yapıların da genellikle anti-demokratik, otoriter, baskıcı nitelikte olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık daha demokratik, daha özgürlükçü ve sosyal adaletçi ülkelerde gelirin daha adil dağıldığı, eşitsizlik yelpazesinin daha dar olduğu

gözlemlenmektedir.

Gelir dağılımı, belli iktisadi yasalarca belirlenir. Kişilerin ve sınıfların milli gelir pastasından alacağı paylar, üretim süreci içindeki yerleri, üretimde oynadıkları roller, üretim araçlarıyla ilgili mülkiyet ilişkileri gibi etkenlerce belirlenir.

Üretim faaliyeti tarih boyunca insan emeğine dayanmıştır. İnsan beyni, kas gücü olmadan herhangi bir doğal kaynağı değiştirerek, ondan yeni bir şey elde etmek, en ilkel tarzda bile yararlanmak mümkün değildir. En ilkelinden en çağdaş olanına kadar bütün topluluklarda ürünler, işçi, memur, çiftçi, ırgat, zanaatkâr gibi, yalnız ve yalnızca fiilen çalışan insanlarca üretilegelmiştir.

Günümüz toplumlarındaki bölüşüm ilişkilerini ve gelir dağılımını incelemeye geçmeden, günümüz toplumlarına ebelik yapan feodal toplumdaki bölüşüm ilişkilerini anımsatmakta yarar var. Feodal toplumda iki temel üretici sınıf vardı: Zanaatkâr ve köylüler. Bu iki üreten sınıfın yarattığı ürün fazlasına el koyanlar ise, en büyük feodal sayılan kral ve feodal beyler ile rahipler ve feodalizmin ileri bir aşamasında ortaya çıkacak olan tüccar sınıfıydı.

Feodalizmde, her köylü belli bir feodal beye bağlıydı. Beyin egemenliğindeki toprağı terk edemezdi. Buna karşılık arazinin bir kısmı, köylünün fiili kullanımına bırakılmıştı. Köylü kendi tasarrufuna bırakılmış toprağı, kendisine ait tarım araçları ve hayvanlarıyla işler, aynı toprağın tasarruf hakkını mirasçılarına bırakabilirdi. Bu toprakla ilgili olarak feodal beyin hakkı, köylünün ürettiği ürünün bir kısmına el koymaktı. Başka bir anlatımla köylü ve ailesi, kullanımı kendilerine bırakılmış toprak üzerinde kısmen bey, kısmen de kendileri için çalışırlardı. Köylülerin harcadıkları emeğin beye giden kısmı feodal sömürünün bir ayağını oluştururdu. Ancak bu, feodal bölüşüm ilişkilerinin bir biçimiydi. Bunun dışında ya da bununla birlikte görülen türü, beyin toprağına gidip, bey için emek harcamaktı. Karşılıksız olarak toprak sürülür, ekilir, mahsul toplanır, hayvan yetiştiriciliği yapılırdı. Bey için yapılan bu çalışmaya "angarya" denilir. Feodal bey, köylülerden "açık zor" yoluyla elde ettiği bu "artık ürün"ün bir kısmını vergiler, askeri yükümlülüklerle merkezi devlete, krala, daha yüksek beylere ve kiliseye verir, kalanını da kendisi tüketirdi.

Feodalizmde, köylülerden sonra ikinci üretici sınıf zanaatkârlardı. Bunlar loncalar içinde, kentlerde toplanmışlardı. Zanaatkâr kendisinin sahip olduğu el aletleriyle üretim yapardı. Yanında çırak-kalfa gibi yardımcılar olurdu. Bu ilişki hoca-öğrenci ilişkisi türündendi. Zanaati öğrenen çırak kendini kanıtlayınca loncaya alınır ve zanaatkâr haline gelirdi. Zanaatkâr ürettiği ürünün gerçek karşılığını alamaz, yarattığı değerin bir kısmı vergiler biçiminde merkezi devlete ve krala

giderken, tüccar ve feodal sınıfla kurduğu ticari ilişkilerle de yarattığı değerin bir kısmına el konulurdu.

Özetle kapitalizme ebelik yapan feodalizmde bölüşüm ilişkileri köylünün "artı ürün"üne feodal beyin el koyması, beyin toprağında köylünün angarya şeklinde çalışması, zanaatkârın yarattığı değerin bir kısmına tüccar ve feodal devletin el koyması biçiminde gerçekleşirdi.

Feodalizmin çökmesi ve kapitalizme dönüşmesi ile üretici sınıf olan köylülük ve zanaatkârların kaderlerinde büyük bir değişim oldu. Üretici sınıf toprağa bağımlılıktan kurtulmak anlamında "özgürleşti". Ancak buna karşılık topraklarını ve üretim araçlarını yitirerek mülksüzleşti.

Topraktan kopan yığınlar kentlere aktılar. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, ileri teknikle üretim yapan sanayi ile rekabet edemez duruma gelen zanaatkârlar da yoksul köylüye katıldı. Artık onlar da mülksüzleşmişti. Mülksüzleşen bu sınıfların üretim araçları yoktu ama emekleri vardı. Bunlar kentlerdeki fabrikalarda emekleriyle üretime katıldılar, "işçi" oldular. Madalyonun bir yüzünde mülksüzleşme süreci yatarken diğer yüzünde hızlı bir sermaye birikimi, üretim araçlarının belli ellerde toplanması süreci yatıyordu. Feodal sistemde üretim, zanaatkârın atölyesinde, el aletleriyle birkaç kişi tarafından yapılırken yeni teknolojik buluşlarla donanan kapitalizmin fabrika sistemi, çok sayıda üreticinin bir arada çalışmasını gerektirdi. Böylece kapitalist gelişme, yeni üretim araçlarının, fabrikaların mülkiyetinin de özel kişilerde toplanması ile yol aldı. Fabrikalar kapitalist sistemin ilk asli sınıfının karşı karşıya geldiği üretim birimleri oldu. Bir yanda üretim araçlarının sahibi kapitalistler, öte yanda feodalizmin çöküşüyle topraktan kopan, mülksüzleşen ve sanayici kapitalistin fabrikasında çalışan üreticiler, yani yeni adıyla "işçi sınıfı".

Kapitalist toplumdaki temel bölüşüm ilişkisi işçi ile patron ya da işveren arasında yaşanır. İşveren sınıf, üretim araçlarına sahip olduğu için işçilerin ürettiği ürünlere de sahip olur. Üretimden işçilerin aldığı pay, kapitalistin ödediği "ücret" şeklinde belirir. İşçilerin yarattığı toplam değer ile bu sınıfa kapitalistlerin ödediği ücretler toplamı arasında daima bir fark vardır. Bu yüzden işçiler ürettikleri ürünler toplamının ancak bir kısmını elde edebilirler. Aradaki fark işçilerin ürettiği ürün fazlasını, yani "artık değer"i oluşturur. Bu fazlalık sanayici kapitalist ile diğer sermayedarlar (bankacılar, tüccarlar, emlak sahipleri vb.) arasında paylaşılır.

Kapitalist toplumun işçiler dışındaki üretici kesimleri daha çok tarımsal kesimdeki küçük üreticiler ve kentlerdeki zanaatkârlardır.

Ayrıca, doğrudan maddi üretim yapmasalar da ekonomideki genel üretkenliği artıran öğretmenler, doktorlar gibi kesimler de üreticiler arasında sayılırlar.

İşçiler ve diğer ücretlilerin yarattığı değerin bir kısmına el koyan kesim de sadece sanayi kapitalisti değildir. Parasal sermayenin sahibi bankerler, bankalar verdikleri borcun karşılığı, artık değerin bir kısmına "faiz" adı altında el koyarlar. Toprağın mülkiyeti, sahibine "toprak kirası" veya "rant" adı altında, artığın bir kısmını paylaşma olanağı verir. Ayrıca emlak sahipleri, gayrimenkullerinin kirası olarak da artığı paylaşırlar.

Bunların dışında esas olarak kapitalist üretimin özelliklerinden doğmuş olan ve yerini hızla genişleten bir "hizmetler sektörü" vardır. Doğrudan mal üretmeyen fakat buna karşılık gittikçe artan sayıda ücretli personel çalıştıran reklamcılık, komisyonculuk, pazarlama, avukatlık, mali müşavirlik, sigortacılık bu türün örnekleri arasındadır. Bunlar da yaratılan değerden çeşitli adlar altında paylarını alırlar.

Kapitalist toplumda gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkilerinin tam resmi, ancak devleti de analize katmakla çizilebilir. Devlet, sanayici, madenci ya da bankacı olarak işletmeci, işveren rolü üstlenir. Yaratılan değerin bir kısmını "vergi" altında toplayan da devlettir. Bu meblağları kamu giderleri biçiminde harcarken ve ekonominin işleyişine çeşitli müdahalelerde bulunurken de devleti, "gelir dağılımı" sürecinin önemli bir aktörü olarak sahnede görebiliriz. Kapitalist toplumlarda işçi ile işveren arasındaki bölüşüm ilişkisi temel ve belirleyici olmakla birlikte, diğer üretici sınıf ile "işveren sınıf" arasındaki bölüşüm ilişkileri de önem taşır. Örneğin özellikle Türkiye gibi ülkelerde geniş bir gövdeye sahip olan tarım ve sanayide yer alan küçük üreticiler, milli gelirin oluşturulması ve paylaşılmasında ihmal edilmez bir niceliğe sahiptirler.

Kendisine ait üretim araçlarını kullanarak toprağını işleyen veya bizzat çalışarak küçük ölçekte imalat, tamircilik yapan küçük üretici, çağdaş kapitalizmin gerileyen sınıfı olmalarına karşın, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde varlığını sürdürmektedir. Bu kesimin yarattığı değerin paylaşımında mali sermaye ile ticaret kesimi görülür. Tarımdaki küçük üretici, makine, tohum, zirai ilaç vb. girdiler için, bankalara ya da modern tefecilere borçlanır ve yarattığı değerin bir kısmını onlara "faiz" olarak öder. Küçük üretici, tüccardan aldığı girdiye karşılık ona ürününü satar ve genellikle bu değişim eşit koşullarda olmaz. Güçsüz durumdaki küçük üreticinin ve ailesinin yarattığı değerin önemli bir kısmı tüccarın olur.

Tarım dışındaki küçük üreticinin de durumu farklı değildir. O da bankalardan ya da modern tefecilerden borçlanır ve faiz öder. Ayrıca

malını satarken yarattığı değerin bir kısmını tüccara kaptırır.

Eğer küçük üretici, büyük sanayiye bağlı üretim yapan bir zanaatkâr ise, bu kez parça ürettiği büyük sanayici ile girdiği eşitsiz değişim sürecinde, yarattığı değerin bir kısmını büyük sanayiciye kaptırır.

Önce yaratılan, daha sonra da bölüşülen ya da dağılan gelirin aldığı bir biçim de "faiz"dir. Faiz, bankerlerin, tahvil ve benzeri borç senetleri karşılığında paralarını işleten kesimlerin gelir kaynağıdır. Sermayedar, üretim sürecine başlarken ya da sürecin ortasında bir miktar nakit paraya ihtiyaç duyar. İşletmesini genişletirken, bir yeni yatırım yaparken de nakit paraya ihtiyaç duyar. Eğer bu nakit parayı kendi kaynaklarından bulamıyorsa, yeni ortaklar alarak, onlardan taze kaynak temin edemiyorsa, bankalardan borç alır ya da tahvil ve borç senediyle piyasaya borçlanır. Borcunun vadesi geldiğinde de aldığı anaparanın yanı sıra bir miktar daha ödeme yapılması gerekir ki bu ek miktar "faiz" olarak adlandırılır. Dolayısıyla faiz olarak bankalara ya da para piyasasına ödenen, özünde işçilerin yarattığı artık değerden bir dilimdir.

Faizle borçlanan bazen de devlet olur. Hazine bonosu ya da devlet tahvili adı altında devlet, piyasadan, bankalardan borçlanır. Bunu, genellikle yeterli vergi toplayamadığı, devlet harcamalarının devlet gelirlerini aştığı durumlarda yapar. Devlet borçlandığı anapara ve faizi topladığı vergiden öder. Böylece "faiz", devlete daha önce "vergi" adı altında ulaşmış artığın yeniden sermayedara dönüşü anlamını taşır.

Faiz bazı durumlarda "taksitli satış fiyatı"nın içine yedirilir. Taksitli satış olanağı sunan tüccar şöyle düşünür; "Malımı peşin parayla satsaydım ve satış hasılatımı bankaya yatırsaydım, belli bir vade sonunda bir gelirim olurdu. Malımı peşin değil de taksitle satarsam, vazgeçtiğim ya da mahrum kaldığım faiz kazancımı müşteriden taksitli fiyatın farkı şeklinde geri almalıyım."

Gelirinin kaynağı "kâr" olan üretici kapitalist ile gelirinin kaynağı "faiz" olan mali sermayedar, teorik olarak ayırt edilse bile son analizde kapitalist sınıfa dahildirler. Ondan da öte çağdaş kapitalizmde bu iki kesim iç içe geçmiş; sanayi sermayesi ile banka sermayesinin girift ilişkileri, adına "finans kapital" denilen sermayedar tipini doğurmuştur.

Gelirin ele geçiş biçimlerinden biri de toprak kirası "rant"tır. Tarımda üreticiler, kendileri için değil de işgüçlerini bir patrona satarak çalışıyorlarsa, ürettikleri ürünün ancak bir kısmını "ücret" adı altında alırlar. Kapitalist çiftçiye artık değer, tıpkı bir fabrika ya da madende olduğu gibi "kâr" şeklinde ulaşır. Ancak tarımda, sahneye sanayide olmayan bir başka mülk sahibi sınıf çıkar ki o da "toprak sahibi"dir. Toprağın mülkiyetini elinde tutan ile toprakta işçi çalıştırarak kapitalist çiftçilik yapan ayrı kişilerse, çiftçi toprak sahibine bir kira öder. Bu

kira çiftçinin tarım işçisinden sızdırdığı değerin bir parçasıdır. Kiralanan toprağın verim derecesi, kiranın miktarını belirleyen en önemli parametrelerdendir.

Ulusal gelirden çeşitli adlar altında pay alanlar içinde "hizmetler sektörü"ndekiler de var. Reklamcılık, sigortacılık, komisyonculuk, avukatlık, mali müşavirlik, halkla ilişkiler vb. alanlarında faaliyet gösteren irili ufaklı patronlar, verdikleri hizmeti belli bir fiyat karşılığı satarlar. Genellikle yanlarında büro ücretlileri çalıştıran bu sektörün patronları sattıkları hizmet karşılığı artık değerden aldıkları payın, mümkün olan en küçük parçasını ücretlilerine vermeye, aslan payını da kendilerine ayırmaya çalışırlar.

Gelir dağılımını ya da bölüşüm ilişkilerini belirleyen en önemli etkenlerden biri de devletin ekonomide oynadığı roldür. Devlet üretici-işveren konumuyla, üretken olmayan devlet hizmetleri ile, vergi mekanizması yoluyla bölüşümün dengelerini, boyutlarını etkileyen önemli bir kurumdur.

Devlet işveren ya da bir tür kapitalist gibi, devlet işletmeleriyle ekonomide yer alır. Ücretli işçi çalıştırır. Onun yarattığı artığa, herhangi bir kapitalist gibi el koyar. Devlet aynı zamanda eğitim, sağlık gibi faaliyetleri üstlenerek ekonominin genel üretkenliğini artırıcı faaliyette bulunur. Eğitilmiş ve hastalıklardan korunmuş ya da iyileştirilmiş işgücünün hazırlanmasını üstlenen devlet, üretime ve yeniden üretime bu yolla da katkıda bulunur.

Devlet ayrıca savunma, adalet, emniyet gibi sistemin devamlılığı ve esenliği açısından zorunlu hizmetleri üstlenir.

Devlet gerek eğitim, sağlık gibi genel üretkenliği artırıcı faaliyetleri, gerekse sistemin yeniden üretimi için zorunlu savunma, adalet, emniyet gibi hizmetleri yerine getirirken çeşitli harcamalar yapar. Binalar satın alır ya da kiralar, personel çalıştırır, büro araçları, silahlar vb. alır. Devlet bütün bunlar için nakdi harcamalar yapar. Bu harcamalar, belli sınıf ve tabakaların gelirlerini oluşturur ya da artırır. Devlet bu harcamalarıyla aynı zamanda, birer ücretli olan memurların gelirini doğrudan sağlar.

Ancak devlet bu harcamaları, ekonomiden topladığı fonlarla yapar. Vergi bu fonların başlıcasıdır. Vergiler iki kaynaktan toplanır. Birincisi, geniş anlamda kapitalist sınıfın el koyduğu artığın bir kısmından vergi geliri elde edilir. Kârdan, faizden, ranttan kesilen vergiler, bu türdendir. Vergilerin bir kısmı da üretici sınıflardan toplanır. Yani işçiler, küçük üreticiler ürettikleri değerden, ellerinde kalan bir bölümü vergi biçiminde devlete öderler. Vergi yükü, gelir dağılımını da belirler. Vergilendirilme düzeyi yüksek kesimler, sonuçta toplam gelir dağılımından daha az pay almış olurlar. Genellikle

sermaye sahibi sınıfların vergi kaçırmak ve vergiden kaçınmak gibi olanakları olduğu gibi, vergi yüklerini çoğu ücretli olan tüketici kesime yansıtabilme olanakları vardır.

Kapitalizmde vergilendirilen kesim görünürde ağırlıkla sınai işletmeler, ticari kuruluşlardır. Üretim ve gider vergileri, ithalattan alınan vergi ve vergi benzeri kesintiler, dolaylı vergilerle kurumlar vergisi bu kesimlerden toplanır. Ancak bu görünen durumdur. Gerçekte ise mülk sahibi sınıflar, bu vergilerin önemli bir kısmını ücretli, üretici kesime yansıtma olanağına sahiptirler. Örneğin, sanayici, işletmesinde üretilen malın her birimi için belirli miktarda vergi ödemekle yükümlü olsa, bu vergiyi sineye çekmez; tamamını, hiç olmazsa bir kısmını fiyata yedirerek onu tüketiciye ödettirir.

Eğer piyasa koşulları, vergiyi malın fiyatına yansıtmaya olanak vermiyorsa, sanayicinin başvuracağı yol işgücü dahil üretimde kullandığı girdilerde tasarrufa gitmektir. Ücretler kısılacak, istihdam azaltılacaktır. Girdiler eksik, -ve/veya kalitesiz olanı- kullanılacaktır vb. Bu yolla verginin bir kısmı ücretlilere, bir kısmı da malı tüketen tüketiciye ödettirilir.

Tüketiciye yansıtılan vergilerin yükünü de esas olarak tüketici kesim içinde dar gelirliler sırtlanır. Çünkü dar gelirlilerin tasarruf olanakları yok gibidir. Ellerine geçen gelirin tamamını tüketmek zorunda kalırlar. Başta ücretliler olmak üzere emekçi gelirlerinin tüketilen kısmı, toplamın yüzde 90'ına, hatta yüzde 100'üne ulaşır. Tüketimden alınan vergiler, gelirin tüketilen kısmına yüklenildiğinden bu tür vergiler ücretli gelirlerinin neredeyse tümüne yansır. Oysa yüksek gelirli tüketiciler, gelirlerinin tasarrufa ayrılan kısmını, tüketimden alınan vergilerden kurtarırlar.

Bir diğer vergi türü olan "gelir vergisi" ise ücretli kesime katı biçimde uygulanır, ancak sermayedar kesime bir dizi kaçınma fırsatı sağlar. Vergi mekanizmasının, genellikle ücretli kesim aleyhine işlemesi, gelir dağılımındaki bozuklukları katmerleştirir. Bununla beraber bazı görüşlerce vergi, toplumdaki gelir dağılımı dengelerini ayarlayabilmenin etkin bir aracı olarak savunulur. Devletin vergi düzenlemeleriyle gelir dağılımındaki dengesizlikleri iyileştirebileceği savunulur.

Aynı şekilde toplumdaki gelir dağılımını biçimlendiren bir öge olarak da devlet harcamaları görülür. Devlet savunma, adalet, emniyet vb. faaliyetler için bütçenin önemli bir bölümünü harcar. Devlet daireleri bu işler için personel istihdam eder. Onlara maaş öder. Maaşlılar belli bir pazar yaratmakla kapitalist üretime ivme kazandırır. Ondan da önemlisi devletin ordusuna alınan silahlar, araçlar, diğer gereçler, binalar vb.leri ekonominin üretken kesimlerine yeni talep

yaratır ve sermaye birikiminin sürmesinde, hızlanmasında güçlü etkileri olur. Dolayısıyla bu tür devlet harcamaları bir yandan yeni istihdam olanakları yaratarak genel ücretli sayısını artırarak ücretlilere; sanayicinin, tüccarın malını satın alıp tüketerek de bu kesimlere yarar sağlar. Ancak son analizde devlet harcamalarının artışından daha çok nasiplenen sermaye kesimidir. Çünkü devlete yapılan satışlardaki kâr oranının, (rüşvet vb. mekanizmaların da yardımıyla) ortalama kârların üzerinde olduğu görülür.

Devletin eğitim, sağlık gibi alanlar için yaptığı harcamalar ise işgücünün niteliğini yükseltici niteliktedir. Daha eğitilmiş ve daha sağlıklı bir işgücü, sermayedarlar için daha fazla artık, daha fazla birikim demektir. Gerçi eğitilmiş ve sağlıklı olmak, ücretli için de bir avantajdır. İşgücünü daha yüksek fiyata satma olanağı sağlar. Dolayısıyla devletin eğitim ve sağlık harcamaları uzun vadede sermaye kesimine kalifiye işgücü yetiştirme bağlamında bir hizmet olarak değerlendirilebileceği gibi, bu eğitim ve sağlık hizmetinden nasiplenebildiği ölçüde çalışan sınıfa da yarayan bir harcamadır. Ancak ücretli sınıfın çocuklarının genellikle eğitim merdiveninin en üst basamaklarına kadar çıkamadığını, çok küçük yaşta okuldan ayrılarak çalışmak zorunda kaldığını anımsarsak, bu harcamalardan da daha çok varlıklı kesim çocuklarının yararlanabildiği sonucuna varabiliriz.

Bölüşüm ilişkilerinde devlet işletmeleri de belli bir rol oynarlar. İşgücünü piyasa şartlarında istihdam ederek yeni piyasa için üretim yapan devlet işletmelerinin kapitalist işletmelerden en önemli farkı, üretimde yaratılan değer fazlasına ilk ağızdan ve doğrudan özel sermayenin el koyamamasıdır. Ancak bu işletmelerde yaratılan artık değer, dolaylı yollarla yine sermaye sınıfınca paylaşılır. Devlet işletmeleri, genellikle kapitalist ekonomilerin düşük kârlı, açık veren, fakat varlığı da zorunlu sektörlerinde faaliyetle görevlendirilir. Üretilen mal ve hizmetler düşük fiyatlarla özel sektöre satılır. Demiryolları, enerji, haberleşme, madencilik bu tür sektörlerin başlıcalarıdır. Düşük fiyat politikası bu işletmelerde yaratılan değerin kapitalist sınıfa aktarılmasının en sık başvurulan yoludur.

Özetlemek gerekirse; kapitalist toplumun temel bölüşüm ilişkisi işçiler ile sermayedarlar arasındadır. İşçilerin yarattığı değer işçiler ile üretim araçlarının sahibi sermayedarlar arasında ücret ve kâr biçimlerinde paylaşılır

İşçilerin dışında öğretmen, doktor, mühendis gibi kafa emekçileri, kır ve kentteki tarım ile sanayinin küçük üreticileri kapitalist toplumun diğer üretken sınıf ve tabakaları sayılırlar. Bu üreticiler de yarattıkları değerin tümünü alıkoymazlar. Yaratılan değerleri, kafa emekçileri kendi işverenleri; küçük üreticiler ise tefeciler, bankacılar,

tüccarlar, büyük sanayicilerle paylaşmak zorunda kalırlar.

İşçiler ve diğer üreticilerce yaratılan değerin, onlarda kalmayan kısmı -artık değer- kapitalistler dışında para-sermaye ve toprak sahipleri tarafından da paylaşılır. Bu kesimlerin eline geçen gelirin adı kâr, faiz, rant adını taşır. Bu kesimlerin dışında reklamcı, komisyoncu, pazarlamacı, sigortacı gibi kesimler de artıktan pay alırlar.

Bölüşüm sürecinde devlet de önemli bir rol üstlenir. Devlet, sanayi, enerji, madencilik, ulaştırma gibi alanlardaki işletmeleriyle doğrudan işveren konumuna girer. Devlet işletmelerinde yaratılan değer, daha çok düşük fiyatlama sonucu özel sermayeye geçer. Devlet işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri düşük fiyatla girdi olarak kullanan özel firmalar kâr oranlarını yükseltme olanağı bulurlar. Devlet eğitim, sağlık gibi sektörlerdeki faaliyetlerle işgücünün kalitesini yükseltici bir işlev yerine getirir, bu da genel verimliliği artırarak sermaye birikimine katkıda bulunur.

Devletin savunma, emniyet, yönetim, adalet gibi alanlardaki faaliyetleri bir yandan istihdam yaratarak gelir dağılımına etkide bulunurken bu hizmetleri yerine getirmede kullanılan araç-gereç, bina alımları, sanayici, tüccar, müteahhit gibi sermayedarlara önemli kârlar elde etme olanağı sağlar. Devlet harcamaları, toplanan vergilerle karşılanır. Vergiler ya sermayedarlara giden artık değerden ya da ücretliler ve küçük üreticilerin gelirlerinden elde edilir. Genellikle artık değerin vergilendirilmesi, değeri yaratan kesimlerin vergilendirilmesinden daha zordur. Vergi yükünden çeşitli bağışıklıklarla sıyrılan, vergilenmekten çeşitli yollarla kaçınan ve vergi kaçırma fırsatları olan sermayedarlar, kaçamadıkları vergiyi ise tüketicilere yansıtmanın yolunu bulurlar. Bu, genellikle vergiyi fiyata yedirerek gerçekleştirilir. Vergi fiyata yansıtılamıyorsa işletme içi çeşitli tasarruflarla bir kısmı yine ücretlilere yüklenir.

Devletin, gelir dağılımındaki bozukluğu gidermede rol üstlenebileceği ifade edilirken yollardan birinin radikal, diğerinin reformcu bir nitelikte olduğu ifade edilir.

Radikal yol, kapitalist sınıfın üretim araçları üzerindeki mülkiyetini kısıtlamayı, bu mülkiyet yerine kamu mülkiyetini getirmeyi öngörür. Bu görüşe göre, üretim araçlarının özel mülkiyeti, yaratılan değerin adaletsiz paylaşımını da beraberinde getirmektedir. Kapitalist sınıf, salt üretim aracının sahibi olmaktan dolayı, yaratılan değerin büyük kısmına el koyma hakkını kendinde görmektedir. Üretim araçlarının topluma mal edilmesi bu gerekçeyi de ortadan kaldıracaktır. Bu görüşe göre, kapitalistin elinde biriken sermaye, özünde toplumdaki emekçilerin karşılığı ödenmemiş emeği olduğu için, zaten toplumun malıdır. Üretim araçları, gerçek üreticiler olan emekçilerin

kontrolüne alınarak yaratılan değer de daha hakça paylaşılabilir, kullanılabilir. Kapitalist üretime özgü bazı faaliyetler (reklamcılık, komisyonculuk, pazarlama vb.) daraltılarak bu kesimce paylaşılan değer daha etkin bir biçimde kullanılabilir ya da paylaştırılabilir.

Reformcu görüşe göre ise, devlet vergi mekanizması ve devlet harcamaları yoluyla gelirin bölüşümündeki dengeleri yeniden düzenleyip, adaletsizlikleri azaltabilir. Buna göre, varlıklı kesimleri daha çok vergilendirerek, devlet harcamalarından yoksul kesimlerin daha çok yararlanmasını sağlayarak gelir eşitsizlikleri azaltılabilir.

Dolayısıyla mülkiyet ilişkilerine herhangi bir müdahalede bulunmadan vergiler ve devlet harcamalarıyla gelir dağılımını adilleştirmenin yolu bulunabilir.

KAYNAKÇA

Altan, F., "Tarımsal İşletmelerin Yeniden Tabakalandırılması Üzerine Bir Deneme", *11. Tez/7*, 1988.

Berksoy, T., *Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri*, İTO Yayını.

Boratav, K., "1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekçi Grupları Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler" *SBF Dergisi*, Mart 1969.

Boratav, K., *100 Soruda Gelir Dağılımı*, Gerçek Yayınevi, Aralık 1976.

Boratav, K., "Bir Yapısal Uyum" Operasyonu İçinde Sınıflar-Arası ve Sınıf İçi Bölüşüm İlişkileri: 1980'li Yılların Türkiye'si" *Sadun Aren'e Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Aralık 1989.

Boratav, K., *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, 1988.

Boratav, K., Timur, S., Ersel, H., *Türkiye'de Gelir Dağılımı-1968*, SBF Yayını, Ankara, 1971.

Celasun, M., "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey, 1978-1983" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1-2, 1986.

Çavuşoğlu, T., Hamurdan, Y., *Gelir Dağılımı Araştırması-1963*, Ankara DPT, 1966.

DİE, *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 1985.

DİE, *Tarımsal Yapı ve Üretim 1987*, Haziran 1989.

DİE, *Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları (Türkiye-5 Bölge): 1985*, 1988.

DİE, *Kırsal Kesim Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamaları (1973-74)*, Ankara, 1979.

DİE, *Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anket Sonuçları 1978-79*, Ankara, 1982.

DİE, *Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları: Gelir Dağılımı*, 1990

DİE, *1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları*, 1997

DPT, *Gelir Dağılımı 1973*, Ankara, 1976.

Esmer, Y., Fişek, H., Kalaycıoğlu, E., *Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi*, Cilt II, TÜSİAD, 1986.

Kepenek, Y., *100 Soruda Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, Gerçek Yayınevi.

Keyder, Ç., *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, 1923-1929*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

Koç, Yıldırım "Türkiye'de Ücretlilerin Maddi Durumu" *11.Tez/2*, 1985.

Kuyucu, N., "Gelir Dağılımı Araştırmaları", *Maliye Tetkik Kurulu Araştırmaları*, Cilt V, Maliye Yayını, 1980.

Oyan, Oğuz, "Kamu Finansmanı, Sermaye Birikimi ve 24 Ocak İstikrar Modeli", *İşbitiren Ekonomi* içinde, Bilim ve Sanat Yayını, Ocak 1986.

Ökte, F., *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1951.

Özmucur, S., *Milli Gelirin Üç Aylık Dönemler İtibariyle Tahmini, Dolarla İfadesi ve Gelir Yolu ile Hesaplanması*, İstanbul, 1987.

Özmucur, S., "Bölgelerarası Gelir Dağılımı", Türkiye'de Bölgesel Politika Konulu Seminer, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1988.

Sönmez, M., *Kırk Haramiler: Türkiye'de Holdingler*, Gözlem Yayıncılık.

Sönmez, M., *Özal Ekonomisi ve İşçi Hakları*, Belge Yayınları, 1984.

Sönmez, M., "Doğu Sorunu", *Milliyet*, 2 Ağustos 1984.

Törüner, M., "Çalışanlar ve Gelir Farklılıkları", Gazi Üniversitesi İktisat Fak. Yay.

TOBB, *İktisadi Rapor*, 1988, Mayıs 1989.

TÜSİAD, *Tarım Raporu*, 1981.

T. Bankalar Birliği, *Bankalarımız 1988*, Mayıs 1989.

World Bank, *World Bank Development Report 1987*, 1988.

The World Bank, *World Development Report 1991*.

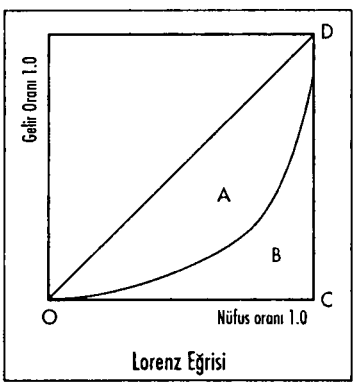
Zaim, S., *İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler, İstanbul 1956*, İktisat Fakültesi Yayını. TG04.

EK: LORENZ EĞRİSİ VE GİNİ KATSAYISI

Amerikalı istatikçi Max Lorenz (1905) gelir dağılımının bir diyagram ile gösterilmesi amacıyla bu eğriyi geliştirmiştir. Eğiriyi oluşturabilmek için kişiler veya hane halkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten başlayarak sıralanır. Lorenz eğrisi, sıralanmış kişi veya hane halklarının birikimi nüfus oranlarıyla bu kişi veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimi oranlarının karşılıklı çizildiği grafiktir. Lorenz eğrisi Çizim 1'de gösterilmektedir.

Çizimde görülen köşegen üzerindeki her noktada nüfus yüzdesi ile gelir yüzdesi birbirine eşittir. Birey veya hane halklarının nüfus içindeki oranlarının gelirden aldıkları orana eşit olduğu noktalardan oluşan OD doğrusu "tam eşitlik doğrusu" veya 45 doğrusu olarak isimlendirilir. Eşitsizlik söz konusu olduğu için üst gelir grupları toplam gelirden nüfustaki paylarından fazlasını, alt gelir grupları da azını almaktadır. Bu nedenle Lorenz eğrisi tam eşitlik doğrusunun altında uzanır. Tam eşitlik doğrusundan uzaklaşıldıkça eşitsizlik artar. En uç nokta bir birey veya hane halkının bütün geliri alması, diğerlerinin hiçbir şeye sahip olmamasıdır ki Lorenz eğrisi önce yatay eksen üzerinde (OC) ve sonra dikey olarak (CD) uzanır. Çeşitli gelir dağılımları karşılaştırıldığında eğer Lorenz eğrileri kesişmiyorsa tam eşitlik doğrusuna yakın olan Lorenz eğrisinin temsil ettiği gelir dağılımı diğerine göre daha eşit bir dağılım göstermektedir.

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden en yaygın olarak kullanılanı Gini katsayısıdır. Lorenz eğrisi gösteriminden elde edilen Gini katsayısı eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek gelir dağılımlarının karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Gini katsayısı tam eşitlik doğrusu ve Lorenz eğrisi arasında kalan alanın, tam eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Gini katsayısı Çizim 1'den hareketle A alanının A+B alanına oranı olarak yazılabilir. Gini katsayısı tam eşitlik durumunda ise 0, tam eşitsizlik durumunda ise 1 değerini alır. Gelir dağılımı eşitlikten uzaklaştıkça Gini katsayısı 1'e yaklaşır.

Bu araştırmada, eksik beyanların yarattığı zaaflar bir yana bırakılıp, DİE 1994 gelir dağılımı araştırmasının oransal sonuçları 2000 yılı milli gelir verilerine yansıtıldı. Geliri bölüşen gruplar yüzde 20, hatta yüzde 10'luk gruplar yerine yüzde 1'lik dilimlerle ifade edildi. Bu rafine ayrım, bir dizi kamuflajı da etkisiz hale getirdi. Yüzde 20'lerin, yüzde 10'ların içinde ayırt edilemeyen en düşük ve en yüksek gelirli grupların durumu yüzde 1'lik ayrımla ortaya çıktı. Bölge bölge, il il ve ilçe ilçe Türkiye'de gelir dağılımının çarpıcı sonuçları %1'lik gelir grupları için verildi.

Kriz, emek gelirlerini vurarak yoksullaşma sürecine yeni bir ivme katarken, para-sermaye sahipleri, özellikle de devalüasyon öncesi birikimlerini döviz olarak tutanlar bir gecede olağanüstü kazançlar elde ettiler. Bu kaotik durumun ülkedeki gelir eşitsizliğini 2000 öncesinden çok daha vahim bir platforma çektiği ve çok ciddi sosyal ve siyasal sorunlara gebe bıraktığı çok açık.

ISBN 975-6827-78-5